

Auferstehung und Himmelfahrt Christi in der scholastischen Theologie bis zu Thomas von Aquin, Band 2

Thomas Marschler

Angaben zur Veröffentlichung / Publication details:

Marschler, Thomas. 2003. Auferstehung und Himmelfahrt Christi in der
scholastischen Theologie bis zu Thomas von Aquin, Band 2. Münster: Aschendorff.

Nutzungsbedingungen / Terms of use:

licgercopyright

Dieses Dokument wird unter folgenden Bedingungen zur Verfügung gestellt: / This document is made available under the following conditions:

Deutsches Urheberrecht

Weitere Informationen finden Sie unter: / For more information see:

<https://www.uni-augsburg.de/de/organisation/bibliothek/publizieren-zitieren-archivieren/publizieren/>

Thomas Marschler

Auferstehung und Himmelfahrt Christi in der scholastischen Theologie bis zu Thomas von Aquin

Beiträge zur Geschichte
der Philosophie und Theologie
des Mittelalters
Neue Folge · Band 64/II

75
BB
7000
S347
N4
-64
,2

ASCHENDORFF VERLAG

THOMAS MARSCHLER

AUFERSTEHUNG UND
HIMMELFAHRT CHRISTI
IN DER SCHOLASTISCHEN
THEOLOGIE BIS ZU
THOMAS VON AQUIN

BAND II

ASCHENDORFF MÜNSTER

**BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER PHILOSOPHIE
UND THEOLOGIE DES MITTELALTERS**

Texte und Untersuchungen

**Begründet von Clemens Baeumker
Fortgeführt von Martin Grabmann und Michael Schmaus**

**Im Auftrag der Görres-Gesellschaft
herausgegeben von Ludwig Hödl und Wolfgang Kluxen**

**Neue Folge
Band 64**

**Gedruckt mit Unterstützung
der Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft**

© 2003 Aschendorff Verlag GmbH & Co. KG, Münster

Das Werk ist urheberrechtlich geschützt. Die dadurch begründeten Rechte, insbesondere die der Übersetzung, des Nachdrucks, der Entnahme von Abbildungen, der Funksendung, der Wiedergabe auf fotomechanischem oder ähnlichem Wege und der Speicherung in Datenverarbeitungsanlagen bleiben, auch bei nur auszugsweiser Verwertung, vorbehalten. Die Vergütungsansprüche des § 54, Abs. 2, UrhG, werden durch die Verwertungsgesellschaft Wort wahrgenommen.

Druck: Druckhaus Aschendorff, Münster, 2003
Gedruckt auf säurefreiem, alterungsbeständigem Papier (®)

ISBN 3-402-04017-4

INHALTSVERZEICHNIS (BAND 2)

ANHANG: UNGEDRUCKTE SCHOLASTISCHE QUELLEN- TEXTE ZU AUFERSTEHUNG UND HIMMELFAHRT CHRISTI AUS DEM 12. UND 13. JAHRHUNDERT	5
T 1: Anonymus, Clm 7972, Sententiae de resurrectione Christi	6
T 2: Anonymus, Cod. Paris Nat. lat. 3477, Quaestio de apparitionibus Christi post resurrectionem	9
T 3: Anonymus (Gerardus Novariensis), Cod. Vat.lat. 10754, Summa »Ne transgrediaris«	12
T 4: Stephan Langton, Paulinenkommentar, zu Phil 2	17
T 5: Anonymus, Clm 22233, Quaestio de resurrectione: De resurrectione generali	26
T 6: Hugo von St. Cher, 4 Sent. d. 44 (Auszug)	27
T 7: Anonymus, Cod. Univ. Basel B.IX.18, Summa theologiae, Quaestiones de resurrectione Christi.....	33
T 8: Johannes von Treviso, Summa, c. 130	36
T 9: Anonymus, Cod. Vat. lat. 691, Sentenzenglosse, l. 4, d. 43: Zur Ursächlichkeit der Auferstehung Christi	40
T 10: Anonymus, Cod. Vat. lat. 782, Sentenzenglosse, l. 4, d. 43 ...	45
T 11: Wilhelm von Melitona, Quaestio de causalitate resurrectionis	51
T 12: Odo Rigaldi, 3 Sent. d. 18, qq. 3-5: Zum Verdienst Christi für sich selbst	62

T 13: Anonymus (Ps.-Odo Rigaldi), Cod. Troyes 824, 4 Sent. d. 43 (Auszug)	74
T 14: Anonymus (Ps.-Odo Rigaldi), Cod. Brüssel 1542, 4 Sent. d. 43 (Auszug)	75
T 15: Guerricus von St. Quentin, Quaestio de transfiguratione Domini	81
T 16: Guerricus von St. Quentin, Quaestiones de resurrectione Christi	87
T 17: Guerricus von St. Quentin, Quaestio de ascensione Christi	107
T 18: Anonymus, Cod. Prag Univ. IV. D. 13, Quaestio de probatione dominicae resurrectionis	113
T 19: Anonymus, Cod. Prag Univ. IV. D. 13, Quaestio de resurrectione Christi	124
T 20: Anonymus, Cod. Prag, Univ. IV.D.13, Quaestio de ascensione Christi	139
T 21: Wilhelm von Baglione, Quaestiones de resurrectione Christi	144
T 22: Gérard d'Abbeville, 3 Sent. d. 22	162
T 23: Bernhard von Trilia, Qdl. I, 6	234
LITERATURVERZEICHNIS	237
1.) Primärliteratur	237
a) Gedruckte Quellen (Autoren vor 1500)	237
b) Handschriftliche Quellen	244
2.) Sekundärliteratur	246
NAMENSREGISTER (zu Bd. 1)	305

Anhang:

Ungedruckte scholastische Quellentexte zu Auferstehung und Himmelfahrt Christi aus dem 12. und 13. Jahrhundert

Im folgenden sind einige derjenigen Texte aus unserer Quellensichtung im ersten Hauptteil dokumentiert, die bislang nicht im Druck, sondern nur in der handschriftlichen Überlieferung zugänglich gewesen sind.

Bei den Transkriptionen handelt es sich durchweg nicht um kritische Editionen, sondern einzig um Arbeitsfassungen, auf die im analytischen Teil unserer Studie verwiesen werden kann. Damit folgen wir einer Vorgehensweise, wie sie sich in der Vergangenheit in mediävistischen Monographien mit Untersuchungszielen, die dem unseren vergleichbar sind, bewährt hat.

Bei den meisten der genannten Texte ist die von uns benutzte Handschrift die einzige (bisher) bekannte Textquelle; hier ist auf die Gefahr von Überlieferungsmängeln, aber auch von Transkriptionsfehlern hinzuweisen. Wo zwei oder mehr Handschriften herangezogen werden, ist dies ebenfalls nur eine nach Verfügbarkeit getroffene Auswahl, der keine umfassende kritische Bewertung des gesamten vorliegenden Handschriftenmaterials zugrundeliegt.

Der Textapparat beschränkt sich auf Variantenhinweise und auf die Angabe zitierter Bibelstellen. Zitate aus weiteren Quellen sind – mit Ausnahme von T 22 – nur punktuell nachgewiesen worden.

Der besseren Lesbarkeit wegen werden die Texte in normierter Orthographie präsentiert.

T 1: ANONYMUS (VIKTORINERSCHULE),
SENTENTIAE DE RESURRECTIONE CHRISTI
CLM 7972, FOL. 26V-28R

5

[26v] De tempore resurrectionis Christi

<Hi>eronymus ad Eustachium: Resurrexit Dominus hora qua ipse
voluit et quae nulli mortalium cognita est. (...) [27r]

10 Quod resurgentes cum Christo non prius ipso surrexerunt.

<Hi>eronymus super Matthaeum: Quomodo Lazarus resurrexit,
resurrexerunt multi, ut ostenderent Dominum resurgentem. Et ta-
men, cum monumenta aperta sunt, non ante resurrexerunt quam
Dominus, ut esset primogenitus resurrectionis ex mortuis. Sanctam

15 civitatem dicit aut caelestem Ierusalem, in qua visi sunt, aut terre-
nam, quae ante sancta fuerat propter templum et sancta sanctorum
ad distinctionem aliarum urbium idolatrium. Beda in Canticum Can-
ticorum: *Comedi favum cum melle* in eo. In melle intelligimus ani-
mas iustorum translatas ad superna gaudia Domino resurgente a

20 mortuis, in favo corpora cum animabus. Unde evangelista dicit, quia
multa corpora sanctorum, qui dormierant, resurrexerunt. Qui cre-
dendi sunt ascendisse cum Domino in caelis, sicut eo resurgente ipsi
surrexerunt. Neque enim ulla ratione temeritati eorum fides acco-
modanda est, qui eos postea reversos in cinerem et monumenta pu-
25 tant, quae patefacta probaverunt hi, quibus vivi apparuerunt.

Quare Christus post resurrectionem incorruptibile et tamen palpa-
bile corpus habuit.

[27v] Gregorius, homelia 26: Duo mira et iuxta humanam rationem
30 valde sibi contraria ostendit Dominus, dum post resurrectionem
corpus suum et incorruptibile et palpabile demonstravit. Nam et
corrumpi necesse est quod palpatur et palpari non potest quod non
corrumpitur. Sed miro modo atque ineffabili et incorruptibile post
resurrectionem et palpabile corpus exhibuit: ut monstrando incor-
35 ruptibile <invitet> ad praemium, praebendo palpabile formaret ad
fidem. Notandum: corpus incorruptibile et palpabile esse ante resur-
rectionem, non post contraria esse.

Quoties post resurrectionem Christus apparuit.

- Augustinus, liber De concordia evangeliorum: Invenimus apud quatuor evangelistas decies visum esse Dominum ab hominibus post resurrectionem. Primo apparuit Mariae Magdalenae flenti ad monumentum. Postea eidem et aliae Mariae redeuntibus nuntiare Apostolis. Tertio Simoni. Quarto Cleophae et socio eius. Quinto reversis illis et narrantibus quomodo cognoverunt eum in fractione panis, apparuit ianuis clausis ubi Thomas <non> aderat, et hoc ipso resurrectionis die. Sexto post dies octo, quando cum eis erat Thomas.
- 10 Septimo piscantibus ad mare Tiberiadis. Octavo in monte Galileae, quae longe erat a Ierusalem. Nono recumbentibus illis undecim, de quo ascendit. Decimo viderunt eum non iam in terra positum, sed elevatum in aëra caelosque petentem dicentibus sibi angelis: *Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in caelum.*

- 15 Quare Christus ea claritate, qua surrexit discipulis, non apparuit. Augustinus ad Orosium: Clarificata carne Christus surrexit. Sed noluit in ea clarificatione discipulis apparere, quia non possent oculis talem claritatem perspicere. Si enim antequam moreretur pro nobis
- 20 et resurgeret, quando transfiguratus est in monte, discipuli sui eum videre non potuerunt, sed prae timore in terram ceciderunt; quanto magis clarificata carne Domini eam videre non potuerunt.

- Quare Christus post resurrectionem corpus suum cum indiciis passionis discipulis ostendit.
- 25

- Beda in ea homelia tertia super hebdomadae paschae: Gloriosam resurrectionis etc. Cum abolitis passionis indiciis Christus discipulis suis corpus suum ostenderet, certe dispensationis gratia maluit in eo passionis indicia reservare. Primo videlicet, ut discipuli, qui hoc videbant, manifeste possent dinoscere non spiritum sedne corpore, sed
- 30 corpus esse spirituale quod videbant, certam fidem peractae resurrectionis, certam spem futurae omnium hominum resurrectionis mundo praedicarent.

- Deinde, ut ipse Dominus noster Iesus Christus, qui in humanitate
- 35 Patrem interpellat pro nobis, ostensis vulnerum suorum cicatricibus quantum pro humana salute laboraverit, ei perpetuo demonstret, miroque atque ineffabili modo eum, qui nihil umquam potest obli-

visci, qui semper misereri paratus est absque intermissione, admo-
neat, quam congrue hominibus miser<e>atur.

Tertio, ut omnes electi perpetua beatitudine suscepti videntes in Deo
ac Domino suo signa passionis, numquam ei gratias agere desistant,
5 per cuius mortem se vivere cognoscunt. Unde Propheta: *Misericor-*
dias Domini in aeternum cantabo.

Ad extremum, ut reprobi in iudicio signa passionis aspiciant eiusdem
- sicut scriptum est: *Videbunt in quem transfixerunt* - ac se iustissime
damnandos intelligant, non solum hii qui in eum impias intulerunt
10 manus, sed etiam illi qui vel suscepta eius iustitia, pro nihilo con-
temnunt, vel oblata numquam suscipere curarunt, vel etiam <illi
qui> maiori impietate in eis, qui susceperant, odiis ac persecutioni-
bus <iustitiam> extinguere ac corrumpere laborant.

15 De comestione Christi post resurrectionem

Idem in eodem: Simpliciter ac pie sentiendum est, resuscitatum a
morte et immortale iam factum corpus dominicum nullam quidem
necessitatem, attamen facultatem habuisse vescendi. Ideoque ubi
opportunitas probandae substantiae [28r] naturalis exigebat, cibus
20 esse refectum. Qui nimirum cibi nullum saginae adiumentum ut
mortalium corporibus illi praeberint, sed quomodo in ignem missa
aqua, ita mox comesti spirituali eius sint virtute assumpti.

T 2: ANONYMUS (SCHULE DES PETRUS CANTOR),
 QUAESTIO DE APPARITIONIBUS CHRISTI POST RESURRECTIONEM
 COD. PARIS NAT. LAT. 3477 (= P), FOL. 63VA-64RA

5

[63va] Cum Dominus post resurrectionem apparuit discipulis, dicit evangelista quod ipsi aestimabant se spiritum videre. Respondit autem Dominus dicens: *Palpate et videt<e> quia spiritus carnem et ossa non habet sicut me videtis habere.*

- 10 Sed obicitur: Ipsi sciebant spiritum non habere corpus, vel stulti erant. Ergo non putabant contrarium, scilicet spiritum esse corporeum, sed sciebant quod videbant rem corpoream et compositam. Ergo non putabant se videre spiritum. Si diceretur sensum esse locutionis: Aestimabant eum esse spiritum, id est habere ad modum spiritus; hic verum erat. Ergo decepti non erant. Quare ergo a Domino redarguti?

Item, vel oportet dicere quod ipsi putabant oculos suos praestringi et se nihil videre, cum tamen videretur eis quod aliquid viderent; vel putabant quod spiritus aliquis assumpsisset corpus ad horam, sicut

- 20 angeli habuere et Loth. Sed neutri opinioni videtur competere responsio Domini; quia si putabant spiritum aliquem assumpsisse corpus, poterant dicere Domino: Immo spiritus carnem et ossa habet quandoque ad horam. Etiam oviat auctoritas, id est interlinearis, super illud verbum: *Aestimabant se videre spiritum*. Dicit interlinearis: non carnem, si putabant oculos suos praestringi, et putabant se nihil videre, sed illud phantastice, male dixit Dominus: *sicut me videtis habere*, quia non viderunt, id est visu non discreverunt.

Item, dicit Glossa super illum locum quod aestimabant se videre spiritum: quem emisit in passione, quia non crediderunt carnem illam, quae sepulta fuit, resurrexisse. Putabantne ergo se videre spiritum sine carne? Ergo stulti erant.

- Item, dixit Dominus ad Thomam: *Quia vidisti me, Thoma, credidisti*; id est ponitur videre pro habere obstaculum visui, vel pro discernere visu. Si pro habere obstaculum visui, quia hoc contingente nihil discerneret, numquam propter hoc crederet. Si pro discernere visu: Quid discernebat Thomas in Christo, vel quod ibi erat, vel quod ibi non erat? Quia „ibi non erat“ stare non potest, „quod ibi erat“. Ergo

13 esse] erit P

in corpore illo glorificato erant grossities, cicatrices et huiusmodi, quod est contra naturam corporis glorificati.

- Item, ubi Dominus intravit ianuis clausis, dicit auctoritas: Moli corporis, ubi [63vb] erat deitas, ostia clausa resistere non potuerunt, 5 quia etiam clauso utero exivit. Ergo videtur quod corpus Christi tunc molem habuerit.

- Item, Gregorius in Moralibus contra Euticianum disputans dicit corpus Christi vere fuisse palpabile per veritatem naturae, et subtile per effectum naturalis potentiae. Ergo Christus tunc habuit naturaliter 10 corpus palpabile. Confundit etiam Euticianum quia dicebat corpus Christi fuisse aëre ventisque subtilius, et ad horam sumpsisse palpabilitatem per miraculum, cum videatur Euticianus verissimum dixisse.

- Item, alia auctoritas: Post resurrectionem Dominus in corpore suo 15 duo contraria ostendit: et palpabile eiusdem naturae, ut formet ad fidem; et incorruptibile alterius naturae ut invitet ad praemium. Si erat palpabile eiusdem naturae, cuius prius <erat>; ergo potuit palpari ut prius.

- Item, Dominus in argumentum suae resurrectionis comedit et bibit 20 videntibus discipulis. Sed hoc potius potuit esse argumentum in contrarium, quia haec est natura glorificati corporis, quod nec comedit nec bibit.

- Item, Christus apparuit discipulis talis qualis erat, vel talis qualis non erat. Si talis qualis erat, ergo apparuit eis corporeus. Nec ergo videbatur eis spiritus. Si talis qualis non erat, ergo non erat palpabilis, 25 quod est contra Gregorium.

<Solutio.>

- Est ergo notandum quod omnes istae obiectiones ad duo tendunt. 30 Unum est de deceptione Apostolorum, quid putabant; sed aliud est de natura corporis Christi glorificati, utrum haberet palpabilitatem et certas huiusmodi proprietates vere in se.

- Ad primum dicimus quod in rei veritate putabant Apostoli se videre spiritum Domini in carne assumpta ad horam. Sed adhuc dubitabant 35 utrum caro illa resurrexisset. Immo putabant, sicut dicit auctoritas, quod non surrexisset caro illa. Putabant autem quod Dominus, id est spiritus Iesu Christi, appareret in corpore aliquo assumpto ad horam. Unde Dominus removit illum errorem dicens: *Palpate et videte*

quia spiritus carnem non habet nec ossa, sicut me videtis habere, id est non habet manus ita clavatas, et latus perforatum, sicut potestis videre in corpore meo. Et etiam si assumpisset spiritus corpus ad horam, non tamen ita clavatum et vulneratum, et ita manifeste ostendit ille quod erat corpus illud quod crucifixum fuit et iam resurrexit. Si obiciatur quod Apostoli tunc tenebantur credere Christum resurrexisse et quod mortaliter peccabant: forte concedi potest. Sed de hoc constat quod tunc non credebant.

- Ad secundum articulum dicimus quod in rei veritate Dominus habet et habuit tunc corpus vere palpabile. [64ra] Immo omnem substantialem proprietatem, quam habuit ante passionem, habuit post resurrectionem, sed melioratam et subtilioratam, sicut ipsum corpus. Vere itaque fuit palpabilis, sed nonnisi a suo simili. Sed per miraculum fecit quod ipsi, id est Apostoli, palpaverunt. De natura ergo fuit, sicut dicit Gregorius, quod fuit palpabile, sed de potentia et gratia quod fuit subtile. Euticianus dixit quod nullam habuit palpabilitatem, nec respectu sui similis, nec respectu alterius. Immo dixit, quod in glorificatione quasdam substantiales proprietates penitus amittimus. Et hoc reputavit Gregorius pro haeresi, quia aequae debent glorificari substantiales proprietates ut ipsum corpus.

- Quod autem obicitur Dominum ostendisse quaedam argumenta, per quae poterat potius probari corpus non fuisse glorificatum, respondeo: Apostoli in ipsa teneritudine omnibus modis ad hoc erant inducendi, ut crederent Dominum resurrexisse; quia si hoc crederent, facile constaret eis de glorificatione. Proposuit ergo eis talia quae, quamvis possent esse argumenta ad alia non credenda, tamen quia erant argumenta ad id de quo potius erant solliciti, proposuit ea illis, quia tunc nihil cogitabant de natura glorificati corporis. Validissimum autem fuit argumentum quod corpus eius resurrexit quia apparerent ibi cicatrices, licet in corpore glorificato non debeant apparere. Ad idem fuit validum argumentum quod comedit, quia spiritus etiam in corporibus assumptis comedere non possunt, licet illud esset contra naturam glorificati corporis, quia tunc non erant solliciti de natura corporis glorificati, et ideo non oportuit eis ostendere argumenta ad probandum glorificationem. Tamen quaedam ostendit eis, ut quod ianuus clausis intravit.

T 3: ANONYMUS (GERARDUS NOVARIENSIS),

SUMMA „NE TRANSGREDIARIS“,

DE RESURRECTIONE CHRISTI, ASCENSIONE ET SESSIONE AD DEXTERAM

COD. VAT. LAT. 10754 (= V), FOL. 27RB-27VB

5

[fol. 27rb] De resurrectione Christi

Viso de sepultura Christi videndum est de eius resurrectione. Circa quam quatuor notanda videntur.

Primo, qua hora Christus surrexerit;

10 secundo, an ante sanctos, qui cum eo surrexerunt, surrexerit;

tertio, an ante resurrectionem Christus plene fuerit beatus;

quarto, an ante resurrectionem ei fuerit datum nomen quod est super omne nomen.

15 <De hora resurrectionis>

De hora resurrectionis dicit Ambrosius quod Samson in typo resurrectionis media nocte surgens tulit portas Gazae. Huic consonat Hieronymus in libro XII Quaestionum dicens: Denique graecus sermo pro vespere habet sero. Sic ergo non in vespertino diei tempore, sed

20 sero in profunda nocte surrexit Dominus. Unde et principes sacerdotum dixerunt quia discipuli eius nocte venerunt et tulerunt illum. Ad hoc facit consuetudo Apostolorum et primitivae ecclesiae, quae consuevit populum tunc usque in profundam noctem tenere et tunc missam celebrare. Sed contra hoc facit auctoritas, quae dicit Domi-

25 num 40 horis fuisse mortuum, et totidem diebus post resurrectionem in terris fuisse moratum ante ascensionem. Dominus enim emisit spiritum, et ita per quatuor horas parasceves et per 36 horas duarum noctuum et unius diei fuit mortuus, et in diluculo diei tertiae resurrexit. Nec ad hoc dissentit consuetudo ecclesiastica, quae illa hora

30 matutinas laudes cantat [27va] pro Christi resurrectione. Huic opinioni consentit Augustinus volens eum diluculo, cum iam illucesceret, resurrexisse, et hanc opinionem potiore censet ecclesia. Et si in hoc dissentiant sancti, non est curandum, quia Spiritus Sanctus non semper tangit corda sanctorum, nec est articulus fidei qua hora, sed

35 quod tertia die surrexerit.

De immortalitate Christi

Secundo videndum est an Christus prior aliis ad immortalitatem surrexerit. Quod videtur, quia auctoritas dicit: *Primogenitus mortuorum*, quia primus ad immortalitatem surrexit. Econtra Matthaeus:

- 5 *Velum templi scissum est, terra mota est, monumenta aperta sunt et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.* Ex hoc loco videtur conici, quod omnia ista simul facta sunt, scilicet statim post emissionem spiritus. Ad hoc potest dici secundum Augustinum quod isti prius quam Christus surrexerunt, sed <non> ad immortalitatem.
- 10 Immo post incinerati sunt; quorum unus dicitur fuisse sanctus Scarioth abbas. Vel potest dici quod Christo resurgente resurrexerunt ad immortalitatem, et non ante, sicut dicit glossa ibi: Non ante surrexerunt quam Dominus resurgeret, ut esset *primogenitus ex mortuis*, et hoc videtur dicere textus sequens: *Et exeuntes de monumentis post*
- 15 *resurrectionem eius* etc.

Si vero queratur ubi fuerunt ante ascensionem potest dici quod nescitur, vel quod cum Domino fuerunt *in extremis maris*, id est super amplissimos fines orbis.

- 20 An Christus ante resurrectionem plenus fuerit beatus.

Tertio quaeritur an Christus ante resurrectionem plene fuerit beatus. Quod probatur.

Quia, ut dicit auctoritas, Christus habuit ab ipsa conceptione plenitudinem donorum. Ergo fuit plene beatus.

- 25 Item, beatus est, cui omnia optata succedunt. Sed dicit alia auctoritas: Christus *exauditus est* in omnibus *pro sua reverentia*.

Item, super primum versum primi Psalmi dicitur: Ecce, in primo versu ostenditur immunis ab omni malo et ab omni peccato. Hic ostenditur Christus, plenus omni bono. Sed in his consistit plena

- 30 beatitudo. Ergo Christus plene fuit beatus.

Item, beatitudo plena consistit in plena Dei fruitione. Sed Christus tunc plene fruebatur Deo. Ergo plene erat beatus.

Econtra. Christus ante <resurrectionem> fuit tristis: *Unde tristis est anima mea usque ad mortem*.

- 35 Item, affligebatur, crucifigebatur, poenalitates habebat. Ergo non erat plene beatus, quia plena beatitudo consistit in carentia poenae et fruitione gloriae.

Item, Christus erat plene beatus, ergo habebat utramque stolam. Quod falsum est.

- <Solutio.> Potest dici quod tunc erat plene beatus, et tamen erat passibilis, sicut erat immortalis et mortalis, visibilis et invisibilis. Vel
 5 distinguuntur: Erat plene beatus, id est plene fruebatur Deo - verum est. Sed non erat plene beatus, id est nondum habebat utramque stolam, in quo consistit plena beatitudo.

De nomine super omne nomen

- 10 Quarto quaeritur, an ante resurrectionem datum fuerit ei nomen quod est super omne nomen. Sed prius videndum est quod sit illud nomen.
 Solutio. Illud nomen non est nomen, sed res nominis, scilicet honorificentia, quae duplex est: naturalis et gratuita. Naturalis est aeterna,
 15 scilicet qua Filius est aequalis Patri et eiusdem essentiae cum eo. Unde Ambrosius super illum locum *propter quod exaltavit illum Deus et dedit illi nomen* etc.: Post crucem manifestatur, quod a Patre, cum generaretur, accepit. Non enim tunc accepit, cum a creatura cepit sciri. Est ergo sensus: *propter quod*, id est propter humilitatem
 20 et oboedientiam, quam habuit in passione, *exaltavit illum* Deus in resurrectione dando illi immortalitatem, et donavit illi *nomen quod est super omne nomen*, id est patuit, innotuit datum esse illi *nomen quod est super omne nomen*. Hoc ergo sic et secundum illam figuram dicitur, qua dicitur res fieri, quando innotescit. Unde ipse
 25 Christus post resurrectionem dicit: Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra, id est: innotuit esse datam, non quin etiam ab aeterno haberet. Gratuita vero honorificentia et temporalis, vel nomen temporale, est plenitudo donorum, quae data est Christo secundum humanam naturam, vel honorificentia super omnem honorificentiam
 30 omnium creaturarum, id est ut in forma vel natura humana honorificetur, quia ipsa unita est Filio Dei in [27vb] unitate personae. Unde Augustinus super eundem locum dicit: Illud nomen est honorificentia, quod vocatur Deus; quam habuit ab aeterno secundum quod Deus, sed ex tempore data est ei secundum quod homo, sed
 35 non post vel per passionem, sed ab ipsa conceptione. Dicitur tamen post passionem et propterea data, quia post eam et per eam innotuit esse data, secundum praedictum tropum loquendi, quo res dicitur

fieri, quando innotescit. Sic ergo in nullo sibi contradicunt Ambrosius de naturali, et Augustinus de temporali loquentes.

De ascensione Christi

- 5 Viso de resurrectione videndum est de ascensione, de qua nunc nobis dicenda pauca occurrunt, scilicet secundum quam naturam ascendit. Quod secundum humanam probatur, quia secundum divinam est ubique: Ergo secundum eam locum non mutavit, ergo nec secundum eam ascendit. Unde Haimo super illum locum Apostoli *Quod autem*
 10 *ascendit quid est nisi quia primum descendit*: sed secundum animam ad inferos descendit, secundum corpus et animam ad caelos ascendit.

- Econtra super illum locum: Quid est quod descendit, id est quomodo humanitas poterat ascendere, nisi quia divinitas, quae prius descendit in inferiores partes terrae, ascenderit: a simili ipsa ascendit? *Nam*
 15 *qui ascendit, ipse est et qui descendit*. Item ex virtute divinitatis ascendit. Ergo secundum divinitatem ascendit. Secundum humanam tamen naturam ascendit, sed ex virtute divinae naturae. Quod vero dicitur: divinitas descendit, id est Christus qui est divinitas, vel Christus divinitate sua humanam naturam inferiorem divina natura sibi
 20 univit.

- Sed econtra: Secundum solam divinitatem dedit dona hominibus. Unde Augustinus: Ipse ergo Christus et dedit dona de caelo et accepit in terra in hominibus, quia Deus cum Patre est, secundum quod
 25 dat. Sicut ergo dicitur „secundum humanitatem dare“, sic est intelligendum „secundum humanitatem datam“: Ad similitudinem donorum, quae habuit secundum humanitatem, dedit dona. Quod vero dicitur: *Nemo ascendit in caelum nisi qui et descendit de caelo, filius hominis qui est in caelo*, intelligendum est: nisi ipse cum corpore
 30 suo, quod est ecclesia.

De sessione ad dexteram Patris

- Viso de ascensione videndum est de consessu ad dexteram Patris. Circa quam quia non memini quaestiones audisse, nec libet mihi alia
 35 somnare, praesertim cum prolixitatem timens <et> addubitabilia quae sequuntur, stilus noster anhelet.

Sufficiat circa hoc dicere, quod Christus sedet ad dexteram Patris secundum humanitatem, idest in potioribus bonis Patris, secundum

vero divinitatem sedet ad dexteram Patris, id est in aequalitate Patris, id est aequalis Patri.

T 4: STEPHAN LANGTON, PAULINENKOMMENTAR, ZU PHIL 2 (AUSZUG)

COD. PARIS BIBL. MAZARINE 269, FOL. 92VA – 93VA (= PM)	COD. PARIS NAT. LAT. 14443, FOL. 375RB – 376RA (= P)
[Pm 92va] Attende quod dicit tam textus quam glossa, scilicet quod Christus meruit sibi. Ait enim textus: <i>Factus est oboediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum</i> etc. Item glossa dicit: <u>Humilitas passionis claritatis est meritum, claritas humilitatis est praemium</u>. Meruit ergo Christus sibi, sicut dicit tam textus quam glossa.	[P 375rb] Ut enim Christus resurrectione clarificaretur, prius humiliatus est passione. Ergo haec fuit causa. Sed nonne omnia opera Christi aequae meritoria sibi <fuerunt>? Utique. Quare igitur clarificatio resurrectionis attribuitur merito passionis? Dicimus quod hoc fit per quandam adaptationem, qua meritum conponitur praemio, sicut ibi: <i>Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur</i>. Et notandum quod fere tota difficultas, quae est in isto transitu Apostoli et glossae, provenit ex controversia quae est inter Ambrosium et Augustinum.

Sed quaeritur utrum pariter meruit sibi omnibus operibus rationis. Non enim dicitur quod meruit operibus [Pm 92vb] sensualitatis.

Quod omnibus operibus rationis pariter sibi meruit, sic probatur.

- 5 Dicit Gregorius, quod iuxta animae meritum non habuit quo proficeret. Ergo tantum meruit sibi uno bono opere quantum alio; alioquin habuisset iuxta animae meritum quo proficeret.

- Item, penes caritatem est omne meritum. Ergo omnia opera ex eadem caritate non crescente facta, sunt aequae meritoria. Sed in Christo omnia opera meritoria facta fuerunt ex eadem caritate non crescente. Ergo omnia fuerunt ei aequae sive pariter meritoria.

Item, in directo uno opere meruit magis sive maius, et alio minus. Sed esto quod opus minus meritorium fecerit prius, hoc opere mereatur tamen praemium demonstrato praemio illi operi condigno. Sed

6s. alio] alio quin habuisset iuxta animae meritum, non habuit quo proficeret. Ergo tantum meruit sibi uno bono opere quantum alio *add. Pm 9 sed*] scilicet *Pm 13 hoc*] hic *Pm*

- sequenti opere merebitur maius praemium. Ergo dignus est modo tanto merito quantum nunc meretur, et non maiori. Sed possibile est quod habeat illud quod modo meretur. Ponatur Christus habet tantum meritum, et potuit habere maius, quia potuit mereri maius: Ergo Pater non dat ei tantum meritum quantumcumque potest, immo minus, quod minime est concedendum.
- Unde his rationibus concedimus, quod omnibus operibus rationis pariter meruit sibi, et Deus Pater non potuit eum magis vel minus facere beatum quam fecit.
- 10 Sed contra hoc sic obicitur. Omnia opera aequae fuerunt ei meritoria. Ergo primo opere quod fecerit, meruit omne praemium quod umquam fuit habiturus. Quod quidem verum est. Ergo cum operibus sequentibus non meruit remissionem poenae vel augmentum gloriae, quia quantumcumque habet, habuit in conceptione, illa opera
- 15 fuerunt inutilia et superflua. Non sequitur, quia illis operibus plenius meruit quam meruerat prius. Plenius dico non quantum ad vim merendi, sed quantum ad numerum meritorum. Sicut si aliquis iustus non sit debitor alicuius poenae, et faciat multa opera ex eadem caritate non crescente, sine dubio illis operibus non meretur remissionem poenae nec augmentum gratiae, quia revera non augebitur eius gratia, nec meretur maius praemium, et tamen eius opera non sunt superflua vel inutilia, quia quod meretur, excedit opera in infinitum, quia *non sunt condignae passionis huius temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*. Similiter praemium Christi in infinitum excedebat opera eius.
- Item, Christus omnibus operibus aequaliter meruit. Ergo colloquutione cum Samaritana meruit exaltari et *nomen quod est super omne nomen*. Verum est. Potuit ergo Apostolus vere dicere: Locutus est [P 375va] cum Samaritana, *propter quod et Deus exaltavit illum* etc.
- 30 Praeterea, opus passionis fuit figura, meritum et causa remissionis peccatorum significatae per mortem Christi, sicut plenius notavimus super illud verbum ad Rom.: *Traditus est propter delicta nostra* etc. Et ideo illi operi in genere digniori attribuitur exaltatio nominis super omne nomen. Quare igitur potius dixit: *Factus est oboediens*

12 quod] hoc P 13s. gloriae] gratiae P 16 quam] quod P 18 faciat] facit Pm 20 quia] om. Pm 22 vel inutilia] om. Pm 23s. ad – nobis] etc. Pm 28 verum est] om. Pm 29 etc.] verum est Pm 30 Praeterea, opus passionis – omne nomen] om. Pm 34s. oboediens Patri] Patri oboediens P

Patri usque ad mortem, propter quod et Deus exaltavit illum etc.? Dicimus quod posset illud dicere. Istud potius dixit propter quamdam coaptationem, quae fit per contrarium inter meritum et praemium, ut scilicet humilitati passionis ostenderet respondere exaltationem resurrectionis. Sicut cum Dominus vere posset dicere: Beati qui lugent, quoniam ipsi possidebunt terram, maluit tamen dicere per quamdam contrarii coaptationem: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. Et nonne *universae viae Domini fuerunt misericordia et veritas*? Utique. Unde in remuneratione viri iusti veritas est impletio sive solutio promissionis, misericordia vero est, quod supra condignum remuneratur. Ergo et in remuneratione Christi, quae fuit opus sive via Domini, misericordia et veritas fuerunt. Veritas quidem patet, quia meritis Christi reddita est corona. Sed misericordia in quo fuit ibi? Non videtur ibi fuisse in aliquo, nisi in hoc quod de misericordia sit remuneratus supra condignum. Quod si est, ergo non meruit totale praemium quod habet, sed tantum illud quod est condignum. Sed aliqua caritas potest vel potuit mereri totale praemium Christi quod complectitur condignum et supra condignum. Ergo aliqua caritas potest vel potuit esse maior quam caritas Christi, quod est impossibile. Dicimus igitur, quod in remuneratione Christi fuerunt misericordia et veritas. Et veritas quidem patet ibi. Misericordia vero fuit non in eo quod supra condignum [Pm 93ra] remuneraretur, quia hoc est et fuit impossibile, sed in radice meriti ipsius praemii, scilicet in gratia operante, quae fuit ei data ex sola misericordia Dei, et illa gratia fuit radix et meriti et praemii.

Item quaeritur utrum Christus post resurrectionem fuerit beatorum quam ante. Hoc videtur quoniam habuit dotes corporis, et non ante, et ita stolam corporis, et non ante. Ergo beatorum propter duplicem stolam, quam prius propter unicam. Quod si est, non ergo in conceptione fuit tam beatus quantumcumque post. Quod falsum est. Unde dicimus: Si hoc comparativum 'beatorum' sonet in quantitatem, non fuit beatorum post resurrectionem quam ante. Si vero sonet in pluralitatem, absque dubio beatorum fuit. Item, omnia opera facta ex eadem caritate non crescente et in Christo et in quolibet alio sunt

2 istud potius dixit] *om. P* 8 et] item *P* 11 et] *om. P* 14 ibi] *om. Pm* 16 totale] id tale *Pm* 16 est] ibi *add. P* 17 caritas] *om. P* 21 et] *om. P* 32 dicimus] quod *add. P*

- aeque meritoria vitae aeternae. Sed in viro iusto maius opus maiorem meretur liberationem a poena, et minus opus minorem liberationem, licet maius opus et minus ex pari caritate sunt facta. Ergo et Christus maiori opere maiorem meruit liberationem a poenaltate
- 5 sive a poena, et minori opere minorem liberationem. Aut assigna rationem quare ita sit in viro iusto et non in Christo. Si vero nulla est ratio, ita est in Christo sicut et in alio. Non ergo omnia opera Christi fuerunt ei aeque meritoria. Solutio. Dicimus quod aliud est mereri liberari a poena quam mereri dimissionem vel remissionem poenae.
- 10 Nullus enim meretur dimissionem poenae, nisi poenae sit debitor, et ibi, scilicet in dimissione poenae debitae, et inaequalitas operum meretur inaequalem dimissionem, licet maiora et minora opera fiant ex pari caritate. Sed non ita est, cum homo meretur liberari a poena non sibi debita. Nam ibi maius opus non meretur maiorem liberationem, nisi fiat ex maiori caritate. Christus vero non fuit debitor poenae, quia non habuit meritum sacci. Cum ergo meruit liberari a poena non sibi debita, omnibus operibus suis pariter meruit liberari.

- Item quaeritur utrum Christus meruit ex eo quod assumpsit carnem.
- 20 Hoc videtur, quia carnem assumendo seipsum humiliavit. Sed humiliando se meruit; ergo et carnem assumendo. Quod si est, ergo exinaniendo, ergo et incarnando, quia idem est Filium Dei carnem assumere et semetipsum exinanire et incarnare. Sed inquantum est Verbum, est incarnatus. Ergo meruit inquantum est Verbum, quod
- 25 falsum est. Dicimus quod meruit carnem assumendo, se humiliando, exinaniendo, incarnando, id est quod per gerundivum concomitantia notetur, id est: meruit, dum carnem assumpsit, dum se humiliavit etc. Sed non meruit ex eo quod carnem assumpsit, vel se exinanivit vel incarnavit. Et sic de similibus divinam essentiam praedicantibus,
- 30 quia nullo principaliter ad divinitatem spectante meruit. Sed notandum quod est humilitas ad carnem, et hac non meruit. Haec enim humilitas est divina essentia, quae praedicatur cum dicitur: humilia-

1 viro iusto] iusto viro *Pm* 2 liberationem] beationem *Pm* et minus opus minorem liberationem] *om. Pm* 3 pari caritate] caritate pari *Pm* 4 maiorem meruit liberationem] meruit maiorem beationem *Pm* 5 liberationem] beationem *Pm* 6 rationem] *om. P* ita] ista *Pm* 8 fuerunt ei] ei fuerunt *Pm* 10 debitor] ei debitae *Pm* 12 opera] *om. Pm* 13 pari] eadem *Pm* sed] et *Pm* 17 sibi] *om. P* 21 et] *om. P* exinaniendo] exaniendo *Pm* 22 ergo et incarnando] *om. Pm* 23 et incarnare] cum carne *Pm* 24 est] *om. Pm* 26 exinaniendo] exaniendo *Pm* concomitantia] comitantia *Pm* 30 ad divinitatem spectante] spectante divinitatem *Pm* 31s. haec – quae] haec enim divina essentia *Pm*

vit se ad carnem. Et est humilitas in carne, et hac meruit. Et notandum [P 375vb] quod sicut Deus Pater Christo homini non potuit dare meliora vel minora bona gratuita, sic non potuit eum magis vel minus glorificare in corpore. Item, cum duae sint in Christo naturae,
 5 nullo spectante ad divinitatem meruit, sed tantum eis quae spectabant ad humanitatem. Similiter duplex fuit in Christo status, scilicet viatoris et comprehensoris. Sed si esset purus comprehensor, non mereretur. Videtur similiter, quod in illo duplici statu nullo principaliter spectante ad comprehensionem mereretur. Quod si est, ergo
 10 nullo vel fere nullo motu caritatis meruit, quia quolibet tali comprehendebat. Solve<bat>.

Item quaeritur utrum Christus quolibet motu, quo sibi meruit, meruit et nobis. Dicimus quod non, sed tantum illis operibus, quae specialiter retulit ad nostram salutem.

Item quaeritur utrum omnibus operibus quibus nobis meruit, aequaliter nobis meruit. Hoc videtur, quia omnibus operibus quibus sibi meruit, [Pm 93rb] aequaliter sibi meruit. Ergo pari ratione omnibus operibus, quibus nobis meruit, aequaliter nobis meruit. Quod si est,
 20 ergo quolibet opere suo nobis meritorio meruit nobis ianuae apertionem, quod falsum est. Immo sola passione sive oboedientia passionis. Dicimus quod licet omnibus operibus meritoriis aequaliter meruit sibi, non tamen omnibus operibus, quibus meruit nobis, aequaliter meruit nobis. Et hoc provenit ex vario modo merendi. Sibi
 25 enim meruit recta ratione merendi, scilicet faciendo de non debito debitum vel de debito magis debitum, sed nobis non sic meruit, sed occasionaliter: Sicut ille qui alii vel aliis gratiam meretur, omnibus operibus ex eadem caritate non crescente procedentibus pariter sibi meretur, non tamen aliis parem gratiam.

30 Item quaeritur quomodo intelligendum sit illud: *Mortem nostram moriendo destruxit et vitam resurgendo reparavit*. Nonne potuisset vere dici: mortem nostram resurgendo destruxit et vitam moriendo

2 Deus] *om. Pm* Christo homini non potuit] non potuit Christo homini *Pm* 3 minora] minus *Pm* sic] sicut *Pm* 5 ad] a *Pm* spectabant] spectant *Pm* 8 mereretur] meretur *Pm* principaliter] specialiter *Pm* 10 quolibet] quodlibet *P* 13s. Item quaeritur – salutem] *om. P* 18 meruit] *om. Pm* 31 illud] istud *Pm* 33 vere] *om. Pm* et] *om. Pm*

reparavit? Utique, sicut dicit glossa super illum locum ad Rom.: *Traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter iustificationem nostram*. Sed maluit Scriptura dicere: Mortem nostram moriendo destruxit et vitam resurgendo reparavit, ut notaret quandam coaptationem per simile, sicut cum dicitur: *Beati misericordes, quia misericordiam consequentur*. Praeterea, mors Christi fuit causa et meritum et figura destructionis mortis nostrae, resurrectio vero causa quidem fuit, sed nec meritum nec figura. Oboedientia enim, quam habuit Christus in passione, fuit meritum destructionis mortis nostrae. Ipsa
 10 passio fuit causa et figura, quia Christus in cruce gerebat typum poenitentis. Cum ergo resurrectio fuit causa destructionis mortis nostrae, sed nec meritum nec figura, quia Christus resurgendo non meruit nec deinceps, et passio sive mors Christi fuerit causa, meritum et figura, merito dixit: Mortem nostram moriendo destruxit et
 15 vitam resurgendo reparavit potius quam e contrario. Et notandum quod, sicut dicitur super epistolam ad Rom., mors Christi fuit dolor confessorum, sepultura requies consolatorum, resurrectio vita iustorum, ascensio profectus perfectorum, consessus ad dexteram Patris gloria beatorum.

20

In assumptione infirmitatis dicitur – si res fieri dicitur cum esse facta innotescit – dicitur exinanita quia non apparuit quod erat: hic habes qua ratione dicatur Filius Dei semetipsum exinanisse, et secundum quam naturam sit exinanitus, scilicet secundum divinam, quia in
 25 assumptione infirmitatis non apparuit quod erat. Hoc modo potest dici secundum quod Deus exaltatus in resurrectione, quia tunc apparuit hominibus, quod erat Deus, sicut dicitur: *Accedat homo ad cor altum et exaltabitur Deus*, id est in corde hominis, non in se, grandescet. 46. capitulo Ecclesiastici: *Fortis in bello Iesus Nave, successor*
 30 *Moysi in Prophetis, qui fuit magnus secundum nomen suum, maximus in salutem electorum Dei*. Glossa mystica ibi: Iesus opere et sermone ipsum significat, cui Deus Pater dedit *nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur* etc. Et quia hoc nomen est super omne nomen, in millibus generationibus hoc

1s. traditus] transitus Pm 8 fuit] om. Pm nec'] non Pm 13 fuerit] fuit Pm meritum] om. Pm 14 moriendo] om. Pm 18 ascensio] concessio Pm 21s. si – dicitur] om. Pm 23 qua] quod Pm 26 Deus] om. P 29ss. 46. capitulo – substantialiter] om. Pm

- nomen nominatum est. Hoc nomen primum in Exodo invenitur. Ergo nomen super omne nomen est nomen Iesus, vel eius res quam Filius Dei habuit plene et substantialiter. Donavit per gratiam illi homini Christo nomen quod est super omne nomen, id est honorificentiam quod vocatur Deus. Ergo donatum est per gratiam Christo homini, ut vocetur Deus. Sed non vocatur Deus nisi inquantum est Deus. Ergo donatum est illi homini per gratiam, ut sit Deus. Non ergo ille homo per naturam est Deus, quod falsum est. Praeterea, supposito illo homine, supponitur illa persona, et e contra. Sed illi
- 10 homini donatum est per gratiam ut [P 376ra] vocetur Deus. Ergo et illi personae. Ergo illa persona de gratia vocatur Deus; ergo non de natura. Quod falsum est. Difficilis est hic transitus Augustini, et ideo sana mente intelligendus. Ambrosius vero longe facilius hunc locum exponit. Nam secundum Ambrosium Christo, inquantum est Deus,
- 15 donatum est nomen quod est super omne nomen. Secundum vero Augustinum donatum est ei inquantum est homo; quod est sane intelligendum, ut dicemus. Post resurrectionem, propter manifestationem. Est ergo sensus: post resurrectionem, vel in resurrectione, donavit illi nomen, id est donatum esse manifestavit. Sicut dicit Dominus in evangelio Iohannis, in hoc: *Verbum verum* est, id est verum esse apparet, quod *alius est, qui seminat, et alius, qui metit*. Quaeritur cui donavit, utrum homini an Deo homini donavit etc. [Pm 93va]
- 20 Valde obscura et difficilis est huius nominis ratio, et sane intelligenda. In qua ergo forma crucifixus est, ipsa exaltata est, ipsi donatum
- 25 est nomen quod est super omne nomen. Sed secundum formam hominis est crucifixus. Ergo secundum illam est ei donatum nomen quod est super omne nomen. Sed illud nomen est vocari sive esse Deum. Ergo donatum est ei secundum humanitatem, ut vocetur vel sit Deus. Quod falsum est. Donatum est ei nomen etc., scilicet ut cum
- 30 ipsa forma servi nominetur unigenitus Filius Dei. Istud facit ad solutionem. Sed obicitur: Quidquid est donatum illi homini, et illi personae, et e contra. Sed ut frequenter in hac serie dicit Augustinus: Illi homini donatum est per gratiam nomen quod est super omne nomen, scilicet vocari Deum sive esse Deum. Ergo et illi personae donatum est per gratiam illud idem nomen. Contra. Ab aeterno per naturam habuit illud. Non ergo per gratiam est illi donatum. Dici-
- 35

6 Deus] om. Pm 11 de¹] ex Pm 13 longe] om. Pm 16 ei] om. Pm est²] om. Pm 19 dicit] om. Pm 25 sed] om. Pm

- mus quod illud quod hic dicit Augustinus, est intelligendum coniunctum, sicut illud quod dicit super principium ad Rom. Ambrosius sic: Sicut Christus, inquantum est Deus, naturaliter habet, ut sit naturalis Dei Filius, et sit Deus; ita inquantum homo, per gratiam habet, ut sit
- 5 idem Filius Dei naturalis. Istud divisim intellectum est falsum, quia Christus inquantum homo non habet, ut sit Filius Dei naturalis. Ergo nec per gratiam nec per naturam habet illud inquantum homo. Est ergo coniunctum intelligendum sic: Inquantum homo per gratiam habet, ut sit homo Filius Dei naturalis. Eodem modo intellige coniunctum illud quod super principium ad Rom. dicitur sic: Ille homo,
- 10 ex quo esse coepit, Filius Dei esse unicus coepit. Similiter coniunctum intellige quod super illum locum Lucae *Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur* dicit Ambrosius sic: Non quod ante partum Virginis magnus non fuerit, sed quia potentiam, quam ut Dei Filius
- 15 naturaliter habet, homo ex tempore erat accepturus, ut una sit persona Deus et homo. Similiter quod hic dicitur: Illi homini donatum est *nomen quod est super omne nomen*, ut scilicet per gratiam vocetur vel sit Deus, intellige coniunctum, scilicet ut accidens subiecti redundet post hanc dictionem „donatum“ vel „donavit“ sic: Christo
- 20 homini per gratiam est donatum ut vocetur vel sit homo Deus, id est ex gratia est quod hoc sit verum: homo est Deus. Quale est illud: Michalus musicus corrumpetur cras. Cum enim haec dictio „donatum“ secundum Augustinum teneatur hic pro donatione creata, de necessitate oportet, quod aliqua vox designans aliquid creatum ponatur post eam. Illi enim homini sive illi personae donatum est dona-
- 25 tione creata, ut homo sit Deus. Et hoc per gratiam est ei datum. Non tamen est ei donatum donatione creata, ut sit Deus. Sic enim ex gratia est quod iste sit homo iustus, cum tamen ex natura sit homo. Ita ex gratia est quod Filius Dei sit homo, Deus cum tamen ex natura sit.
- 30 Post resurrectionem et ascensionem factum <est> hoc, scilicet quod sit ei donatum nomen quod est super omne nomen. Ergo post resurrectionem est ei datum nomen quod est super omne nomen. Ergo aut ei homini aut ei Deo. Si dicis quod ei homini: quia post resurrectionem apparuit quod esset Deus et reliqua. Donatum est ei Deo sive

4 ita] *om. Pm* 8 coniunctum] coniunctim *Pm* inquantum] est *add. Pm* 9s. coniunctum] coniunctim *Pm* 11s. coniunctum] coniunctim *Pm* 18 coniunctum] coniunctim *Pm* 24 aliquid] illud *Pm* ponatur] poneretur *Pm* 26s. Et hoc – sit Deus] *om. Pm* 28 cum tamen ex natura sit] *om. P* 34 ei] *om. Pm*

Verbo: Si dicis, non sequitur, quia Verbum ante resurrectionem habuit nomen quod est super omne nomen. Similiter ille homo. Dicimus quod locutio est valde impropria, scilicet quod sit ei donatum nomen super omne nomen post resurrectionem. Sed originem habet
 5 a quadam propria, quae est vera de Christo inquantum est homo. In instanti enim conceptionis proprie Christo homini donatum est per gratiam, ut esset Deus. Intelligatur composita, et non est donatum proprie Verbo. Quare improprie dicitur idem esse donatum Christo homini post resurrectionem; donatum dico per ostensionem sive
 10 manifestationem. Quae donatio impropria dicitur esse.

2 est] *om.* *Pm* 3 sit ei] sibi est donatum est *Pm* 6 Christo] dicitur *Pm* donatum est per gratiam] per gratiam donatum est *Pm* 8 esse] est *Pm* 10 dicitur] dicitur *adh.* *P.*

T 5: ANONYMUS, QUAESTIO DE RESURRECTIONE:
DE RESURRECTIONE GENERALI
CLM 22233, FOL. 134RA-RB

- 5 [134ra] Sancti vero gloriose resurgent, quia Christus gloriose resurrexit ad ostendendum praemium nostrae iustificationis, quia inquantum est Filius Dei per gratiam sicut et alii sancti, similis est illis; sed inquantum est Deus et homo, maius est Christum resurrexisse quam <quod> aliquis resurrecturus sit.
- 10 Est etiam ibi duplex causa motiva: liberalitatis Patris, ut faciat amore Christi resurgere fratres suos, sicut rex terrenus, quando facit filium suum militem, amore ipsius facit et multos milites.
Et iterum <est> causa motiva resurrectionis quantum ad nos, quia resurrectio Christi illuminat nos et facit nos videre gloriam aeternam, ut ad eam bonis operibus ascendamus, sicut Moyses ascendit in montem, ut videret terram promissionis. E<s>t [134rb] ergo necessarium sanctos resurrecturos gloriose, non necessitate naturae, sed necessitate iustitiae et voluntatis divinae, quia hoc bonum negare non potest illis sanctis, qui iam decesserunt et etiam illis, qui praedestinati futuri sunt.
- 20 Quod autem Christus vere resurrexit, probavit ipse sufficienter in sua palpatione, visione et comestione. Sed quod gloriose resurrexit, probavit per hoc, quod ianuis clausis ad discipulos intravit. Corpus enim glorificatum quando vult – et sic vult – videri et palpari potest a
- 25 corpore non glorificato. Et quando apparuit discipulis in via, erat quidem in forma sua glorificata, sed sicut placebat ei, mutabat visum intuentium, ac si esset non glorificata.
Sic camaeleon, avis qui vivit ex aëre, non habet nisi unum colorem, sed oppositione multorum colorum in multis coloribus diversorum
- 30 esse videtur. Discipuli autem percussi erant aurisia, id est quadam caecitate, sicut illi qui quaerebant Elisaeum 4 Reg. 6. Et posset ab eis cognosci per signa, nisi oculi eorum tenerentur per aurisiam.

T 6: HUGO VON ST. CHER, 4 SENT. D. 44 (AUSZUG)
 COD. VAT. LAT. 1098, FOL. 194RA-194VB (= V)
 COD. PARIS NAT. LAT. 3073, FOL. 159VB-160VA (= P)
 COD. PARIS NAT. LAT. 3406, FOL. 147RB-148RA (= PA)

5

[V 194ra] | P 159vb | /Pa 147rb/

De resurrectione Domini

- Item, dicto de resurrectione generali, dicendum est de resurrectione
 10 Christi. Circa quam principaliter tria quaeri possunt:
 primo quomodo ipsa sit causa nostrae resurrectionis;
 secundo quomodo Christus probavit suam resurrectionem esse ve-
 ram;
 tertio quomodo in alia effigie duobus discipulis euntibus in Emmaus
 15 <apparuit>.

<A. 1: Quomodo resurrectio Christi sit causa nostrae resurrectio-
 nis>

- Sciendum igitur quod Apostolus ad probandam generalem resurrec-
 20 tionem futuram facit hoc argumentum: Si Christus resurrexit, ergo
 et nos resurgemus. Sed Christum resurrexisse est necessarium, ergo
 nostram fore est necessarium.

- Item ad idem. Sancti meruerunt remunerari. Ergo necesse est illos
 meruisse. Ergo necesse quod remunerentur. Et ita ne[V 194rb]cesse
 25 est quod resurgent.

Contra. Resurrectio erit miraculosa, ut probatum est supra. Ergo erit
 voluntaria, non ergo necessaria.

- Item quaeritur cuiusmodi argumentatio sit illa quam facit Apostolus,
 et unde locus.

30

Item quaeritur quae causa sit resurrectio Christi nostrae resurrectio-
 nis. Et videtur quod nulla. Nam et si Christus non fuisset mortuus et
 non resurrexisset, nihilominus tamen sancti, qui vitam aeternam

8 De resurrectione Domini] *om. Pa V* 9 resurrectione generali] generali resurrectione
P 10 principaliter tria quaeri possunt] tria possunt quaeri principaliter *P* tria princi-
 paliter quaeri possunt *Pa* 12s. esse veram] *om. V* esse primam *Pa* 14 quomodo]
 modo *P* 19 generalem] *om. P* 25 resurgent] resurgent *P* 26 miraculosa *om. P* 28s.
 Item – locus] *om. P* 31 nostrae resurrectionis] resurrectionis nostrae *P*

meruerant et utramque stolam, resurgent. Sed si resurrectio Christi esset causa nostrae resurrectionis, si Christus non resurrexisset, nullus resurgeret.

- 5 Solutio. Ad primum dicimus quod generalem resurrectionem necesse est fore necessitate inevitabilitatis, non necessitate coactionis. Et non valet haec argumentatio: Erit voluntaria, ergo non erit necessaria. Necessitas enim inevitabilitatis cum voluntate est. Necesse est enim quod sit Deus misericors et iustus. Et tamen voluntarie est misericors et iustus.

Ad secundum dicimus quod in argumentatione Apostoli est locus a simili. Verisimile est enim, quod si Christus homo resurrexit, quod omnes alii homines resurgent.

- Est enim ibi locus a causa duplici. Una est motiva [P 160ra]: Resurrectio enim Christi quasi movet liberalitatem Patris ad suscitandum fratres Filii sui; sicut cum rex facit filium suum militem, in honore sui multos alios milites facit.

- Alia causa est provocativa. /Pa 147va/ Visa enim per fidem gloriosa resurrectione Christi, provocantur ad adipiscendum consimilem resurrectionem per opera bona et per passiones et tribulationes. Quia sicut <dicitur> Luc. ultimo: *Oportuit pati Christum et intrare in gloriam suam*. Et hoc significatum <est> per hoc quod dictum est Moysi in Deuteronomio 27: *Ascende in montem et contemplare terram quam promisi filiis Israel*. Ascendere in montem est eminentiam vitae tenere. Terram promissionis contemplari est gloriam resurrectionis Christi per fidem aspicere; ut visa desideretur et desiderata habeatur.

- <A. 2:> Quaestio quomodo Dominus probavit resurrectionem suis discipulis

- Item, secundo quaeritur quomodo Dominus probavit resurrectionem suam discipulis. De hoc dicit glossa super istud Ioannis 20 *Cum sero factum esset etc.*: Dominus duo contraria in suo corpore ostendit, eiusdem naturae corpus palpabile, ut informaret ad fidem, et alterius gloriae incorruptibile, ut invitaret ad praemium. Ergo Do-

2 causa] causa add. P 8 cum voluntate est] est cum voluntate Pa 9s. Et – iustus] om. P V 13 resurgent] resurgerent Pa V 14 motiva] mortua P Pa 15 quasi] quod V 21 Christum] Christi P 32 glossa] Hieronymus P Beda Pa

minus ostendit duo contraria in suo corpore. Ergo aut vere aut falso. Si vere, ergo duo contraria simul erant in eodem subiecto, quod est impossibile. Si falso, ergo prima et pura veritas visa est falsitate, quod esse non potest.

- 5 Item, dicit Gregorius in homelia et glossa ibidem: Quod palpabile est, corruptibile est. Ergo quando Dominus ostendit corpus suum palpabile, eo ipso ostendit corruptibile, et ita non gloriosum. Et videtur quod illa ostensio potius destruxit fidem resurrectionis quam instruxit.
- 10 Item Gregorius: Duo mira iuxta humanam rationem valde contraria Dominus ostendit, dum post resurrectionem corpus suum incorruptibile et palpabile demonstravit. Nam et corrumpi necesse est quod palpatur et palpari non potest quod non corrumpitur. Ergo, si corpus Christi post resurrectionem fuit palpabile, non fuit
- 15 incorruptibile. Et ita videtur: Per hoc quod se palpabilem praebeuit, fidem gloriosae resurrectionis in eis destruxit.

<A. 3:> Quaestio an corpus glorificatum naturaliter sit palpabile a non glorificato

- 20 Item quaeritur utrum corpus glorificatum naturaliter, id est sine miraculo, sit palpabile a non glorificatis. Et videtur quod sic. Dicit enim Gregorius su[V 194va]per illud Iob 19: *Rursum circumdabor pelle mea*: In illa resurrectionis gloria erit corpus meum subtile per effectum spiritualis potentiae, sed palpabile per veritatem naturae.
- 25 Unde Dominus ossa <et> carnem palpanda praebeuit dicens: *Palpate et videte*, Luc. ult. Ergo cum corpus glorificatum veritatem naturae habet, palpabile est simpliciter.

Item, idem est corpus ante resurrectionem et post, eiusdem naturae, ut dicit Gregorius. Sed ante resurrectionem est naturaliter pal-

- 30 pabile a non glorificato; ergo et post.

Item Luc. ultimo: *Palpate et videte*. Glossa: Ad insinuandam veritatem resurrectionis non solum tangi, sed et convesci voluit. Ergo Christus comedit. Sed in comestione est contactus comesti et comedentis. Ergo vel cibus ille fuit glorificatus, quod non est verisimile,

- 35 quia non posset comedi; vel corpus Christi glorificatum naturaliter

6 corruptibile] incorruptibile Pa est²] om. P quando] ante P Dominus] Deus P Pa V
10 mira] via V 12 incorruptibile] incorporale V palpabile] inpalpabile P Pa 13
non¹] om. V 27 palpabile est] palpabilem V 31 insinuandam] sinuandam V

visibile est a non glorificato. Quod probatur per illud Ies. 40: *Videbit omnis caro salutare Dei*, et per istud Zach. 12: *Aspicient ad me quem confixerunt*. Et loquitur de malis qui non erunt glorificati. Unde subdit: *et plangent eum planctu*.

- 5 Item, lucidum naturaliter visibile est velit nolit. Sed corpora glorificata lucida sunt. Unde Mt. 13: *Fulgebunt iusti sicut sol*. Ergo naturaliter visibilia sunt, ergo et palpabilia.

Contra. Omne palpabile est corruptibile, ut dicit Gregorius. Nullum corpus glorificatum est corruptibile, iuxta illud Apostoli 1 Cor. 15:

- 10 *Seminatur corpus in infirmitate, surget in virtute*, id est impassibile. Ergo nullum corpus glorificatum est passibile.

Item, nihil est palpabile sine resistentia. Sed corpus glorificatum non habet resistentiam a non glorificato, per illud Augustini super illud Jo. 20: *Intravit ianuam clausis*: Moli, [P 160rb] inquit, corporis,

- 15 ubi deitas erat, ostia non obstiterant. Ergo nullum /Pa 147vb/ corpus glorificatum est palpabile.

- Solutio. Super hoc duplex est opinio. Quidam dicunt quod corpora glorificata nec videri possunt nec palpari a non glorificatis nisi miraculose. Alii dicunt quod videri et palpari possunt naturaliter a non glorificatis; quibus Magister videtur congruere illud verbum Gregorii et glossae: Corpus nostrum subtile erit per effectum spiritualis potentiae, et palpabile per veritatem naturae. Ideo cum Praepositino adhaeremus huic secundae opinioni; probabilior enim est et auctoritatibus sanctorum magis consona. Dicimus ergo quod corpus glorificatum naturaliter est palpabile. Sed haec est differentia inter corpora gloriosa et non gloriosa, quia corpus gloriosum palpatur et videtur quando vult, et quando non vult, non videtur neque palpatur. Est enim spirituale, et in hoc assimilatur angelis. De quibus dicit Ambrosius: In potestate angelorum est videri quando volunt, et non videri quando nolunt. Corruptibile vero corpus volens nolens videtur, palpatur et tenetur. Sic igitur in potestate corporum glorificatorum est palpari et videri, <et> quando nolunt non.

1 visibile] materiale Pa V a non] ante V 40] 11 P Pa 15 V 3 glorificati] glorificaturi Pa V 6 13] 7 P Pa V 9 1] om. Pa V 15] 16 V 14 illud] om. P Pa 15 ubi] non P ut V 18 duplex est] est duplex Pa 22 glossae] Bedae P Pa 23 naturae] om. P 27 palpatur] palpatum P 27s. et videtur – neque palpatur] om. P 28 non vult] non vult add. V non²] nec Pa 31 volens] et add. P 33 est] et Pa

1s. Lk 3, 6, cf. Jes 40, 5 2s. Sach 12, 10 6 Mt 13, 43 10 1 Kor 15, 43 14 Joh 20, 26

- Sed quaeritur utrum tunc assumant aliquam proprietatem secundum quam videntur et palpantur, sicut faciunt angeli. Si non, ergo qua ratione videtur et palpatur quando vult? Eadem ratione et ante, si non assumunt: non nisi grossitie, quia sine hac naturaliter non fit
- 5 tactus sive palpatia. Ergo sunt grossa, non ergo subtilia, et ita non gloriosa.
- Ad hoc dicimus quod sicut lignum putridum et scamae piscium et quidam vermes de nocte lucent et de die non lucent, sed in proprio colore apparent et videntur, retinentes tamen eandem proprietatem
- 10 [V 194vb] secundum quam lucebant de nocte, sic corpora glorificata suas proprietates, secundum quas ante fuerant visibilia et palpabilia, retinent, et quando volunt uti proprietate palpabili, palpantur a non glorificatis. Quando vero volunt uti visibili, tunc videntur etiam a non glorificatis. Quando autem nolunt uti proprietate,
- 15 <in> quantum subtiles sunt, penetrant corpora non glorificata. Et ita in potestate eorum est apparere non glorificatis quando volunt, et quando non volunt non apparere. Spiritualia enim sunt, id est in hoc similia spiritibus. Secundum quod dicit Apostolus: *Seminatur animale, surget autem spirituale*, id est simile spiritui. Si autem in hoc dici-
- 20 tur corpus spirituale, alia duplici ratione, ut postea dicemus, scilicet quia non indiget alimonia et quia omnes motus eius, etiam naturales, omnino oboediunt voluntati spiritus. Huic solutioni valde consonat illud verbum Gregorii, quod dicit quod Dominus duo contraria ostendit in corpore suo, id est duos effectus contrarios, scilicet palpa-
- 25 ri et penetrare; quae non simul in Christo fuerunt, sed successive. Prius enim intravit ad discipulos ianuis clausis, et postea se palpabilem prae-buit. Etiam habes simile in Bartholomeo: Qui quando volebat non videbatur. Sed in illo erat hoc miraculum. In corporibus vero glorificatis est veritas naturae glorificatae.
- 30 Sic ergo patet solutio ad primum, quomodo scilicet duo contraria ostendit Dominus in corpore suo, scilicet duos contrarios effectus.

2 quam] quem V' 2s. sicut faciunt – et palpatur] om. V' 4 assumunt] scilicet quam velit add. V' 4 grossitie] graciem P grossitiem Pa grossissinie V' 5 subtilia] sub alia P 9 videntur] videtur V' 10 lucebant] lucebunt V' 12s. palpantur] palpantur V' 15 sunt] om. V' 18 spiritibus] spiritualibus V' 19 surget] surgit V' simile spiritui] si vult spiritum Pa 19s. Si autem in hoc dicitur] Si in hoc dicitur autem P V' Scilicet in hoc autem dicitur Pa 20 ratione] positione P ut] et V' 21 alimonia] elimonia Pa etiam] et P 23 Gregorii] aliud verbum glossae P 24 ostendit in corpore suo] in corpore suo ostendit P 27 habes simile] simile habes P

Tamen aliter solvunt quidam, dicentes quod palpabile et incorruptibile non sunt contraria, immo simul sunt in eodem. Dicuntur tamen contraria secundum consuetum cursum naturae. Nam palpatione in pluribus consuevit concomitari corruptibilitatem. Unde cum dicit
 5 Gregorius, quod Dominus ostendit in corpore suo duo contraria, intellige: id est duo, quae secundum cursum naturae consuescunt dici contraria. Tamen in ipso non erant contraria.

Per hoc patet solutio ad omnia obiecta, quae possunt obici circa hanc materiam. Nam auctoritates omnes, quae dicunt corpus glorificatum
 10 non esse palpabile, intelliguntur sic, scilicet secundum communem [P 160va] cursum naturae, secundum quem /Pa 148ra/ omne corruptibile est palpabile et visibile, velit nolit. Glorificatum vero corpus non sic, sed quando vult palpatur et videtur, quando non vult non.

4 concomitari] comitati Pa commutari V cum dicit] credit Pa V 6 intellige] intelligere Pa V cursum] cursum add. P 9 materiam] naturam Pa V 10 communem] quem V 11 omne] omnem Pa 13 videtur] quod non add. V

T 7: ANONYMUS, SUMMA THEOLOGIAE :
 QAESTIONES DE RESURRECTIONE CHRISTI
 COD. BASEL UNIV. B. IX. 18 (= B), FOL. 142RB-VA; 146VB-147RB

- 5 [142rb] Quaeritur ad quid Dominus voluit vesci cum discipulis, cum corpora glorificata non indigent alimonia.
 Solutio. Dicimus quod aliquibus argumentis usus est Dominus ad probandam veritatem resurrectionis, aliis ad probandam gloriam resurrectionis. Palpatio <et> comestio sufficienter probaverunt veritatem resurrectionis. Quod autem ianuis clausis intravit ad discipulos, et evanuit ab oculis eorum quando ei placuit, [142va] per hoc sufficienter probavit gloriam resurrectionis.

Tertio quaeritur de forma, in qua Dominus apparuit duobus discipulis euntibus in Emmaus.

- 15 Dicitur enim in Luc. ultimo quod in specie peregrini, et in Mc. 16 quod *in alia effigie*, et glossa: non in sua natura. Quaeritur ergo de forma illa, utrum fuerit in corpore Domini, vel in aëre circumfuso. Si secundo modo: Sed forma non ostendit nisi subiectum in quo est; et
 20 ita sub forma illa non visus fuit Dominus, sed solus aër. Et hoc falsum est. Praeterea, secundum hoc eadem ratione corpus Christi videtur in altari.

Si in corpore Domini, ergo illa fuit obscura respectu formae corporis glorificati. Ergo simul fuit clarum et obscurum corpus Domini. Praeterea, secundum hoc in corpore erat causa, quia eum discipuli non
 25 cognoscerent. Quam ergo dicit: *Oculi eorum tenebantur*?

- Solutio. Ad hoc potest dici quod Dominus ad tempus assumpsit aliam formam quam glorificatam, ut posset videri. Et postea, quando placuit ei, resumpsit formam glorificatam. Et ita non fuit corpus eius
 30 simul clarum et obscurum. Sed nobis melius videtur dicendum, quod in corpore Domini non fuit nisi una forma, scilicet glorificata, sed quando placuit ei, mutavit visum intuentium, ac si esset non glorificata: sicut cameleon, avis qui vivit ex aëre, non habet nisi unum colorem, et hic ex positione multorum colorum in aliis corporibus diversorum colorum videtur esse, similiter topazius. Unde idem color non
 35 semper immutat eodem modo. Similiter unum colorem habuit Dominus, sed sive per miraculum, sive <per> naturam corporis glorificati non eodem modo immutat semper. Dicimus ergo, quod forma

illa in corpore Domini erat, non tamen propter hoc contraria in eodem, [142vb] et non valet huiusmodi argumentatio: In corpore Domini erat, ne eum agnoscere<n>t; ergo non in oculis. Erat enim causa et in corpore et in oculis. Percussi enim erant aurisia, quae est
 5 cum aliquis habet rem prae oculis et non discernit, sicut percussi erant Sodomitae quaerentes hostium Loth. (...)

[146vb] Consequenter dicendum est de resurrectione Christi.

Circa quam primo quaeritur, qualiter fuerit causa nostrae resurrectionis. Sicut dicit Apostolus: Si Christus resurrexit et nos omnes resurgemus.

Solutio. Resurrectio Christi est causa motiva liberalitatis Patris, ut faciat a morte resurgere fratres suos. Sicut cum rex terrenus facit filium suum militem, amore sui facit alios milites. Et licet credat qui-
 15 dam quod fecerit Pater tantum de illis qui cum Christo resurrexerunt, intelligitur illud tamen de illis qui resurrecturi sunt.

Est resurrectio Christi causa motiva nostrae resurrectionis quantum ad nos, quia illuminat nos et facit videre gloriam aeternam, et sic movet nos ad illam gloriam acqui[147ra]rendam. Unde dictum est
 20 Moysi Num. 27: *Ascende in montem et contemplare terram quam promisi filiis Israel*. Ascendere in montem est eminentiam vitae habere; terram promissionis contemplari est gloriam resurrectionis per fidem aspicere, ut visa desideretur, et desiderata habeatur.

25 Secundo quaeritur, qualiter Dominus probavit resurrectionem suam discipulis in multis argumentis.

Solutio. Sicut dicit sanctus Gregorius super finem Lucae: Post resurrectionem suam Dominus in corpore suo duo contraria ostendit, palpabile eiusdem naturae, ut informaret ad fidem; et incorruptibile
 30 alterius gloriae, ut invitaret ad praemium.

Sed tunc quaeritur quomodo Dominus ostendit in corpore suo, cum contraria non possunt esse simul naturaliter in eodem corpore.

Solutio. Ad hoc generaliter respondetur quod corpus glorificatum non est palpabile a manibus non glorificatis, sicut nec visibile ab
 35 oculis non glorificatis. Similiter et palpari. Sed in hoc differentia est, quod corpus non glorificatum tangitur, videtur et detinetur velit nolit, sed corpus glorificatum quando vult, praebet se visibilem, et palpatur a corpore non glorificato, et quando non vult, non praebet,

- sicut super Lucam dicitur de angelis, quod in potestate eorum est apparere et videri quando volunt. Sicut dixit demonstratio de beato Bartholomeo. Secundum ultimam oppositionem, quae nobis magis placet - et etiam dicit Hugo eam magis consonam auctoritatibus
- 5 sanctorum - dicendum est, quod sicut lignum putridum et quidam vermes habent duas proprietates, luciditatem, quae de nocte videtur, et propriam colorem, qui de die videtur; similiter corpus glorificatum duas habet proprietates: est palpabile per [147rb] veritatem naturae, et subtile per effectum spiritualis potentiae. Unde quando
- 10 utitur palpabilitate, potest palpari a corpore non glorificato. Cum vero utitur subtilitate, non potest palpari a corpore non glorificato. Sed quod luciditas ligni putridi aut vermis aliquando videtur, aliquando non, non a natura ligni vel vermis, sed ab extrinseco. Sed corpus glorificatum hoc habet a natura suae glorificationis. Unde
- 15 quod habuit beatus Bartholomaeus a miraculo, habet corpus glorificatum de sua natura. Tamen quia *Seraphim velant pedes Domini*, ut habetur in Isaia, id est statum illum hominum et angelorum, qui erunt post vitam istam: non est tutum, immo temerarium est de illo alio statu asserere; sed opinari licet, etiam magis uni opinioni con-
- 20 sentire quam alteri.
- Notatur secundum Hugonem: Auctoritates omnes quae dicunt corpus glorificatum non esse palpabile intelliguntur sic: scilicet secundum communem cursum naturae, secundum quem omne corruptibile est palpabile et visibile, velit nolit. Glorificatum vero corpus non
- 25 sic, sed quando vult palpabitur et videtur, quando non vult non.

5 [73rb] De resurrectione Christi

Consequenter <quaeritur> de resurrectione Christi.

<1. Quomodo sit causa nostrae resurrectionis>

Circa quam primo quaeritur quomodo sit causa nostrae resurrectionis. Cum hoc probet Apostolus 1 Cor. 15: Si Christus resurrexit, ergo nos omnes resurgemus.

Solutio. A simili infert, quia Christus inquantum homo, <est> filius Dei per gratiam, sicut alii. Simile est, si anima Socratis est immortalis etc. Ibi enim est similitudo naturae. Non autem infert a maiori, quia non valeret. Nam inquantum est Deus homo, in excellentiori resurrexit gloria. Vel est ibi locus a duplici causa motiva. Ipsa enim Christi resurrectio movet Patrem, ut fratres eius faciat resurgere, tamquam commilitantes. Et etiam movet nos ad cognoscendum et appetendum illam gloriam. Item, licet sit necessarium causam praecessisse, id est Christi resurrectio<nem> - ut Rom. 5: *Resurrexit propter* etc., et <glossa> Gregorii: Mortem nostram moriendo destruxit etc. -, non tamen necessarium est effectum secuturum esse, id est sanctos resurrecturos necessitate naturae, quia erit miraculosa. Sed necessitate iustitiae sic, quae idem est in Deo quod voluntas, ex qua fiet resurrectio. In hoc laus Dei est, quod non potest facere malum, nec ob hoc oportet, ut non credamus resurrectionem, quia, licet sciamus causam resurrectionis, scilicet iustitiam Dei, non tamen scimus quod sit causa, quia non est scriptum in corde hominis, cum multi non sperent resurrectionem. Et ideo hoc credimus, non sci-
mus. Item dic quod sanctos, qui decesserunt, necessarium est resurrecturos esse, sed viventes non. Et completum numerum praedestinatorum necessarium est resurrecturum esse necessitate generali. Et sic loquitur Apostolus, licet particulari no<mine>, ut: nos et illos mortuos.

35

10 1 Cor] Cor 1 V 33 nos et illos mortuos] os. c. et illos m. V

20 Röm 4, 25

<2. Quomodo probavit Christus resurrectionem suam discipulis>

Secundo <quaeritur> quomodo Dominus probavit suam resurrectionem discipulis; ut Act. 1: *in multis argumentis*, et Gregorii super finem Lucae: Post resurrectionem Dominus in suo corpore duo
 5 contraria ostendit: palpabile eiusdem naturae, ut informaret ad fidem, et incorruptibile alterius gloriae, ut nos invitet ad praemium. Quaeritur ergo, quomodo palpabile, si incorruptibile. Et aut vere duo contraria ostendit in corpore, quod est impossibile. Aut falso, quod non est intelligibile, cum pura veritas nullam habeat admixtionem falsitatis.
 10

Solutio. Dicunt quidam, quod corpus glorificatum non est palpabile naturaliter a manibus non glorificatis, sicut nec visibile ab oculis non glorificatis; sed angelis sic. Concedunt etiam quod palpatum fuit etiam corpus Christi a discipulis post resurrectionem, sed miraculose. [73va] Item, palpabile et incorruptibile non sunt contraria simpliciter, id est universaliter, sed secundum naturalem rationem sic, id est particulariter, scilicet quo ad corpora ista inferiora, in quibus naturalis ratio negotiatur, quia non consuevit palpare nisi corpora corruptibilia. Vel secundum glossam idem est: Si hic terminus in suo
 20 corpore determinat duo, vera est <opinio>, quia contraria sunt in aliis corporibus non glorificatis. Si autem <secundum> hoc ipsum contraria – falsa, quia in suo corpore non erant contraria. Alii, ut Praepositinus et Magister Wilhelmus, dicunt quod palpabile est etiam manibus non glorificatis, sed quando vult, sicut et angeli,
 25 quando volunt, se visibiles ostendunt, ut dicitur super Lucam, et sicut dixit daemon de beato Bartholomaeo. Et ad hoc facit glossa Lucae ultimi: *Palpate* etc.: Corpus nostrum et subtile erit per effectum spiritualis potentiae, et palpabile per veritatem naturae. Nec obstat contra utramque opinionem Mt. 23: *Iusti fulgebunt sicut sol*, quia
 30 non est spiritualis et tantae dignitatis, et ideo velit nolit videtur, dummodo obiectus sit visui. Corpus vero glorificatum potest uti vel palpabilitate vel subtilitate de natura suae glorificationis. Sicut lignum putridum et quidam vermis habet luciditatem de nocte et proprium colorem de die ab extrinseco, nec assumit aliquam novam
 35 proprietatem, sed utitur qua vult, ut est dictum. Sicut dicitur de angelis super Lucam 1, et beatus Bartholomaeus habuit per miraculum. Et sic patet quod falsum est argumentum: Nihil est palpabile sine

6 incorruptibile] incorruptibilem V

3 Apg 1, 3 27 Lk 24, 29 29 Mt 13, 43

- resistentia. Sed corpus glorificatum non resistit corpori non glorificato, quod videtur, quia non miraculose intravit Dominus ad discipulos ianuis clausis. Ergo non est palpabile. Tamen, quia *Seraphim velant pedes Domini*, Is. 6, id est statum illum hominum et angelorum, non
- 5 est tutum aliquid super hoc asserere, sed opinari licet. Si vero vis sustinere primam opinionem, distingue triplicem naturam: Unam, quae datur ad esse rei, ut naturales potentiae; aliam ad bene esse, ut habitus naturales, per quos idonei sumus ad opera; tertiam ad bene esse quantum ad nunc, scilicet ut fiant opera generationis et corruptionis, ut grossities, quae removebitur in resurrectione. Non ergo
- 10 valet argumentum hoc: Corpus glorificatum naturaliter non potest palpari a non glorificato, et prius poterat. Ergo, si est eiusdem naturae, cuius et prius: grossities enim, quae removetur, non est proprietas tangibilis, quia non est aliquod de his, scilicet calidum, frigidum,
- 15 humidum, siccum, asperum, lene, molle, durum, ponderosum, leve, sed est medium, quo in praesenti fit palpatio.
- Sed de comestione non est facile respondere, quia, cum cibus esset ponderosus, ex quo corpus Domini glorificatur, non resistebat ei, debuit cadere de ore Domini, nisi dicatur quod miraculose comedit.
- 20 Quod non videtur verum, quia dicunt sancti, quod potestative comedit. Et notatur quod aliis argumentis usus est Dominus ad probandum veritatem suae resurrectionis, ut per palpationem et comestionem, quasi syllogizans ex talibus, qualia dat respondens. Nam illa probatio suffecit discipulis carnalibus, licet in se non esset sufficiens,
- 25 quia corpora glorificata non indigent alimonia. Aliis vero <usus est> ad probandum gloriosam resurrectionem, ut cum intravit ianuis clausis, et cum evanuit ab oculis eorum, quando voluit.

<3. De forma qua apparuit discipulis euntibus in Emaus>

- 30 Tertio quaeritur de forma peregrini in qua apparuit, ut Luc. 24 et Mc. ultimo, scilicet an fuerit in corpore Domini an in aëre circumfuso. Solutio. Quidam dicunt in aëre circumfuso [74vb], sic et in transfiguratione eius in monte Tabor. Haec falsa, quia secundum hoc non proprie fuisset visus Dominus. Si proprie sub forma illa videtur, iam
- 35 corpus Christi in altari proprie esset visibile, quod omnes negant. Item glossa super Lucam: Talem exhibuit se Dominus in corpore, qualis apud illos erat in mente. Et sic talitas illa erat in corpore. Alii

34 Si proprie sub forma illa videtur] sub vel si proprie V

3s. Cf. Jes 6, 2

dicunt quod <forma erat> in corpore ipsius. Et potest dici, quod ad tempus assumpsit formam aliquam glorificatam, ut posset videri, et sic non fuit simul obscurum et clarum, quae sunt duo contraria. Vel verius dic quod tantum una forma erat in ipso, scilicet glorificata, sed
5 quando placebat ei, mutabat visum intuentium, ac si esset non glorificata; sicut cameleon, avis qui vivit ex aëre, habens tantum unum colorem, tamen ex oppositione diversorum colorum in aliis corporibus, diversorum colorum videtur esse. Similiter topazius lapis, non eodem modo semper immutat, et hoc ab extrinseco. Sic ergo corpus
10 glorificatum, sive per miraculum sive per potentiam corporis glorificati, non eodem modo semper immutat. Fuit ergo clarum per potentiam sive habitum, et obscurum per effectum sive per modum immutandi. Nec valet argumentum: In corpore Domini erat, ne agnoscerent eum, ergo non in oculis: quia immo in utroque. Percussi enim
15 erant aurisia, sicut in Loth, Gen. 19, et de Eliseo, 4 Reg. 6. c. Et licet corpus glorificatum non potuisset videri oculis non glorificatis, tamen tenebantur aurisia, ne possent agnoscere, etiam per signa. Et quod dicit glossa: Tenebantur, scilicet a diabolo – allegorica est, scilicet oculi mentis, vel ponitur consequens pro antecedente. Dicitur
20 enim poena esse a diabolo, quia culpa est ab eo, et ita poena.

16 videri] vidisse V

15 Cf. 2 Kön 6, 18; Gen 19, 11

T 9: ANONYMUS, SENTENZENGLOSSE, L. 4, D. 43:
DE CAUSALITATE RESURRECTIONIS CHRISTI
COD. VAT. LAT. 691 (=V), FOL. 168VB – 169RB

5 [fol. 168vb]

Consequenter quaeritur, utrum resurrectio Christi sit causa nostrae resurrectionis.

Et videtur quod sic.

(1) Super illud Psalmi: *Ad vesperum demorabitur fletus* etc., dicit
10 glossa ibi, quod Christi resurrectio est causa nostrae resurrectionis.

(2) Item Augustinus: Una Christi resurrectio duas nobis praestitit resurrectiones, scilicet corporis et animae.

(3) Item ad illud Hebr. 6: *Ac resurrectionis mortuorum* etc., dicit
Remigius: Nisi quis credit quod Christi resurrectio facit resurrec-
15 tionem corporum, non habet <super> quid aedificet. Ergo sua re-
surrectio est causa nostrae resurrectionis.

Contra.

(ag. 1) Pater *dabit voci suae vocem*, glossa: Dabit in iudicio effica-
ciam voci suae resuscitandi omnes mortuos. Ergo vox Christi sive
20 virtus suae vocis est causa, non ergo resurrectio Christi.

(ag. 2) Item, 1 Thess. 4: *In voce, in tuba, in iussu* descendet de
caelo etc., ibi ponuntur tria per quae erit resurrectio, sed nullum
horum est Christi resurrectio. Ergo eius resurrectio non est causa.

(ag. 3) Item Damascenus: Credendum est resurrectionem fieri di-
25 vina virtute, nutu et voluntate. Sed non tangitur Christi resurrectio.
Ergo resurrectio Christi non est causa.

(ag. 4) Item, si Christus non resurrexisset, adhuc de iustitia Dei es-
set resurrectio mortuorum, et hoc ut acciperent <pro eo> quod
gesserunt in corpore. Et hoc dicit Damascenus: Resurgemus quia
30 iustus est Deus. Et ita resurrectio non est causa.

(ag. 5) Item, si est causa, quaeritur cuiusmodi causa. Non enim vi-
detur causa meritoria, quia tunc Christus non erat in statu merendi.
Item nec efficiens, quia efficiens actu est cum eo quod facitur. Sed
resurrectio Christi nec fuit nec est nec erit cum nostra resurrectione.

35

Solutio. Dicunt quidam, quod resurrectio Christi non est causa. Et
cum dicitur a sanctis quod resurrectio Christi est causa, sumitur no-

19 resuscitandi] resurgendi V

9 Ps 29,6 13 Hebr 6,2 18 Ps 67,34 21 1 Thess 4,16

men abstractum pro concreto sic: Christi resurrectio, id est Christus resurgens. Sicut cum dicitur: paternitatem vestram rogo.

- Aliter potest dici, quod Christi resurrectio est causa, et in omni genere causae. Dicitur enim causa efficiens Christus resurgens quoad
 5 certitudinem fidei, quam aggenerat in nobis de resurrectione. Unde resurrectio eius, licet non sit proprie causa, causa est disponens in ipso. Et sic potest dici communiter sumendo, quod resurrectio Christi est causa. Item dicitur exemplaris; 1 Cor. 15 super illud *primitiae dormientium* etc., <dicat> glossa: Christus prius resurrexit, ut ex-
 10 emplum daret et formam credentibus. Per primum notatur causa exemplaris, per secundum efficiens, prout facit in nobis credulitatem. Item est materialis causa, quia ipse est, de quo est fides nostra. Dicitur etiam causa motiva duplex, respectu Patris et nostri, ut dicit magister Wilhelmus. Item dicitur finis, quia ad hoc est resurrectio, ut
 15 videamus eius humanitatem.

<Ad argumenta>

- (ad 1) Ad illud, quod primo obicitur, dicendum quod non excluditur quin resurrectio sit causa, licet virtus vocis eius sit causa.
 20 (ad 2) Ad aliud dicimus, quod Apostolus loquitur per appropriationem, quando ponit illa tria, scilicet propter tria quae sunt in resurrectione. Tubae ibi appropriatur collectio cinerum, quia utrumque est inanimatum. Item voci reformatio corporum, et iussui unio [169ra] animae ad corpus.
 25 (ad 3) Ad aliud Damasceni similiter dicendum quod loquitur per appropriationem. Unde unum appropriatur Patri, aliud Filio, aliud Spiritui Sancto. Nutus Filio propter sapientiam, virtus Patri, voluntas Spiritui.
 Similiter ad illud dicendum quod, licet Christi resurrectio praeterierat secundum esse, causa praesens est in fide nostra. Vel potest dici
 30 quod illud, quod obicitur, tenet de causa essentiali, non de causa quae est dispositio <eius>, cuius est resurrectio, causa scilicet disponens.
 (ad 4) Ad aliud dicendum quod, licet Christus non resurrexisset, et
 35 corpora nostra resurrexissent: tamen non in tanta gloria et felicitate in bonis, et e contrario in malis.

34 licet] si *add.* V

8s. 1 Kor 15, 20

Consequenter quaeritur quomodo resurrectio Christi est causa exemplaris resurrectionis malorum.

Et quod sit causa videtur, quia dictum est quod sic in primo articulo.

- 5 Item, 1 Cor. 15: *Christus surrexit primitiae dormientium* etc. Glossa: ut exemplum daret et formam credentibus. Sed omnibus exemplum dedit. Ergo fuit causa exemplaris omnium.

Contra.

- (ag. 1) Rom 4: *Christus mortuus est propter delicta nostra, resurrexit autem propter nostram iustificationem*. Ergo sicut passio non fuit causa nisi bonorum, similiter nec resurrectio nisi gloriose resurgentium.

- (ag. 2) Item, in corpore Christi non fuit pugna, nec in anima inordinatio, ideo nec vermis conscientiae. Ergo cum in damnatis maneat
15 pugna et conscientiae remorsus post resurrectionem, videtur quod resurrectio Christi non sit <causa> exemplaris ad resurrectionem damnatorum.

- Solutio. Resurrectio Christi comparata ad iustitiam est causa exemplaris omnium, sed comparata ad immutationem in melius est causa
20 solum bonorum exemplaris, scilicet quia ad exemplum gloriae eius resurgemus, licet non in tanta, tamen in consimili. Comparando tamen ad iustitiam, quae debet cuilibet reddi, quantum meruit, sicut Christo, sic est exemplar omnium. Vel potest dici quod est exemplar
25 omnium per sufficientiam, sed solum bonorum per efficientiam. Et sic dicitur de passione quod per sufficientiam est causa redemptionis, non omnium, sed solum bonorum; causa per efficientiam est omnium.

- 30 (ad 1) Ad aliud dicendum quod exemplaritas communis omnibus non attenditur quo ad dispositiones consimiles in corpore, sed illud refertur ad iustitiam. Unde sufficit similitudo in iustitia. Sed quo ad gloriosam resurrectionem exigitur illa exemplaritas quo ad dispositiones in corpore et in anima.

- 35 (...)

[fol. 169rb]

26 sufficientiam] efficientiam V

5 1 Kor 15,20 9s. Röm 4,25

Quaeritur postea de probatione qua probat Apostolus resurrectionem nostram.

Dicit enim sic 1 Cor. 15: Si mortui non resurgent, nec Christus resurrexit; si Christus resurrexit, ergo mortui resurgent.

5 (...)

Solutio. Dicendum quod argumentum Apostoli non est a maiori, sed a simili, scilicet in iustitia et conformitate naturae; quia hoc quod fuit de veritate humanae naturae in Christo resurrexit, similiter et illud quod est de veritate humanae naturae in aliis resurget. Item est simi-

10 litudo in iustitia, quia sicut Christus resurrexit ut acciperet prout meruit in corpore, similiter est iustum ut et alii resurgant. Tamen non est simile quantum ad praeminentiam gloriae. Vel potest dici quod ibi est argumentum a causa, quia Christi resurrectio est causa nostrae resurrectionis.

15

Ad aliud dicendum (...)

Postea quaeritur quare Christus differat suam resurrectionem usque in tertiam diem; quia videtur quod statim debuit resurgere.

20 (ag. 1) Quia in Psalmo ibi: *Quae utilitas in sanguine meo*, glossa: nisi statim resurgo. Ex hoc videtur quod statim deberet resurgere.

(ag. 2) Item, non est maior dignitas servi quam domini. Sed illi, qui in fine mundi inveniuntur, statim resurgent. Ergo magis Christus debuit statim resurgere.

25

Solutio. Resurrectio Christi est causa et exemplar nostrae resurrectionis. Resurrectio autem nostra est eorum qui sub triplici tempore fuerunt, scilicet ante legem, sub lege et tempore gratiae. Ad hoc significandum Christus voluit differe suam resurrectionem usque in tertiam diem. Vel per tres dies voluit significare triplicem statum in ecclesia, scilicet statum morientium in sexta aetate, et requiescentium in septima, et statum resurgentium in octava. Et hoc patet, quia sexta die mortuus est; septima quievit in sepulchro, scilicet in sabbato; octava, scilicet dominica, surrexit.

35

Iss. Der obere Teil von fol. 169rb, auf der u.a. die Einwände dieses Artikels stehen, ist in der Hs. stark beschädigt. Für unser Thema ist die Wiedergabe des klar lesbaren Lösungsteiles ausreichend.

(ad 1) Ad illud quod obicitur de glossa, dicendum quod glossa vocat „statim“ illud trium dierum, quia non fuit longum.

(ad 2) Ad aliud dicendum quod statim resurgunt illi, qui vivi reperiuntur. Hoc autem non est propter dignitatem eorum, sed propter statum generalis resurrectionis, ne differretur illud bonum, et ita patet quod non est causa illud, quod ponitur pro causa.

Item quaeritur utrum aliquis surrexit ante Christum.

10 Videtur quod sic, quia Mt. 27 dicitur quod *monumenta aperta sunt et multa corpora, quae dormierant, surrexerunt*. Ergo etc.
Contra.

Rhabanus super illum locum dicit: Quamvis monumenta aperta sunt, tamen non surrexerunt antequam Dominus resurgeret, ut esset
15 primogenitus resurrectionis ex mortuis.

Solutio. Aliqui dicunt quod surrexerunt, sed non ante, sed post, vel cum Christo. Et quod dicit Matthaeus intelligendum est: non tunc, sed post Christi resurrectionem.

T 10: ANONYMUS,
SENTENZENGLOSSE, L. 4, D. 43
COD. VAT. LAT. 782 (=V), FOL. 175RA-VA

5 [175ra]

Causa enim resurrectionis: Hic ponit Magister causam resurrectionis ipsam tubam. Quae potest dupliciter intelligi, sicut supra immediate expositum est. Sed quia Apostolus aliam causam ponit nostrae resurrectionis, scilicet Christi resurrectionem, dicens 1 Cor. 15: Si Christus resurrexit, et nos resurgemus, videndum est de ista causa.

<Q. 1> Et primo utrum resurrectio dicatur aequivoce vel univoce de nostra et sua.

Quod aequivoce, videtur per definitionem supra positam: Resurrectio est omnino rursum copulatio animae et corporis; secunda eius, quod dissolutum est et cecidit, animalis resurrectio. Et expositum fuit quod dicit „dissolutum“ pro incineratione corporis nostri. Sed constat quod corpus Christi non fuit incineratum nec possibile ad incinerationem, ut infra dicitur. Sed quorum termini sunt diversi, ipsa 20 quoque sunt diversa. Ergo aequivoce dicetur ad nostram et suam.

Sed quod univoce dicatur, videtur, quia praedicta definitio convenit resurrectioni Christi, excepta incineratione. Videtur autem quod ei conveniat incineratio. Quod enim corpora nostra incinerentur, aut est ex compositione elementorum, aut ex peccato, aut ex divina iustitia. Quod non ex primo, probatio: Quia Adam non fuisset incineratus, si non peccasset, et tamen fuit in eo compositio elemental- 25 Praeterea, in Christo fuit compositio elemental- 30 tis, non tamen fuit incineratus: non est ergo ex hoc. Item, quod non ex peccato, probatio: Quia si hoc esset poena peccati, cum ipse accepit poenas peccatorum nostrorum, accepisset et illud. Sed non accepit; ergo non est ex peccato. Praeterea, effectus necessarius non est ex causa contingente. Sed peccatum est contingens, incineratio autem necessaria; ergo etc. Praeterea, quod nec ex tertio, videtur, quia divina iustitia respicit modum culpae; sed culpa contingens, ergo et poena contingente punit Dei iustitia. Non ergo incineratione, cum ipsa sit neces- 35 saria. Praeterea, in peccato sunt duo, scilicet aversio a Deo, et huic respondet mors, quia, ut vult(?) Augustinus: Postquam anima separavit se a sua vita, non potuit continere suam vitam corporis. Et est ibi

conversio ad bonum [175rb] corruptibile, et huic respondet incineratio. Sed Christus accepit primum, scilicet mortem, ut nostram mortem destrueret. Ergo videtur, quod accipere debuit secundum, ut nostram incinerationem similiter aboleret. Videtur ergo quod Christus debuit habere incinerationem

Praeterea Damascenus dicit: Accepit omnes defectus nostros praeter peccatum. Ergo incinerationem.

Praeterea, Phil. 2: *Humiliavit semetipsum usque ad mortem*, ergo usque ad incinerationem a simili. Videtur ergo quod debuit incinerari. Ergo ei convenit praedicta <definitio>; ergo univoce dicitur de nostra et sua <resurrectione>.

Contra.

Psalmus: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Praeterea, glossa ibidem: Corpus meum a te sanctificatum, per quod omnia alia sanctificata sunt, non permittas corrumpi.

Praeterea, impossibile est corpus corrumpi dum anima unitur ei. Ergo multo fortius corpus Christi, cum semper uniretur ei divinitas. Quod concedimus. Unde corpus Christi non fuit possibile ad corruptionem, sicut patet hac ratione, quia semper uniebatur ei divinitas, et etiam alia, quae infra ponetur.

Concedo igitur quod praedicta definitio non convenit eius resurrectioni, sed tantum nostrae. Unde Damascenus aliam rationem dat de resurrectione Christi. Est autem, inquit, Domini resurrectio corporis facti incorrupti quia tunc spiritu factum est incorruptibile, scilicet in resurrectione. Notandum ergo quod duplex fuit exitus ab Adam, scilicet secundum corpulentam substantiam, et secundum hanc tantum exivit Christus, item secundum seminalem rationem vel rationem invisibilem, et secundum hanc non exivit Christus. Mors autem sive necessitas ad mortem respondet primo modo; necessitas vero ad incinerationem secundo modo. Quia ergo Christus exivit tantum secundum primum modum ab Adam, ideo tantum habuit mortem et non incinerationem. Quia vero nos utroque modo descendimus, necessitatem habemus ad utrumque. Habemus ergo ista duo pro originali peccato, quia in peccato originali sunt duo, scilicet carentia debita iustitiae, et huic respondet mors; et pronitas ad malum similiter est ex originali, et huic respondet incineratio. Quia ergo Chri-

25 spiritu factum] factum spiritu V 35 originali] originale V

stus voluit tollere carentiam debitae iustitiae, quae est causa mortis nostrae, assumpsit mortem; quia noluit ad plenum auferre pronitatem ad malum eo quod, quamvis mala sit, tamen si quis ea bene utatur, maxima occasio est ad meritum, non assumpsit defectum incinerationis, qui quidem defectus respondet pronitati, ut dictum est. Tamen ipsa mors Christi sufficit ad tollendum utrumque, scilicet et carentiam debitae iustitiae, quam quidem iam abstulit ex toto, et pronitatem, quam adhuc non abstulit ad plenum, sed diminuit, et in futuro omnino auferet. Patet ergo, quod non debuit assumere incinerationem, quia noluit in praesenti auferre pronitatem, et quia mors eius sufficit ad utrumque. Patet etiam unde sit incineratio, scilicet ex descensu ab Adam per rationem seminalem.

Propter hoc patet solutio ad illa quae obieiebantur, an scilicet incineratio sit ex compositione elementalī, vel ex peccato, vel ex Dei iustitia.

Quod autem obicitur, quod accepit omnes defectus nostros, dicendum quod nec ex parte animae, nec ex parte corporis accepit omnes defectus nostros et poenas peccatorum nostrorum, nisi tantum quas decuit accipere et utile fuit nobis. Non enim accepit ex parte animae perturbationem rationis vel ignorantiam vel huiusmodi, nec ex parte corporis deformitates, incinerationem et huiusmodi.

Similiter respondendum ad illud: *Humiliavit se* etc., quia humiliavit se quantum decuit. Sed non decuit ut humiliaret se usque ad incinerationem.

<Q. 2> Postea quaeritur, quomodo sit causa nostrae resurrectionis resurrectio Christi.

Et primo quaeritur utrum sit causa meritoria; secundo utrum efficiens; tertio utrum respectu resurrectionis bonorum et malorum aut bonorum tantum; quarto utrum sit causa necessaria vel contingens.

<A. 1: Utrum resurrectio Christi sit causa meritoria nostrae resurrectionis>

35 Circa primum quod non sit meritoria, probatur.

Post mortem enim non contingit mereri. Ergo Christus post mortem non meruit nobis sua resurrectione. Ergo etc.

Praeterea, status merendi spectat ad viatorem; sed Christus in sua resurrectione nullo modo fuit viator, immo comprehensor secundum
40 omnem sui partem; ergo etc.

Contra.

Angeli, qui non sunt viatores, cotidie merentur; ergo et Christus potuit mereri.

Praeterea, ipse anticipavit statum merendi, quia ab instanti conceptionis meruit formaliter tantum quantum postea, quia caritas non est postea aucta in eo. Sed materialiter non tantum, quia opera plura fecit postea. Ergo sicut potuit anticipare statum meriti, ita videtur quod potuerit etiam sequi post mortem, ut mereretur etiam post mortem.

10

Respondeo. Meritum dicitur dupliciter. Scilicet in subserviando, secundum quod <aliquis> meretur serviendo Deo. Et sic non potest esse meritum in illo, qui est perfectus comprehensor et perfecte beatus. Hoc dico propter angelos, qui non sunt a<d>huc perfecte beati,

15 quia adhuc expectant gaudium de nobis. Et sic Christus post mortem non meruit. Praeterea dicitur meritum impetrativum. Sicut dicimus quod qui impetrat alii, meretur alii. Et hoc modo potest mereri alii plene beatus. Sic et resurrectio Christi meruit, et hoc quia per ipsam impetrat nobis Christus nostram resurrectionem. Et secundum
20 hunc modum merendi non currunt prima argumenta, sed secundum primum modum, qui est mereri in subserviando.

Ad illud vero quod dicitur de angelis, dicendum quod angeli possunt mereri adhuc subserviando, quia, ut dictum est, non sunt perfecte beati; sed Christus non, quia perfecte beatus est.

Ad illud de anticipatione dicendum quod non est simile, quia illud fuit perfectionis, hoc autem esset imperfectionis, scilicet posse mereri subserviando post mortem.

30 <A. 2> Item quaeritur utrum sit causa efficiens nostrae resurrectionis.

[175va] Quod sic, Phil. 3: *virtutem resurrectionis* Christi. Glossa: ad nostram resurrectionem efficiendam, quae est virtus et effectus resurrectionis Christi. Ergo etc.

35 Praeterea, 1 Cor. 15: *Si Christus praedicatur quod resurrexit*, glossa: qui est efficiens causa nostrae resurrectionis. Ergo etc.

Contra.

Nulla creatura potest in id quod est supra naturam. Sed resurrectio nostra erit supra naturam, ut praehibitum est. Ergo resurrectio Christi non poterit in illam.

<Respondeo.> Verbum et tota Trinitas est efficiens causa resurrectionis nostrae. Tamen, quia verba in carne suscitata facient resurrectionem nostram, attribuetur etiam ipsi resurrectioni Christi tamquam causae propinquae. Sicut et Verbum iudicabit auctoritate; tamen quia iudicabit in humanitate, attribuitur etiam ipsi humanitati ipsum iudicium. Unde ipsa resurrectio Christi est quasi causa disponens ad resurrectionem nostram faciendam. Principalis autem causa est ipsum Verbum. Unde illa glossa superius habita <et> nominata dixit: qui est efficiens causa resurrectionis nostrae. Intelligo igitur omnes glossas in hunc modum: Resurrectio Christi est causa nostrae resurrectionis, idest Verbum in humanitate gloriosa existens faciet resurrectionem nostram, et ipsa resurrectio Christi est quasi causa disponens, ut Verbum hoc efficiat. Unde dicit Augustinus super Jo.: Per Verbum carnem factum fit corporum resurrectio. Quaere de hoc in Guillelmo, qui proprium capitulum facit de hoc problemate.

<A. 3> Quaeritur tertio utrum sit causa resurrectionis omnium, scilicet causa bonorum quam malorum.

25 Quod omnium videtur. Psalmus: *Dabit voci suae*. Glossa: idest potestatem suscitandi omnes mortuos, non ergo tantum bonos.

Praeterea, Jo. 5: *Omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei*. Ergo non tantum boni.

Praeterea, Augustinus: Per Verbum carnem factum fit corporum resurrectio. Non dicit: tantum bonorum, etc.

Contra.

Passio Christi habet effectum tantum in bonis. Ergo resurrectio similiter habet effectum tantum in bonis. Ergo est causa resurrectionis tantum bonorum, non malorum.

35 Respondeo. Erit causa resurrectionis bonorum et malorum. Unde super illud Psalmi: *Ad te omnis caro veniet*. Augustinus: etiam malus homo. Sed bonis erit utilis, malis autem ad maius tormentum.

- Ad illud de passione dicendum quod effectus resurrectionis Christi generalior est quam effectus passionis. Unde post resurrectionem suam dixit, Mt. ult.: *Data est mihi omnis potestas* etc. Dico ergo
- 5 quod erit causa resurrectionis omnium, sed erit exemplar tantum resurrectionis bonorum, quia erit gloriosa, malorum vero minime, quia non erit gloriosa. Unde Apostolus 1 Cor. 15: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Vel dicendum quod sicut resurrectio Christi <effectum> habebit in malis, sic etiam passio eius
- 10 habet aliquem effectum in malis, non gratum facientem, sicut patet de pluribus, et sic non est generalior effectus resurrectionis quam passionis.

- <A. 4> Quarto quaeritur utrum sit necessaria causa huius effectus,
- 15 scilicet nostrae resurrectionis.

Quod sit, videtur. Apostolus 1 Cor. 15: Si Christus resurrexit, et nos resurgemus. Sed antecedens huius conditionalis est necessarium, ergo et consequens est necessarium, scilicet: nos resurgemus.

Contra.

- 20 Si resurrectio Christi est causa necessaria nostrae resurrectionis, ergo si Christus non resurrexisset, nos non resurgeremus. Quod falsum est, quia adhuc divina iustitia reddi<di>sset unicuique, quod suum est, et in anima et in corpore.

- Praeterea, alius modus fuit possibilis nostrae liberationis quam per
- 25 mortem. Sed si non fuisset mortuus, non resurrexisset, et tamen nos resurgeremus. Ergo non est necessaria causa nostrae resurrectionis.

- Respondeo. Aliqui ita dixerunt, quod est necessitas secundum causas superiores, et hoc dupliciter: Aut secundum praescientiam divinam,
- 30 et sic resurrectio Christi necessaria fuit. Aut secundum divinam iustitiam, et sic adhuc potuit esse necessaria, quia sic ordinavit divina iustitia. Sed ulterius dicendum quod, scilicet posita ipsa resurrectione Christi, necessario ipsa est causa nostrae resurrectionis. Sed quod ipsa sit causa, hoc est per accidens, quia si non fuisset eius mors, non
- 35 esset resurrectio. Sed posita morte et resurrectione, necessario est causa nostrae resurrectionis, non tamen semper causa est, sed pro tempore congruo.

10 in] in *add. V* 26 resurgeremus] resurrexissemus *V*

4 Mt 28, 18 7s. 1 Kor 15, 51

T 11: WILHELM VON MELITONA,
 QUAESTIO DE CAUSALITATE RESURRECTIONIS
 COD. ASSISI BIBL. COMMUNALE 138 (= A), FOL. 114RB-115RB
 COD. TOULOUSE BIBL. DE LA VILLE 737 (= T), FOL. 12VB-13VA

5

[A 114rb] | T 12vb |

<A. 1> Quaeritur de causa efficiente resurrectionis.

Ut autem probat Apostolus, 1 Cor. 15: Si Christus resurrexit, et nos
 10 resurgemus; unde dicit: Si resurrectio mortuorum non est, neque
 Christus resurrexit. Glossa: Per resurrectionem eius probat resurrec-
 tionem mortuorum, et idem ibidem: Si Christus resurrexit, glossa:
 qui est causa efficiens resurrectionis mortuorum.

Contra.

15 (ag. 1) Psalmus: *Dedit voci suae vocem virtutis*, glossa: efficaciam
 resuscitandi mortuos. Ergo vox est causa efficiens.

(ag. 2) Item, 5. <c.> Jo.: *Sicut Pater suscitavit mortuos*, ibi Augusti-
 nus: Per Verbum fit animarum resurrectio, per Verbum in carne
 factum corporum resurrectio.

20 (ag. 3) Item, si resurrectio Christi est causa resurrectionis nostrae;
 ergo non existente Christi resurrectione, non esset resurrectio no-
 stra. Contra: Secundum divinam iustitiam praemium merito debetur.
 Ex quo ergo meritum animae est cum corpore, et corpus naturaliter
 cum oboedientia animae merentis: si non praemiaretur cum anima,
 25 diminuta esset divina iustitia.

(ag. 4) Item, si resurrectio Christi est causa nostrae, quare non sta-
 tim facta est resurrectio corporum post eius resurrectionem, sicut est
 animarum, ita quod corpora beatorum simul essent glorificata cum
 animabus?

30 (ag. 5) Item, 1 Thess. 4: *Ipse Dominus in iussu et in voce archan-
 geli et in tuba Dei descendet de caelo, et mortui qui in Christo sunt,
 resurgent*. Ecce quod triplex est causa resurrectionis, scilicet iussus
 Dei, vox archangeli et tuba Dei. Quaeritur igitur differentia horum,
 secundum quod causa dicuntur resurrectionis.

35

11 per] propter A 12 ibidem] ibi T 16 ergo] igitur A 21 ergo] igitur A Christi]
 igitur A 23 ergo] igitur A cum] a T

15 Ps 67. 34 17 Joh 5. 21 30ss. 1 Thess 4. 16

(ag. 6) Item, Johannes Damascenus: Credendum est resurrectionem mortuorum futuram esse virtute, voluntate et nutu, et ita triplex est causa. Item quaeritur si triplex causa assignata a Damasceno sit eadem cum illa triplici assignata ab Apostolo.

5

- Respondeo quod resurrectio Christi est causa exemplaris generalis resurrectionis; motiva respectu Patris, quia ad modum alicuius promoventis aliquem ad statum honoris, in honorem illius alios promovet. Exemplum de aliquo faciente filium suum militem: alios facit in honorem filii. Et efficiens quodammodo. Sicut enim <animae> tenebantur in limbo poena originali usque ad descensum animae Christi ad inferos, soluto pretio per passionem; sic tenebantur corpora, debito mortis et incinerationis soluto, quousque Christus descendat in corpore glorificato. Quia ergo resurrectio non erit nisi existente apparitione eius in carne, sed detinebuntur corpora in pulvere usque ad descensum Christi in carne, unde sicut Christus secundum animam descendit ad animarum liberationem, sic secundum carnem descendet ad corporum resurrectionem, et iudicium propter hoc causa dicitur. Nec dicitur in glossa, quod resurrectio Christi est causa efficiens, sed Christus qui resurrexit.

<Ad argumenta>

- (ad 1) Ad quod obicitur de voce virtutis, dicendum quod vox illa vel dicitur terribilis Filii in carne in secundo adventu demonstratio, secundum quod dicit Gregorius: Vocem donare est consubstantialem sibi Filium in carne terribiliter mundo monstrare. Vel dicitur aliqua operatio ministerialis archangeli, [A 114va] prout dicitur 1 Thess 4: *In voce archangeli* etc. Si primo modo, tunc tangitur eadem causa quae prius, nisi quod superadditur dispositio quaedam, scilicet manifestatio ad iudicium. Si secundo modo sumatur vox, tunc significatur causa efficiens ministratoria, scilicet in commotione et collectione pulverum sive seminum.

- (ad 2) Ad illud, quod dicit Augustinus, quod Verbum in carne factum est resurrectio corporum, dicendum quod Verbum in carne factum est causa efficiens in genere; sed proxima erit Verbum in carne factum resurgens post passionem. Unde Verbum quod est

Deus est causa prima efficiens, sed extra genus et communis; in carne factum propinqua, sed resurgens post passionem proxima.

(ad 3) Ad quod obicitur, quod, si causa est necessaria, et effectus: dicendum quod generalem resurrectionem esse est necessarium;

5 quia divina praedestinatio infallibilis.

(ad 4) Quod dicitur quod in futuris singularibus non est veritas determinata, dicendum quod hunc vel illum resurgere potest considerari ut est singulare sive contingens; et sic non habet veritatem de futuro necessariam. Vel secundum quod cadit sub praedestinatione

10 Dei; et sic habet necessitatem ex relatione ad divinam praedestinationem, quae est infallibilis. Unde ratione qua sua praesentia est infallibiliter in sua causa, habet rationem praesentis, et necessaria est consequentia.

(ad 5) Ad aliud dicendum quod cum dicitur *in iussu et voce et tu-*

15 *ba*, 1 Thess 4: tangitur triplex causalitas, vel quasi triplex. Cum enim tria sunt in resurrectione, scilicet collectio pulverum et reformatio corporis ex pulveribus, et unio animae ad corpus reformatum, causa primi notatur per tubam; causa secundi per vocem; causa tertii per iussum. Et hac ratione per tubam designatur commotio rei inanimatae.

20 Sonus enim tubae est rei non habentis vitam a re habente vitam procedens. Sic est in commotione pulverum facta ministerio angelorum. Vox est sonus animati sensibilis, quae recte notatur productio in esse corporis animalis sensibilis. Iussus autem est sonus rationalis, quo notatur |T 13ra| potestas rationalis super partem rationalem

25 cum corpore uniendam.

(ad 6) Ad quod quaeritur de tribus assignatis a Damasceno, dicendum quod per illa tria notatur materia appropriata tribus personis, quae inseparabiliter operatae sunt creationem hominis et recreationem, et operabuntur resurrectionem. In creatione ostenditur poten-

30 tia, sapientia, bonitas, quia creavit *omnia in numero, pondere et mensura*, Sap. 11. Similiter in reparatione, reparando triplicem lapsum: in infirmitatem, in ignorantiam, in malitiam. Similiter in resurrectione erit: In collectione cinerum ita dispersorum notatur potentia Patris; in reparatione sapientia Filii, qui dicitur sapiens; in unione

35 animae ad corpus ostenditur voluntas, cum iustitia in damnatis, cum misericordia in salvatis.

3 quod] quia A 14 cum] om. T 18 vocem] tunc add. A 27 notatur materia] om. A
30 in] om. T 35 ad] a A

<A. 2> Quaeritur utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis reproborum an tantum electorum.

(ag. 1) Quod electorum tantum videtur, quia sicut passio ad redemptionem, sic resurrectio ad glorificationem. Hoc patet per hoc
5 quod dicitur Rom. 4: *Mortuus est propter delicta nostra et resurrexit propter iustificationem nostram*. Cum igitur redemptionis bonorum sit tantum passio causa, et resurrectio Christi erit solum causa resurrectionis electorum sive glorificationis.

(ag. 2) Item, posito quod non esset resurrectio Christi, nihilominus, sicut deliquerunt mali in anima et corpore, sic puniendi sunt in anima et corpore. Sed hoc non potest esse nisi existente resurrectione malorum. Igitur resurrectio malorum non habet causam resurrectionem Christi.

(ag. 3) Item, Augustinus in libro De civitate Dei: Talia sunt futura
15 corpora nostra, quale Christus sua resurrectione monstravit exemplum. Et loquitur de resurrectione illorum, quorum sua resurrectio est causa. Sed constat, quod non monstravit nobis sua resurrectione exemplum corporum damnatorum. Igitur sua resurrectio non est causa resurrectionis reproborum.

20 (ag. 4) Item, maior est unitas, ubi aliquorum est unio quam ubi est contactus aliquorum. Sed ex contactu corporis Christi fuit collata aquis potestas mundandi. Ergo multo fortius ex unione nostrae naturae cum Deo erit potestas sive gratia omnibus deificationis. Ergo unio naturae glorificatae cum divinitate erit causa glorificationis
25 omnium sive nostrae naturae simpliciter.

(ag. 5) Item, corpus duplicem habet contrarietatem: unam quae est componentium inter se; aliam quae est ipsius ad spiritum, quae exprimitur 5. Gal.: *Caro concupiscit adversus spiritum*. Christi ergo resurrectio existit causa et exemplum nostrae resurrectionis. Aut hoc
30 erit resurrectionis, quae est corporum a morte, quae est a contrarietate componentium tantum, aut alterius tantum, aut utriusque. Non illius tantum, quae est a contrarietate componentium, sed potius alterius, quia in Christo non fuit haec contrarietas, immo omnimoda

11s. Sed hoc – resurrectione] *om. A* 14 in] *om. T* 21 aliquorum] maiorum *A* 22 ergo] igitur *A* 23 ergo] igitur *A* 22s. nostrae naturae] naturae nostrae *A* 28 ergo] igitur *A*

in eo fuit oboedientia sensualitatis ad spiritum, quia omnia animalia in archa pacificata erant. Sed oboedientia eius curabat inoboedientiam nostram, et sequelam inoboedientiae nostrae, quae fuit mors ex contrarietate carnis ad spiritum. Igitur eius resurrectio vel est exemplum et causa resurrectionis ab utraque morte, aut ab illa, quae est a contrarietate carnis ad spiritum. Ergo erit tantum causa et exemplum gloriosae resurrectionis; in malis enim remanebit contrarietas carnis ad spiritum, quod patet, quia maxima poena est.

Contra.

- 10 (1) 1 Cor. 15: *Omnes quidem resurgemus*, ubi dicitur, quod resurrectio erit omnium. Dicit glossa, quod Christus resurgens erit causa nostrae resurrectionis. Cum ergo intellectus glossae est idem cum intellectu litterae, igitur etc.

- (2) Item, divina bonitas ostenditur in executione operum iustitiae
15 sicut et misericordiae. Eadem igitur ratione qua bonitas Christi resurgentis exprimitur in operibus misericordiae in resurrectione bonorum, et congruit exprimi [A 114vb] operibus iustitiae in resurrectione malorum. Erit ergo causa resurrectionis malorum. Quod concedimus.

- 20 Respondeo quod resurrectio Christi est causa resurrectionis tam bonorum quam malorum. Sicut enim dicit Augustinus in libro De civitate Dei: Talia sunt futura corpora nostra, quale Christus sua resurrectione monstravit exemplum. Una enim eius resurrectio duas
25 nobis praestitit resurrectiones. Unde intelligendum est quod resurrectio Christi est causa exemplaris generalis resurrectionis; unde est exemplum resurrectionis bonorum et malorum. Praeterea dicitur efficiens secundum quemdam modum, ratione qua per descensum in carne fiet omnium resurrectio. Secundum hunc modum est causa
30 exemplaris generaliter omnium, et efficiens quodammodo. Est etiam causa motiva, ut dictum est. Praeter haec eius resurrectio est causa resurrectionis bonorum efficiens quodammodo. Ad quod nota, quod plena felicitas animae unitae divinitati fuit mediatrix ad plenam felicitatem animarum quantum in se, scilicet in hora iudicii eorum. Si
35 militer plena felicitas corporis uniti divinitati per animam est media-

1 in eo fuit] fuit in eo A 2 oboedientia] seu add. A 6 ergo] igitur A 12 ergo] igitur A 15 qua] quo T 18 erit ergo] igitur erit A 28s. in carne fiet] in carnem facta A 31 dictum] tactum A

- trix ad plenam felicitatem, quam habebimus in resurrectione corporali. Ut enim dictum est: Sicut tenebantur animae in limbo poena originali usque ad descensum animae ad inferos, sic tenebuntur corpora debito incinerationis, quousque descendat in corpore glorificato. Qui descensus erit beatis ad plenam gloriam, et quia tunc erit resurrectio corporum, et quia animae beatae habebunt per eius resurrectionem quamdam oboedientiam, quam non essent habiturae, si non esset Verbum in carne, si non passum esset, si non resurrexisset. Erit enim magna gloria homini de redemptione facta per |T
- 10 13rb| Deum hominem et de plena gloria hominis in capite.
- Praeterea, ante resurrectionem generalem sunt animae consecuturae gloriam ex Christi resurrectione. Ex qua est spes plenae gloriae futurae in membris, et hoc est quod dicit Augustinus: Una eius resurrectio duas nobis praestitit resurrectiones. Est igitur resurrectio Christi
- 15 causa exemplaris generalis omnium, tam bonorum quam malorum. Et similiter causa motiva. Dicitur etiam causa efficiens, ratione qua descensu eius in carne fiet resurrectio, et sic omnium dicitur causa efficiens, resurrectionis bonorum eo, quod plena gloria resurgentium erit ex eius resurrectione, quia apparentia sive manifestatio divinitatis in carne erit resurgentibus in augmentum gloriae.
- 20

<Ad argumenta>

- (ad 1) Ad quod obicitur de illo 4. Rom. *Mortuus est propter delicta* etc.: Cum ergo passio sit redemptio bonorum etc.; dicendum quod
- 25 passio est redemptio omnium quantum ad sufficientiam, sed non quantum ad efficientiam.

- (ad 2) Ad quod obicitur quod si non est Christi resurrectio, nihilominus esset resurrectio corporum, aut deficeret iustitia Dei: dicendum quod verum est. Sed non esset resurrectio gloriosa in tam plena
- 30 felicitate animae. Ut enim tactum est, magna erit gloria ex aspectu Verbi in carne, de redemptione facta per Deum hominem et de plena gloria hominis in capite. Unde Christus in resurrectione glorificatus, et corpore suam glorificationem manifestans, est causa necessaria nostrae resurrectionis gloriosae. Et licet resurrectio hominis esset
- 35 non existente resurrectione Christi, nihilominus existente resurrectione Christi, eius resurrectio nostrae causa esset, scilicet omnium

exemplaris et efficiens quodammodo, et resurrectionis bonorum quantum ad quandam immu<ta>tionem et gloriae perfectionem.

- (ad 3) Ad quod obicitur quod talia sunt futura <corpora> nostra quale Christus sua resurrectione monstravit exemplum, dicendum
 5 quod hoc non intelligitur usquequaque quale. Unde quodammodo reprobi habebunt corpora, quale Christus monstravit exemplo suae resurrectionis quantum ad indefectibilitatem sive impossibilitatem ad defectum, corpora bonorum maiorem habebunt similitudinem, quia quantum ad impossibilitatem deficiendi et patiendi et etiam
 10 quantum ad propinquiorem conformitatem in spiritualitate et in nobilitate et aliis, in quibus conditiones gloriae determinantur.

- (ad 4) Ad quod quaeritur, utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis nostrae quantum ad resurrectionem a morte, quae est a contrarietate componentium, aut quae est a contrarietate repugnantiae spiritus et carnis: dicendum quod quantum ad utrumque, sed
 15 differenter quantum ad resurrectionem bonorum et reproborum. Utriusque autem resurrectionis eius resurrectio est exemplum. Et hoc dico quantum ad ea, in quibus conveniunt boni et mali, ut in hoc quod neutrorum corpora deficient, et in hoc quod perpetua erit unio
 20 corporum cum animabus. In eo autem, in quo differunt, scilicet reprobi a iustis, ut in infirmitate, ignobilitate, contrarietate concupiscentiae carnis adversus spiritum, non est resurrectio Christi exemplum resurrectionis malorum. Boni autem, in quibus abundant a malis, ut in virtute, nobilitate, plena oboedientia carnis ad spiritum,
 25 habent resurrectionem Christi exemplum. Unde omnino dicendum, quod secundum quod resurrectio dicitur copulatio animae et corporis indissolubilis, sic omnium resurrectio Christi causa est sive exemplum. Secundum autem quod huic copulationi additur immutatio, secundum quod dicit Apostolus 1 Cor. 15: *Omnes quidem resur-*
 30 *gemus, sed non omnes immutabimur*, sic est exemplum resurrectionis bonorum.

- (ad 5) Ad quod obicitur quod ex unione nostrae naturae cum Christo deberet deificari etc.: dicendum quod non, quia non est unio naturae nostrae cum anima ad deificationem nostram, sicut lavatio
 35 eius fuit ad ablutionem nostram.

9 quia] om. .4 29s. resurgemus] resurgent .4

29s. 1 Kor 15, 51

<A. 3> Quaeritur de hoc argumento: Si Christus resurrexit, et nos resurgemus.

(1) Si est ibi locus a simili, ergo virtus argumentandi est haec: Si Christus, Filius Dei per gratiam, resurrexit, et nos, qui sumus filii Dei
5 per gratiam, resurgemus. Tunc aequè bonum argumentum fieret de Petro: Si Petrus resurrexit, et nos resurgemus. Si diceretur quod est ibi locus a maiori; contra: locus a maiori est destructivus.

(2) Item, argumentum Apostoli est a destructione sic: Si nos non resurgemus, nec Christus resurrexit. Hic nullum videtur argumen-
10 tum [A 115ra] quia nec argumentum a maiori nec a simili, quia nulla videtur ratio, quod si gloria resurrectionis a nobis removeatur, quod propter hoc a Filio Dei, cuius potestatis est *animam deponere et iterum eam sumere*.

15 Respondeo. Hic est locus a simili. Non tamen tota virtus resurrectionis attenditur ex similitudine, sed ex similitudine in tali materia. Unde ratio necessitatis a simili est ratio materiae. Quia enim Christus, qui est caput nostrum et Filius Dei per gratiam, resurrexit, et nos, qui sumus membra eius et filii per gratiam, resurgemus. Et de-
20 structivè, quia et: si non nos qui membra, nec ille qui est caput.

<A. 4> Quaeritur utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis corporum et animarum aut alterius tantum.

(1) Quod utriusque, videtur, quia super illud Psalmi: *Ad vesperum*
25 *demorabitur fletus*, in glossa habetur quod resurrectio Christi est causa efficiens nostrae resurrectionis, et animae in praesenti et corporis in futuro.

(2) Item, Augustinus, De civitate Dei: Talia sunt futura corpora nostra quale Christus sua resurrectione monstravit exemplum. Una
30 enim eius resurrectio duas nobis praestitit resurrectiones. Sed constat quod nec sunt duae resurrectiones [T 13va] animae nec duae corporis, quas praestitit sua resurrectione. Igitur etc.

(3) Item 1. Rom.: *Ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*, glossa: quia sua resurrectio nostram generalem facit resurrectionem, ac
35 si diceret: Manifestatus est Dei Filius ex resurrectione mortis Domini

1 hoc] om. A 12 est animam] animam est T 17 ratio] ratione T 20 non] om. A 24 quia] quod A 35s. Domini nostri] nostri Domini T

12s. Cf. Joh 10, 18 24s. Ps 29, 6 33 Röm 1, 4

nostri Iesu Christi, id est quia resurrexit, per quod et nos et anima et corpore resurgere fecit.

Contra.

- (ag. 1) Non videtur quod sit efficiens corporum, quia nec quantum
5 ad collectionem pulverum nec quantum ad reparationem corporum
ex pulveribus nec quantum ad unionem animae cum corpore; et dico
per se, non dico de Christo resurgente.

(ag. 2) Praeterea, si resurrectio Christi est causa resurrectionis
corporum, quantum ad quid?

- 10 (ag. 3) Item, similiter videtur quod non est causa resurrectionis
animarum; quia resurrectio animarum aut est a culpa in gratiam,
quae quidem non est nisi per gratiam, ad quam non potest Christus,
quantum est ex parte corporis; aut est a poena in gloriam, ad quam
multo magis non potest, cum gloria sit gratia perfecta.

- 15 Respondeo quod resurrectio Christi est causa resurrectionis animae
multipliciter, communiter sumendo resurrectionem: quia resurrec-
tionis a culpa, ab imperfectione iustitiae, a diminutione gloriae.

- Est enim causa resurrectionis a culpa, inquantum credita. Unde 1
20 Cor. 15: *primitiae autem Christus* est qui prius resurrexit, ut fidem
faceret et formam daret credentibus etc. Ex hac fide iustificamur,
quae est quaedam resurrectio a culpa. Unde 3. ad Phil. ibi: *iustitia in*
fide ad agnoscendum illum et virtutem resurrectionis eius, glossa: ut
cognoscatur quae est virtus resurrectionis suae, idest iustificatio cre-
25 dentium. Ex illius enim resurrectione iustificamur etc.

- Item est causa resurrectionis ab imperfectione iustitiae. Unde 11.
ad Hebr.: *Acceperunt mulieres de resurrectione*, glossa: resurrectio-
nem suam non aliis, sed suis ostendit, ut ibi discerent, quid sibi ex-
spectarent. Ut ergo exemplo suae resurrectionis exhortarentur fideles
30 temporalem felicitatem pro aeterna contemnere, usque ad mortem
pertulit persequentes ac saevientes etc.

- Item a diminutione gloriae, quia resurrectio Christi in dotibus
animae et corporis est causa plenae felicitatis animae, quantum ad
illam partem, in qua convertitur ad corpus; unde plena felicitas
35 Christi hominis est causa plenae felicitatis animae humanae. Unde
Augustinus, De anima et spiritu: Duo sunt in homine sensus, unus

17 multipliciter communiter] multiplicis A 20 primitiae] praecise A 22 quaedam
resurrectio] resurrectio quaedam A Phil.] Eph. A T

interior et unus exterior, et uterque bonum suum habet, in quo reficitur; sensus interior in contemplatione divinitatis, sensus exterior in contemplatione humanitatis. Propter hoc enim Deus factus est homo, ut totum hominem in se beatificaret.

5

<Ad argumenta>

- Ad quod quaeritur, quid collatum est humanae naturae quantum ad naturam corpoream ex resurrectione Christi: dicendum, quod sicut plena felicitas animae est ex plenitudine felicitatis Christi resurgentis
 10 cum dotibus corporis et animae; sic plenitudo gloriae quantum ad gloriam corporis erit ex gloria corporis Christi. Sicut enim dicitur <paen>ultimo Apoc.: *Civitas illa non eget sole et luna, ut luceant in ea. Nam claritas Dei illuminabit eam et lucerna eius erit agnus*, ibi glossa: id est humanitas ad aliorum illuminationem. Ex quo patet,
 15 quod radiositas corporis Christi et luminositatis excellentia erit quaedam excellentia lucis illustrantis civitatem illam. Sicut sol hic illuminat mundum, et sicut luna et stellae perfectam habent claritatem a sole, sic corpora humana, quae instar stellarum erunt ibi, perfectionem lucis habebunt ex irradiatione corporis Christi diffundentis
 20 se per corpora glorificata, et incorporantis se in illis iuxta illorum pervietatem. A quo erit perfectio quantum ad dotem claritatis, ut enim habetur a Gregorio: Corpora pervia erunt et lucida, ita quod lux unius penetrabit aliud. Dicit enim sic super illud Apoc. paenultimo: *Ipsa vero civitas aurum mundum, simile vitro mundo*: Aurum
 25 metallum novimus potiori metallis omnibus claritate fulgere, vitri vero naturae est, ut extrinsecus visum pura intrinsecus perspicuitate perluceat. In alio metallo quidquid intrinsecus continetur, absconditur. In vitro quilibet liquor qualis continetur interius, talis exterius demonstratur. Quid ergo aliud in auro et vitro accipimus nisi illam
 30 supernam patriam, illam beatorum civium societatem, quorum corda sibi invicem et claritate fulgent et puritate translucunt? Item idem: Quoniam ipsa eorum claritas vicissim sibi in alterius cordibus patet, et cum uniuscuiusque vultus attenditur, simul et conscientia penetratur, hoc ipsum aurum simile vitro mundo esse commemoratur etc.

17s. habent claritatem] claritatem habent A 22 quod] om. A 26 vero] viro T 32 ipsa eorum] ipsorum ipsa T

12s. Offb 21, 23 24-31 Cf. Gregorius Magnus, Super Apocal., c. LXIII (PL 79, 1418C). 24s. Offb 21,18 26 Der Gregor-Text in PL 79, 1418C liest statt „extrinsecus“ „intrinsecus“. 32ss. Gregorius M., Super Apocal., c. LXIII (1418C-D).

Ex quo igitur ipsa corpora erunt ita translucentia et se invicem mutuo luce sua penetrativa, multo gloriosius a claritate excellenti corporis Christi radi[A 115rb]abunt. Unde dico, quod mali carebunt immutatione gloriosa quantum ad immutationem, quam habebunt
 5 beati ex gloria humanitatis Christi, et quo ad animam in contemplatione et quo ad corpus in lucis transfulgentis receptione. De qua 1 Cor. 15: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.*

2 excellenti] excellentis T

7 1 Kor 15, 51

T 12: ODO RIGALDI, 3 SENT. D. 18, QQ. 3-5

DE MERITO CHRISTI PRO SEIPSO

COD. BRÜSSEL, BIBL. ROYALE 1542, FOL. 153VA-154RB (=B)

COD. TRIER, STADTBIBL. 897 (1124), FOL. 156RB-157VB (=T)

5

<Q. 3: Quaeritur per quid meruit>

(...)

<A. 3: Utrum Christus aliquid meruerit passione>

10 [B 153va] | T 156rb |

Tertio quaeritur circa hoc: Utrum Christus aliquid meruerit passione sibi.

(1) Et videtur quod nihil, quia quantitas meriti attenditur secundum quantitatem caritatis. Sed in Christo fuit tanta caritas quantum
15 ad fervorem et intensionem ab instanti [B 153vb] conceptionis, quanta fuit in ipsa passione. Ergo nihil meruit in passione.

Si dicas, quod meruit quantum ad quintum modum, scilicet |T 156va| de debito habitus fecit debitum usus: hoc nihil est, quia ante passionem habuerat usum caritatis et aequalis fervoris sicut tunc.
20 Ergo prius meruerat non solum habitu, sed etiam usu.

(2) Item, passio est motus contra naturam factus, sicut dicit Damascenus. Ergo passio Christi fuit involuntaria. Sed in his, quae involuntaria sunt, non consistit meritum. Ergo in passione nihil meruit sibi.

25 (3) Item, passio fuit solum in carne et sensualitate et ratione ut natura, non autem fuit in ratione ut est ratio. Ergo passio Christi non fuit meritoria.

Contra.

Sicut dicit Augustinus et habetur in littera: Humilitas claritatis est
30 meritum, claritas humilitatis est praemium. Ergo per passionem aliquid sibi meruit.

Respondeo dicendum quod per passionem aliquid sibi meruit, sicut dicit Magister in littera, scilicet illa tria, quae supra posuimus et Magister ponit in littera. Nec tamen intelligendum, sicut testatur Magi-
35

11 circa hoc] *om. T* meruerit] meruit B 12 sibi] *om. B* 15 et] quantum ad *add. T* 16 ipsa] propria *T* passione] quod prius non meruisset. Ergo nihil sibi meruit in passione] *add. T* 19 sicut] qualis *T* 20 etiam] *om. T* 22 Christi] *om. T* 23 in] *om. B* 26 ratio] Sed omne meritum est in ratione ut est ratio] *add. T* 30 per passionem] passione *T* 34 illa tria] ista *T*

ster, quod meruerit aliquid in passione quod non meruisset prius. Sed illud quod prius meruerat per caritatem et iustitiam perfectam, postea meruit per passionem. Unde non magis meruit intensive, sed pluribus, quia, sicut dicit Magister, in virtute meriti per intensionem
5 non poterat proficere.

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad illud ergo quod obicitur primo patet responsio, quia non dicitur in passione meruisse aliquid sibi indebitum vel quod de debito faceret magis debitum, sed de debito per caritatem et per actionem faceret debitum alio modo, scilicet per passionem, et in pluribus modis, non intensius.

(ad 2) Ad illud quod obicitur de passione, dicendum quod in passione est considerare causam passionis, sive agentis violentiam; est
15 etiam considerare passionis sustinentiam. Ratione primi passio non est voluntaria in aliis a Christo. Sed ratione secundi, scilicet sustinentiae, fuit voluntaria et meritoria in martyribus. In Christo autem utroque modo fuit voluntaria, quia illi non potuissent eum cogere, si noluisset. Et praeterea voluntarie et libenter sustinuit, et ideo eius
20 passio fuit maxime voluntaria.

(ad 3) Ad aliud dicendum quod passio potest esse in aliquo dupliciter: vel tamquam in patiente sive compatiante, vel per complacentiam. Licet ergo passio non esset in ratione ut ratio est tamquam in patiente, erat tamen per complacentiam. Et hoc facit meritum, scilicet voluntas rationis.
25

<Q. 4: Quaeritur quid meruerit sibi.>

Circa quantum principale quaeritur quid meruit sibi. Et dicit Magister quod exaltationem, quae consistit in immortalitate corporis et
30 impassibilitate animae, et nominis manifestatione sive clarificatione. Primo ergo quaeritur cuius fuit illa exaltatio.

1 meruerit] meruit T 2 prius meruerat] meruerat prius T perfectam] perfecte T 4 dicit Magister] Magister dicit T 9 meruisse aliquid] aliquid meruisse T 10 faceret] vel quod de debito faceret add. B faceret magis debitum] magis faceret debitum T 10s. sed de - faceret debitum] om. B 11 in] ita T 13 illud] aliud T 14 sive] om. T 15 etiam] om. T 18 eum] om. T 19 praeterea] postea T 19s. eius passio fuit maxime] maxime fuit eius passio T 22 sive] in add. T 22s. complacentiam] contemplationem T 23 ergo] igitur T 24 complacentiam] contemplationem T 28 quaeritur] obicitur T 29 immortalitate] mortalitate B 30 animae] om. T sive clarificatione] om. T 31 ergo] igitur T

Secundo quaeritur de merito immortalitatis.

Tertio de merito impassibilitatis.

Quarto de nominis clarificatione.

Quinto quaeritur utrum meruit sibi praemium substantiale, scilicet
5 gloriam.

<A. 1: Quaeritur cuius fuerit illa exaltatio>

De primo sic quaeritur: Quantum ad quam naturam Christus intelligitur exaltatus, utrum scilicet quantum ad divinam an quantum ad
10 |T 156vb| humanam. Quod quantum ad divinam probatur.

(ag. 1) Eius enim est exaltari, cuius fuit humiliari. Sed naturae divinae fuit humiliari. Quod patet Phil. 2: *exinanivit semetipsum etc. formam servi accipiens*. Accipere formam servi convenit Filio Dei.

Ergo cum quantum ad naturam divinam fuerit humiliatus, quantum
15 ad naturam divinam fuit exaltatus.

(ag. 2) Item videtur quod non fuerit exaltatus per passionem quantum ad naturam humanam, quia natura humana in incarnatione fuit exaltata ad unionem cum divina. Sed non poterat humana natura magis exaltari, sicut dicit Augustinus. Et habitum est supra,
20 quod nullum donum maius est illo. Ergo per passionem non fuit exaltata humana natura. Ergo divina.

Contra.

(1) Augustinus dicit, et habetur in littera, capitulo 3: In qua forma crucifixus est, in ea forma exaltatus est. Sed hoc fuit in forma servi.

25 (2) Item, Anselmus De incarnatione Verbi: Incarnatione Filii non fuit natura divina humiliata, sed solum humana exaltata. Non ergo divina. Quaestio est igitur ratione cuius dicatur natura humana exaltata.

4 praemium] meritum T 8s. Christus intelligitur] intelligatur Christus T 9 scilicet] om. T 9s. divinam an quantum ad humanam] humanam an quantum ad divinam T 10 quod quantum ad divinam probatur] propobatur quod quantum ad divinam T 11 fuit] erat T 11s. sed naturae divinae fuit humiliari] om. T 12 etc.] om. T 14 naturam divinam] divinam naturam T 15 naturam] om. T 16 videtur] om. T 17 humanam] videtur add. T quia] quod T 19 natura] om. T est] fuit T 20 quod] om. T est] om. T 24 crucifixus] unitus T 25 Verbi] inquit add. T 26 natura divina] divina natura T non ergo] ergo non T 27 cuius] dicitur add. B

12s. Phil 2, 7ss.

Respondeo dicendum, sicut habetur Hebr. 2: Christus secundum humanam naturam minoratus est *paulo minus ab angelis*; glossa: propter scilicet passibilitatem et mortalitatem. Dicitur ergo fuisse exaltata ratione impassibilitatis, quam consecuta est in resurrectione.

5

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad illud quod obicitur, quod divina <natura> fuit exinanita, dicendum quod si intelligatur minoratio aliqua facta fuisse in natura divina secundum rem, intellectus huius falsus est et haereticus. Sed debet intelligi quia exinanitio et humiliatio fuit quantum ad reputationem, et etiam secundum reputationem posset dici exaltata in Christo: quia prius non reputabatur Deus, sed postea propter passionem cognitus est a nobis et laudatus et honoratus.

(ad 2) Ad illud quod quaeritur, quod humana natura non potuit exaltari, dicendum quod illa exaltatio non attenditur quantum ad praemium substantiale, vel per comparisonem ad naturam cui uniebatur. Et per illam unionem erat comprehensor et beatus statim in ipsa incarnatione. Sed hoc intelligitur ratione partis inferioris, inquantum scilicet viator et passibilis <erat>, sicut expositum est.

20

<A. 2: De merito immortalitatis>

Quaeritur secundo de merito immortalitatis.

(ag. 1) Et videtur quod illam non meruerit, quia meritum est per motum caritatis. Sed maius non ordinatur ad minus. Cum ergo [B 154ra] caritas sit animae, et immortalitas corporis, manifestum est, quod non contingit mereri per caritatem immortalitatem corporis.

(ag. 2) Item, corpus Christi de sui natura non habebat debitum mortis. Ergo sine omni merito habuisset immortalitatem. Ergo non est verum, quod meruit immortalitatem corporis.

30

1 habetur] dicit T 2 glossa] om. T 3 scilicet passibilitatem et mortalitatem] propter passionem et mortem T ergo] igitur T 4 impassibilitatis] immortalitatis add. T in] om. T 7 divina] om. T 9s. intellectus – haereticus] intellectus ille non solum falsus est, sed etiam haereticus T 10 quia] quod T 11 reputationem¹] nostram add. T et etiam secundum reputationem] om. T dici] quod add. T 12 reputabatur] esse add. T 13 honoratus] glorificatus T 14 quaeritur] obicitur T 15 ad] divinam add. T 19 scilicet] om. T 22 quaeritur secundo] quaeritur de secundo scilicet T 23 meruerit] meruit T 24 maius] motus T 25 est] om. T

Contra.

Nos meremur non solum dotem animae, sed etiam corporis. Ergo multo magis Christus.

5 Respondeo dicendum quod Christus meruit immortalitatem.

<Ad argumenta>

- (ad 1) Ad illud quod obicitur, quod illud quod est animae, non ordinatur ad illud, quod est corporis, respondent quidam quod immortalitas, licet dicatur esse dos corporis, tamen magis est ipsius animae, quia mori est poena magis animae quam corporis. Et ideo non ordinatur |T 157ra| quod est animae ad id, quod est corporis in merito, sed id, quod est animae ad id, quod est animae. Sed illud non solvit, quia caritas est magis bonum animae quam immortalitas carnis.
- 15 Propter hoc dicendum, quod ordinari ad aliquid est dupliciter: aut tamquam ad finem ultimum, et sic maius non ordinatur ad minus; aut tamquam ad terminum, et sic maius bonum ordinatur ad minus, et meretur etiam minus. Unde per caritatem meretur quis calicem aquae et huiusmodi. Et sic patet illud, quia immortalitas non est finis
- 20 ultimus caritatis, immo ipsa beatitudo.

- (ad 2) Ad illud quod obicitur, quod debetur ei immortalitas via naturae, dicendum quod non est inconueniens, ut illud quod prius debebatur via naturae, postea deberetur via meriti, et ita pluribus modis. Potest tamen dici, quod licet per naturam corpori illi debetur
- 25 immortalitas, tamen per gratiam et passionem meruit accelerationem immortalitatis.

<A. 3: Quaeritur de impassibilitate>

- Quaeritur tertio de impassibilitate, quando collata est animae. Et videtur quod non prius quam immortalitas carni. Anima enim erat
- 30 passibilis secundum unionem ad carnem passibilem. Ergo ista duo concomitantur se, passibilitas animae et mortalitas carnis. Ergo et opposita debent se concomitari. Tunc igitur collata est animae impassibilitas, quando corpori immortalitas. Sed hoc fuit in tertia die.
- 35 Ergo etc.

5 immortalitatem] corporis *add. T* 12 id] illud *T* 13 id quod est animae¹] *om. T* sed] si tamen *B* 14 magis] maius *T* carnis] et *add. T* 16s. maius non ordinatur ad minus; aut tamquam ad terminum, et sic] *om. T* 19 quia] quod *T* 20 immo] sicut *T* 23 deberetur] debetur *T* 29 quaeritur tertio] tertio quaeritur *T* 30 non prius] prius non *T* 31 ad carnem passibilem] *om. T* 34 fuit] *om. T*

Contra.

(1) Animaе sanctorum prius dotantur in se quam in suis corporibus. Ergo anima Christi, quae dignior fuit omni alia anima, statim ut exuta est, dote impassibilitatis debuit ornari. Ergo statim in ipsa
5 separatione facta est impassibilis.

(2) Item, in statu innocentiae impassibilitas animae influebat immortalitatem in corpus. Ergo si Christus fuit naturae reparator, prius debuit anima eius fieri impassibilis quam corpus immortale.

10 <Solutio>

Respondeo dicendum quod, quia ad neutram partem sunt auctoritates, utrumque potest sine periculo opinari. Sed hodie tamquam probabilius tenetur, quod in ipsa solutione animae a carne facta est anima impassibilis. Ad quid enim in ea ultra remaneret passibilitas, non
15 video causam.

<Ad argumenta>

Quod ergo obicitur, quod passibilitas inerat animae secundum mortalitatem ex parte carnis, ergo et impassibilitas secundum immortalitatem, addendum est: vel secundum separationem a carne mortali, et ideo in ipsa solutione potuit fieri impassibilis.

<A. 4: De manifestatione nominis>

Quarto quaeritur de nominis manifestatione facta per passionem,
25 sicut dicit Magister.

<I.>

Et quaero de quo nomine intelligitur, quia vocatus est Iesus et vocatus est Christus et vocatus est Dei Filius.

30 (ag. 1) Quod non meruit manifestationem alicuius horum per passionem, videtur, quia hoc nomen Filii Dei manifestum fuit daemoni-

2 sanctorum prius] prius sanctorum B 3 anima Christi quae] cum anima Christi T 4 impassibilitatis debuit ornari] debuit dotari dote impassibilitatis dote T 4s. statim in ipsa separatione] in passione T 7 corpus] corpore T 8 debuit] debet T corpus immortale] immortalis T 11 quod] om. B neutram partem] partem neutram T 12 utrumque] utramque B potest sine periculo] sine periculo potest T sed] tamen add T 14 ad] ut T ea] ipsa T remaneret] remanet B 21 impassibilis] impassibilitas T 24 quarto quaeritur] quaeritur quarto T 25 dicit Magister] Magister dicit T 28 quaero] quaeritur T 29 et] om. T 30s. per passionem] om. T 31 manifestum fuit] fuit manifestum T

bus ante passionem. Unde Mt. 8: *Quid nobis et tibi, Fili Dei*, glossa: Tantum innotuit quantum oportuit, non sicut angelis, secundum quod est vita et lux, sed eis terrendis per quamdam virtutis efficaciam.

- 5 (ag. 2) Item, Luc. 4: *Scio quod sis sanctus Dei*, glossa: Dominum in terra videntes se continuo iudicandos esse credebant. Sed sciebant quod non debebant iudicari nisi a Deo. Ergo sciebant quod esset [T 157rb] Filius Dei.

- (ag. 3) Item, super illud 1 Cor. 2: *Si cognovissent, numquam Dominum* etc., glossa: Maiores Iudaei, qui ad cognitionem <legis> tenebantur, sciebant quod esset Christus. Minores vero et simplices nescierunt. Ergo daemones et Iudaei sciverunt quod vocaretur Iesus, sciebant quod esset Christus, sciebant quod esset Filius Dei. Ergo ante passionem omnia erant manifesta. Non ergo per passionem
15 meruit manifestationem nominis.

Contra.

Super illud 1 Cor. 2: *Si cognovissent* - hoc de daemonibus exponitur - *numquam Dominum gloriae crucifixissent*, id est numquam crucifigi permisissent. Ergo neutri cognoverunt quod esset Filius Dei.

20

<II.>

- Item quaeritur de differentia horum trium nominum, et qualiter differant hoc nomen Iesus et hoc nomen Christus; et iterum quando fuit ei impositum hoc nomen Iesus. Quia si Iesus dicitur Salvator: a
25 salvando, et hoc fecit in passione. Ergo non ante debuit vocari hoc nomine quam in passione.

Contra hoc est quia Ioseph imposuit ei istud nomen.

Item super illud Mt. 1: *Vocabis nomen eius Iesum*, glossa: Ab aeterno habuit huiusmodi nomen.

30

1 nobis] est *add. T* 2 secundum] per hoc *T* 3 eis terrendis] ut curandis *B* 5s. in terra] nostrum *T* 9s. numquam Dominum etc.] *om. T* 12 nescierunt] nesciebant *T* sciverunt] scierunt *T* vocaretur] etiam *add. T* 17 hoc] secundum quod *T* 19 permisissent] sugessissent secundum quod de Iudaeis numquam crucifixissent, id est crucifigi permisissent *T* 22 de] *om. T* 23 differant] differunt *T* 24 fuit ei impositum] impositum fuit ei *T* quia] quod *T* 25 ergo non] non ergo *T* debuit vocari] vocari debuit *T* 26 quam] sed *T* 27 quia] quod *T* istud nomen] nomen illud *T*

1 Mt 8, 29 5 Lk 4, 34 9s./17s. 1 Kor 2, 8 28 Mt 1, 21

<Solutio ad I.>

- Respondeo dicendum quod per passionem meruit nominis clarificationem, maxime quantum ad hoc nomen Filius Dei, quia etsi prius sciretur ab aliquibus per revelationem spiritualem, ut ab Apostolis, tamen post passionem, ut ab Apostolis praedicantibus passionem, vulgatum est in omnes gentes, quod ipse esset vere Filius Dei. Et licet prius sciretur hoc nomine Iesus vocari, tamen postea scitum est, quod ipse esset vere Salvator, et quod ipse vere fuit Christus.

10 <Ad argumenta>

- (ad 1-2) Quod vero obicitur, quod daemones et Iudaei sciverunt ipsum esse Dei Filium, dicendum quod non cognoverunt certi[B 154rb]tudinaliter, sed solum dicebant ex quadam suspitione, videntes virtutes eius. Et sic intelligendae sunt rationes ad utramque partem. Et hoc est, quod dicit glossa, 1 Cor. 2: *Si cognovissent*; glossa: quod dicunt daemones, magis ex suspitione credendi sunt dicere quam ex cognitione.

- (ad 3) Ad illud quod dicitur de Iudaeis, dicendum quod ipsi nescierunt quod esset Deus; sed tamen maiores bene cognoscebant quod erat ille qui fuerat eis promissus in lege; quia per testamentum sive litteram legis non habebant, quod Messias eorum esset Deus. Et secundum hoc solvitur illa contrarietas.

<Solutio ad II.>

- 25 Ad illud quod quaeritur de differentia illorum nominum, dicendum quod Filius Dei nominat ipsum in natura divina solum. Iesus autem et Christus sunt nomina personae in duabus naturis. Sed Iesus nominat personam in utraque natura, magis autem in comparatione ad divinam, quia eius est salvare. Christus autem e contrario, quia humanae naturae est ungi.

Ad illud quod quaeritur, quando hoc nomen Iesus fuerit ei impositum, dicendum, quod Iesus idem est quod Salvator. Salvator autem potest dicere [T 157va] potentiam ad salvandum, et sic ab aeterno

3 Dei] *om.* T 6 esset] est T 7 hoc nomine Iesus vocari] vocari nomine Iesus I postea] post T 8 esset vere Salvator] vere Salvator est T 11 et Iudaei] *om.* T 12 Dei Filium] Filium Dei T quod] *om.* T 16 daemones] in evangelio *add.* T credendi sunt dicere quam ex cognitione] quod ex cognitione dicere credendi sunt T 18 dicitur] quaeritur T 20 testamentum] textum T 21 sive] per *add.* T non habebant] sciebant T Deus] Dominus T 22 secundum] quantum ad T 26 nominat] *om.* T autem] tamen T 29s. humanae naturae] naturae humanae T 31 fuerit ei] fuit I 32 idem est – salvator autem] id est Salvator T

fuit nomen Dei Filii ante habitum, et sic a tempore incarnationis; aut actum, et sic in ipsa passione sive per passionem debuit dici Salvator:

<A. 5: Utrum meruerit gloriam sive praemium substantiale>

- 5 Quaeritur quinto utrum meruerit gloriam suam sive praemium substantiale.

(ag. 1) Et videtur quod non, quia ab instanti conceptionis habuit tantam delectationem in fruitione deitatis, quod maiorem habere non potuit. Sed meritum antecedit praemium. Ergo nec gloriam nec

- 10 augmentum gloriae meruit.

(ag. 2) Item, ad gratiam unionis immediate et inseparabiliter et simul tempore sequebatur gratia fruitionis. Unde, cum non sit ponere quod meruerit gratiam unionis, similiter nec ipsam beatitudinem sive fruitionem.

- 15 Contra.

(1) Christus meruit per caritatem, sicut supra probatum est. Sed alii homines ex sua caritate merentur beatitudinem. Ergo multo fortius Christus ex sua summa caritate.

- (2) Item in angelis simul tempore fuit gratia et gloria, et tamen dicuntur meruisse gloriam. Ergo similiter et Christus.

<Solutio>

- Respondeo dicendum, quod Christus non dicitur meruisse propriam gloriam sive praemium substantiale, quia ab instanti conceptionis
25 illud habuit, nisi quis dicat quod contingit mereri prius habitum, sicut fuit quaedam opinio. Tamen illud non tenetur communiter. Immo dicitur quod meritum antecedit praemium.

1 ante] aut *T* 2 in ipsa passione sive per passionem] per passionem sive in ipsa passione *T* 5 quinto] vero *B* meruerit] meruit *B* 7 videtur quod non] quod non videtur *T* ab] *om.* *T* 9 Sed meritum antecedit praemium. Ergo] Ergo cum meritum praecedat praemium, manifestum quod *T* 13 nec] non est ponere *T* 18 Der restliche Text des Einwands lautet nach *T*: Sed qui meretur ex caritate, quanto maiorem habet caritatem, tanto magis meretur et maius. Cum igitur alii homines ex caritate mereantur beatitudinem, et nihil maius sit beatitudine, ergo Christus ex caritate sua summa meruit maximum praemium. Sed illud praemium erat summum illius, quia ipse habuit maius praemium inter omnes. Ergo Christus sibi meruit beatitudinem. 20 et Christus] videtur esse ex parte Christi *T* 23s. propriam gloriam] gloriam propriam *T* 24 praemium substantiale] substantiale praemium *T* 25 contingit mereri prius] mereri contingit *T* 26 tenetur] approbatur *T*

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad illud ergo quod obicitur de caritate Christi, quod mereri debuit maximum praemium per caritatem; dicendum quod caritate sua non meruit sibi praemium substantiale, quia iam illud habebat.

5 Unde hoc non fuit propter incompletionem, sed propter summam perfectionem. Nobis autem sua caritate magis meruit et maius quam caritas alicuius, quia meritum illud fuit generale et commune, et sine illo non sufficerent merita nostra ad obtinendam vitam aeternam. Ipse enim meruit ianuae apertionem, sicut infra patebit.

10 (ad 2) Ad illud quod obicitur de merito angelorum, solvunt quidam per interemptionem, dicentes quod angelus non solum prius natura, sed etiam tempore habuit gratiam quam gloriam. Tamen etsi simul tempore habuissent gratiam et gloriam, non tamen est simile, quia ipsi prius fuerunt quam essent gratificati. Unde possibiles
15 fuerunt ad gratiam et gloriam secundum ordinem. Christus autem statim cum [T 157vb] fuit, secundum humanam naturam beatus fuit, quia non fuit ille homo nisi Verbo unitus. Et posita unione ad divinam naturam, necesse fuit secundum partem superiorem ponere fruitionem et beatitudinem. Et ideo non est simile.

20

<Q. 5: Utrum praemia potuerit habere sine merito>

Ultimo quaeritur utrum ista, scilicet impassibilitatem, immortalitatem et nominis manifestationem, potuit habere sine merito.

Et constat, sicut dicit Magister in littera, quod potuit accipere humanam naturam gloriosam sine merito praecedente. Sed postquam
25 assumpsit passibilem et mortalem secundum statum in quo fuit, quaeritur utrum necessarium fuit ipsum mereri.

(ag. 1) Et videtur quod non, quia mereri est voluntarium. Omne autem voluntarium potest fieri vel non fieri. Ergo Christus potuit
30 mereri et non mereri.

3 caritatem] illam T 7 generale] substantiale T 9 infra] melius add. T 10 illud] aliud T 11 dicentes] et dicunt T angelus] angeli T prius] om. T 12 habuit] habuerunt prius T 12s. Tamen etsi - non tamen est simile] tamen non est simile T 15 gloriam] etsi simul tempore habuissent gratiam et gloriam add. T ordinem] ut prius ad gratiam et per gratiam in gloriam secundum ordinem naturae add. T 16 statim cum] cum statim T beatus] vere B fuit] propter unionem ad Deum. Statim enim cum fuit, beatus fuit add. T 17s. ad divinam naturam] om. T 19 et¹] ita add. T 22 impassibilitatem] et add. T 24 dicit] om. T 26 passibilem et mortalem] passibilitatem et mortalitatem T 30 et] vel T

(ag. 2) Item, parvuli baptizati possunt consequi praemium substantiale sine merito operationis. Ergo multo fortius Christus, qui abundantio-rem habuit gratiam.

Contra.

- 5 (1) Christus ab instanti conceptionis fuit dignus omni bono. Ergo meruit omne bonum. Ergo nihil potuit habere boni post, quin esset ex meritis.

(2) Item, habebat liberum arbitrium confirmatum ad bonum. Ergo necessarium erat ipsum benefacere; ergo et mereri. Ergo meruit tria
10 praedicta.

(3) Item, nobilius habetur aliquid ex merito quam sine meritis. Sed omne nobile ponendum est in Christo. Ergo necessario ponendum est Christum meruisse.

- (4) Item, impossibile est in eo gratiam fuisse otiosam. Ergo uteba-
15 tur recte gratia accepta, etsi hoc merebatur et aliter esse non poterat. Ergo necessarium fuit Christum mereri.

<Solutio>

- Respondeo dicendum quod, sicut dicit Magister, secundum statum
20 istum passibilem, quem assumpsit, necessarium fuit ipsum mereri, sicut iam ostensum est.

<Ad argumenta>

- (ad 1) Ad illud quod obicitur, quod mereri est voluntarium, dicen-
25 dum quod est mereri simpliciter sive communiter, et est mereri hoc opere vel illo. Mereri simpliciter in Christo fuit necessarium, et tamen nihilominus voluntarium, quia necessitas illa est necessitas im-
munitatis, quae, sicut dicit Anselmus, non repugnat voluntati. Mereri
autem hoc opere vel illo fuit quidem voluntarium, non tamen neces-
30 sarium, sicut poterat praedicare bis vel ter vel amplius vel minus. Et hoc probat illa ratio, quod liberum arbitrium in Christo erat deter-
minatum ad bonum simpliciter, non tamen ad hoc vel ad illud.

1 possunt consequi] consecuti sunt T 2 Christus] om. T 5 ergo] non add. B 9s. ergo
meruit tria praedicta] ergo necessarium fuit illum mereri illa T 11 habetur aliquid ex
merito] ex merito habetur aliquid T 14 in eo gratiam] gratiam in eo T 19 Magister]
quod add. B 21 iam ostensum est] ostendunt rationes T 27 nihilominus] necessa-
rium T 29 opere] merito T tamen] om. T sicut poterat] si enim T 30 minus]
praeterea sine inconvenienti concedi quod utroque modo poterat esse] add. T 31
probat illa] concludit ista T quod] quia T 32 simpliciter] om. T hoc] bonum add. T

(ad 2) Ad illud quod obicitur, quod parvuli possunt obtinere vitam aeternam sine merito, dicendum quod non sine merito dignitatis, sed sine merito usus vel operationis in se; quod tamen praecessit in Christo. Et causa huius est, quia non habent usum liberi arbitrii. Sed
 5 in Christo fuit liberum arbitrium et gratia completa et perfecta, quae nullo modo poterat esse otiosa.

3 sed] tamen possunt T operationis] possunt quod sit add. B quod] om. B 4 usum liberi arbitrii] liberi arbitrii usum T 6 otiosa] et per haec patent obiecta add. I

T 13: ANONYMUS (PS.-ODO RIGALDI), 4 SENT. D. 43 (AUSZUG)
 COD. TROYES, BIBL. MUNICIPALE 824 (= T), FOL. 298VA-VB

[298va]

- 5 Ad aliud dicendum est, quod Christus dicitur pati pro bonis
 quantum ad efficientiam, pro malis autem quantum ad sufficientiam.
 Nam fuit sufficiens causa redemptionis malorum, quantum est de se,
 si non esset impedimentum in illis. Sic dicendum est, quod *resurrexit*
propter iustificationem omnium nostrum quantum ad sufficientiam,
 10 quantum autem ad efficientiam propter iustificationem bonorum
 tantum, quia eius resurrectio gloriosa causa est resurrectionis bono-
 rum gloriosae.

Quaeritur post, quid sit resurrectio, et utrum sequitur: Si Christus
 15 resurrexit etc.

(...)

- [298vb] Responderi potest quod ibi est locus a simili inquantum
 Christus est homo, a causa efficiente inquantum Deus. Unde uno
 modo sensus est: Si Christus divina virtute seipsum suscitavit, susci-
 20 tabit corpora nostra. Alio modo a simili, inquantum consideratur ut
 homo. Nec est tunc tota ratio argumenti a parte similitudinis, sed a
 parte materiae, in qua est similitudo. Unde sensus est: Si Christus,
 inquantum caput ecclesiae et filius per gratiam, resurrexit, et nos
 resurgemus, quia sumus eius membra. Nec est simile de Petro, quia
 25 si Petrus sit filius Dei per gratiam, non tamen est caput ecclesiae.
 Notandum vero quod, sicut dicit una glossa, Christus est causa resur-
 rectionis nostrae. Quod sic est intelligendum: quia Christus secun-
 dum quod Deus est causa resurrectionis omnium, scilicet efficiens, et
 ita est ibi locus de causa efficiente, et formatur conditio sic: Si Chris-
 30 tus virtute divina surrexit, cum illa virtus sit summe potens, et nos
 virtute divina resurgemus.

Item, Christus secundum quod homo dicitur causa resurrectionis
 omnium per modum ministerii. Unde Augustinus: Per Verbum, ho-
 minis filium, fit resurrectio corporum.

- 35 Item, est causa resurrectionis gloriosae sanctorum per modum
 meriti. Est autem causa exemplaris omnium secundum quod homo.

27 sic] sicut T

8s. Röm 4, 25

T 14: ANONYMUS (PS.-ODO RIGALDI), 4 SENT. D. 43 (AUSZUG)
 COD. BRÜSSEL, BIBL. ROYALE 1542 (= B), FOL. 242RB-VA

[242rb]

- 5 *Causa resurrectionis mortuorum erit vox tubae.* Hic quaeritur de causa resurrectionis sive de causis; primo de generali, secundo in speciali.

<De causa resurrectionis in generali>

- 10 (ag. 1) Ad primum ergo notandum quod dicit Damascenus: Crendum est resurrectionem mortuorum futuram esse divina virtute, voluntate et nutu. Triplex igitur est causa; utrum autem secundum idem genus causae vel secundum differens, quaeritur.

- (ag. 2) Item, 1 Thess. 4: *Ipse Dominus in iussu et in voce archangelis et in tuba descendet de caelo* etc. Hic etiam triplex tangitur causa, ut videtur. Quaeritur ergo de differentia huius triplicis causae in se et ad aliam triplicem.

- (ag. 3) Item, Psalmus: *Dedit voci suae vocem.* Ubi glossa ibi: efficaciam resuscitandi mortuos. Igitur una est causa et, ut videtur, efficiens.

Contra.

- (1) Super illud Psalmi: *Ad vesperum demorabitur fletus*, glossa: resurrectio est causa efficiens nostrae resurrectionis, animae in praesenti et corporis in futuro.
- 25 (2) Item, 1 Cor. 15 super illud: Si Christus resurrexit, et nos resurgemus, glossa: Per resurrectionem Christi probat resurrectionem mortuorum; quae est causa efficiens resurrectionis mortuorum.
- (3) Item, Augustinus super illud Jo. 5: *Sicut Pater suscitavit mortuos.* Per Verbum fit animarum resurrectio, per Verbum in carne factum
- 30 corporum resurrectio.

Respondeo ad haec: dicendum quod causa resurrectionis efficiens simpliciter est Deus sive Christus. Causa vero effectiva, sicut dicitur sacramentum efficere quod figurat, est vox tubae; vel causa excitativa.

35 Causa vero formalis coniunctio animae ad corpus. Causa autem materialis pulveres. Formalis vero causa generalis resurrectionis est, ut unusquisque recipiat, prout gessit in corpore, seu bonum seu malum, id est iusta retributio. Unde Eccl. 35: *Reddet Deus hominibus*

secundum actus suos et secundum opera Adae etc. Item Hebr. 6: *Non est iniustus Deus, ut obliviscatur operis vestri et dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius.* Item etiam causa finalis tangitur in tertia definitione resurrectionis.

5

<Ad argumenta>

- (ad 1) His visis, ad primum dicendum, quod per illa tria, quae tangit Damascenus, notantur appropriata tribus personis, quae inseparate operatae sunt creationem hominum et recreationem, et operantur resurrectionem. In creatione enim ostenditur potentia, sapientia et bonitas, quia *creavit omnia in numero, pondere et mensura*, Sap. 11. Similiter in recreatione, reparando triplicem lapsum: in infirmitatem, in ignorantiam, in malitiam. Similiter in resurrectione erit. In collatione enim cinerum dispersorum notatur potentia; in reparatione sive reformatione corporum notatur sapientia Filii, qui dicitur sapiens. In unione autem animae ad corpus ostenditur voluntas, cum iustitia in damnatis, cum misericordia in salvatis. Per hoc ergo tria una causa et indifferens secundum essentiam notatur, quae ad causam efficientem refertur.
- 20 (ad 2) Similiter ad secundum dicendum quod 1 Thess. tria tanguntur, cum enim tria sunt in resurrectione, scilicet collectio pulverum, et reformatio corporis ex pulveribus et unio animae ad corpus reformatum. Causa primi notatur per tubam, causa secundi per vocem, causa tertii per iussum. Et hac ratione per tubam designatur
- 25 commotio rei inanimatae. Sonus autem tubae est rei non habentis vitam, a re habente vitam procedens. Sic est in commotione pulverum facta ministerio angelorum. Vox est sonus animati sensibilis, quo recte notatur productio in esse corporis aliis sensibilis. Iussus autem est sonus rationalis, quo notatur potestas rationalis super partem rationalem cum corpore uniendam. Per hoc igitur tria tangitur
- 30 triplex causa, vel quasi triplex, quae refertur etiam ad causam efficientem, quae distinguitur secundum tria, quae fient in resurrectione.

- (ad 3) Ad tertium patet solutio, quia vox illa non dicitur causa efficiens simpliciter, sicut dictum est supra, sed effectiva, sicut sacramentum efficit quod figurat, vel sicut excitativa.

Quod igitur obicitur in contrarium, concedimus. Similiter intelligitur illud quod dicit Magister, quod vox tubae est causa resurrectionis.

Ad alia patet responsio ex praedictis. Copulatio enim animae et corporis est causa resurrectionis, scilicet formalis. Similiter pulveres, scilicet causa materialis. Aeterna vero retributio dicitur esse causa finalis.

5

<De causa resurrectionis in speciali>

Secundo quaeritur de causa resurrectionis in speciali, scilicet utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis. Primo igitur quaeritur utrum resurrectio Christi sit causa efficiens resurrectionis vel non.

10 Secundo utrum sit causa resurrectionis bonorum et malorum.

Tertio utrum Christus sit causa resurrectionis corporum et animarum, vel alterius tantum.

<1. Utrum resurrectio Christi sit causa efficiens resurrectionis.>

15 (ag. 1) Quod resurrectio Christi sit causa resurrectionis efficiens, videtur per glossam super illud 1 Cor. 15: *Si Christus resurrexit etc.*

(ag. 2) Item per glossam super illud Psalmi: *Ad vesperum demorabitur fletus etc.*

(ag. 3) Item per illud quod dicit Augustinus super illud Jo. 5: *Sicut*

20 *Pater suscitavit mortuos etc.*, sicut dictum est supra in alio problemate. Contra.

Si resurrectio Christi est causa nostrae, igitur non existente resurrectione Christi, non esset nostra. Hoc autem falsum. Ergo etc.

25 Respondeo ad hoc: Breviter dicendum quod resurrectio Christi est causa formalis, non quaelibet, sed exemplaris resurrectionis generalis; motiva respectu Patris, quia ad modum alicuius promoventis alium ad statum honoris, in honorem illius alios promovet, sicut patet per exemplum de aliquo faciente filium suum militem, alios

30 facit in honorem filii. Efficiens etiam quodammodo dicitur. Sicut enim <animae> tenebantur in limbo poena originali usque ad descensum animae Christi ad inferos soluto pretio per passionem, sic tenebantur corpora, debito mortis et incinerationis soluto, quousque Christus descendat in corpore glorificato. Quia ergo resurrectio non

35 erit nisi existente apparitione eius in carne, sed tenebantur corpora in pulvere usque ad descensum Christi in carne, unde, sicut Christus secundum animam descendit ad animarum liberationem, sic secundum carnem descendet ad corporum resurrectionem et iudicium. Propter hoc causa dicitur non solum exemplaris, sed efficiens aliquo

40 modo.

<Ad argumenta>

(ad 1) Nec dicitur in glossa quod resurrectio Christi est causa efficiens, sed Christus qui resurrexit.

(ad 2) Similiter intelligitur, quod dicitur in glossa Psalmi.

- 5 (ad 3) Quod autem dicit Augustinus super Jo. 5, illud conceditur. Dicendum igitur quod Verbum in carne factum est causa in genere; sed propria erit Verbum in carne factum, resurgens post passionem. Unde Verbum, quod est Deus, est causa prima efficiens, sed extra genus et communis, in carne factum propinqua, sed resurgens post
10 passionem apparens in iudicio proxima.

<2. Utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis bonorum et malorum.>

- Secundo quaeritur, utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis
15 reproborum an tantum electorum.

(ag. 1) Quod electorum tantum videtur, quia posito quod non esset resurrectio Christi, nihilominus, sicut deliquerunt mali in anima et in corpore, sic puniendi sunt in anima et corpore. Sed hoc non potest esse nisi existente resurrectione malorum. Ergo resurrectio
20 malorum non habet causam resurrectionem Christi.

(ag. 2) Item, Augustinus, De civitate Dei: Talia sunt futura corpora nostra, quale Christus sua resurrectione monstravit exemplum. Et loquitur de resurrectione illorum, quorum sua resurrectio est causa. Sed constat quod non monstravit nobis sua resurrectione exemplum
25 corporum damnatorum. Igitur sua resurrectio non est causa resurrectionis reproborum.

Contra. [242va]

- 1 Cor. 15: *Omnes quidem resurgemus*, dicit glossa quod Christus resurgens erit causa nostrae resurrectionis. Cum igitur intellectus
30 glossae sit idem cum intellectu litterae, ergo Christus resurgens est causa resurrectionis omnium resurgentium.

Respondeo, sicut dicit Augustinus De civitate Dei: Talia sunt futura corpora nostra, quale Christus sua resurrectione monstravit exemplum. Una enim eius resurrectio duas nobis praestitit resurrectiones.
35 Intelligendum est igitur, quod resurrectio Christi est causa exemplaris generalis resurrectionis. Resurrectio enim Christi et est resurrec-

tio et est resurrectio gloriosa. Unde est exemplum resurrectionis bonorum et malorum.

Praeterea dicitur efficiens secundum quemdam modum, ratione qua per descensum in carne factum est omnium resurrectio. Secundum hunc modum est causa exemplaris generaliter omnium, et efficiens quodammodo, et est etiam causa motiva, ut tactum est supra. Praeter hoc etiam eius resurrectio est causa resurrectionis bonorum efficiens quodammodo. Ad quod notandum, quod plena felicitas animae unitae deitati fuit mediatrix ad plenam felicitatem animarum quantum in se, scilicet in hora iudicii eorum; similiter plena felicitas corporis uniti divinitati per animam est mediatrix ad plenam felicitatem quam habebimus in resurrectione corporali. Sicut enim dictum est supra: Sicut tenebantur animae in limbo poena originali usque ad descensum animae Christi ad inferos, sic tenebuntur corpora debito incinerationis, quousque descendat in corpore glorificato. Qui descensus erit bonis ad plenam gloriam, et quia tunc erit resurrectio corporum, et quia animae beatae habebunt per eius resurrectionem quamdam gloriam quam non essent habiturae, si non esset Verbum incarnatum, si non passum esset, si non resurrexi<isse>t. Erit enim magna gloria homini de redemptione facta per Deum hominem et de plena gloria hominis in capite.

Praeterea, ante generalem resurrectionem sunt animae consecuturae gloriam ex Christi resurrectione. Ex qua est spes plenae gloriae futurae in membris, et hoc est quod dicit Augustinus: Una eius resurrectio duas nobis praestitit resurrectiones. Est igitur resurrectio Christi causa exemplaris generalis omnium, tam bonorum quam malorum, et similiter causa motiva. Similiter etiam causa efficiens, ratione qua descensu eius in carne fiet resurrectio, et sic omnium dicitur causa efficiens, resurrectionis autem bonorum eo, quod plena gloria resurgentium erit ex eius resurrectione, quia apparentia sive manifestatio divinitatis in carne erit resurgentibus in augmentum gloriae.

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad illud ergo quod obicitur primo, quod, si non esset Christi resurrectio, nihilominus esset resurrectio corporum, aut deficeret iustitia Dei, dicendum est, quod verum est. Sed non esset resurrectio gloriosa in tam plena felicitate animae.

<3. Utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis corporum et animarum aut alterius tantum>

Tertio quaeritur utrum resurrectio Christi sit causa resurrectionis corporum et animarum aut alterius tantum.

- 5 (ag. 1) Quod utriusque videtur, quia super illud Psalmi: *Ad vesperum demorabitur fletus* etc., in glossa habetur, quod resurrectio Christi est causa efficiens nostrae resurrectionis, animae in praesenti et corporis in futuro.

- 10 (ag. 2) Item Augustinus, De civitate Dei: Una Christi resurrectio duas nobis praestitit resurrectiones.

Contra.

- Non videtur quod sit causa resurrectionis corporum, quia nec quantum ad collectionem pulverum, nec quantum ad reparationem corporum de pulveribus, nec quantum ad unionem animae cum
15 corpore. Et dico per se, non dico autem de Christo resurgente.

- Quaeritur etiam de argumento quod facit Apostolus: Si Christus resurrexit, et nos resurgemus. Si enim est ibi locus a simili, ergo virtus arguendi est haec: Si Christus filius Dei per gratiam resurrexit,
20 et nos, qui sumus filii Dei per gratiam, resurgemus. Tunc aequè bonum argumentum esset de Petro. Si diceretur quod est ibi locus a maiori; contra: locus a maiori est destructivus.

[Die Antwort zu diesen Fragen fehlt in der Hs.]

T 15: GUERRICUS VON ST. QUENTIN,
 QUAESTIO DE TRANSFIGURATIONE DOMINI
 COD. ASSISI, BIBL. COMMUNALE 138 (=A), FOL. 159RB-159VB

5

[159rb] Quaesitum est de transfiguratione Domini quantum ad quaedam.

Primo, utrum veram claritatem corporis glorificati assumpserit.

Secundo, utrum Apostoli viderunt illam gloriam naturaliter vel
 10 per miraculum.

Tertio: Per naturam fuit illa transfiguratio, cum ad hoc esset maxime dispositum, vel fuit miraculosa.

Quarto, quare magis per claritatem quam per aliam dotem probavit eis gloriosam resurrectionem, et cum suam resurrectionem probaverit multis argumentis, quare generalem resurrectionem non
 15 probavit multis.

Quinto, utrum in illa transfiguratione fuerit mutatio qualitatis existentis in corpore Domini, id est si per intentionem illius qualitatis factum est hoc, vel fuerit motus a qualitate in qualitatem; forte magis
 20 videretur dicenda mutatio a transeunte qualitate motus, non intensio qualitatis.

<A. 1: Utrum veram claritatem corporis glorificati assumpserit>

(ag. 1) Ad primum, quod veram gloriam resurrectionis ostendit,
 25 ostendi potest per glossam super locum illum evangelistes Lucae 9: Qualis in iudicio etc.

(ag. 2) Item, Paulus adhuc mortalis vidit veram gloriam animae, quae maior est quam gloria corporis; immo bonum corporis per bonum animae; ergo multo magis Petrus <et> alii potuerunt videre
 30 veram corporis gloriam.

(ag. 3) Item super Lucam 9: Visa aeterna gloria etc.

(ag. 4) Item, Mattheus 9 post quaestionem(?) cunctis gloria resurrectionis ostenditur. Idem ibidem: gloriam futuri regni.

(ag. 5) Item super illud dictum Danielis: Viderant regnum; glossa:
 35 futuram vel ad horam habituri vitam aeternam.

(ag. 6) Item Mt. 18: Si Petrus videns glorificatam humanitatem <etc.>.

16 probavit] probant A 25 illum] illud A evangelistes Lucae] HENQUINET (1936) 374 liest fälschlich „evangelii Jerem.“

Ex his omnibus videtur quod veram gloriam corporum glorificandorum viderunt. Hoc idem rationibus astrui potest sic.

(ag. 7) Si non viderunt veritatem, sed similitudinem, ergo probatio illa fuit phantastica.

- 5 (ag. 8) Item, quando aliquis introducit in fide, oportet quod exprimantur ei credenda non in simili; de illis loquor, quae necessaria sunt ad salutem. Ergo, cum vellet eos inducere in fidem gloriosae resurrectionis, debuit eam ostendere expresse in se, non in simili.

Contra.

- 10 (1) Mt. 17: In corpore mortali ostendit eis non mortalitatem, sed claritatem similem futurae immortalitati.

(2) Item, exemplum non est illud, cuius est exemplum. Sed contra Matthaeus: Ostensio illa fuit in exemplum futurae beatitudinis. Ergo etc.

- 15 (3) Item, Luc. 9: Apostolis dat signum de caelo. Signum non est id, cuius est signum.

(4) Item, qualitas non est praeter subiectum. Etiam nec ostenditur praeter subiectum. Sed subiectum futurae gloriae nondum erat. <Ergo> gloriam futuram non ostendit, sed similem illi.

- 20 (5) Item, ostendere volebat gloriam resurrectionis, non ut praesentem, sed ut futuram. Sed res non in se, sed in suo simili ostenditur ut futura vel ut distans; ergo etc.

- (6) Item eius, quod totum futurum est, nihil est nisi causa vel signum. Ergo cum adhuc futura esset gloriosa resurrectio, non ostendit
25 eam nisi in signo vel causa.

- Solutio. Quidam dicunt, quod Christus est primitiae dormientium et primo et primogenitus ex mortuis, et sua resurrectio causa est nostrae: Decuit ut adhuc vivens in corpore mortali istam principalitatem ostenderet in corpore suo. Unde dicunt quod tunc ad tempus
30 assumpsit veram claritatem corporis glorificati, et ante passionem alias tres <notes>: subtilitatem in nativitate; agilitatem quando ambulabat super aquas; impassibilitatem in cena, quando Apostolis se comestibilem tradidit sine sui passione vel laesione.

- 35 Contra hoc est illa glossa: In corpore mortali ostendit non immortalitatem etc. Ergo non tunc assumpsit, quod est immortalitatis. Ergo nec alias.

Item, quia subiectum non erat in quo ostendi posset, et aliae rationes, quae ad hoc sunt, satis ostendunt, quod similitudinem, non veritatem eis ostendit. Item <aliquis> dicere hoc posset esse phantasticum, et cito illius haeresis <renoveretur>, quae dixit, quod
 5 Christus non est vere passus, sed phantastice.

<Ad argumenta>

Ad auctoritates in contrarium solvendum est dicendo quod non in se, sed in simili <claritas ostendebatur>.

10 (ad 2) Quod obicitur de raptu Pauli etc., potest dici, quod tunc erat subiectum gloriae: subiectum enim hoc <est> anima resurgens a peccato. Et tunc erant multae tales, immo certe ad licentiam erant iam multae in gloriam, sed nullum corpus erat gloriosum, quando transfiguratus est Dominus. Praeterea, gloria animae potest ostendi
 15 et videri in dante, id est in speculo, sed gloria corporis non nisi in participante. Dans autem semper fuit. Ideo semper potuit ostendi gloria animae. Sed participans gloriam corporis non semper fuit; ideo etc.

20 <A. 2: Utrum Apostoli viderent illam gloriam naturaliter vel per miraculum.>

(ag. 1) Secundo dubitatur quomodo Apostoli viderunt illam gloriam, cum esset improporcionabilis oculis eorum.

(ag. 2) Item Augustinus: Quando transfiguratus fuit, discipuli eum
 25 videre non potuerunt.

Si hoc, contra: Ergo non est eis probata gloria resurrectionis. Si dicitur, quod miraculum fuit ibi, istud non videtur, cum esset illa claritas exemplum tantum, non veritas supermundanae claritatis.

(ag. 3) Quidam dicunt, quod in claritate sunt duo: fulgor scilicet et
 30 calidum consumptum adiunctum fulgori. [159va] Ratione fulgoris visibilis est quantalibet claritas. Sed ratione calidi consumptis per naturam humidum, laesiva est. Claritas autem illa, quam Dominus ostendit tunc, non habuit consumptum annexum fulgido. Ideo potuerunt eam videre Apostoli sine laesione.

35 Sed contra: De ratione et natura lucis est disgregare. Disgregatio autem non est sine laesione visus. Ergo etc.

Solutio. Verum est, quod improporcionalis erat illa lux oculis eorum, nec eam viderunt plene. Quod vult Augustinus dicere in illa auctori-
 40 tate. Unde plenitudinem et perfectionem visionis intendit ab eis

removere. Quod autem imperfecte et incomplete eam viderunt, patet quia aliter non duceret eos in incomprehensibile. Oportebat autem eos duci in incomprehensibile, et ideo corruerunt et stupefacti sunt.

5

<A. 3> Tertio quaeritur si Christus habuit claritatem illam miraculose vel per naturam.

Videtur quod per naturam. Super Mt. 17: Claritatem, quam habebat, per naturam ostendit.

- 10 Contra. Ergo opposita naturaliter simul infuerunt eidem, claritas scilicet et opacitas. Quia, sicut dicitur glossa, eadem non veritatem amittens etc.

Solutio. Per naturam, id est per naturalem dispositionem, habuit
15 illam claritatem, quia maxime erat dispositus ad hoc, tum propter unionem ad animam gloriosam, cum propter unionem ad divinitatem. Tam<en>, quia illa unio fuit miraculosa, quantum ad hoc potest dici per miraculum habuisse. Cum enim confertur nova potentia, et collatio potentiae est miraculosa, et actus vel usus eius est miracu-
20 losus.

<Ad argumentum>

Quod obicitur de glossa, quia videtur dicere, quod veritatem resurrectionis ostendit in se, immo exponendum est et intelligendum: in
25 simili.

<A. 4> Quarto quaeritur quare magis per claritatem quam per aliam dotem ostendit gloriam futuram.

- 30 Solutio: quia claritas super omnes corporis qualitates maxime se manifestat. Item, quia inter dotes ipsa est nobilior.

Quaeritur secundum hoc, quare post passionem suam multis modis etc.

35

Solutio. Ista fuit aliquibus specialiter. Ostensio autem post resurrectionem fuit generalis cum omnibus. Quamvis enim fieret aliquibus personaliter, tamen omnibus fiebat formaliter. Ad hoc enim illis

personaliter fiebat, ut aliis praedicarent. Ideo illa pluribus modis facta <est>, ista autem, sicut decebat eos, quibus facta est.

Alia ratio potest esse, quia hic intendebat unum ostendere, gloriam scilicet bonorum, ibi autem multa intendebat probare, quia et
5 resurrectionem veram et resurrectionem gloriosam et resurrectionem sui, non alterius, et alia multa.

<A. 5> Quinto quaeritur utrum fuit ibi mutatio vel motus.

Si motus, <obicitur>: Sed motus est ab uno transeunte in aliud
10 („transeunte“ dico respectu mobilis). Est enim motus rei possibilis secundum quod huiusmodi. Ergo veritas non mansit in transfiguratione, quod est contrarium praedeterminatis.

Sed ubi fuit mutatio: quaeritur cuius essentiae vel qualitatis. Constat quod non essentiae, ergo qualitatis. Aut ergo sic facta est mutatio
15 circa qualitatem, ut ipsa intenderetur et fieret; unde ex superveniente et invento. Aut sic, ut essent duo, sed hoc ultimo modo non potest fieri, quia tunc essent contraria in eodem, vel ergo tunc essent duae qualitates eiusdem speciei et in eodem, quod non contingit.

20 Solutio. Fuit mutatio, id est ingressus qualitatis in esse. Non quidem secundum viam generationis, quia non ex principiis subiecti fuit, sed secundum viam creationis potius.

Quod quaeritur, utrum unum factum fuerit ex qualitate superveniente et qualitate inventa, videtur quod non; quia improporcionales
25 erant, et ita non unius speciei. Ergo non poterant <fieri> unum, si fuerunt duae. Quomodo erat ibi, cum una totum subiectum occuparet? Si una in alia, contrarium ergo erat in suo contrario. Propter hoc dixerunt quidam, quod in aëre circumfuso fuit illa claritas. Contra est textus evangelii, qui dicit, quod transfiguratus est.

30 Item, non esset veritas in probatione, quia per qualitatem aëris non potest probari qualitas corporis gloriosi. Ideo dicendum quod erat in corpore Christi claritas, quae ibi apparuit. Et quemadmodum corpus glorificatum penetrat non glorificatum sine utriusque mutatione, ita qualitas corporis glorificati vel similis illi potest esse cum claritate
35 corporis non glorificati, vel in illa sine utriusque aliqua mutatione. Unde poterant ambo illae qualitates esse in corpore Christi sicut in subiecto, una non impediens alteram, sicut duo corpora, alterum glorificatum, alterum non glorificatum, sunt simul, altero alterum non impediens.

- Si obicitur: contraria simul in eodem, potest dici quod una illarum [159vb] erat ibi sicut informans per modum raditionis, altera sicut informans per modum radicationis. Vel potest dici, quod non secundum idem erant ibi, quia secundum principia complexionis humanae erat ibi qualitas eius propria, secundum vero unionem corporis ad animam gloriosam etc.

Quomodo illi apparuerunt Moyses et Elias, cum esset in limbo anima Moysis?

- 10 Dicit enim Hieronymus: Sciendum est non corpora Moysis et Eliae apparuisse, sed ex aliqua subiecta creatura corpora illa fuisse formata. Si hic ergo non vere perhibuerunt testimonium, nec vere locuti sunt.
- (...)
- 15 Solutio. Vere ibi apparuerunt; alioquin phantasticum esset testimonium. Glossa autem illa super Lucam vel est appunctata vel opinionem recitat.

T 16: GUERRICUS VON ST. QUENTIN,
 QAESTIONES DE RESURRECTIONE CHRISTI
 COD. TODI, BIBL. COMMUN. 71 (= T), FOL. 55vB; 63RB-64RB; 65vA

- 5 [55vb]
 <Quaestio de causalitate resurrectionis Christi>
 Deinde obicitur de tertio, cuiusmodi argumentatio est haec: Christus
 resurrexit, ergo et nos resurgemus.
 Non est a maiori, quia argumentum a maiori infert negative. Simili-
 10 ter nec a simili; quia sicut in Christo sequitur, sic a simili: Christus
 resurget, ergo et nos resurgemus, similiter sequeretur in Petro.
 Item, ubi est argumentum a simili, oportet quod hoc sit secundum
 eandem conditione<m> <in> inferente et illato, ut cum dicitur:
 Anima Petri est immortalis; ergo omnis anima. Sed resurrectio non
 15 est in Christo et membris secundum eandem conditionem naturae.
 Ergo non est ibi argumentatio a simili. Si dicatur, quod tenet argu-
 mentum, quia Christus caput est resurgentium: hoc nihil est, quia
 ipse solum est caput bonorum. Ergo hoc non probaret resurrectio-
 nem malorum.
 20 Si dicatur quod a causa efficiente: hoc non videtur, quia tota trini-
 tas causa efficiens est resurrectionis. Et si resurrectio alicui personae
 appropriatur, magis debet appropriari Patri, penes quem residet
 auctoritas, quam Filio.
 25 Respondeo. Quidam dicunt, quod ibi est argumentum a causa effi-
 ciente. Sed duplex est efficiens. Quoddam enim est efficiens, movens
 et operans, et sic non est ibi locus a causa efficiente. Aliud est effi-
 ciens tantum et non operans; et sic est ibi locus a causa efficiente.
 Christus enim movet Patrem ad hoc, ut ipse resurgere faciat fratres
 30 suos, sicut ipse resurrexit. Alii dicunt quod est argumentum a causa
 efficiente, quia Christus contulit aliquid pulveribus, quo continentur,
 ne in elementa resolvantur, et quo disponuntur ad formationem
 corporis ex eis. Alii dicunt quod est ibi argumentum a causa formali
 exemplari. Potest etiam dici, quod est argumentum a simili: Si Chri-
 35 stus, bene vel male operans in corpore, resurrexit ad recipiendum
 bene vel male in corpore, ergo et nos etc.

Si tunc obicitur: Per simile posset obici de Petro et de quolibet alio; respondeo: Hoc argumentum magis habet locum in Christo quam in aliis, quia Christus est primitiae dormientium, et non alii.

5 [63rb]

Quaesitum fuit de resurrectione Christi.

Et primo, si debuit probari.

Secundo, si palpatio discipulorum fuit naturalis vel miraculosa.

10 Tertio, si cicatrices fuerunt in corpore Christi glorificato per naturam vel per dispensationem solum.

Quarto, si comedit naturaliter et vere post resurrectionem.

<Art. 1: Utrum fides resurrectionis debuerit probari.>

Ad primum sic obicitur.

15 (ag. 1) Videtur quod non debuit probari. Hebr. 11: *Fides est substantia* etc. Glossa: Haec est laus fidei, cum creditur quod non videtur. Ergo probare fidem est destruere fidem. Ergo non debuit probari discipulis fides de resurrectione Christi.

(ag. 2) Item, fides est voluntaria certitudo supra opinionem et circa scientiam. Sed illa probatio erat supra scientiam. Ergo etc.

(ag. 3) Item Gregorius: Fides non habet meritum, cui humana ratio praestat experimentum. Ergo ad hoc, ut fides Apostolorum esset meritoria, non debuit eis probari. Ergo etc.

25 (ag. 4) Dice<bat>, quod verum esset, si sufficienter esset eis probata.

Contra. Probavit eam *in multis argumentis* etc., Act. 1. Ergo aut illa argumenta fuerunt sufficientia aut non. Si sic, habeo propositum contra solutionem datam. Si non, ergo cum Christus posset eam sufficienter probare, insufficiens fuit. Hoc autem inconueniens est dicere, quod Christus sit insufficiens in operibus suis.

(ag. 5) Dice<bat>, quod illa argumenta sufficientia fuerunt ad probationem resurrectionis, sed non inquantum articulus fidei.

35 Contra. Si haereticus modo negat articulum incarnationis, sufficienter probatur ei per auctoritates Scripturae. Ergo multo plus fuit sufficiens probatio resurrectionis Christi, cum non solum per auctoritates, sed etiam per signa visibilia fuerit probata.

(ag. 6) Item, *Palpate* etc. Glossa: Duo contraria ostendit Dominus in corpore, palpationem, ut informaret ad fidem, incorruptibilitatem

tem, ut invitaret ad praemium. Ergo Dominus intendebat probare fidem, ergo etc.

(ag. 7) Dice<bat> quod sufficienter probavit fidem ex parte ipsius probantis, sed non ex parte eorum, quibus fiebat probatio.

5 Contra. In qualibet arte principia sunt per se nota, nec debent probari quantum est de se. Unde si probantur, haec <probatio> est propter insufficientiam nostram. Ergo, quia Dominus probavit fidem, hoc non fuit nisi propter insufficientiam discipulorum.

(ag. 8) Item, in fide duo sunt, scilicet cognitio et assensio. Unde

10 Augustinus: Credere est cogitare cum assensione. Quantum ad assensionem non potest probari fides per signa exteriora. Sed quantum ad cognitionem potest probari. Sed quantum ad hoc sufficienter probatur per auditum. Unde sic intelligitur illud Apostoli: *Fides ex auditu*. Ergo cum Dominus probaverit resurrectionem per
15 auctoritates, videtur quod omnia alia signa et argumenta superfluant.

(ag. 9) Dice<bat> quod nobis sufficit modo probare fidem per auctoritates. Sed Apostolis non sufficebat.

Contra. Ergo fides nostra est melior iuxta illud: *Beati qui non vident*
20 *runt* etc.

(ag. 10) Item, quaeritur quare probavit Dominus Apostolis fidem de resurrectione per tactum, et non Mariae Magdalenae, cum dixit ei: *Noli me tangere* etc.

(ag. 11) Item, Hieronymus dicit ad Marcellam: Non meretur Christus tangere, qui non credit eum resurrexisse. Ergo Thomas non
25 debuit eum tangere.

(ag. 12) Item quaeritur quare non probavit resurrectionem per olfactum sicut per alios sensus.

(ag. 13) Item videtur quod insufficienter probavit Dominus resurrectionem suam, quoniam omnia argumenta, quae Christus fecit, sive signa, poterat facere diabolus in corpore phantastico; ergo etc.

Item, si hoc concedatur, contra: Per tactum probavit [63va] veritatem corporis, per comestionem identitatem naturae, per ingressum ianuis clausis glorificationem, per visum figuram vel qualitatem; et non
35 erant ita plura probanda. Ergo sufficienter probavit.

Solutio. Dicendum quod Dominus sufficienter probavit resurrectionem suam et etiam fidem de ipsa resurrectione. Sed notandum quod

resurrectionem probavit quantum ad duo, scilicet quantum ad resurrectionis veritatem et quantum ad status mutationem, quia in resurrectione fit mutatio a statu mortis ad statum immortalitatis.

Veritatem resurrectionis probavit per quattuor signa, scilicet per
 5 terraemotum, per lapidis remotionem, per angelorum testimonium, per lintheaminum involutionem. Primum signum fecit Dominus, ut milites evigilarent et resurrectionem eius Iudaeis annuntiarent; secundum, ut mulieres discipulis nuntiarent; tertium ut per diversitatem testium maior certitudo fieret; quartum, ut corpus suum non
 10 furatum, sed vere resurrexisse ostenderet.

Mutationem status probavit quantum ad tria: Per comestionem probavit identitatem corporis et naturae, et etiam per palpationem. Per cicatrices probavit terminum a quo fuit mutatio; per ingressum ianuis clausis probavit terminum ad quem fuit ipsa mutatio: quia
 15 haec tria fuerunt in illa mutatione.

Quantum ad fidei probationem notandum, quod fides dupliciter consideratur, vel prout est ordinata ad merendum, vel prout est ordinata ad testimonium. Item, primo modo continet duo: cognitionem et assensionem. Quantum ad assensionem non potest fides probari, nec fecit Christus nisi per <Spiritus> infusionem et internam
 20 inspirationem. Quantum ad cognitionem probavit eam per auctoritates, quia hoc modo est fides ex auditu. Quantum vero ad testificandum probavit eam Christus per visum, auditum, tactum et gustum, quia haec omnia vel aliqua horum exiguntur ad veritatem testimonii.

25

<Ad argumenta>

(ad 1) Quod ergo obicitur primo: *Fides est substantia* etc., dicendum quod probare quantum ad assensionem est destruere fidem. Et sic non probavit eam Christus, sed quantum ad cognitionem.

30 (ad 2) Quod obicitur: Fides est certitudo etc., dicendum quod duplex est certitudo fidei, scilicet cognitionis et assensionis. Quantum ad primum est citra scientiam, et sic fuit probata. Quantum ad secundum est supra opinionem, et sic non fuit probata.

(ad 3-5) Quod quaeritur, utrum sufficienter probavit vel non: Ad
 35 omnia illa dicendum quod sic, quantum ad probandam fidem et resurrectionis veritatem, ut dictum est.

(ag. 6-7) Quod obicitur postea: Duo contraria etc., dicendum quod verum est, quod Dominus probavit fidem suae resurrectionis quan-

tum ad cognitionem, non quantum ad assensionem. Eodem modo solvendum ad aliud de principiis cuiuslibet artis.

(ad 8) Quod obicitur: *Fides ex auditu* etc., dicendum quod verum est quantum ad meritum, non quantum ad testificationem.

- 5 (ad 9) Quod obicitur: Ergo nostra fides melior quam Apostolorum etc., potest dici quod non sequitur, quia tunc non erat divulgatum evangelium, et modo est.

- (ad 10) Quod quaeritur de Maria Magdalene, dicendum quod ipsa non debebat praedicare evangelium, quia, sicut dicit glossa super
10 illud *Noli me tangere*, et Apostolus ad Corinthios: Mulieribus non debet committi officium praedicationis. Ideo etc. Si obicitur, quod ipsa praedicavit, dicendum quod hoc non fuit ex officio, sed forte ex fervore et zelo dilectionis.

- (ad 11) Quod obicitur de Thoma, dicendum quod Hieronymus lo-
15 quitur de fide, prout est ordinata ad merendum solum. Fides vero Thomae erat ordinata ad testificandum. Et ideo etc.

(ad 12) Quod obicitur de olfactu, dicendum quod debilior est cognitio per olfactum quam per alium sensum. Et ideo etc.

- (ad 13) Quod obicitur de diabolo, dicendum quod non posset fa-
20 cere omnia signa, quae fecit Christus. Non enim posset cum corpore phantastico intrare ianuis clausis, nec posset comedere, ut dicit Augustinus. Item nec illa figura <idem est>: quam <si> posset facere, non faceret eodem modo sicut Christus.

- 25 <A. 2: Utrum corpus Christi post resurrectionem fuerit palpabile.>
Secundo obicitur sic.

- (ag. 1) Gregorius in homelia: Duo mira et iuxta rationem hominis contraria ostendit Dominus, cum corpus suum palpabile et incorruptibile prae-
30 buit. Ergo aut ratio hominis erat vera in iudicando aut non. Si sic, ergo ibi erant vere [63vb] contraria. Sed ubi contrarietas, ibi corruptio; ergo corpus illud erat corruptibile, quod falsum est. Si non erat vera, ergo illa ostensio fuit phantastica, quod falsum est.

(ag. 2) Item quaeritur, utrum fuit naturalis illa palpatio vel miraculosa. Videtur quod naturalis.

- 35 Gregorius: Incorruptibilem et palpabilem Christus se demonstravit, ut ostenderet corpus suum eiusdem naturae esse et alterius gloriae. Sed non esset eiusdem naturae, nisi esset palpabile per naturam ut prius. Ergo etc.

(ag. 3) Dice<bat> quod palpabile fuit per naturam a corpore glorificato, sed non a non glorificatis.

Contra. Ostendit eandem naturam per eadem principia. Ergo erant ibi natura et naturalia principia palpandi sicut prius. Ergo erat palpabile a non glorificatis sicut prius.

(ag. 4) Item super illud *Palpate et videte* etc., Beda: Corpus nostrum palpabile erit per veritatem naturae, subtile vero per effectum spiritualis potentiae. Ergo etc.

(ag. 5) Item Anselmus: Triplex est cursus rerum. Ergo quando Dominus probavit eandem naturam veram, probavit eam per eadem principia et naturaliter, non miraculose. Ergo etc.

(ag. 6) Item, cum aliquid dicitur moveri simpliciter, intelligitur moveri naturaliter <et> per naturam. Unde si dicatur, quod lapis movetur sursum, per hanc determinationem „sursum“ intelligitur, quod non movetur naturaliter. Ergo cum aliquid dicitur palpabile simpliciter, intelligitur palpabile per naturam. Sed cum dicitur *Palpate etc.*, hoc dicitur simpliciter, quia sine determinatione addita. Ergo intelligitur naturaliter. Ergo etc.

(ag. 7) Item, eadem fuit caro ante passionem et post resurrectionem, et eadem natura. Ergo habuit easdem proprietates. Sed ante fuit palpabile per naturam; ergo etc.

(ag. 8) Item, ex eisdem fuit compositum illud corpus glorificatum et non glorificatum. Sed illa principia fuerunt ante passionem causa palpationis naturaliter; ergo et post resurrectionem.

(ag. 9) Item comedebat naturaliter; ergo palpabatur naturaliter.

(ag. 10) Item, corpus glorificatum et non glorificatum sunt eiusdem naturae. Sed natura est principium sensus. Ergo sicut unum est palpabile, ita et reliquum etc.

Contra. Omne naturaliter tangibile habet duas tactus proprias, quae sunt calidum et frigidum. Sed omne corpus compositum ex talibus est corruptibile. Ergo si corpus Christi glorificatum erat tangibile, naturaliter habebat proprias duas tactus, scilicet calidum et frigidum. Ergo erat corruptibile. Hoc autem falsum. Ergo non erat tangibile naturaliter.

Dicebat quod licet essent ibi ista principia calidum et frigidum, non tamen erant ibi per modum contrarietatis. Et ideo non sequitur, quod esset corruptibile.

Contra. Calidum et frigidum non sunt principia tactus, nisi inquantum sunt contraria, quia tactus non discernit per istas duas nisi ratione contrarietatis. Ergo si erant ibi principia tactus, erant ibi per modum contrarietatis. Ergo etc.

- 5 (ag. 11) Dicebat quod duplex est contrarietas: in essendo - ista non est principium corruptionis, et haec erat ibi. Est alia contrarietas in agendo; haec est principium corruptionis, ut opponebatur. Et haec non erat ibi.

Contra. Sicut esse est a forma, ita omnis actio est a forma. Igitur
10 ubicumque est contrarietas in essendo, ibi est contrarietas in agendo. Ergo etc.

- (ag. 12) Item, omne corpus compositum sive mixtum habet quatuor qualitates elementales in essendo, et omne tale corruptibile. Ergo, si ibi erat talis contrarietas, erat corruptibile: quod falsum est.
15 Ergo etc.

(ag. 12) Item Gregorius: Omne quod palpatur, necesse est corrumpi. Ergo, si esset palpabile per naturam, esset corruptibile. Hoc autem falsum. Ergo etc.

- (ag. 14) Item, differunt tangibile et palpabile, quia palpabile cedit
20 palpanti, tangibile non. Ergo, si corpus Christi erat palpabile per naturam, cedebat palpanti. Sed omne quod cedit, possibile est incidi; ergo corruptibile etc.

- (ag. 15) Item, si erat palpabile per naturam, habebat principia tactus. Sed huiusmodi principia sunt grossities et spissitudo et huiusmodi.
25 modi. Haec autem non erant ibi. Ergo etc.

(ag. 16) Item, sicut se habet oculus ad visibile, sic tactus ad tangibile. Sed non erat visibile naturaliter; ergo nec tangibile. Melius patet per Augustinum ad Orosium.

- (ag. 17) Item, palpans et palpatum proportionalia sunt, sicut visus
30 et visibile. Sed inter corpus glorificatum et non glorificatum nulla est proportio; ergo etc.

- (ag. 18) Item, ubi non est proportio apprehendentis et rei apprehensae naturaliter, oportet quod excellens condescendat alteri, vel aliud sublimetur, ut possit altitudinem eius attingere, sicut dicit Augustinus. Sed utrumque istorum est miraculosum, scilicet tam
35 condescensio quam sublimatio. Ergo <cum> inter corpus Christi glorificatum et non glorificatum ipsorum Apostolorum nulla esset proportio, non fuit palpabile per naturam, sed miraculose.

Contra. Si superficies applicetur superficiei, fit tactus naturaliter. Sed superficies corporis Christi glorificati potuit applicari superficiei corporis non glorificati; ergo etc.

- 5 [64ra] Solutio. Dicendum quod corpus Christi glorificatum fuit palpabile per naturam etiam a non glorificatis, et tamen incorruptibile, sicut dicit Gregorius. Sed notandum quod corpus Christi glorificatum potest dupliciter considerari: Vel per relationem ad principia, ex quibus compositum erat, scilicet ad quattuor elementa. Et sic dicitur
- 10 quod fuit palpabile per naturam. Vel potest considerari prout est organum animae victoriosae glorificatae, et sic non fuit palpabile per naturam, sed solum secundum voluntatem ipsius animae glorificatae, quae quando volebat, poterat eum praebere palpabile. Prima consideratio convenit corpori Christi secundum quid, secunda simpliciter,
- 15 quia corpus Christi glorificatum simpliciter debetur animae pro organo. Et idcirco erat palpabile per naturam non simpliciter, sed secundum quid, simpliciter autem incorruptibile. Unde, licet palpatio esset naturalis secundum primam considerationem, tamen modus fuit mirabilis, quia modus palpandi naturaliter est per grossitiem,
- 20 ille autem non fuit per grossitiem, sed tantummodo per quamdam resistantiam, sicut dicit Chrysostomus. Tamen quantum ad immutationem potest dici naturalis. Notatur quod resistantia est effectus duritiei. Unde cum in Christo nulla est durities, et tamen corpus eius praestabat resistantiam palpantibus, ideo iam ponitur ibi effectus
- 25 sine causa sua, et ita miraculose. Sed ulterius immutatio sensus tactus erat naturalis, quia resistantia naturaliter immutat sensum, sive ipsa sit per naturam sive per miraculum.

<Ad argumenta>

- 30 (ad 1) Quod ergo obicitur primo de auctoritate Gregorii, dicendum quod non fuerunt ibi contraria simpliciter, quia unum erat secundum unam considerationem, aliud secundum aliam. Sed quomodo fuerunt contraria secundum rationem hominis, dicendum quod homo iudicat secundum exteriora, quae videt. Unde iudicavit illa
- 35 duo esse ibi respectu eiusdem, et ideo credidit esse contraria. Unde vere iudicavit secundum se, sed non erat ibi contrarietas, sicut homo credidit.

(ad 2) Quod obicitur de alia auctoritate Gregorii, dicendum quod palpabile fuit per naturam in relatione ad sua principia, ut dictum

est, sed hoc, inquantum erat organum animae glorificatae. Sed illa palpato non erat simpliciter, sed secundum quid, etc.

(ad 9 et reliqua) Eo modo solvenda sunt omnia argumenta per illam eandem distinctionem, exempto illo, quod obicitur, quod fuit
 5 vera et naturalis comestio, ergo et palpato. Ad quod dicendum quod duplex est tactus: Unus est per grossitiem et resistantiam; alius per resistantiam solum. Et hoc modo fuit ibi tactus, et ideo non est naturalis. Sed prius per hoc solvitur illa auctoritas Gregorii: Omne quod palpatur, necesse est corrumpi. Dicendum enim quod intelligitur de
 10 prima palpatione, quae est per grossitiem et resistantiam.

<A. 3: Utrum cicatrices fuerint in corpore Christi glorificato per naturam vel per dispensationem solum >

Item tertio quaeritur de cicatricibus, si fuerunt ibi naturaliter vel per
 15 dispensationem.

(ag. 1) Videtur quod secundo modo, quia in corpore glorificato est summa completio et perfectio; ergo non est ibi continuitatis diminutio. Sed cicatrices faciunt discontinuitatem. Ergo etc.

(ag. 2) Item, illud solum resurget, quod est de veritate naturae.
 20 Sed cicatrices non sunt de veritate naturae. Ergo etc.

(ag. 3) Item, corpus debet resurgere in statu tali, in quo nullam habuit diminutionem. Sed Christus antea non habuit cicatrices. Ergo post resurrectionem non debuit eas habere.

(ag. 4) Beda dicebat quod in signum victoriae habuit eas.

25 Contra. Si alicui auferetur modo pes vel manus, etiam pro Christo, non tamen resurgeret sine pede vel manu. Ergo etc.

(ag. 5) Item, victoria Christi omnibus sanctis et angelis est nota. Ergo superflue haberet signum victoriae.

(ag. 6) Item, Damascenus 4. libr., 10. cap. : Haec enim non secundum naturam, sed secundum dispensationem de Domino dicuntur
 30 ad certificandum, quoniam ipsum corpus, quod passum est, resurrexit.

Sed e contrario videtur, quod fuerant ibi cicatrices per naturam, quia Dominus volebat ostendere identitatem corporis passi et glorificati.

35 Identitatem dico ibi natura. Ergo oportuit, quod haberet cicatrices naturaliter, quae sibi fuerunt impressae in passione. Ergo etc.

(ag. 7) Item, Augustinus De civitate Dei dicit: Huiusmodi, inquit, cicatrices non sunt naturae, sed indicia victoriae. Sed natura reservabitur et resurget, alia non. Ergo non fuerunt ibi per naturam, sed
 40 solum per dispensationem.

Solutio. Dicendum quod cicatrices illae fuerunt ibi in signum victoriae, sicut dicit Augustinus et <dicunt> alii sancti. Et haec est causa universalis, quare Dominus voluit reservare illas cicatrices. Sed fuerunt nihilominus aliae causae particulares. Una est ad laudem electorum, qui per fidem passionis Christi salvabuntur. Alia ad confusionem reproborum, iuxta illud: *Videbit eum omnis oculus* etc. Hanc opinionem videtur concedere Augustinus, sed non dicit expresse.

<Ad argumenta>

10 (ad 1) Ad illud quod primo obicitur, dicendum quod duplex est divisio continuitatis: scilicet respectu totius, et haec non importat indecentiam, et haec fuit in Christo. Alia respectu partium; haec importat indecentiam, et haec non fuit ibi.

(ad 2) Quod obicitur: Cicatrices non sunt de veritate naturae corporis gloriosi, Magister: vel inquantum corpus vel inquantum organum animae. Item primo modo dupliciter: inquantum natura transiens vel permanens. Dicendum ergo quod illa, quae sunt de veritate naturae inquantum transiens, illa non permanebunt. Sed illa, quae sunt de veritate naturae inquantum permanens, similiter illa, quae
15 sunt de natura corporis inquantum organum animae glorificatae, manebunt, ut cicatrices et huiusmodi.

(ad 6) Quod obicitur de Damasceno, dicendum quod loquitur de natura corporis glorificati, non inquantum organum animae.

25 <A. 4: Utrum comestio post resurrectionem fuerit naturalis vel miraculosa.>

Quarto, utrum comestio fuit naturalis vel miraculosa.

(ag. 1) Et videtur quod naturalis, quia super illud *Habetis aliquid quod manducetur* etc., dicendum <quod dicit> Beda: Ad insinuandam
30 veritatem resurrectionis, non solum tangi, sed etiam convesci voluit. Ergo etc.

(ag. 2) Item, habebat naturalia organa non impedita vel ligata, ideo [64rb] magis <usui> solito libera. Ergo etc.

(ag. 3) Item Augustinus: Futurae resurrectionis corpus imperfectae
35 felicitatis esset, nisi cibos sumere posset, cum angelos legamus vere, non fecte (sed phantastice) escas sumpsisse. Ergo etc.

Contra. Comestio naturalis non est nisi ad restaurationem deperditi. Sed ibi nulla erat deperditio, nec poterat esse; ergo nec comestio naturalis.

(ag. 4) Dicebat quod naturalis fuit quantum ad masticationem, non
5 autem ad restaurationem deperditi.

Contra. Legimus quod angeli masticaverunt, non tamen naturaliter. Ergo masticatio Christi potuit esse non naturalis.

Solutio. Quidam dicunt quod in naturali comestione est masticatio,
10 et trahitio ad interiora, et digestio, et impuri consumptio, et puri conversio, et unio sive transsubstantiatio. Unde cum omnia ista non fuerunt ibi, ideo dicunt quod non fuit naturalis.

Sed aliter potest dici, sicut dicit glossa super illud: *Habetis aliquid*
etc., quod Christus comedit non necessitate, sed potestate. Unde
15 comestio illa fuit naturalis quantum ad masticationem et trahitionem ad interiora, <et> quantum ad evaporationem cibi per divinam virtutem. Verumtamen ista non probabant sufficienter Apostolis, quod haberet verum corpus animatum. Et ideo sequitur, quod apparuit illis, sensus <est>, ut intelli<ge>rent scrip<turas>.

20

<Ad argumenta>

(ad 3) Quod obicitur: Angeli manducaverunt etc., dicendum quod
verum est, sed tamen cibus eorum non descend<eb>at ad interiora,
sicut cibus Christi, nec resolvebatur in vaporem per virtutem divi-
25 nam, sicut cibus Christi.

Quaeritur iterum de resurrectione Christi.

Et primo de apparitionibus, utrum scilicet apparuit discipulis in propria forma vel in aliena.

30 Secundo quaeritur in quo subiecto erat illa effigies, de qua dicitur: Apparuit *in alia effigie*.

Tertio, utrum corpus glorificatum possit videri a non glorificato.

<A. 1: Utrum Christus apparuerit discipulis in propria forma vel in
35 aliena.>

(ag. 1) Ad primum sic obicitur. Mc. ult.: Apparuit illis *in alia effigie*, in alia, igitur non in propria, ergo etc.

- (ag. 2) Item, ibidem dicit glossa: Hic per speculum contuemur et imaginem. Illic autem, id est in patria, facie ad faciem videbimus veritatem. Ergo illi discipuli videbant tantum imaginem aliquam, non veram et propriam formam. Ergo etc.
- 5 (ag. 3) Item, ibidem alia glossa: Ambulantibus ostensus est in alia effigie, et illis nuntiantibus non est creditum, dum sicut Moyses viderunt, quod non sufficebat eis. Sed Moyses non vidit in propria, sed per subiectam creaturam. Ergo etc.
- (ag. 4) Item Ex. 33 super illud: *Ostende mihi faciem tuam*, glossa
- 10 Gregorii: Sitiebat per incircumscriptam claritatem illum videre, quem ceperat per imagines quasdam inspicere. Sed illi discipuli viderunt sicut Moyses, ut dictum in praecedenti. Glossa: Ergo viderunt eum tantum per imagines, sicut Moyses, non ergo in forma propria.
- 15 (ag. 5) Item, Mt. 17 super illud *Et resplenduit facies eius sicut sol*, glossa: In corpore mortali ostendit eis non immort<alit>em, sed claritatem immortalitati similem, sicut post resurrectionem in corpore immortalis ostendit discipulis non mortalitatem, sed formam mortalitati similem. Ergo non apparuit eis in propria forma.
- 20 (ag. 6) Item, sicut dictum est in illa glossa Marci, discipuli viderunt Dominum sicut Moyses. Sed Moyses non videbat eum nisi per subiectam creaturam, sicut dicitur Ex. 33 super illud *Loquebatur Dominus cum Moyse facie ad faciem* etc., glossa: Secundum opinionem omnium loquitur Scriptura, qui putabant Moysen loqui cum Domi-
- 25 no, cum subiecta creatura, id est per angelum et nubem, loqueretur ei. Ergo discipuli viderunt Dominum per subiectam creaturam, non ergo in propria forma.
- (ag. 7) Item, Lc. 24 super illud *Tu solus peregrinus es* etc., glossa Gregorii: Talem se exhibuit in corpore, qualis apud illos erat in
- 30 mente. Sed ipsi putabant eum habere formam mortalem. Ergo in forma mortali apparuit eis, non ergo in propria forma.
- (ag. 8) Item, Mc. ultimo: Apparuit illis *in alia effigie*, glossa: non in sua natura. Sed forma propria corporis Christi glorificati erat ei naturalis. Ergo etc.
- 35 Contra.
- (1) Mc. ultimo, super illud *in alia effigie*, Hieronymus: Non quod iuxta Manichaeum Dominus, <cum> vultum ostendit, formam mu-

taverit, ut, cum vellet, aliter et aliter appareret. Ergo Dominus non mutavit vultum, ostendit formam. Ergo apparuit in propria forma.

(2) Item, sicut dicit Philosophus, quando homo videt hominem venientem a longe, propter magnam loci distantiam et debilitatem visus putat, quod sit arbor etc. Non tamen est in veritate, licet videatur. Ideo manet in propria forma. Ergo cum infinita distantia esset inter claritatem corporis glorificati et oculos mortales, licet videretur aliena effigies illa, non tamen erat, sed propria. Ergo etc.

(3) Item, nos vidimus, quod si aliquis oculus infirmus non possit videre lucem in sua claritate, tamen, si obtemperetur, ut ponatur in testa, eadem lux ab eodem oculo infirmo intuetur, licet obtemperata. Ergo discipuli similiter potuerunt videre Dominum in propria forma et claritate obtemperata.

(4) Item, excellentia sensorum destruit sensus. Ergo, ne excellentia claritatis corporis Christi glorificati corrumpere visum discipulorum, oportuit quod Christus obtemperaret illam excellentiam claritatis suae. Sed hoc non facit diversitatem in specie. Immo eadem est penitus claritas vel lux obtemperata et non obtemperata. Ergo discipuli, qui viderunt Dominum in claritate obtemperata, viderunt eum in propria forma.

(5) Item, eadem lux materialis videtur ab oculo sano et ab oculo infirmo, sed aliter et aliter. [64va] Sed oculus corporis glorificati videret eum in propria forma. Ergo et oculus corporis non glorificati similiter. Ergo etc.

(6) Item Gen. 19, ubi dicitur de Sodomitis *quod percussi sunt caecitate*, glossa: aurisia, qua percussi sunt, qui Elisaeum quaerebant et qui Christum post resurrectionem cum eo ambulantes non cognoscebant. Ergo quod discipuli non viderent claritatem Domini, hoc non erat, quia forma illa vel claritas esset diversa, sed hoc erat ex parte ipsorum. Ergo eadem erat forma, in qua apparuit eis, et propria. Ergo etc.

<A. 2: Quaeritur in quo subiecto erat illa effigies.>

Secundo quaeritur, in quo erat illa effigies tamquam in subiecto.

(ag. 1) Videtur quod non in corpore Christi, quia tunc essent duae formae simul in eodem, cum illa effigies esset alia a propria forma eius et naturali, ut dictum est in quadam glossa. Ergo etc.

(ag. 2) Item Luc. ult. *Oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent*. Ergo defectus cognitionis erat ex parte discipulorum, non ex parte ipsius. Sed si illa forma esset in corpore Christi, tunc esset defectus ex parte Christi, non ex parte discipulorum. Hoc autem falsum. Ergo etc.

(ag. 3) Item, quando radius solis intrat per vitrum rubeum, videtur radius esse rubeus. Tamen illa rubedo non est in radio, sed in vitro. Ergo a simili, licet Christus videretur habere illam effigiem in corpore suo, non debet dici quod esset in eo, sed in alio subiecto. Ergo etc.

10 (ag. 4) Item, lux immutat visum per sui praesentia <m> aut per speciem. Sed lux vel claritas corporis glorificati non immutat visum, cum sint impropotionalia. Illa autem effigies immutabat visum. Ergo non erat in corpore Christi glorificato.

Contra.

15 Lux vel claritas obtemperata et non obtemperata idem sunt et in eodem sunt. Sed illa effigies nihil aliud erat nisi obtemperatum quoddam excellentiae claritatis corporis Christi glorificati. Ergo, cum illa claritas vere esse <t> in Christo, et illa effigies similiter erat in ipso.

20

<Solutio ad a. 1>

Solutio. Dicendum quod Christus apparuit discipulis in forma propria et propria claritate corporis sui glorificati. Sed quoniam oculi eorum infirmi et mortales non possent illius claritatis <plenitudinem> suscipere, idcirco obtemperavit eam condescendendo infirmitati eorum. Quia illud obtemperamentum vocatur „alia effigies“: non quod esset alia in se, sed hoc erat solummodo ex infirmitate videntium. Visibile enim dupliciter consideratur: vel in se vel in relatione ad videntem.

30

<Ad argumenta primi articuli>

(ad 1) Et per hoc patet solutio ad primum obiectum, quia illa effigies non erat alia a propria forma, immo eadem penitus, sicut lux obtemperata et non obtemperata est eadem penitus. Sed alia videbatur ex parte videntium.

35 (ad 2) Eodem modo dicendum ad secundum.

l cum] eorum T

ls. Lk 24, 16.

(ad 3) Quod obicitur de Moyse, dicendum quod non est ibi similitudo quantum ad principium videndi, ut sicut Moyses videbat per subiectam creaturam, ita et discipuli. Sed est similitudo quantum ad modum videndi, non ex parte rei visae, sed ex parte videntium.

- 5 (ad 4) Eodem modo dicendum ad quartum, quod non attenditur similitudo quantum ad principium videndi, sed quantum ad modum videndi etc.

- (ad 5) Quod obicitur de glossa super Mt. 17, dicendum similiter quod hoc non erat ex parte rei visae, sed ex parte videntium. Vel
10 potest dici, quod non valet argumentum, quia illa glossa pu<n>ctata est et vacans.

(ad 6-8) Eodem modo dicendum ad omnia alia obiecta, quod hoc non erat ex parte rei visae, sed ex parte videntium.

- 15 <Solutio ad a. 2>

Ad aliud quod quaerebatur secundo, patet solutio per praedicta. Cum enim illa effigies sit penitus cum propria forma corporis Christi glorificati, in rei veritate patet, quod in corpore Christi erat ut in subiecto.

20

<Ad argumenta secundi articuli>

(ad 1) Et per hoc patet solutio ad primum.

- (ad 2) Ad secundum dicendum, quod illa forma erat in Christo. Nec tamen sequitur quod propter <hoc> esset defectus cognitionis
25 ex parte Christi. Immo illa forma, id est illa condescendit vel temperatum erat causa, quare videbant eum, quia aliter non possent eum intueri, sicut nec Paulus actu.

- (ad 3) Quod obicitur de vitro, dicendum quod non est simile quia lux solis, quando videtur in aëre, immiscet se aliquo modo medio
30 differenti, scilicet aëri. Sed claritas corporis glorificati nullo modo. Et ideo etc.

(ad 4) Ad ultimum dicendum quod verum est quod claritas corporis glorificati non immutat visum existens in sua excellentia, sed con-temperata. Unde potest immutare etc.

35

<A. 3: Utrum corpus glorificatum possit videri a non glorificato>

Tertio quaeritur si corpus glorificatum potest videri naturaliter a non glorificato. Videtur quod non.

(1) Augustinus ad Orosium: Christus voluit in carne glorificata resurgere. Sed in ea noluit discipulis apparere, quia oculi infirmi non possent tantam claritatem conspicerere. Ergo etc.

(2) Item, visibile et visum proportionalia sunt. Sed inter corpus
5 glorificatum et non glorificatum nulla est proportio. Ergo etc.

(3) Item, cum nulla sit proportio inter corpus glorificatum et non glorificatum, si oculus non glorificati viderat glorificatum, hoc erat per sublimationem oculi infirmi vel per condensationem corporis glorificati. Sed nullum istorum modorum potest fieri naturaliter, sed
10 tantum per miraculum. Ergo etc.

Contra.

(ag. 1) Nihil videtur nisi in lumine. Sed corpus Christi videbatur, ergo in lumine. Aut ergo videbatur in lumine proprio aut alieno.
15 Non in alieno, quia in infinitum est nobilius omni lumine creato alieno; ergo in proprio. Ergo erat corpus eius glorificatum naturaliter visibile de non glorificato.

(ag. 2) Item, visus longe spiritualior et subtilior est quam tactus. Sed corpus glorificatum potest tangi naturaliter a non glorificato.
20 Ergo multo plus potest videri naturaliter.

(ag. 3) Item, omne coloratum inquantum coloratum naturaliter immutat visum, quia omne obiectum proprium naturaliter movet subiectum proprium. Sed corpus glorificatum naturaliter est coloratum. Ergo naturaliter immutat visum. Ergo etc.

(ag. 4) Item Jo. 20, dicit quaedam glossa: Christus in claritate corporis glorificati apparere noluit, ne forte putaretur spiritus et non caro. Non dicit, quod non posset videri in claritate sua, sed <quod non> appareret in illa. Ergo supponit quod videretur, quia nisi videretur, non putaretur esse spiritus. Ergo etc.

30 Contra.

(1) Videtur adhuc, quod corpus glorificatum non possit videri naturaliter a non glorificato; quia subtilius est, quod [64vb] abstrahitur, quam illud, a quo abstrahitur, sicut species coloris subtilior est in aëre deferente quam in subiecto proprio, a quo abstrahitur. Sed hic
35 est econtra, quia species corporis glorificati subtilior est in ipso corpore quam in aëre. Quare non potest abstrahi, et ideo nec videri. Ergo etc.

(2) Item Augustinus, ultimo De c<ivitate Dei>: Dicimus claritatem corporis glorificati affuisse, sed non visam; ergo etc.

Solutio. Dicendum quod hic est duplex opinio.

- 5 Quidam dicunt quod corpus glorificatum naturaliter est visibile a non glorificato, et innituntur illi auctoritati Gregorii: Videbunt Christum in illa claritate in qua iudicaturus est, etiam reprobi, qui, ut isti dicunt, non habent oculos spirituales. Sed hoc nihil est, quia illi habent oculos immortales et fixos, isti autem mortales, et ideo non
10 est simile.

- Alii dicunt (et melius), quod corpus glorificatum naturaliter est visibile a non glorificato, sed non a corpore non glorificato, nisi per miraculum. Quod autem Christus visus est a discipulis etiam naturaliter, hoc verum est per condescensionem et per contemperantiam
15 excellentiae claritatis suae, quia in illa claritate non posset videri ab eis nisi miraculose.

<Ad argumenta>

- (ad 1) Quod obicitur: Nihil videtur nisi in lumine etc., dicendum
20 quod Christus videbatur in lumine proprio, sed non in tota claritate sua, sed sub obtemperantia et per condescensionem etc.

- (ad 2) Quod obicitur: Visus spiritualior est tactu etc., dicendum quod ille tactus non est naturalis simpliciter, sed secundum quid. Et ideo non sequitur, nisi intelligatur, quod, sicut potest tangi naturaliter
25 secundum quid, ita possit videri naturaliter secundum quid.

- (ad 3) Quod obicitur: Omne coloratum etc., dicendum quod in corpore glorificato non est proprie color, quia color causatur a qualitatibus elementalibus, inquantum sunt in propria natura. Sed in corpore glorificato non remanent in propria natura. Et ideo etc.

- 30 Vel aliter potest dici, quod color est extremitas propositi in corpore terminato („terminato“ dico quantum ad diffusionem, non quantum <ad> infinitatem). Unde, cum corpus glorificatum non sit terminatum quantum ad diffusionem, ideo non est ibi proprie color.

- (ad 4) Quod obicitur de glossa illa Jo. 20, dicendum quod verum
35 est, quod poterat videri a corpore non glorificato primo simpliciter, sed per condescensionem infirmitati oculorum mortalium et obtemperanda <m> excellentiam claritatis suae.

Vel potest dici, quod non redditur tota causa, cum dicitur „ne putaretur spiritus et non caro“: immo propter hoc et propter improprietatem claritatis corporis glorificati oculis mortalibus et infirmis, noluit in sua claritate discipulis apparere.

5

[65va]

<Quaeritur de hoc quod Christus intravit ad discipulos post resurrectionem ianuis clausis.>

Luc. ultimo: Intravit Iesus *ianuis clausis* etc.

- 10 Quaeritur primo utrum possit intrare corpus Christi glorificatum ianuis clausis per naturam glorificationis vel per naturam divinitatis.

Secundo, si unum corpus glorificatum et aliud non glorificatum possunt esse simul in eodem loco.

- 15 Tertio, utrum duo non glorificata possunt esse simul in eodem loco.

<A. 1: Utrum Christus poterit intrare per naturam glorificationis vel divinitatis suae.>

Ad primum sic obicitur. Videtur quod per naturam divinitatis intravit

- 20 Christus ianuis clausis et non per naturam glorificationis.

(ag. 1) Quoniam ibidem Luc. ult. *Intravit ianuis clausis*, glossa Augustini: Moli corporis ubi erat deitas, clausa ostia non resistunt. Ergo etc.

- (ag. 2) Lucae ult. *Palpate et videte*, Beda: corpus nostrum palpabile erit per veritatem naturae, subtile vero per effectum spiritualis potentiae. Quaero: Igitur ista spiritualis potentia in Christo aut erat potentia divinae naturae aut animae. Si primo, habeo propositum; si secundo, contra: Anima Christi ante passionem fruebatur, sicut post resurrectionem. Si prius non posset intrare ianuis clausis, ergo nec
30 post. Ergo intravit per naturam deitatis.

- (ag. 3) Item, ubicumque est moles, ibi est ponderositas. In corpore Christi glorificato erat moles, ut patet per praedictam glossam; ergo et ponderositas. Sed nullum ponderosum potest intrare ianuis clausis; ergo nec corpus Christi. Sed intravit; ergo per naturam deitatis,
35 non glorificationis.

4 noluit] voluit T 11 vel] et T

9. 22 Cf. Lk 24, 36 / Joh 20, 26 24 Lk 24, 39

(ag. 4) Item Augustinus: Ille ianuis clausis intrare potuit, quo nascente virginitas matris inviolata permansit. Sed illud ultimum fecit Christus per naturam deitatis; ergo et primum.

(ag. 5) Item, corpus glorificatum et non glorificatum sunt eiusdem naturae; ergo et eiusdem motus, quia natura est principium motus et quietis. Sed ante glorificationem non posset corpus Christi intrare ianuis clausis per naturam propriam. Ergo nec post. Sed intravit; ergo per naturam deitatis.

(ag. 6) Item, primo De caelo et mundo: Natura non transit ad oppositam potentiam nisi prius facta mutatione in substantia. Sed corpus Christi ante glorificationem non poterat intrare per naturalem potentiam ianuis clausis. Ergo haec naturalis potentia non transivit ad oppositam potentiam, scilicet ut possit intrare ianuis clausis post resurrectionem per naturalem potentiam, nisi facta prius mutatione in substantia. Sed nulla fuit facta mutatio in substantia, quia eadem fuit penitus numero et eadem natura. Ergo si intravit, hoc fuit per naturam deitatis.

Contra.

(1) Damascenus, 4. libro, 10. capitulo: Nominum post resurrectionem de Domino dictorum quaedam dicuntur vere et non secundum naturam, ut potatio et cibatio, sed solum per dispensationem. Quaedam vero dicuntur vere et secundum naturam, ut transire de loco ad locum infatigabiliter, et per ianuas clausas intrare. Ergo etc.

(2) Item, deitas non movetur de loco ad locum, sed stabilis manens dat cuncta moveri. Ergo per naturam glorificationis intravit.

Solutio. Dicendum quod Christus intravit ad discipulos ianuis clausis non per poros et fissuras vel iuncturas ostiorum, sicut quidam putaverunt, sed per maiorem soliditatem ostiorum. Nec hoc fecit per naturam deitatis, sed per naturam glorificationis, sicut et quodlibet aliud corpus glorificatum posset idem facere.

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad primum ergo quod obicitur de glossa Augustini, dicendum quod natura glorificationis fuit causa immediata illius introitus, natura vero deitatis fuit causa mediata, quia scilicet erat causa glorificationis, et ita per consequens fuit causa illius introitus.

(ad 2) Ad secundum <dicendum> quod corpus glorificatum potest dupliciter considerari: Scilicet in relatione ad sua principia, ex quibus est; et sic potest dici, quod habet aliquo modo molem et pon-

derositatem naturalem; sed haec est secundum quid vel in relatione ad animam, cuius est organum, et sic non habet molem nec ponderositatem. Et haec consideratio est simpliciter. Et ideo simpliciter dicendum, quod non habet molem nec ponderositatem.

- 5 (ad 3) Ad tertium de auctoritate Augustini solvendum est sicut ad primum.

(ad 5) Quod obicitur, quod glorificatum et non glorificatum sunt eiusdem naturae, dicendum quod natura dicitur quadrupliciter: scilicet **materia, forma, compositum** et naturalis proprietas consequens

- 10 **compositum**, in quo manent principia compositi in propria natura. Et haec natura est principium motus et quietis. Sed haec non est eadem in corpore non glorificato et glorificato, quia in glorificato non manent principia in propria natura, et ideo etc.

- (ad 6) Ad aliud De caelo et mundo dicendum quod mutatio fit in
15 corpore glorificato non in substantia composita, sed in principiis ipsius substantiae, scilicet quantum ad contrarietatem. Et ideo potest transire potentia in oppositam potentiam etc.

<Es folgen aa. 2 und 3 mit ihren allgemeinen eschatologischen Fra-
20 gestellungen>

T 17: GUERRICUS VON ST. QUENTIN,
 QUAESTIO DE ASCENSIONE CHRISTI
 COD. TODI, BIBL. COMMUNALE 71 (=T), FOL. 59VA-60RB

5 [59va] Quaesita sunt tria de ascensione Christi.

Primo, utrum Christus ascenderit secundum divinam naturam vel secundum humanam. Secundo, utrum locus debeatur corpori glorificato. Tertio, de hoc quod dicitur in Psalmo: *Ascendit Deus in iubilo, et Dominus in voce tubae.*

10

<A. 1: Utrum Christus ascenderit secundum divinam naturam vel secundum humanam>

Ad primum sic. *Qui descendit, ipse est qui ascendit*, Eph. 4. Ergo idem est, qui descendit et qui ascendit. Sed descendit secundum

15 divinita[59vb]tem, ergo secundum divinitatem ascendit.

Dice<bat> quod ibi est figura dictionis, quia ibi mutatur quid in quod. ‚Qui‘ enim est nomen personae, et ipsa secundum divinitatem descendit, secundum humanitatem vero ascendit.

20 <A. 2: Utrum locus debeatur corpori glorificato>

(ag. 1) Contra. Ille locus aut est de substantia corporis glorificati, aut non. Si sic, ergo Christus in resurrectione non habuit perfectam gloriam in corpore. Si non, ad quid ascenderet? Videtur quod inutiliter et frustra. Si dicatur, quod est de gloria accidentali, quaeritur

25 utrum addat gloriae ipsius corporis. Videtur quod non, quia omnino est impropportionalis ei, cum <in> infinitum excedat gloriam ipsius corporis illud accidentale gaudium. Ergo additum non facit magis, nec demptum facit minus.

(ag. 2) Hoc idem videtur, quia angeli venientes ad nos in nullo pa-
 30 tiuntur detrimentum gloriae suae. Sed paterentur, si adderet aliquid locus gloriae locati. Ergo etc.

(ag. 3) Item, quod non addat, videtur, quia gloriosius est exaltari, ubi fuit deiectio, quam alibi. Ergo maior esset gloria nobis, si hic glorificaremur quam in caelo empyreo. Ergo etc.

35 (ag. 4) Item, motus localis fit propter aliquam istarum causarum: Aut propter imperfectionem, quae est in moto, tollendam, aut <il-
 lam> quae est in altero, sicut motus corporum supercaelestium. Aut propter oboedientiam; sic moventur angeli. Aut propter manifesta-

tionem potentiae; sic etiam motus est in angelis et in corporibus glorificatis. Ascensio est motus localis; ergo est propter aliquam istarum causarum. Non propter imperfectionem in ipso, quia in resurrectione habuit plenam gloriam corporis, et animae in instanti
 5 conceptionis. Item, locus ille <nihil> addit gloriae, ut ostensum est. Item non propter imperfectionem in altero. Quae enim imperfectio in altero per hoc impleta est? Nec etiam propter oboedientiam, quia in passione completa fuit eius oboedientia. Unde dixit: *Consummatum est*. Item nec propter manifestationem potentiae corporis glo-
 10 riosi, quia illam manifestaverat in multis argumentis per dies 40 etiam perfectius quam in ascensione. Ergo haec manifestatio esset quasi petitio principii.

(ag. 5) Item obicitur, quod debuit ascendere, quia spirituali creaturae debetur locus, similiter corpori non glorificato; ergo et glorifi-
 15 cato.

(ag. 6) Item, animae glorificatae separatae debetur locus; ergo et corpori glorificato separato. Non autem quia separatum; ergo quia glorificatum.

(ag. 7) Item, animae glorificatae debetur locus; ergo et corpori
 20 glorificato.

(ag. 8) Item, sicut Deum non possumus intelligere nisi incircumscriptum, sic item creaturam nisi circumscriptum, ut sumatur circumscriptum large definitum, et circumscriptum stricte. Corpus creatura est. Ergo in eius intellectu cadet definitum loco vel circum-
 25 scriptum. Ergo corpus non potest intelligi sine loco. Sed illud est rei essentialiale, quod est de ipsius intellectu; ergo locus est essentialis corpori. Ergo omni corpori debetur locus.

Dice<bat> quod essentialis est locus corpori, non quod sit de corporis essentia, sed essentialis, id est inseparabilis.

30 (ag. 9) Contra. Locus est de essentia poenae; ergo de essentia gloriae. Ergo corpus glorificatum habet locum sibi respondentem. Sed contra. Corpus non glorificatur nisi per unionem cum anima glorificata. Sed corpus unitum animae non movetur ex se nec secundum se, sed secundum nutum et motum animae. Ergo nec ei debetur
 35 locus ex se, sed secundum animam, cui unitum est.

23 definitum] addiffinitum T 27 corpori] corpore T 31 locum sibi] sibi locum T

<Dubium 1>

Postea quaeritur, si in ascensione Christus meruit nobis aliquid.

Et videtur quod sic, quia in descensione ut in passione meruit nobis; ergo similiter et in ascensione.

- 5 Dice<bat> quod non est simile, quia in ascensione non erat in statu merendi, in passione autem erat.

<Dubium 2>

Tunc obicitur: Ad quid ergo ascendit, et ad quid utilis erat eius ascensio?

- 10 Item, in passione et resurrectione totum ministerium nostrae liberationis impletum est, quia in passione tulit culpam et poenam, quibus tenebamur, in resurrectione iustificavit nos: *Resurrexit enim propter iustificationem nostram, mortuus est propter delicta nostra tollenda*, scilicet Rom <4>. Et in his completa est liberatio. Ergo
15 superflua et inutilis fuit ascensio.

Contra. *Nisi abiero, Paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero* etc. Ergo ascensio fuit causa missionis Spiritus Sancti. Ergo in ascensione meruit nobis adventum Spiritus Sancti.

<Dubium 3>

- 20 Postea quaeritur, quare non dicit: ‚Ascendit homo‘ potius quam *ascendit Deus*, cum ascenderit secundum humanitatem. Si dicitur, quia per divinitatis virtutem ascendit, contra: Homines glorificati ascendunt per virtutem sibi datam ex gloria; ergo etc.

- 25 <A. 3: De hoc quod dicitur in Psalmo: *Ascendit Deus in iubilo, et Dominus in voce tubae.*>

(ag. 1) Item, quare prius dicit *in iubilo* Apostolorum quam ‚in voce angelorum‘, cum primo denuntiaverunt angeli, et naturaliter prius sint ad denuntiandum? Item, quare non similiter ‚in iubilo angelo-

- 30 rum‘?

Si dicitur quod plus pertinet ascensio ad Apostolos quam ad angelos, contra: In ipsum desiderant angeli proficere etiam secundum quod homo; ergo iubilant in conspectu hominis ipsius. Ergo aequè dicendum fuit ‚in iubilo angelorum‘.

- 35 (ag. 2) Item, Apostoli nondum erant confirmati [60ra] virtute ex alto; unde habebant impedimentum iubili. Angeli ergo etc.

<Solutio generalis>

- Respondeo. Gloria corporis est in duobus: in substantia <et> qualitate. In substantia, quia est corpus <in> impassibilitate et immortalitate, quod tangit substantiam. Qualitas vel est demonstrans nobilitatem substantiae vel potentiae. Claritas demonstrat nobilitatem substantiae. Nobilitatem <potentiae> dupliciter habet, quia potentia vel est ut potenter operetur: sic subtilitas; vel ut cito: sic agilitas. Unde patet iam, quia locus gloriosus non est de essentia gloriae corporis. Unde forte additum non facit plus intensive, licet secundum numerum, sicut ostensum est opponendo. Et sic dictum est, cum corpus glorificetur separatim. In unione, quando habiturum est plenam oboedientiam ad spiritum, movetur non ex se vel secundum se, sed secundum nutum et motum ipsius animae. Unde non determinat sibi locum ex se vel secundum se, sed secundum animam, et est eius locus idem qui et animae. Sed per accidens et ratione illius potest dici ascendere. Non est ergo locus ille corporis, sed hominis. Unde proprie homo ascendit, non corpus.

<Solutio ad a. 1>

- 20 Quod ergo quaeritur primo, utrum ascenderit secundum naturam divinam vel humanam, dicendum quod secundum humanam. Quod obicitur: *Qui descendit* etc., respondeo ut prius: 'qui' est personale.

25 <Solutio ad a. 2>

Quod quaeritur, utrum gloriosus locus sit de gloria corporis: habetur quod non.

- (ad 4) Quod obicitur: Quare ergo ascendit, quia nihil per locum additum gloriae est corporis, respondeo quod non ascendit propter imperfectionem in moto, ut dictum est, nec propter oboedientiam ad Patrem, quia non acceperat in oboedientiam ascendere, sed tantum genus humanum redimere. Item, non oportuit, quod <ascendit> propter manifestationem potentiae, ut dictum est. Inde relinquitur, 35 quod ascendit propter imperfectionem, quae erat in altero, tollendam. Per hoc enim habemus spem ascendendi. Sicut enim resurrectio eius est quaedam causa nostrae resurrectionis, sic eius ascensio nostrae ascensionis. Et propter hoc 40 diebus moratus est, antequam ascenderet, ad significandum, quod post labores vitae praesentis, qui

significantur in 40 diebus, erit universalis ascensio, et hoc significatum est, quia post 40 annos populus ascendit in terram promissionis. Item ascendit propter congruentiam sive decentiam, quia decens erat, ut corpus, quod movetur ad motum et nutum animae, ibi esset,
5 ubi est locus animae.

(ad 3) Quod obicitur: Gloriosius est exaltari, ubi fuit deiectio etc.: Verum est hoc aliis paribus. Sed si de loco alio potest diffundi et venire gloria et exaltatio ipsius ad alia, nec ad locum, in quo prius fuit humiliatio: non est verum. Sic autem est hic, quia ex hoc quod
10 ascendemus ad locum illum, gloria ubique diffundetur, etiam ad locum istum deiectionis.

(ad 5) Quod obicitur: Spirituali creaturae debetur locus, similiter corpori non glorificato, ergo et glorificato etc., item, animae separatae etc.; respondeo: Sicut dictum est, corpus glorificatum inquantum
15 glorificatum non movetur ex se et per se, sed secundum motum et nutum ipsius animae; ideo non acquirit sibi locum nisi per animam. Unde inquantum glorificatum, ideo habet locum sibi respondentem proprium.

(ad 6-7) Ad illud: Animae separatae et glorificatae etc., respondeo:
20 Non est simile, quia non contingit corpus glorificatum esse separatum sicut animam, cum sit eius glorificatio per animam.

(ad 8) Quod obicitur: Corpus non potest intelligi sine loco etc., respondeo: Intellecto corpore intelligitur necessario locatum, et intellectu locato necesse est intelligi locum. Ideo intellectu corpore
25 locus intelligitur. Sed non sequitur, quod intellectu corpore intelligatur hic vel ille locus propter se vel secundum se.

(ag. 9) Quod obicitur: Locus est essentialis poenae, ergo et gloriae; respondeo: Verum est illi, cui primo debetur poena vel gloria, scilicet animae. Corpori non debetur poena vel gloria nisi per animam; ideo
30 nec locus.

<Ad dubium 1 >

Quod quaeritur, utrum meruit nobis aliquid in ascensione; respondeo quod non, quia non erat tunc in statu merendi. Ascensio tamen
35 non fuit inutilis.

<Ad dubium 2>

Quod obicitur: Totum ministerium nostrae liberationis impletum est in resurrectione et in passione, ergo ascensio fuit inutilis; respondeo: Non sequitur, quia fuit ad sublevandum in nobis spem.

- 5 Quod obicitur *Nisi abiero* etc., sic est intelligendum: Nisi praesentiam corporalem vobis subtraxero, Paraclitus non veniet, id est spiritualis amor non vigeat in vobis. Ex hoc ergo non sequitur, quod ascensio fuerit causa missionis Spiritus Sancti. Unde dicerem, quod *‘nisi’ non vocat ibi causam, sed ordinem, quia prius oportet hoc fieri*
10 *quam illud.*

<Ad dubium 3>

- Quod quaeritur, quare dicitur: *Ascendit Deus*, non homo etc.: videtur <quod> hoc dicitur ad fidei confirmationem, quia sic habetur
15 intellectus utriusque naturae: per ‚Deus‘ <intelligitur> divina natura, per ‚ascendit‘ humana.

<Solutio ad a. 3>

- (ad 1) Quod quaeritur, quare non similiter ascendit in iubilo angelorum etc.; respondeo: quia Apostoli in eius ascensione intelligebant suam ascensionem; ideo non pot[erant] non iubilare. Angeli autem non intelligebant ibi tantam elevationem sui quantam Apostoli; ideo etc.

- Sed quare dicitur *in voce tubae*? Respondeo: Tuba est qua convocantur amici et terrentur inimici. Quia ergo in ascensione audita est vox angelorum praedicientium ipsum venturum ad convocandos amicos et terrendos inimicos - dixerunt enim: *Quemadmodum vidistis eum, ita veniet* etc. -, ideo dicitur *in voce tubae*.

- Quod quaeritur, quare prius dicitur *in iubilo* etc.; respondeo: quia
30 ascensio magis familiaris erat Apostolis quam angelis.

T 18: ANONYMUS,
 QUAESTIO DE PROBATIONE DOMINICAE RESURRECTIONIS
 COD. PRAG UNIV. IV. D. 13 (= PR), FOL. 93RA-94RB

- 5 [93ra] Quaesitum est post de probatione dominicae resurrectionis.
 Et primo quaeritur utrum probari potuit.
 Secundo, supposito quod sic, utrum isto modo convenienter sit probata.
 Tertio, quare non fuit probata beatae Virgini.
- 10 Quarto, quare potius resurrectio probatur quam alii articuli.
 Quinto, cum fides sit ex auditu, quare non fecit probare per auditum.
 Sexto, utrum melior sit fides nostra quam Apostolorum; fides enim eorum ex visu et non ex auditu.
- 15 Septimo, quare non est probata per auctoritates sicut per rationes naturales.
 Octavo, quae istarum probationum sit potior, utrum scilicet illa quae est per auctoritates an illa quae per rationes.
- 20 <A. 1: Utrum resurrectio Christi probari potuit.>
 Ad primum sic.
 (1) Claritas corporis glorificati inproportionalis est oculis non glorificatis; ergo <in>visibilis. Ergo Apostoli non potuerunt videre gloriam resurrectionis in corpore dominico. Ergo eis non potuit
- 25 resurrectio gloriosa probari.
 (2) Item, si corpus glorificatum videtur ab oculis non glorificatis, hoc erit aut per elevationem potentiae in vidente aut per depressionem vel absconsionem claritatis in viso. Primo modo non videtur, quia corpus gloriosum non habet potestatem, ut eleuet potentiam in
- 30 vidente, sed solus Deus, qui potentiam creavit, ipsam elevare potest. Item nec per depressionem claritatis in viso videtur; quod fuerit, quia claritas corporis glorificati non habet sibi permixtum aliquid contrarii, quo possit obscurari, sed est lucidum in summo. Ergo si Apostoli viderunt, hoc fuit per occultationem claritatis gloriosi. Sed
- 35 occultatio sive absconsio illa non poterat esse per aliquod intrinsicum, ut corpus illud nihil haberet obscuritatis, sed esset totum cla-

17 potior] sit potior *add. Pr*

10 Ab dem vierten Artikel ist die Numerierung in der Durchführung nicht mehr identisch.

rum, ut dictum est. Ergo per aliquam formam extrinsecus assumptam fuit illa absconsio. Sed ubi sic est, non id, quod latet, videtur, sed forma superinducta; et ita corpus gloriosum videre non poterant Apostoli. Dicebatur quod bene verum est, quod corpus glorificatum a
 5 non glorificato non potest videri naturaliter, sed miraculose potest. Quod autem Apostoli viderunt, miraculum fuit.

Contra. Supra Lucam et Iohannem dicit glossa super illud *Palpate* etc.: Duo contraria Dominus ostendit in suo corpore, palpabile eiusdem naturae, ut informet ad fidem, et incorruptibile alterius gloriae,
 10 ut invitet ad praemium. Si eiusdem naturae, ergo natura non est demonstrata. Cum ergo ante esset visibilis per naturam, et nunc per naturam. [93rb] Praeterea non dicitur passibile simpliciter, nisi per naturam est passibile. Ergo eodem modo non est dicendum palpabile simpliciter, nisi quod naturaliter est palpabile sive per naturam.
 15 Dicit autem glossa: palpabile simpliciter, quia nullo addito; dicit palpabile eiusdem naturae etc. Per naturam ergo erat palpabile, pari ratione et visibile.

(3) Item, super Lucam ibidem dicit alia glossa: Corpus nostrum erit subtile, erit perfectum spiritualis potentiae et palpabile per
 20 veritatem naturae. Ergo per naturam palpabile etc.

(4) Item, Dominus dicit: *Palpate et videte, quoniam spiritus ossa et carnem non habet* etc. Hoc autem non diceret, nisi vellet ponere differentiam inter modum, quo videri potest spiritus, et modum, quo videtur corpus glorificatum. Sed spiritus posset miraculose videri et
 25 tangi. Ergo corpus glorificatum naturaliter et tangitur et videtur, quia, ut dictum est, per verba illa ostendere vult differentiam palpationis, quae erat in ipso, ab illa, quae possibilis est in spiritu etc.

Dicebat quod corpus glorificatum bene per naturam est palpabile ab alio glorificato, et sic procedunt praedictae rationes. Ab aliis au-
 30 tem, id est a non glorificatis, non per naturam, sed per miraculum.

(ag. 1) Sed contra primo videtur quod nullum corpus gloriosum ab alio glorioso sit naturaliter tangibile; secundo quod per miraculum sit tangibile a non glorificato. Quia qualitates tangibiles sunt princi-
 35 pia generationis et corruptionis, ergo est corruptibile. Cum ergo

4 dicebatur] dicebantur Pr 8 duo] dominus Pr 10 invitet] incitet Pr 11 visibilis] invisibilis Pr 33 miraculum] natureum Pr 34 tangibile] causa gloriae Pr

corpus glorificatum non sit corruptibile non est tangibile naturaliter etiam a corpore glorificato.

(ag. 2) Item dicit Gregorius: Naturae divinae virtus maxime apparet in his, quae supra naturam <sunt>. Sed tu dicis quod corpus
 5 Christi fuit palpabile per naturam; ergo per illam palpationem non est ostensa virtus resurrectionis. Magis non posset ad oppositum deflecti ratio ista secundum istum modum formandi. Propter hoc parum aliter dicendum sic: Per ea, quae supra naturam sunt, apparet
 10 virtus divina in resurrectione Christi, sicut Apostolis, et supra naturam apud illum esset, quod palpabile <et> quod incorruptibile esset etc.

(ag. 3) Item, Damascenus decimo capitulo quarti libri: Digne dictorum de Deo post resurrectionem diversi sunt modi. Nam haec vere quidem, sed non secundum naturam, sed secundum dispensationem
 15 ad certificandum et credendum, quoniam ipsum, quod passum est, corpus resurrexit, ut cicatrices, cib<ati>o, potatio post resurrectionem. Ergo non secundum naturam cibatus est et potavit, sed secundum dispensationem simpliciter etc. Palpatio illa fuit secundum cicatrices. Illae autem non secundum naturam, sed secundum dis-
 20 pensationem. Ergo palpatio illa non fuit secundum naturam. Et videtur ratio illa extendi ad corpora etiam glorificata, quia corpora glorificata non sunt alterius naturae quam non glorificata, sed eiusdem penitus. Ergo cum dicit simpliciter non secundum naturam, patet quod corpus glorificatum etiam a conformi non est visibile vel pal-
 25 pabile etc.

(ag. 4) Item, cum miraculo nihil obvient, et omnia per miraculum sunt possibilia, si, quod factum est Apostolis, miraculum fuit, vera probatio eis facta <est>.

(ag. 5) Item, Damascenus in fine: Seminatur corpus animale, gros-
 30 sum, palpabile; sed resurget in opposita qualitate, sicut dicit Apostolus. Ergo resurget inpalpabile. Ex his patet, quod corpus glorificatum non est palpabile ab alio. Postea videtur, quod naturaliter sit tangibile et visibile a corpore non glorificato. Quia sicut dicit Chrysostomus super illud Iohannis, ubi Dominus ostendit Thomae pedes,
 35 manus et latus: Corpus incorruptibile typos ostendebat clavorum, et tangibile erat manu mortali. Ergo corpus Christi similiter tangibile erat. Ergo secundum naturam.

3 dicit] dicitur Pr 9 virtus] virtus add. Pr 10 incorruptibile] irascibile Pr 13 post] primo Pr 18 fuit] fuerit Pr

Respondebat quod corpus Christi tangibile erat manu mortali; supple: per miraculum.

Contra. Possibile per miraculum non est possibile simpliciter. Ergo tangibile est naturaliter et non per miraculum est tangibile. Sed hic
5 dicitur tangibile simpliciter, quia nullo addito dicitur, quod est simpliciter dici.

(ag. 6) Item, si tangibile per miraculum dici potest simpliciter possibile, et ita omnia possibilia, etiam miracula omnino <vertuntur> in possibile. Ergo nec hominem esse asinum est impossibile,
10 quia miraculo posset fieri. Ergo quod dicit Chrysostomus, intelligendum est per naturam.

(ag. 7) Item Augustinus ad Orosium dicit: Sic clarifica<ta> quidem carne resurrexit, sed in ea clarificatione noluit discipulis apparere. Quare? Quia non possent oculis talem claritatem prospicere
15 etc. Aut loquitur de potentia respectu miraculi, aut respectu naturae. Non respectu miraculi, quia miraculose maius illo possunt. Ergo loquitur de potentia respectu naturae. Sed viderunt, ergo naturaliter simpliciter, et tetigerunt, et quidquid factum est ibi, naturaliter factum est.

20 (ag. 8) Item, damnati videbunt naturaliter corpus Christi glorificatum: *Videbunt enim in quem pupugerunt*, et non fiet eis miraculum, ut videant. Ergo multo fortius Apostoli potuerunt videre naturaliter, et viderunt corpus Christi glorificatum.

(ag. 9) Item Mc. ultimo, *Ostensus est eis in [93va] alia effigie* etc.
25 In glossa super Lucam habetur idem. Ergo non oportuit, quod viderent per miraculum etc.

(ag. 10) Item, dictum est Thomae: *Infer digitum huc* etc. Ergo intulit digitum. Ergo immediate se habuit ad corpus Christi. Sed quando duae figurae sunt immediatae, impossibile est alteram ab
30 altera non tangi. Ergo naturaliter tetigit etc.

(ag. 11) Item, cibatio et potatio non ostendunt gloriam; similiter nec tactus, cum fuit signum passionis, corruptionis et defectus. Quoniam ergo per hoc probavit resurrectionem, <etc>.

35

10 miraculo] se add. Pr 12 ad Orosium] deorsum Pr 18 tetigerunt] rectigerunt Pr

21 Joh 19, 37 24 Mk 16, 12 27 Joh 20, 27

Solutio. Circa hoc sunt duae opiniones. Una dicit, quod corpus glorificatum est naturaliter tangibile et visibile glorificato sive conformi, aliudformi vero non, nisi per miraculum. Unde, quod Apostoli tetigerunt, miraculum fuit. Alia opinio dicit quod corpus glorificatum
 5 duplicem habet naturam, subtilitatem scilicet et palpabilitatem, et potest uti utraque, quando vult. Unde in potestate habet, ut palpetur et non palpetur, et hoc totum naturaliter, quia per naturam existentem in eo. Contra hanc ultimam opinionem nihil est obiectum, nec ego contra eam aliquod dico.

10

<Ad argumenta>

Quae obiecta sunt contra aliam determinationem:

(ad 1) Quod obicitur, quod omne tangibile per naturam est corruptibile etc., potest dici, quod sicut dicitur perfectum dupliciter, ita
 15 natura vel naturaliter dupliciter. Est enim perfectum secundum tempus, et est perfectum simpliciter: Perfectus secundum tempus, non simpliciter, sicut homo in sua conditione sive creatione, quia non habuit, quidquid debebatur secundum naturam, habuit tamen quidquid tunc congruebat eum habere. Perfectus simpliciter erit in gloria. Etiam natura dupliciter: simpliciter et ut nunc vel secundum
 20 tempus. Palpabile secundum naturam vel est palpabile secundum naturam simpliciter, vel secundum naturam ut nunc. Item palpabile duo concernit sive claudit in intellectu suo, sive potentiam palpandi et modum palpandi. Potentia palpandi naturalis est simpliciter, quia
 25 est tam in glorificato quam in non glorificato. Modus autem palpandi non est naturalis nisi ut nunc. Dico ergo quod in palpatione corporis dominici potentia fuit naturalis; illa enim eadem est corporis ante glorificationem <et> post. Modus autem non fuit naturalis simpliciter, quia non per grossum medium palpatum est, sed per
 30 resistantiam corporis glorificati. Fuit tamen naturalis ut tunc. Dicendum ergo quod, si palpabile dicit naturam simpliciter, corpus glorificatum est palpabile, quia et tunc palpabile potentia<m> dicit, non modum. Et hoc modo intelliguntur auctoritates, quae ad hoc inducuntur. Si vero palpabile dicit naturam ut nunc, non est palpabile,
 35 quia tunc importat modum et non potentia<m>. Et hoc modo verum, quod omne quod passibile vel tangibile, secundum naturam est corruptibile.

7 palpetur] palpatur *Pr* 8 hanc] in eo *add. Pr* 13 tangibile] causabile est *Pr* 21 palpabile¹] palpebit *Pr*

(ad 2) Secundum hoc etiam solvi posset illud Gregorii: Necesse est omne, quod palpatur, corrumpi. ‚Palpatur‘ ibi dicit modum et potentiam coniunctam actui.

Quod obicitur: divinae naturae virtus magis apparet in his, quae sunt supra naturam; respondeo: Per illam palpationem actualem, quae fuit miraculosa quantum ad modum.

(ad 3) Quod obicitur de Damasceno, qui dicit hoc quidem vere non secundum naturam, sed secundum dispensationem etc.; respondeo: Potest dici quod cicatrices vere fuerunt in eo, sed non secundum naturam corporis glorificati simpliciter ut glorificatum, quia tunc omni corpori glorificato inessent. Infuerunt tamen secundum naturam huius corporis glorificati. Hoc enim corpus glorificatum erat corpus victoriosum, et ideo in exemplum virtutis et victoriae debuit habere cicatrices. Unde palpabilitas per cicatrices fuit miraculosa quo ad hoc, quod non fuit per naturam corporis glorificati ut glorificatum.

Quod obicitur de cibatione et potatione, quod dicit Damascenus, quod cibatio et potatio fuerunt in eo vere et non secundum naturam: est aperte pro hac opinione, ut dicatur quod vere comedit et bibit, sed miraculose. Potest tamen aliter dici, quod in cibatione et potatione sunt duo, scilicet conversio sive transsubstantiatio cibi et potus in carnem et sanguinem; et praeter hoc masticatio et traductio cibi vel sorbitio potus. Primum, scilicet conversio, pertinet ad necessitatem et indigentiam: quare non fuit ibi vera cibatio vel potatio quo ad hoc. Masticatio autem et traductio quantum ad cibum vel sorbitio quantum ad potum pertinet ad potestatem. Ideo quantum ad hoc cibatio vera et vera potatio ibi fuerunt. Unde haec fuerunt in eo non secundum naturam, id est indigentiam naturae, sed secundum naturam, id est potestatem naturae.

Item, cum tangibile dicatur, dupliciter: Quia potest resistantiam importare; sic non potuit gustare vel masticare, quia corpori glorificato nihil resistere potest. Vel potest dicere detinentiam, sicut etiam masticavit et trivit dentibus, quia potestatem habet detinendi. Sed quid factum est de illo cibo? Non enim cessit in nihilum. Posset dici, quia sicut creatoris est de nihilo aliquid facere, sic ipsius solius est, si vult, aliquid in nihilum redigere. Tamen, quia nihil odit eorum, quae fecit, et ipsi est cura de omnibus, nec creavit aliquid destruendo vel adnihilando; dicendum secundum Augustinum, quod conver-

sus est ille cibus in spiritualem substantiam, non quidem in corpus Christi spirituale, sed in vaporem, qui respectu corporis grossi spiritus dicitur. Patet exemplum in aqua, quae convertitur per actionem caloris in vapores substantiales. Unde, sicut differenter absorbet
 5 aquam terra sitiens et radius solis calens, quia illa indigentia et necessitate, hic autem potestate, sicut dicit idem Augustinus, sic differenter manducavit Dominus tunc et ante resurrectionem etc.

(ad 5) Quod obicitur de Damasceno: Resurrectio est in opposita qualitate etc.; palpabile ibi nominat non solum potentiam, sed etiam
 10 modum. Et bene concedo quod in gloria corpus martyrum erit inpassibile per naturam, nisi privetur modus.

(ad 6) Quod obicitur de illo, quod dicit Chrysostomus: Corpus incorruptibile etc., responsio habetur ex auctoritate. Immediate sequenti subiungit enim sic: Sed ne tumultuetis(?), condescensionis
 15 enim erat quod ferebat. Et ita patet, quod non accipit ibi tangibile simpliciter, sed secundum quid: est tangibile per miraculum. Nam tangibile per naturam simpliciter est tangibile. Si ergo dispensationis erat, non ergo naturae, sed miraculi.

(ad 7) Quod dicit Augustinus ad Orosium: Noluit apparere etc.,
 20 intelligendum est: <Quod> non posse<n>t prospicere per naturam, non excludit quoniam viderunt per miraculum. Causa autem, propter quam noluit eis ostendere, si diceremus quod illam non viderunt, posset esse quod magis duceret in spiritum quam in corpus spirituale, et ita per illam non probaretur resurrectio.

(ad 8) Quod obicitur: Damnati sine miraculo videbunt corpus Christi glorificatum etc., potest dici, quod non est simile, quia damnati habebunt corpus fixum, licet passibile, et visum fixum, licet passibile<m>. Et ideo excellentiae sensibilibus non poterunt corrumpere visum ipsorum. Sed possunt visum Apostolorum corrumpere, cum
 30 adhuc existentes in carne corruptibili visum non habent fixum. Tamen quaestio est, utrum oculus non glorificatus habeat proportionem ad claritatem corporis glorificati. Si non habet, quomodo videt? Si habet, contra: *Quae conventio lucis ad tenebras?* Sed de hoc nihil quaesitum est.

(ad 9) Quod obicitur, quod visus fuit in alia effigie, <sed> non fuit ibi miraculum; dicendum quod miraculum fuit, non quod viderunt effigiem quamdam in corpore illo, sine qua nihil est visibile vel tangibile, cum sit sensibile etc. Sed miraculum fuit, quod viderunt

glorificati corporis effigiem et putabant aliud corpus esse, donec aperti sunt oculi eorum, sicut dicitur Luc. eodem.

- (ad 10) Quod obicitur: Thomas immediate se habuit ad corpus Domini, ergo etc.; potest dici, quod <t>actus uno modo dicitur sensus essentialis in animali; sic verum est, quod illud, quod per naturam est tangibile, est corruptibile. Alio modo dicitur tactus coniunctio duorum penultima; sic non est verum quod tangibile sit per naturam corruptibile. Isto modo forte Thomas tetigit. Sed numquid tangendo sensit? Utique. Propter hoc dicendum ut prius, quod tangibile sive palpabile potest dicere potentiam tantum. Sic non omne, quod est per naturam tangibile, est per <naturam> corruptibile. Vel potest dicere cum potentia modum. Sic non fuit ibi tactus, quia non fuit per grossitiem, sed tantum per resistantiam corporis glorificati.

- 15 <A. 2: Utrum isto modo convenienter sit probata >
Secundo quaeritur: Cum apparitiones illae magis ostendant quod infirmitatis quam quod potentiae, non fuit, ut videtur, conveniens modus probationis resurrectionis.
- 20 Respondeo. Resurrectio est mutatio eiusdem a statu mortali in immortalitatem. Unde ad resurrectionem multae conveniunt conditiones: quaedam a parte immutati sive resurgentis, ut quod sit idem. Quaedam a parte mutationis, et hoc dupliciter: vel quo ad terminos vel quo ad veritatem mutationis, ut sic ostenderetur resurrexisse.
- 25 Oportebat ostendere, quod fuerat mortale, quod nunc immortale, quod idem, quod nulla sunt phantastica ibi. Et ex his partibus <et> ostensionibus, quarum unaquaeque ostendit et probat unam conditionem resurrectionis, sufficienter probatur veritas resurrectionis. Unde omnes illae apparitiones fuerunt unum argumentum. Cicatrices autem argumentum fuerunt quantum ad terminum a quo fuit mutatio; figuratio autem quantum ad ipsum mutatum, quod scilicet esset idem, quia eadem glorificati quae prius non glorificati. Cibatio, potatio quantum ad veritatem mutationis; qui enim phantastice suscitantur, comedere non possunt. Propter hoc dicitur Act. 1: *In multis argumentis apparens eis* etc. 'Multis' dico quantum ad particulares conditiones; primo tamen quantum ad veritatem resurrectionis.

8 corruptibile] corruptibilem *Pr* 26 nulla] nullum *Pr*

<A. 3: Quare resurrectio non fuit probata beatae Virgini >
Tertio quaeritur, quare non est probata resurrectio beatae Virgini,
sicut Apostolis et aliis.

Respondeo. Apparitio non est nisi ad duo, scilicet ad credendum
5 propter se et ad testificandum propter alios. Propter primum non
indigebat beata Virgo probatione, quia non decidit a fide. Alii autem,
quod ceciderunt a fide, ideo indigebant iterum ad fidem induci.
[94ra] Item beata Virgo non erat testificatura nisi Apostolis. Unde
nec oportuit, quod fieret ei apparitio ad testificationem, quia, cum
10 certi essent Apostoli de plenitudine Spiritus in ea inhabitante, statim
crederent beatae Virgini. Gentes autem, quibus Apostoli erant testifi-
caturi, non crederent eis, nisi dicerent se vidisse invicem, et sic
<Christum> apparuisse.

15 <A. 4: Cum fides sit ex auditu, quare non fecit probare per audi-
tum?>

Quarto quaeritur: Cum fides sit ex auditu, ergo debuit sufficere
probatio per auditum. Quare ergo subiecta est probatio per visum et
alios sensus?

20 Respondeo. Probatio dupliciter fit: vel propter se, vel propter
alios, quibus facta est. Propter se, ut mulieribus facta est per audi-
tum; Apo-stolis autem, qui testificaturi erant aliis et praedicaturi,
debuit fieri per auditum et per visum. Sed tunc obicitur de Maria
Magdalena, quae dicitur praedicasse; ergo ei similiter debuit fieri
25 probatio per visum. Ideo dicendum quod dupliciter est accipere
argumentum resurrectionis: ad credendum propter se, et ad hoc
sufficit auditus, maxime ubi constat denuntiatio, sicut hic constabat,
quod angelus Domini erat; vel ad testificandum, et tunc non sufficit
audivisse, sed vidisse. Et dico, quod Mariae Magdalenae facta est
30 apparitio per visum; unde conversa dixit: *Rabboni*, et Iesus ad eam:
Noli tangere etc. Si obicitur: Mulieres in ecclesia taceant, quomodo
ergo praedicavit?, solutio: Nec praedicavit in ecclesia, sed in genti-
bus. Unde si hodie esset defectus praedicatorum et fides periclitare-
tur, possent mulieres praedicare. Unde praeceptum illud, cum sit
35 affirmativum, obligat semper, sed non ad semper.

9 ei] et *Pr* 29 est] est *add. Pr*

30s. Joh 20, 16s.

<A. 5: Utrum melior sit fides nostra quam Apostolorum >

Quinto quaeritur, quae fides melior, nostra vel Apostolorum, qui crediderunt ex visu, nos ex auditu.

- Respondeo. Modus credendi in nobis potior est modo credendi in
 5 Apostolis, id est meriti maioris. Non tamen fides eorum minus bona, quia non innitebantur visui, sed per visum inducebantur. Alioquin etiam fides minor esset sicut et modus.

<A. 6: Quare resurrectio non est probata per auctoritates >

- 10 Sexto quaeritur, quare non est probata per auctoritates sicut per rationes. Et potest dici: immo per auctoritates.

Probata est, ut dixit Mariae *Dic fratribus meis: Ascendo ad patrem meum* etc. Ecce auctoritas Christi. Sed tunc obicitur quaestio, quare prius per auctoritatem probavit quam per rationes. Potest dici, quod

- 15 probatio per auctoritatem fit homini propter se; quae autem per rationes est, fit ei propter alios.

<A. 7: Quae istarum probationum sit potior, utrum illa quae est per auctoritates, an illa quae per rationes>

- 20 Septimo quaeritur quae probatio sit melior: utrum quae per auctoritatem aut quae per rationes. Et dicendum quod illa potior est, quae per rationes est. Unde in commento super principium De divinis nominibus ostenditur pluribus rationibus, quae probatio per rationes potior est ea, quae <est> per auctoritates. Et una ratio est, quae
 25 maioris dignitatis est, quod prius est natura, quam quod prius est tempore. Ratio autem natura prior est quam auctoritas. Ratio enim simul cum natura creata est. Non tamen a principio temporis et naturae cepit esse auctoritas. Alia ratio est, quia auctoritas a vera ratione processit, ratio autem nequaquam ab auctoritate. Et ita auctori-
 30 tas ortum habet a ratione, non e contrario. Et ideo probatio, quae per rationes, potior est. Unde subdit: Auctoritas, quae vera ratione approbatur, infirma videtur esse, et ita ratio adhuc potior est quam auctoritas et probatio haec illa potior.

12s. Joh 20, 17 22s. Cf. Albert, Super Dionysium De divinis nominibus, c. 1, n. 11 (ed. COLONIENSIS, XXXVII,1, S. 6, ZZ. 5-22). Die Passage geht auf eine Aussage Eriugenas zurück, die Albert als Kommentar in dem ihm zugänglichen „Corpus Dionysiacum“ vorgefunden und als Zitat übernommen hat.

Respondeo. Potest dici ,potior' dupliciter: scilicet ad merendum vel ad cognoscendum. Probatio, quae per auctoritates est, potior est ad merendum, quia per hoc magis habetur intellectus. Probatio vero, quae per rationes, potior est ad cognoscendum. Et ideo primo per
 5 auctoritatem probavit resurrectionem suam, ut mererentur et fidem haberent in se; postea per rationes.

<A. 8: Quaeritur de loco corporis glorificati>

Ultimo quaesitum est unum verbum de loco corporis glorificati.

10 Et opponitur sic. Duo corpora glorificata non possunt simul esse in eodem loco. Ergo corpus glorificatum et corpus non glorificatum similiter non poterunt esse in eodem loco.

Dicebat: Non sequitur, sed quod sequatur, probat sic. Corpori (quia corpus) debetur locus. Ergo cum natura corporis univoce salvetur in
 15 corpore glorificato et non glorificato, aequè se habet utrumque ad locum. Sed <ita constat> quod impossibile est duo corpora esse in eodem loco.

Respondeo. Posset concedi conclusio vera esse, nam ipsum corpus
 20 non glorificatum locus est glorificati, et ita continens glorificatum. Continens autem et contentum numquam possunt simul esse in eodem loco. Corpus autem glorificatum penetrativum est non glorificati. Inde argumentum non valet, nec verum est, quod similiter se habent ad locum et tactum, nisi accipiat de loco utrique proportiona-
 25 li. Sicut enim corpus non glorificatum replet locum sibi proportionalem, ita ut non sit alterius capax; sic corpus glorificatum replet locum glorificatum, sed respectu loci non glorificati. Patet quod non similiter se habent; immo plura corpora glorificata possent esse in eodem loco non glorificato. Non enim est eis commensuralis, quia
 30 nec natura vel potentia, nec similiter [94rb] se habent ad tactum. Tactus enim in corporibus non glorificatis est per mediam grossitiem, tactus autem glorificati corporis non exigit medium huiusmodi. Forsitan ratio est, quia medium in sentiendo imperfectionis est. Licet ergo una sit communis conditio, propter quam sint in loco, non ta-
 35 men simili modo se habent respectu eiusdem loci, sed numquam respectu loci sibi proportionalis.

T 19: ANONYMUS, QUAESTIO DE RESURRECTIONE CHRISTI
 COD. PRAG UNIV. IV. D. 13 (= PR), FOL. 210RA-211VB

[210ra] Quaesitum est de resurrectione.

- 5 Et primo de concomitantibus resurrectionem, quae sunt tempus et locus. Secundo de statu corporis Christi post resurrectionem.

<A.1: Utrum Christus clauso lapide exierit de sepulchro>

Ad primum obicitur sic.

- 10 (1) Gregorius in homelia et Augustinus: Sicut Christus intravit ad discipulos ianuis clausis, sic exivit clauso sepulchro.

(2) Item, super illud Matth. ultimo: *Et sedebat super eum*, glossa: Clauso sepulchro potuit exire qui exivit clauso Virginis utero.

Contra.

- 15 (ag. 1) Hieronymus: Non mihi credas, nisi ostendero tibi ex Vetro vel Novo determinatum. Sed hoc non est determinatum; ergo non est credendum.

(ag. 2) Item, quod dicit Augustinus: *Intravit ianuis clausis*, hoc non est mirum. Similiter aliquis potest intrare ianuis clausis, ut per fenestras.

- 20 Si clausis ianuis, id est per clausas ianuas: quaeritur unde habes hoc.

(ag. 3) Item, videtur quod exivit aperto sepulchro. Ambrosius: Angelus venit ut ministretur resurgenti. Non ministravit nisi amovendo lapidem, ut resurgeret de sepulchro. Ergo non exivit clauso

- 25 sepulchro, sed aperto.

Contra. Hieronymus: Angelum non ponimus ideo venisse, ut Domino resurgenti sepulchrum aperiret.

(ag. 4) Item, dicitur Matth. ultimo quod *terraemotus factus est magnus*. Quaeritur, ad quid factus est terraemotus, si Christus iam

- 30 resurrexerat.

(ag. 5) Item, Iohannes 20 dicitur, quod *vidit linteamina posita et sudarium per se involutum non cum linteaminibus positum*. Quicquid hoc fuerit ad rem, videtur quod nihil ad rem fuerit hoc dixisse.

- 35 Solutio.

(ad 1) Dicimus quod Christus clauso sepulchro exivit, et hoc ex Novo Testamento potest extrahi. Dicitur enim Matth. ultimo, quod *terraemotus factus est magnus*, deinde quod angelus revolvit lapi-

dem. Dicimus ergo quod, sicut dicit Chrysostomus: Ad hoc fuit terraemotus factus, ut milites, qui dormiebant, evigilarent, et ut coram ipsis vigilantibus angelus descenderet et amoveret lapidem, et amoto lapide videntes sepulchrum vacuum, crederent Christum resurrexisse, et credentes testimonium ferrent dominicae resurrectionis, sicut et ipsi tulerunt. Unde dicitur Matth. ultimo: Venerunt in civitatem et nuntiaverunt, quae facta fuerant. Hoc est una causa, quam ponit Chrysostomus. Unde dicimus, quod angelus non amovit lapidem, ut aperiret sepulchrum resurgenti.

- 10 (ad 2) Ad aliud dicimus quod Christus per clausas ianuas intravit ad illos, et hoc habetur ex eo, quod dicitur Luc. 24, ubi dicitur, quod, cum stetisset Iesus in medio discipulorum, conturbati fuerunt et conterriti. Non fuissent autem conturbati, nisi mirabili modo venisset ad eos. Unde patet, quod modo mirabili, scilicet per clausas ianuas, 15 intravit.

(ad 3) Ad aliud dicimus, quod Ambrosius dicit angelum ministrare resurgenti, non quia ministravit, ut resurgeret, sed quia ministravit ad probandum testimonium resurrectionis faciendo terraemotum, sed ut evigilarent milites et mulieres, quae nocte unguenta paraverant, sicut dicit Chrysostomus. Unde Hieronymus: Angelum non ponimus ad sepulchrum venisse, ut resurgenti Christo sepulchrum aperiret, sed ut splendore faceret sepulchrum videri vacuum. Nam tunc erat valde mane et tenebrae erant, ut dicitur Jo. 20, et quo ad hoc ministravit resurgenti.

- 25 (ad 4) Ad aliud dicimus, quod Chrysostomus duas ponit causas, quare factus est terraemotus: una, ut milites evigilarent etc., ut dictum est; et alia, ut mulieres illae, quae tota nocte paraverant unguenta, evigilarent et venientes ad monumentum et videntes amotum lapidem et sepulchrum vacuum, ipsum crederent resurrexisse, 30 et testimonium resurrectionis eius ad discipulos ferrent. Et ideo dicitur: *Et ecce terraemotus* etc.

(ad 5) Ad aliud dicimus, quod, sicut dicit Chrysostomus, quod viderunt linteamina posita et sudarium non cum linteaminibus, hoc factum est ad testimonium resurrectionis. Nam si furati essent, totum 35 asportassent. Unde Chrysostomus: Hoc maxime fuit signum resurrectionis, quia, si furati essent corpus, non fuissent solliciti denudare corpus et sudarium in unum locum involvere, sed ipsum simpliciter, ut erat, involutum asportassent. Alia etiam ratione dicit Chrysosto-

mus: Fuit hoc testimonium resurrectionis. Multa enim myrrha conglutinatum fuerat ut sudarium corpori Christi, ut dicitur Jo. 19; unde in parva hora non potuisset dissolvi. Immo prius possent milites evigilasse. Unde, quod viderunt sudarium per se involutum, item
 5 quod viderunt linteamina seorsum posita, signum est corpus ipsius non furatum fuisse, sed resurrexisse magis.

<A. 2: Utrum Maria Magdalena debuerit tangere Christum post resurrectionem>

10 Item quaeritur, Jo. 20 *Noli me tangere*; Hieronymus Ad Marcellam: Non meretur tangere, quoniam non credit resurrexisse. Ergo Magdalena non credebat resurre[210rb]xisse Christum, et ideo non ipsum tangit.

Contra. Ambrosius: Cur tetigit Thomas Dominum, qui non credidit,
 15 si Maria non tetigit, quia non credidit? Ad hoc dicit Ambrosius: Thomas non dubitavit de resurrectione, sed de resurgentis qualitate. Contra. Jo. 20: *Nisi videro, non credam*, scilicet ipsum resurrexisse. Ergo hoc dubitabat.

20 Solutio. Dicimus quod Maria dubitavit minime, sed credidit Christum resurrexisse. Nam cum dixit *Maria*, conversa illa dixit: *Rabboni*. Sed ipsa credidit ipsum resurrexisse mortalem et passibilem, non immortalem et impassibilem et glorificatum, et ideo ipsum tangere <voluit>, sicut ante passionem tetigerat, credens ipsum mortalem et
 25 passibilem adhuc esse. Et ideo nolebat, ut ipsum tangeret, quia tactus illius, sicut credebat, scilicet quod esset mortalis et passibilis, nihil valebat nec Mariae nec aliis. Nam Christum post resurrectionem tangere ut mortalem, non poterat ipsi proficere, sed tangere ipsum ut immortalem posset proficere. Et ideo noluit, ut ipsum tangeret.
 30 Unde Chrysostomus: *Noli me tangere*, scilicet sicut ante passionem tangebamus; id est: non credas me modo esse talem, qui humano indigeat obsequio, sicut ante passionem indigebam. *Nondum enim ascendi*, id est non debes me tangere, quia nondum credas me esse talem, qui debeat ascendere ad Patrem meum, id est immortalem et
 35 glorificatum. Voluit autem, ut Thomas ipsum tangeret, quia Thomas non credebat hominem, qui passus fuerat, resuscitatum. Et ideo tactus Thomae fuit utilis, ut scilicet crederet hominem passum tangibi-

10 20] 9 Pr

10 Joh 20, 17 17 Joh 20, 25 21s. Cf. Joh 20, 16

lem esse resuscitatum. Unde Chrysostomus: Tardissimae mentis est multum investigare. Unde, quia Thomas ita investigare volebat, utrum homo, qui passus fuerat, resuscitatus esset, multum investigare voluit. In quo apparuit, quod tardissimae mentis fuit. Et ideo, quia
 5 tactus est sensus certissimus, etiam hominibus tardissimae mentis, ideo voluit, ut ipse p<er> tactum agnosceret hominem passum esse resuscitatum.

<A. 3: De hora et tempore resurrectionis>

10 Item quaeritur de hora et tempore resurrectionis. Dicunt omnes, quod surrexit diluculo.

Item Augustinus dicit, quod fuit in sepulchro 40 horis. Hoc non potest esse, nisi fuerit tota nocte illa in sepulchro. Nam tunc erat aequinoctium. Unde dies habebat 12 horas et nox 12. Et quattuor
 15 horae <erant>, postquam positus est in paraseve, scilicet in hora nona. Ad hoc ergo, ut habeantur 40 horae, oportet ponere quod surrexit diluculo et tota nocte fuit in sepulchro.

Contra.

(ag. 1) Legitur Iudic. 16, quod Samson nocte media exivit civita-
 20 tem Gaza; et ibi significatur mysterium resurrectionis. Unde videtur quod Christus surrexit nocte media.

(ag. 2) Item, Jo. 20: Venerunt mulieres, *cum adhuc tenebrae essent*. Ergo venerunt de nocte; ergo cum iam surrexisset Iesus. Videtur quod de nocte surrexit, non diluculo.

25

Solutio. Ad hoc dicimus, quod diluculo surrexit et tota nocte fuit in sepulchro, secundum Augustinum.

<Ad argumenta>

30 (ad 1) Quod autem obicitur, quod Samson media nocte etc., dicimus quod in hoc non significatur resurrectio Christi secundum corpus, sed egressus animae Christi de inferno, sicut dicit Gregorius: Qui egressus fuit de nocte et eius spoliatio.

(ad 2) Ad aliud dicimus, quod dicebantur tenebrae esse, non quia
 35 esset nox, quando ad monumentum venerunt, sed diluculum erat. Unde nondum perfecte splendebat sol in nostro hemispherio, et ita

comparitione ad splendorem solis, quam habet in meridie, dicebantur adhuc tenebrae esse.

<A. 4>: Item quaeritur de qualitate Christi post resurrectionem.

- 5 (ag. 1) Jo. 20: *Stetit Iesus* etc., Gregorius: Duo mira iuxta hominis rationem valde contraria Dominus ostendit discipulis post resurrectionem: corpus incorruptibile et palpabile demonstravit. Nam et corrumpi necesse est, quod palpatur, et palpari non potest, quod non corrumpitur. Ergo duo contraria fuerunt in Christo secundum
10 humanam rationem. Sed humana ratio vera est. Ergo vere in eodem fuerunt contraria.

- (ag. 2) Item, non <omnis> tactus dicitur palpatio, sed illud dicitur proprie palpari, quod cedit palpanti. Sed corpus Christi post resurrectionem fuit palpabile. Ergo cessit palpanti. Sed omne quod
15 cedit palpanti, potest a duriori incidi. Haec enim est causa, quare manus mea potest incidi, non lapis, quia manus mea cedit palpanti. Ergo corpus Christi post resurrectionem fuit incisibile, et ita passibile et corruptibile.

- (ag. 3) Item, Luc. 24 dixit Dominus: *Videte quod spiritus carnem*
20 *et ossa non habet*. Ergo voluit, ut ipsi inter ossa et carnem discernent. Sed si caro eius non esset cedens palpanti, non posset sciri discretio inter carnem et ossa. Haec enim est discretio, quod caro cedit palpanti, ossa vero non. Ergo caro eius cedebat palpanti; ergo palparia poterant super illam carnem. Ergo poterat incidi, et ita corpus erat passibile. [210va] Ergo erat corruptibile.

- (ag. 4) Item, sicut volunt sancti, eadem natura manet in corpore glorificato et non glorificato; ergo eadem naturalis potentia vel impotentia. Ergo, sicut prius fuit caro Christi cedens palpanti, ita post resurrectionem. Ergo fuit incisibilis.

- 30 (ag. 5) Item Beda: Corpus nostrum glorificatum subtile erit, perfectum spiritualis potentiae, palpabile autem secundum veritatem naturae. Ergo corpus Christi similiter per veritatem naturae fuit palpabile etiam glorificatum, et ita corruptibile.

- (ag. 6) Item, Christus idem corpus et eandem carnem habuit ante
35 resurrectionem et post. Job 19: *In carne mea* etc. Ergo eadem componentia sive elementa. Sed elementa sunt activa et passiva. Per ac-

16 incidi] incedi Pr 19 24] 22 Pr 20 carnem] et ossa add. Pr

5 Joh 20, 26 19s. Lk 24,39 35 Ijob 19,26

tionem vero et passionem fit generatio et corruptio. Ergo corpus Christi glorificatum fuit corruptibile.

(ag. 7) Item, super illud Job: *In carne mea* etc., glossa: Non in aëreo vel alieno corpore, sed in eadem carne. Et hoc dicit contra haereticos, qui ponebant corpora non resuscitari ex illis pulveribus, quae erant in monumentis. Ergo tota natura corporis in resurrectione redibit. Ergo eadem componentia, et ita ut prius.

(ag. 8) Item, super illud alia glossa: Caro nostra eadem erit per naturam, diversa per gloriam.

10 (ag. 9) Item, Gregorius: Non aliud corpus, quam quod fuit, resurget, sed idem, et ita ut prius.

Si dicatur quod surget passibile per naturam, impassibile per gloriam, contra, Damascenus: Surget corpus omnino impassibile et immortale, non ergo palpabile per naturam.

15

Solutio.

(ad 1) Sicut dicit glossa super illud Jo. 20: *Intravit ianuis clausis*, ibi dicit glossa: Christus ostendit corpus palpabile et solidum posse penetrare, scilicet per subtilitatem. Unde fuit et palpabile et subtile
20 vel penetrativum. Dicimus ergo, quod corpus Christi et alia corpora resurgentia est dupliciter considerare. Est enim considerare corpus, inquantum est substantia quaedam completa in specie sua, id est in specie corporum. Et est considerare inquantum est organum, per quod anima operatur merendo et demerendo. Et hoc modo est in-
25 completum et impassibile, respectu animae. Dicimus ergo, quod, si primo <modo> consideretur corpus, sic est naturaliter passibile et similiter quodcumque corpus, et sic est palpabile, et sic est corruptibile. Sed quod dicitur: corpus est glorificatum, impassibile et incorruptibile; hoc est non inquantum est substantia completa in specie
30 corporum, sed inquantum est organum animae. Nam omnes dotes, quas habebit corpus, habebit propter animam. Unde Augustinus, De vera religione: Corpus per animam vigeat. Unde dicimus, quod si ponamus per impossibile animam a glorificato corpore posse separari, et secundum substantiam et secundum actiones corpus erat subtile
35 prius et impassibile, redibit ad naturam passibilitatis et ponderositatis. Unde patet quod, inquantum est ut organum et instrumentum animae, sic est impassibile et incorruptibile; ut autem est quaedam substantia completa in specie corporum, secundum hanc considerationem est palpabile et passibile et corruptibile.

- Sed si obicitur: ergo corrumpetur, non sequitur. Nam sicut dicit Gregorius <de beatis>: Nam licet naturalem habeant misericordiam ad reprobos, tamen in patria non movebuntur ad compassionem, quia sunt coniuncti divinae iustitiae. Tamen naturalem habent ad
- 5 illos misericordiam, sed non exit in actum propter coniunctionem sui cum divina iustitia vel cum anima. Sic ergo, licet videantur esse contraria, non tamen sunt. Similiter dicimus, quod corpus glorificatum, si consideretur ut est substantia completa quaedam, est passibile et corruptibile. Tamen haec potentia non exit in actum propter
- 10 coniunctionem s<u>i cum anima. Sic ergo, licet videantur esse contraria, non tamen sunt, quia esse corruptibile et palpabile, inquantum est substantia quaedam in sua specie completa, et esse incorruptibile, inquantum est ut organum et instrumentum animae, haec non sunt contraria.
- 15 (ad 2) Ad aliud quod quaeritur, utrum fuerit palpabile corpus Christi, dicimus quod sic. Et etiam fuit cedens palpanti, non tamen omnino eodem modo sicut ante resurrectionem, quia ante resurrectionem fuit cedens cuilibet palpanti. Unde fuit incisibile a quolibet palpante duro, sicut a ferro. Sed post non fuit cedens, nisi quantum
- 20 anima permittebat. Unde cedere poterat, quantum anima permittebat, et resistere, quando anima nolebat.
- (ad 3) Ad aliud dicimus quod idem corpus fuit ante resurrectionem et post. Et quod dico de corpore Christi, dico de aliis, quae resurgunt. Item dico: Est <idem> corpus naturaliter, et eadem sunt
- 25 componentia naturaliter. Sed tripliciter dicitur naturale principium. Uno modo, quod est de essentia rei, ut materia et forma; secundo quod est principium motus et quietis, secundum quod natura dicitur principium motus et quietis; tertio quod inseparabiliter et essentialiter inest. Non tamen est de esse, sed de bene esse, sicut impassibilitas, claritas illis, qui sunt in patria. Dicimus ergo, quod in corpore
- 30 Christi fuerunt eadem componentia et eadem elementa, secundum esse naturale primo modo sumptum, quoniam secundum substantias, sed non fuerunt ut contraria, [210vb] quoniam contrarietas non est naturalis, primo modo sumendo naturale, sed secundo modo, quia
- 35 est principium agendi et patiendi. Nam illae dispositiones, scilicet contrietates, secundum quas dicuntur activum et passivum, tollentur

6 cum-anima] Text wegen nicht klar zuzuordnender Einschübe unsicher 15 corpus]
corpus add. Pr 33 contraria] contraria add. Pr

ab elementis in patria. Nam sicut dicitur 1 Cor.: *Praeterit figura huius mundi*, quoniam in die iudicii manebunt elementa sub formis, sed non sub contrarietatibus, sub quibus sunt activum et passivum. Nam formae melioratae erunt, ita quod inter illa nulla erit contrarietas vel actio, sicut modo est. Sic erit corpus glorificatum ex eisdem elementis, ex quibus fuit ante resurrectionem, non tamen sub contrarietatibus, secundum quas elementa sunt activa et passiva. Unde, cum per actionem et passionem illorum causetur compositum corpus, non oportet, quod tale corpus corrumpatur.

10

<A. 5: Utrum Christus post resurrectionem habuerit duas effigies.>

(ag. 1) Quaeritur postea: Marc. 16 dicitur *Apparuit ei<s> in alia effigie*. Interlinearis: non in natura sua. Ergo aliam habuit effigiem, et aliam post resurrectionem, et ita duas habuit effigies.

15

(ag. 2) Item, Prov. 25: *Caelum sursum, terra deorsum*. Ergo cum Christus post resurrectionem nec esset in terra, corpus habens terrestre et mortale, nec in caelo, quia anima non ascenderat: ergo habuit corpus de medio statu. Ergo cum medium sit aër, habuit corpus aëreum; ergo duas effigies vel dua corpora.

20

(ag. 3) Item, super illud Marci *Apparuit in alia effigie*, Augustinus ad Paulinum: Quaeri solet, utrum in Christi corpore an in <corporibus> illorum aliquid sit factum, per quod agnosci non potuit. Et solvit: Sed me movet, quod legitur in transfiguratione eius, vultum eius sicut solem resplenduisse. Similiter post resurrectionem dicitur

25

lineamenta sui corporis mutasse, ut agnosci non posset; et post priora lineamenta, sicut tunc post transfigurationem, iterum assumpsisse. Quasi dicat: Sicut in transfiguratione corpus mutavit, et iterum idem corpus assumpsit, sic lineamenta corporis mutavit post resurrectionem, quando apparuit discipulis, et deinde illa assumpsit. Ergo post

30

resurrectionem habuit duas effigies: unam, in qua discipulis apparuit, et aliam, quae eius erat propria.

(ag. 4) Item Augustinus: Numquid potest Dominus facere secundum virtutem, quod puer potest? Sed puer potest mutare effigiem sicut in ludis illis. Ergo Dominus potuit, et ita habuit, ut videtur, duas

35

effigies.

12 Marc.] Matth. *Pr*

1s. 1 Kor 7, 31 12s. Mk 16, 12 15 Spr 25, 3 20 Mk 16, 12

Contra.

(1) Super illud Johann. 20: *Conversa illa*, etc., Hieronymus ad Eugeniam: Non iuxta Manichaeos et haereticos Dominus vultum mutavit, ut diversus et varius videretur. Ergo Dominus numquam vultum
5 mutavit. Ergo non habuit effigies duas.

(2) Item, Gregorius super illud Rom. 6: *Mors illi ultra non dominabitur*, dicit: Alteratio est quaedam mors. Sed Dominus post resurrectionem mortem non habuit; ergo nec alterationem. Ergo non fuit alteratus. Sed posito quod vultum mutaverit, sequitur quod
10 alteratus fuerit. Ergo non mutavit vultum sive effigiem.

Solutio. Ad hoc dicimus, quod Christus non habuit post resurrectionem duas effigies, sed unam tantum. Tamen quod visus fuit sub alia et alia effigie, hoc fuit a parte aëris circumfusi. Nam in aëre
15 circumfuso potuerunt esse diversae similitudines, sub quibus videretur diversimode.

<Ad argumenta>

(ad 1) Quod autem obicitur: Apparuit in alia et alia effigie, ergo
20 fuit in alia et alia effigie; dicimus, quod istud non sequitur, sed sensus est: apparuit in alia et alia effigie, id est discipuli viderunt ipsum in alia similitudine, sicut dicimus quod, cum sol habeat unam et eandem effigiem, tamen in alia effigie dicitur nobis apparere propter diversitatem vaporum vel nubium, sub quibus apparet. Similiter di-
25 cimus de apparitione Christi.

(ad 3) Ad aliud quod dicit Augustinus, quod lineamenta sui corporis mutavit et deinde illa assumpsit: intelligit non de illa mutatione post resurrectionem, sed in resurrectione. Quoniam ante resurrectionem fuerat macilentus, in resurrectione vero mutatum est corpus
30 eius in meliorem dispositionem, ita ut illi, qui ipsum prius viderant, propter bonam dispositionem corporis ipsum non agnoscebant.

<A. 6: Utrum frustra formam peregrini assumpserit>

(ag. 1) Item quaeritur: Dicunt sancti quod Christus habitum et
35 thema peregrini assumpsit. Videtur quod frustra; nam quod accipitur et non frustra, propter indigentiam accipitur. Vel quae sit indigentia quantum ad substantiam vel quantum ad ornatum et decorem? Sed

30 illi] ab illis *Pr*

<nec> quantum ad substantiam corpus glorificatum et maxime corpus Christi, quod erat splendoris ut sol, nec quantum ad decorem [211ra] indigebat huiusmodi exteriori habitu. Ergo frustra assumpsit.

- 5 (ag. 2) Item, isti habitus, in quibus apparuit, aut fuerunt creati aut non. Et videtur, quod fuerunt creati ex aëre, quia angelus ad hoc, ut nobis appareat visibilis, corpus aëreum in specie humana assumpsit. Ergo videtur, quod similiter isti habitus fuerunt creati ex aëre vel facti. Sed non potest creari vel assumi ex aëre, nisi assumens uniatur
 10 corpori assumpto. Ergo sicut angelus unitur aëri, quando nobis sub diversis speciebus apparet, ita videtur quod Christus assumpsisset corpus aëreum diversae speciei vel diversi habitus, sub qua diversa specie appareret.
- (ag. 3) Item, Isidorus: Apparitio est insensibilis rei sensibilis manifestatio. Ergo Christus habebat formam insensibilem, sed apparuit
 15 sub forma sensibilis. Ergo aliam assumpsit, et ita duas formas sensibiles habuit.

Solutio.

- 20 (ad 1) Ad primum dicimus, quod indigebat illo habitu exteriori, sed non sibi indigebat, sed nobis, ut nos per has diversas apparitiones informaret ad fidem. Unde Act. 1: *In multis argumentis appa-rens eis*.
- (ad 2) Ad aliud dicimus, quod illi habitus non fuerunt creati ex
 25 aëre, sed fuerunt assumpti, sicut assumpsit baculum et peram. Et postquam aperti sunt oculi, evanuit, et habitus illos dimisit vel in primam materiam redegit.
- (ad 3) Ad aliud dicimus, quod Isidorus intelligit de apparitione, quae est secundum superiorem naturam, secundum quod Dominus
 30 apparuit Moysi, et angelus Zachariae. Sed haec apparitio est secundum inferiorem naturam, quia corpus glorificatum naturaliter est sensibile, et naturaliter est possibile apparere hominibus, sicut videtur post.
- 35 <A. 7: Quaeritur, quare discipuli Christum non cognoverint>
 Item quaeritur, a quo factum sit, quod Christum non cognoverunt discipuli: utrum hoc sit a parte visi, vel a parte videntis.

(ag. 1) Videtur quod a parte videntis, quia super illud Gen. iuxta aliam litteram 19 *Percussi sunt aurisia*, Augustinus: Hac aurisia percussi fuerunt discipuli, qui Christum post resurrectionem cum ipso euntes non cognoscebant. Hoc ergo est a parte videntis.

- 5 (ag. 2) Omne quod cognoscitur, cognoscitur secundum qualitatem cognoscentium. Ergo si Christus cognoscebatur, hoc erat secundum qualitatem cognoscentium. Ergo quod non cognoscebatur, erat a parte videntis.

- (ag. 3) Item videtur, quod corpus glorificatum ab oculis non glorificatis non potest conspici, quia aeterni ad corruptibile nulla est proportio; ergo nec mortalis ad immortale. Sed videntis ad visibile est proportio. Ergo corpus glorificatum non potest videri ab oculis non glorificatis.

- (ag. 4) Item, excellentiae sensorum corrumpunt sensum. Ergo cum corpus immortale et glorificatum sit maxime clarum, non potest videri ab oculis non glorificatis.

- (ag. 5) Item super illud Luc. 24: *Et aperti sunt oculi eorum*, glossa: Subtrahitur illis species infirmitatis, ut incipiat apparere gloria resurrectionis. Ergo a parte videntis erat, quod non cognoscebant
20 ipsum.

Contra. Quod oculis non glorificatis possunt corpora glorificata videri, <dicat> Augustinus: Reprobi videbunt Christum in illa claritate qua iudicaturus <est>. Tamen reprobi non habebunt oculos glorificatos. Ergo oculis non glorificatis possunt corpora glorificata videri.

- 25 <Solutio.> Quod concedimus. Unde dicimus, quod corpora glorificata possunt videri et ab oculis glorificatis et non glorificatis. Sed ab oculis non glorificatis imperfecte propter claritatem ipsorum, sed ab oculis glorificatis perfecte. Et haec imperfectio non a parte visibilis
30 provenit, sed ex infirmitate videntis. Ita fuit in Christo. Unde Augustinus: Claritas quae fuit in Christo, postquam resurrexit, erat abscondita a discipulis. Sed licet esset visibilis quemadmodum sol in rota, et licet eius claritas sit visibilis, tamen propter infirmitatem oculorum absconditur, ne videatur. Unde nihil dicunt, qui dicunt
35 corpora glorificata ab oculis non glorificatis non esse visibilia. Quod ergo non cognoverunt Dominum, hoc fuit a parte videntis, scilicet a sensu vel imaginatione. Et item a parte visi, quia assumpsit habitum,

17 24] 23 Pr 35 glorificata] vero add. Pr

2 Cf. Gen 19, 11 17 Lk 24, 31

sub quo non fuit assuetus videri. Unde percussi sunt aurisia, et dicitur aurisia, sicut dicit Augustinus, quando aliquid, cum praesens est, non videtur ab illis, a quibus aliquid aliud, quod praesens est, videtur.

5

(ad 2) Quod obicitur, quod omne quod cognoscitur etc., dicimus quod haec propositio intelligitur sic, quod illud, quod cognoscitur, non potest cognosci secundum capacitatem sui, scilicet Deus. Nam Deus secundum immensitatem sui non potest cognosci, sed tantum

10 secundum capacitatem cognoscentium.

<A. 8: Utrum aurisia discipulorum fuit ab angelis bonis vel malis.>

Sed quaeritur: Cum dicat Augustinus hac aurisia percussos fuisse discipulos, qua percussi fuerunt [211rb] Sodomitae, quaeritur, utrum

15 discipuli percussi fuerunt a bonis vel malis. Et videtur quod a bonis, quia dicit Augustinus, quod eadem aurisia fuerunt percussi. Sed Sodomitae fuerunt percussi a bonis; ergo et discipuli similiter.

Contra. Beda: Non inconvenienter accipimus hoc impedimentum a Satana venisse, ne agnoscerent Iesum.

20

<Solutio.> Ad hoc dicimus, quod haec aurisia potuit esse ab angelis bonis, qua percussi fuerunt discipuli, quia propter meritum infidelitatis. Quia non crediderunt <Iesum> resurrexisse, puniti fuerunt per hoc, quod percussi sunt aurisia. Unde Lucae 24 dicitur: *O stulti*

25 *et tardi corde* etc. Haec autem punitio facta est per angelos bonos. Nam mali a bonis puniuntur; ipsi vero in hoc, quod habebant peccatum infidelitatis, mali erant. Cum autem dicitur a Satana, hoc dicitur, quia Satanas suggererat illis peccatum infidelitatis, propter quod merebantur punitiam illam. Vel potest dici quod percussi sunt ab

30 angelo malo. Et quod dicit Augustinus, quod hac aurisia <etc.>, dicimus quod similitudo refertur quantum ad passionem, non quantum ad modum actionis. Unde non sequitur, si percussi sunt eadem aurisia, quod ab eisdem sunt percussi.

<A. 9: Utrum naturae corporeae debetur intrare ianuis clausis.>

35 Item <quaeritur>, utrum clausis ianuis intrare debetur naturae corporeae. Videtur quod non.

24 24] 23 *Pr* 36 item] item *add. Pr*

24s. Lk 24, 25

Augustinus super illud Jo. 20: *Intravit ianuis clausis*, ibi dicit: Moli corporis ratione divinitatis clausa non potuerunt obstare ostia. Ergo cum divinitas non sit in nostro corpore, videtur quod intrare clausis ianuis non debetur naturae corporeae.

5

- <Solutio.> Ad hoc dicimus quod, sicut vult Augustinus, Gregorius, Beda et Ambrosius: Corpus glorificatum secundum naturam propriam, qua est corpus et species completa in genere corporum, est palpabile etiam a corpore non glorificato. Quod autem est penetrativum vel ianuis clausis potest intrare, sibi debetur non a natura, qua est corpus quoddam, sed ex coniunctione animae. Unde omne corpus glorificatum ad nutum animae potest omnia corpora intrare. Quod autem dicit Augustinus, quod hoc debetur ratione divinitatis vel a verbo divinitatis: Dicimus quod divinitas potest esse in aliquo dupliciter, scilicet aut per essentiam et efficaciam: sic fuit unita corpori Christi glorificato; vel per efficaciam tantum: sic est corporibus glorificatis unita. Et ita a divinitate est, quod corpus glorificatum possit alia corpora subintrare, non a divinitate, quae sit unita corporibus aliorum hominum glorificatis per essentiam, sicut fuit unita corpori Christi, sed tantum est a divinitate per efficaciam.

<A. 10:> Item, utrum resurrectio sit proprie corporis vel coniuncti, quaeritur.

(...)

- 25 Solutio. Ad hoc dicimus quod corpus dicitur animatum, et homo dicitur animatum, sed diversimode. Dicitur enim corpus animatum, id est anima vegetatum. Unde anima comparatur ad corpus sicut forma vel entelechia. Homo autem dicitur animatum, non anima sicut forma, sed quia anima est eius pars. Similiter dicimus, quod
30 corpus vivit anima sicut forma, homo vivit anima, quae est eius pars. Similiter dicimus, quod resurrectio dupliciter dicitur: Uno modo resurrectio iterata hominis completio, vel iterata corporis et animae copulatio; sic resurrectio est proprie coniuncti. Alio modo dicitur resurrectio eius, quod erat corruptum, re<d>integratio. Sic dicitur
35 resurrectio solum esse corporis.

<A. 11: Utrum post raptum Pauli fuerit resurrectio>

Item, cum Paulus raptus fuit, ponamus quod anima fuerit extra corpus (...) Quaeritur utrum dicatur resurgere. (...) [211va] (...)

5 <A. 12> Item quaeritur utrum corpus debeat resurgere. (...)

<A. 13> Item quaeritur, utrum omnium praeter Christum erit universalis resurrectio.

(1) Videtur quod non. Super illud Mt. 27 *Multa corpora sancto-*
10 *rum resurrexerunt*, Rhabanus: Hi credendi sunt cum Domino simul
ascendisse cum corpore. Ergo isti non resurgent, et ita non erit uni-
versalis resurrectio omnium.

(2) Item Beda: Nec ulla, id est nulla, ratione dicunt, qui dicunt
15 ipsos, qui cum Domino surrexerunt, in cinerem fuisse reversos. Ergo
non fuerunt reversi in cinerem. Ergo non iterum resurgent.

(3) Item Chrysostomus: Gloriose surrexerunt, quod est signum
verum [211vb] dominicae resurrectionis. Si resurrexissent et deinde
mortui essent, sicut Lazarus, non esset signum verum dominicae
resurrectionis. Ergo vere surrexerunt. Ergo non erit universalis re-
20 surrectio illorum cum aliis.

Contra.

(ag. 1) Hieronymus: Quomodo Lazarus resurrexit, sic corpora
sanctorum surrexerunt. Sed Lazarus ita surrexit, quod post resurrec-
tionem corpus animale habuit et mortale. Ergo similiter illi habue-
25 runt post corpora animalia et mortalia. Ergo illorum cum aliis erit
generalis resurrectio.

(ag. 2) Item Augustinus: Hi creduntur ad horam resurrexisse.
Ergo non resurrexerunt resurrectione aeterna, qua alii generaliter
resurgent.

30 (ag. 3) Item Augustinus: Simul et semel erit omnium resurrectio,
ut privilegium Christi maneat, quo dicitur: *Non dabis sanctum tuum
videre corruptionem*. Ergo beata Virgo cum aliis resurget.

Sed quod hoc sit falsum, <ostendit> Augustinus in oratione ad bea-
tam Virginem: Ubi posuit Filius tuus, quod ex te sumpsit, scilicet
35 humanitatem suam, ibi et te reginam posuit, ex qua carnem sumpsit.
Ergo beata Virgo iam resurrexit.

(ag. 4) Item, Augustinus quaerit: Quomodo pars sit cum Verbo, et
pars cum verme, non video. Ergo non est pars cum verme.

(ag. 5) Item, super hoc, quod dicit Augustinus, ut Christi solius privilegium maneat, quod dicitur *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*: ergo videtur, quod omnia alia corpora putrefacta fuerunt. Hoc etiam videtur, quia Apc. 11 dicitur *Post tres dies, et 5 dimidium spiritus vitae intrabit in eos*, scilicet Heliam et Enoch. Interlinearis: id est post tres annos. Ergo recipiunt putrefactionem. Ergo si talia putrefiunt, multo magis et illa putrefactionem recipiunt. Contra.

(1) Si omnia a corpore Christi putrefiunt, ergo et corpus beatae 10 Virginis, quod videtur Augustinus negare.

(2) Item, super illud ad Thess. 4 *Deinde nos qui vivimus*, glossa: In ipso raptu erit mors illorum et resurrectio. Ergo non putrefient, et ita nihil videtur dicere Augustinus.

15 Solutio. Dicimus quod non erit universalis omnium resurrectio. Immo illa corpora, quae cum Domino surrexerunt, non resurgent, nec corpus beatae Virginis.

<Ad argumenta>

20 (ad 2) Et quod dicit Augustinus, quod ad horam surrexerunt, hoc dicit opinando, vel dicit ad horam illa surrexisse, quia momentanea fuit illorum resurrectio. Ergo cum Domino surrexerunt, et non fuit successiva.

(ad 3) Ad aliud quod dicit, quod simul et semel erit omnium re-
25 surrectio, dicimus, quod Augustinus hoc dicit non asserendo, sed opinando. Quod autem dicitur, de solo Christo dicitur: *Non dabis sanctum videre corruptionem*, dicimus: Quaedam est corruptio, quae dicitur resolutio usque in ultima elementa, et dicitur graece 'dyastola', ut dicit Damascenus. Hanc non habuit Christus, sed etiam hanc
30 non habuit beata Virgo, et corpora aliorum sanctorum. Et haec corruptio dicitur passiva. Est item quaedam activa corruptio, quam scilicet contrahit anima infusa corpori ab ipso corpore, et haec inclinatur ad culpam. Et haec procedit a fomite. De qua dicitur Sap. <9>: *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam*. Hanc corruptionem
35 habuerunt omnes alii praeter Christum, et de hac intelligit Augustinus.

T 20: ANONYMUS, QUAESTIO DE ASCENSIONE CHRISTI
 COD. PRAG, UNIV. IV.D.13, FOL. 211vB-212rB

[211vb] Quaerebatur de ascensione.

5

<A. 1: Et primo utrum ascensio sit motus, et omnino an motus localis debeat corpori glorificato.>

Cum enim motus sit entelechia in potentia secundum quod huiusmodi: et sic debetur solum existenti in potentia inquantum huiusmodi.
 10 modi.

Est iterum motus actus imperfectus, et sic imperfecto debetur. Corpus autem glorificatum non est iam amplius in potentia, sed reducta est tota sua possibilitas, secundum quam erat perfectibilis, ad actum. Non est iterum ens imperfectum, cum sit iam in fine perfectionis et beatitudinis. Non videtur eius aliquo modo esse motus, cum iterum non sit motus ad illud, quod iam est habitum, sed habendum, cum distet a mobili, vel mobile ab ipso. Corpori autem glorificato nihil deest, sed habet, quidquid perfectionis habere potest. Adhuc non videbitur eius esse motus.

20

<Solutio.> Dico ergo, quod motus localis aliquando datur mobili propter imperfectionem in ipso, et illa est secundum ubi tantum; aliquando propter imperfectionem in altero; aliquando propter manifestationem potentiae. Corpori ergo glorificato existenti in ubi non
 25 sibi omnino convenienti vel proportionali datur motus localis, ut per ipsum acquirat ubi suae naturae conveniens. Corpori autem glorificato iam existenti in suo loco et ubi proportionali aut non datur localis motus, sed est ei agilitas pro motu; aut est ei motus localis propter manifestationem potentiae perfectae in illo, ut cum sit in loco uno,
 30 possit esse in loco alio. Angelis autem existentibus in suis locis spiritualibus datur motus localis propter imperfectionem in aliis. [212ra] Motus ergo ascensionis est eius, quod secundum ubi solum est imperfectum, ut acquiratur ubi et locus conveniens omnino naturae corporis glorificati. Cum enim corpus glorificatum sit subtile in fine
 35 subtilitatis in genere corporum, clarum et luminosum in fine claritatis et luminositatis in genere corporum, corpori illi debetur <locus> sicut et locus universaliter. Erit ille locus proportionalis et conveniens naturae corporis glorificati, in quo est subtilitas, claritas, lumi-

nositas, dictae subtilitati, claritati, luminositati proportionalis. Huiusmodi autem est subtilitas, luminositas, claritas <quod> non reperiuntur in sphaera inferiori, sed superiori, quae dicitur caelum. Si ergo corpus glorificatum fuerit in sphaera inferiori, erit motus, ut
 5 sit in sphaera superiori et omnino in caelo. Motus autem <de> sphaera inferiori ad superiorem est ascensio. Ascensio itaque debebitur corpori glorificato sic se habenti.

Sed tunc non videtur descensio respondere illi ascensioni. Cum enim in parte inferiori sit tenebrositas et densitas, quae non conve-
 10 niunt corpori glorificato, descensus corporis glorificati non videbitur esse propter aliquid sibi conveniens. <Solutio.> Est tamen propter aliquid sibi conveniens, quod est oboedientia suo creatori, et ex oboedientia illa erit ei melius.

15 <A. 2:> Deinde quaeritur, utrum corpus glorificatum subito moveatur an sit motus eius in tempore.

(ag. 1) Cum enim non possit in eodem nunc esse sursum et deorsum propter contrarietatem ipsorum et distantiam summam, in alio et alio nunc erit sursum et deorsum. Inter illud nunc sunt nunc infi-
 20 nita et tempus medium. Motus ergo ipsius corporis glorificati erit in tempore a sursum in deorsum, vel econtra.

(ag. 2) Item, motus corporis glorificati est medio loco proportionalis inter motum corporis non glorificati et motum spiritus. Motus autem spiritus est penitus in nunc, motus autem non glorificati est in
 25 tempore omnino. Erit motus corporis glorificati quodammodo in tempore, quodammodo subito et in nunc. Hoc autem non contingit nisi fiat repente, hoc est quod fiat in nunc secundum sensum et perceptionem, et in tempore tamen secundum veritatem, videlicet in tempore insensibili.

30 (ag. 3) Item, quasi corpori glorificato debeatur locus sibi aequalis, principium corporis erit in principio loci, et medium in medio, et finis in fine. Quoniam autem principium est prius medio, et medium prius fine – in his enim est ordo –, erit prius principium corporis sive pars prior eius in medio loco, posterius autem in fine. Si autem est
 35 per prius et posterius in medio loco et fine, erit secundum tempus factum in medio et fine et principio. Et quia hoc est per motum, erit motus eius in tempore.

<Solutio.> Istud autem concedunt magistri, determinantes locum secundum analogiam Deo, intelligentiae, corpori glorificato et non glorificato, et consequenter motum in tribus. Deus enim non dicitur in loco, nisi quia praesens est loco cuilibet. Non definitur a substantia
 5 sua, vel virtus vel operatio loco. Intelligentia autem dicitur esse in loco, quia operatio sua loco definitur. Operatur enim in loco uno, ita quod non in alio. Substantia autem ipsius non est loco definita. Corpus autem glorificatum secundum se est contentum loco et definitum, cum habeat dimensionem terminatam secundum sursum, deorsum, ante, retro, dexteram, sinistram. Termini autem harum dimensionum sunt definitiones loci. Corpus autem non glorificatum continetur loco suo, inquantum suum locum replet. Quod non fuit glorificati. Unde glorificatum cum non glorificato potest simul esse, sicut subtile cum grosso. Ista autem repletio debetur materiali naturae
 10 existenti in corpore non glorificato, a qua nascitur corpulentia et grossities, cui debetur replere. Et materiae proprium est contineri, formae autem continere.

Motus autem non debetur Deo propter locum, cum cuilibet loco sit praesens. Non est autem motus ad illud, quod est praesens mobili,
 20 sed ad illud, quod distat ab eo. Intelligentiae autem debetur motus spiritualis propter locum ipsius, in quo est eius operatio. Non enim est semper praesens loco, in quo potest esse sua operatio. Ut ergo praesens fiat loco, in quo debet esse sua operatio, adest illi per motum spirituales, qui tempore non mensuratur. Motus enim eius non
 25 est continuus, cum mobile non sit continuum. Unde nec mensura motus convenit, quare non tempus, sed nunc. Quoniam autem corpus [212rb] glorificatum et non glorificatum est continuum, magnitudo iterum, super quam est motus, est continuus: erit et motus continuus quasi et illud, quod est mensura motus. Eductiva autem mensura motus non potest esse nunc, sed tempus. Et ita movetur adhuc
 30 corpus glorificatum in tempore. Sed differt tempus motus glorificati a tempore motus non glorificati sicut sensibile a <non> sensibili. Posset tamen dici, quod motus glorificati corporis est in nunc, et quia non est in eodem nunc in locis diversis, sed in alio et alio nunc erit,
 35 inter quae non est tempus medium.

<A. 3:> Item quaeritur, cuius est ascensio.

Et dicit auctoritas, quod *qui ascendit, ipse est, qui descendit*. Sed Christus per naturam humanam ascendit, nam ex illa parte requirebat ubi sibi conveniens, et est locus superior. Ergo per naturam humanam descendit. At hoc falsum. Nam Deum descendere non fuit nisi divinam naturam uniri humanae naturae.

Item, quidquid dicitur de divina natura, dicitur de tota trinitate. Sed descendit divina natura; ergo tota trinitas; ergo Pater. Et hoc est falsum.

10

<Solutio.> Et dicendum quod divina natura in Filio descendit et unitur carni. Unde non sequitur quod tota trinitas. Item, descensio huiusmodi non est contraria ascensioni. Ascensio enim fuit motus ad ubi, sicut dictum est. Descensio autem erat humiliatio, ut uniretur

15 divina natura carni, et omnino naturae humanae.

<A. 4:> Deinde quaeritur, utrum ascensio fuerit ad locum an ad dignitatem.

Et dicit auctoritas, quod *qui descendit ipse est qui ascendit super omnes caelos*. Sed non est caelum aliquod super omnes caelos nisi caelum trinitatis. Ergo ascendit ad caelum trinitatis. Ascendere autem ad caelum trinitatis non est nisi ascendere ad aequalitatem Patris. Ergo Christus ascendit ad aequalitatem Patris. Hoc autem videtur impossibile. Nam impossibile videtur corpus quantumcumque glorificatum esse super caelos angelorum, cum enim proportio sit loci ad locum, quae est locati ad locatum. Natura autem angelica est nobilior omni corpore glorificato; erit et locus angelorum nobilior omni loco corporis glorificati. Quare locus angelorum super locum omnium corporum glorificatorum.

30

<Solutio.> Et dicendum quod anima Christi nobilior est omni alia creatura, et ita locus eius nobilior et super locum omnis creaturae, etiam spiritualis. Anima ergo Christi erit super locum angelorum ita quod in suprema parte illius loci. Et quia anima Christi unita est suo corpori, ideo et corpus eius glorificatum super locum est angelorum. Non tamen ascendit ad caelum trinitatis, inquantum est corpus.

35

<A. 5: Utrum corpus glorificatum possit esse in loco quantumlibet parvo et magno>

Deinde sequitur: Utrum corpus glorificatum possit esse in loco quantumlibet parvo et magno.

- 5 Et si huiusmodi est, aut erit hoc ex natura corporis contenti glorificati, aut continentis non glorificati. Si ex natura corporis contenti, corpus ergo contentum esset possibile ad dimensionem maiorem et minorem, et ex hoc posset esse in loco maiori et minori. Hoc autem est falsum, cum habeat dimensionem trium actuum non possibi-
- 10 lem esse maiorem vel minorem. Sed ex parte corporis continentis non glorificati, corpus continens non glorificatum erit possibile, ut recipiat dimensionem maiorem et minorem, et hoc inquantum est manens non glorificatum aut inquantum est possibile, ut fiat glorificatum. Sive sic sive sic, licet sit possibile, ut recipiat dimensionem
- 15 maiorem et minorem, non habens actu oppositas differentias magnitudinis, non propter hoc actu recipiet locus maior et minor corpus idem glorificatum, et ita non videtur, quod corpus glorificatum possit esse in loco quantumlibet magno vel quantumlibet parvo.
- 20 <Solutio.> Et dicendum quod sicut lux vel radius existens in eadem dimensione potest replere locum maiorem et minorem – replere quidem, ut sit diffusa per tactum, et hoc est quod diffundit se secundum naturam recipientis –, ita corpus glorificatum, cum sit luminosum super luminositatem radii, manens in eadem dimensione, dif-
- 25 fundit se per locum recipientem ipsum secundum possibilitatem capacitatis illius loci et receptionis illius.

T 21: WILHELM VON BAGLIONE,
 QUAESTIONES DE RESURRECTIONE CHRISTI
 COD. FLORENZ, BIBL. NAZ. CONV. SOPPR. B 6.912, FOL. 40VB-45VA

5 [40vb]

<Q. 1:> Quaestio est, utrum sine resurrectione Christi passio sua esset sufficiens ad restituendam homini salutem per peccatum amissam.

Quod sic ostendebatur.

10 (ag. 1) Primo, quia vita Christi, quam in passione pro hominis reparatione obtulit, melior fuit toto humano genere. Ergo Pater debuit eam accipere longe amplius quam peccatum hominis ponderaret. Et sic etc.

(ag. 2) Praeterea, oboedientia Christi fuit personae infinitae. Prae-
 15 valuit ergo contra inoboedientiam Adae et quidquid inde secutum est. Sed hoc ponit plenam restitutionem. Ergo etc.

(ag. 3) Praeterea, sicut dicit Augustinus 4. De trinitate, capitulo 3: Christus unam suam mortem simplam contra nostram duplicem impendit. Ergo resurrectio fuit sacramentum et exemplum. Sed mor-
 20 tem tollere est vitam dare; sacramentum et exemplum esse est tantum significare. Ergo passio fuit sufficiens, nihil agente ad hoc resurrectione.

(ag. 4) Item, sicut probat Anselmus: Sanguis Christi plenissime satisfecit pro peccato hominis, immo una gutta sufficienter pro mille
 25 mundis. Ergo quod ultra sanguinis effusionem factum fuit, ad salutis restitutionem necessarium non fuit; et sic etc.

Dicebat quod resurrectio valebat ad efficaciam, eo quod erat efficax motivum ad credendum Christum esse Deum. Sine qua fide non
 [41ra] habet ipsa passio Christi fructum sive efficaciam in nobis.

30 Contra. Cum efficacia non se extendat ad omnes, dato quod nullus salvaretur, adhuc manet sufficientia salutis acquisita per passionem, et sic reddit primum.

(ag. 5) Praeterea, cum fides sit de non visis, et magis arduum sit credere quod visis <non> potest pobari; videtur quod exhibitio
 35 resurrectionis non sit conveniens motivum ad fidem.

(ag. 6) Praeterea, credibile ut huiusmodi est invisibile; ergo nihil ad fidem, ut resurrectio exhiberetur ut praesens.

(ag. 7) Praeterea, Dominus moriens dixit *Consummatum est*, Jo. 19. Quod intelligitur de his, quae pertinebant ad salutem humani generis. Ergo quod postea factum est, non erat saluti nostrae necessarium.

5 (ag. 8) Praeterea, latro intromissus est ad beatam visionem ante resurrectionem, sicut patet ex verbis Domini Luc. 23. Quae quidem beata visio necessario infert resurrectionem futuram corporis. Aliter beatus perpetuo esset obligatus debito peccati, per quod introducta
10 nem admissus est. Ergo passio suffecit ad plenam restitutionem.

(ag. 9) Praeterea, ad meritum Christi pertinet hominis restitutio. Sed resurrectio cadit extra meritum Christi; non enim videtur Christus aliquid in resurrectione meritorie egisse. Ergo resurrectio non est ad hoc necessaria.

15 (ag. 10) Praeterea, qui pro inimicis dedit mortem suam, dabat ob hoc amicis vitam suam, ut dicit Augustinus 13. De trinitate cap. 16. Sed haec vita est vita gloriae, per quam et in qua est plena remuneratio. Ergo etc.

(ag. 11) Praeterea, unde Christi formatur sponsa ipsa, scilicet ecclesia, illud sufficit ad plenam restitutionem. Sed de Christo adhuc in cruce pendente fluxerunt sacramenta, quibus formatur ecclesia. Sicut dicit glossa super illud Psalmi: *Numquid qui dormit* etc. Ergo etc.

(ag. 12) Praeterea, donum passionis maius est quam delictum Adae. Sicut dicit glossa, Rom. 1: Omnino delevit illud. Ergo etc.

25 (ag. 13) Praeterea, sicut dicit glossa, Hebr. 9: Sanguis Christi mundat peccatum libertate restituta. Sed ista ponunt plenam restitutionem. Ergo etc.

(ag. 14) Praeterea, Christi passio excedebat, quidquid homo ante peccatum mereri potuisset et quidquid per peccatum debuit. Sed
30 constat quod, si stetisset, fuisset assecutus plenam beatitudinem per meritum suum, et hanc beatitudinem per peccatum amisit. Ergo etc.

(ag. 15) Praeterea, sicut dicit Anselmus 2. Cur Deus homo, cap. 19: Necesse erat, ut per Christum hominem passum salus amissa aliis redderetur, sed non ipso, quasi cum non amiserat. Ergo homini. Sed
35 hoc est per virtutem passionis. Ergo etc.

19 Christi] Christus F 33 aliis] aliter F

1s. Joh 19, 30 6 Cf. Lk 23, 43 22 Ps 40, 9

(ag. 16) Praeterea, Christus inquantum homo nihil fecit in resurrectione. Aliter esset resurrectio a virtute creata. Nec inquantum Deus fecit aliquid quod non ante, quia semper uniformiter se habet. Ergo ex nulla parte resurrectio fuit ad salutem necessaria.

5 Contra.

(ag. 17) Resurrectio Christi est causa nostrae, sicut dicit glossa, Phil. 2. Ergo si Christus non surrexisset, nec nos. Haec etiam consequentia patet per Apostolum, 1 Cor. 15. Sed sine quo non est nostra resurrectio, est ad hominis restitutionem necessarium. Ergo etc.

10 (ag. 18) Praeterea, Christus est et fuit caput ecclesiae. Ergo tam gratia quam gloria deberent prius in capite esse, et ab eo ad membrum derivari. Sed non est corpus mysticum plene restitutum sine gloria corporis. Ergo ista necessario praecessit in capite; et sic etc.

(ag. 19) Praeterea, resurrectio Christi utramque, scilicet animae et
15 corporis resurrectionem, nobis praestitit. Sed in hoc est plena salutis restitutio. Ergo etc.

(ag. 20) Praeterea, resurrectio conformior est nostrae saluti quam passio. Quod potest colligi ex verbis Apostoli Rom. 4: *Resurrexit, inquit, propter iustificationem nostram*. In quo intelligo et deletio-
20 nem peccati et informationem per gratiam. Potest etiam colligi ex verbis Augustini 4. De trinitate cap. 9. Sed illud quod est conformius, magis habet rationem causae. Ergo magis est causa resurrectio quam passio.

(ag. 21) Praeterea, licet per passionem [41rb] liberaretur homo
25 captivus, tamen non esset plena restitutio, nisi erigeretur homo deiectus. Sed haec erectio fit per resurrectionem, sicut dicit Augustinus 4. De trinitate cap. 5, et Gregorius Moral. 16. Ergo etc.

(ag. 22) Praeterea, cum homo detineretur merito peccati et violentia diaboli, debuit in hominis redemptione et plena restitutione ex-
30 hiberi iustitia et manifestari potentia. Sed in passione non ostendit se Christus potentem, sed in resurrectione, sicut dicit Augustinus, 13. De trinitate cap. 14. Ergo etc.

(ag. 23) Praeterea, sine fide non est efficax passio, sicut dicit glossa Rom. 3: *Quem proposuit Deus propitiationem pro peccatis nostris*.
35 Sed sine resurrectione est fides inanis, ut dicit Apostolus 1 Cor. 15. Ergo etc.

18 4] 5 F

8 Cf. 1 Kor 15, 14 18s. Röm 4, 25 34 Cf. 1 Joh 4, 10 35 Cf 1 Kor 15, 14

(ag. 24) Praeterea, passio Christi fuit debita, cum omnis creatura se totam debuit Deo, maxime Christus. Ergo non fuit grata, quia gratum et debitum sunt opposita. Si non fuit grata, ergo per eam nihil meruit. Ergo per resurrectionem salutem nobis restituit.

5

Responsio. De sufficientia nostrae reparationis sive restitutionis possumus loqui tripliciter: aut per comparisonem ad liberatoris potentiam in quantum Deus; secundo possumus comparare ad mediatoris excellentiam, qui fuit Deus et homo; tertio possumus comparare ad

10 nostrae redemptionis convenientiam.

Si loquimur primo modo, sic potuit Deus aliter quam per passionem nos liberare infinitis modis, secundum Augustinum 13 li. De trinitate, cap. 10. Et secundum hunc modum non currit quaestio, quia semper salva manet divina potentia.

15 Si autem loquimur secundo modo, quantum ad mediatoris excellentiam: Sic Christus homo – quia excellebat quidquid in creaturis possumus intelligere, et quidquid faciebat, erat Deo acceptissimum – sic Christus uno actu suo vel alio modo patiendi poterat pro nobis sufficientissime satisfacere. Unde scilicet Anselmus: Per unam gut-
20 tam sanguinis sui pretiosi poterat nos redimere, et vel per alios modos, licet ipsi non novimus. De hoc dicit Anselmus 2. Cur Deus homo cap. 14.

Si loquimur tertio modo, scilicet quantum ad nostrae redemptionis convenientiam: licet possibile fuit Deo aliter nos redimere, hoc
25 modo <nos redemit>, ut esset modus abundanter et inundanter correspondens casui humani generis. In hac quidem convenientia duo sunt, scilicet redemptio humani generis a contraria potestate per solutionem pretii, et reparatio a contracta vetustate per collationem multiplicis doni. Et licet redemptio sufficientissime facta fuit per
30 passionem quantum ad solutionem pretii a contraria potestate, tamen reparatio a vetustate contracta non fuit plene facta sine resurrectione.

Quod primum sit verum, dicit Apostolus Ad Colossenses <c.>2: *delens quod contra nos erat chirographum*, etc. Et glossa ibidem. Et
35 de hoc Augustinus 13. De trinitate cap. 15.

De secundo patet, quod reparatio a vetustate contracta per collationem doni non potuit plene fieri sine resurrectione. ‚Plene‘ dico

propter tria: quia propter resurrectionem est plenitudo excellentiae, plenitudo evidentiae et plenitudo existentiae.

- Prima vero plenitudo est quantum ad rei veritatem: quia sine resurrectione Christi non existeret nostra plena reparatio, quia Christus est noster mediator et caput; mediator in reconciliatione, caput in plenitudine influentiae. Et sicut dicitur 1 Cor. 15: Sicut Adam primus induxit mortem, ita Christus Adam secundus, quod est primus pater nostri esse gratuiti, dedit nobis vitam. Modo video quod, sicut per solum Christum caput nostrum potuit omnino mors auferri, et animae et corporis, et non per alium, ita per Christum solum vita dari potuit, et non per alium. Quo ad hoc ergo, quod mediator noster fuit, dico quod, licet anima Christi descendisset [41va] ad infernum et liberasset animas patrum et fuissent in beata visione, tamen non erat in plena victoria mortis, nisi Christus victor per passionem resurrexisset. Item a Christo est plena influentia in collatione multiplicis doni, quae non potuit esse in corpore mystico quantum ad gratiam et gloriam, nisi et gratia et gloria praecessisset in Christo patre filiorum spiritualium, non solum originaliter, sed etiam formaliter. Et Jo. 7. dicitur: *Spiritus nondum erat datus, quia Christus non erat glorificatus*. Hoc probatur 1 Cor. 15 in textu et in glossa; et Rom. 4 similiter ibi: *Christus resurrexit propter nostram iustificationem*, glossa: Iustificat passio et resurrectio. Et sic dico, quia in Christo debuit esse plenitudo quantum ad omnimodam novitatem.

- Secundo per resurrectionem apparet plenitudo evidentiae. Nam dato quod per passionem diabolus fuerit victus, homo redemptus et reconciliatus Deo, tamen in passione non apparebat nisi infirmitas, et sic propter evidentiam victoriae et liberationis debuit Christus resurgere. Et hac de causa forte ista ita accelerata est sua resurrectio, et de hoc Augustinus 3. De trin. cap. 13, et li. 13 cap. 9; iusta de hoc et in principio cap. 3.

- Tertio fuit per resurrectionem plenitudo efficientiae, quia passio non habuisset fructum debitum. Quia nisi resurrexisset Christus, passio eius non crederetur salubris, non amaretur ut medicinalis, non speraretur illa excellentia promissae mercedis, si tantum Christus passus fuit. Sed hoc non ostenderet, quod esset Deus homo. Sed resurrectio ostendit, sicut dicit Augustinus 2. De trinitate, cap. 17: Tanto certius diligimus etc. De aliis duobus Augustinus in epistola ad

3 prima] plena F 19 7] 3 Jo. F 34 speraretur] separaretur F

6s. Cf. 1 Kor 15, 45 19s. Cf. Joh. 7, 39 21s. Röm 4, 25

Bonifacium comitem, ubi sic: Pro illa fide pugnandum est, quam nobis Christus promisit. Et sic per resurrectionem inducimur ad credendum, erigimur ad sperandum, et inflammamur ad diligendum.

5

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad primum obiectum: Bene concedo, quod reparatio nostra est per passionem ut per meritum. Tamen resurrectio ad meritum pertinet; unde Phil. 2: *Propter quod Deus exaltavit illum* etc. Licet

10 ergo meritum in resurrectione causae fuerit in passione; tamen effectus meriti apparuit in resurrectione.

(ad 3) Ad aliud dicendum quod habet ordinem infallibilem et imperturbabilem ad resurrectionem.

(ad 4) Ad aliud dicendum quod sanguis et bene satisfecit et ordi-
15 nabatur ad resurrectionem, quae erat necessaria.

(ad 5-6) Ad aliud dicendum quod, etsi fides ponat arduum, tamen includit viam manuductionis, ut possimus attingere. Et est resurrectio in ratione credibilis. Et ut crederemus utilius, fuit necessarium, ut Apostoli praedicarent, quod viderant. Et licet vidissent certius, tamen
20 fides pertinebat ad invisibile.

(ad 7) Ad aliud dicendum quod consummatum erat, quidquid per passionem faciendum erat.

Item, quia passio habuit ordinem immutabilem ad resurrectionem, totum includebat exemplum: Si haberem imaginem, qua exposita
25 haberem denarium, dicerem: habendo imaginem, habeo denarium.

(ad 8) Ad aliud dicendum quod anima latronis vidit Deum et resumeret corpus suum praeposito ordine ad Christi resurrectionem. Deus est causa efficiens resurrectionis, Christus homo causa illativa et motiva.

30 (ad 11) Ad aliud dicendum, quod sacramenta fluxerunt, ita quod et passio et mors dat virtutem sacramentis. Sanguis autem et aqua ostendunt quod Christus habuit verissimum corpus elementatum et complexionatum. Et oportet quod in hoc intelligas resurrectionem ad plenam reparationem habendam. Nam per passionem est facta
35 liberatio a culpa, per resurrectionem ab omnimoda poena. Et sic a passione est ut a causa originali, a resurrectione ut a complemento.

(ad 12) Ad aliud dicendum quod mundat [41vb] a peccato libertate *** et non tantum intercluditur ibi liberatio, sed ad bonum *** expeditior quae duo requirit: deletio culpa et collatio boni.

(ad 13) Ad aliud dicendum quod passio dicitur hoc facere cum
5 omnibus, quae eam sequi debent, ut est resurrectio et huiusmodi. Exemplum: In radice totum esse arboris dicitur; et sic radicale meritum passionis pullulat gloriam resurrectionis.

(ad 15) Ad aliud dicendum quod redditur proprie, quod alias debebatur. Christo autem ratione personae nihil est acquisitum, sed
10 natura humana in Christo fuit exaltata, quia habuit naturam passibilem, et sic adquisivit immortalitatem tamquam non habuit, et nobis in ipso.

(ad 16) Ad aliud dicendum quod meritum passionis includit resurrectionem. Unde homo proprie nihil fecit in resurrectione, quia
15 virtute divina resurrexit. Et ideo dicit Beda quod Christus resurrexit, nos autem suscitamur virtute aliena. Fecit tamen Christus homo aliquid, ut resurgeremus.

Ad aliud dicendum quod uniformitas in Deo non tollit effectuum varietatem et diversitatem.

20 (ad 17-18) Ad aliud dicendum quod est causa maioris inductiva et illativa per virtutem, quae est in capite, ut sit in membris.

(ad 19) Ad aliud dicendum quod, si accipiatur ‚resurrectio‘ pro ‚resurgens‘, verum est quod praestitit. Vel intelligitur, quod resurrectio includit passionem, et pro tanto dicitur, quod praestitit.

25 (ad 20) Ad aliud dicendum quod conformitas haec procedit quo ad responsam, quia resurrectioni respondet infusio donorum et complementum, licet fundamentum fuerit in passione.

(ad 22) Ad aliud dicendum quod passioni respondet iustitia.

(ad 24) Ad aliud dicendum quod debitum sumitur multis modis.

30 Uno modo communissime et largissime, ut dicatur debitum, quod est in aliquo non a se, sed ab alio. Et quantum ad hoc debet refundere. Et sic accipit 5. libr. De trinitate, cap. 15, quod in divinis est triplex amor, gratus tantum, debitus tantum, gratus et debitus. Et hoc debitum ponitur ab alio esse tantum. Et sic gratum dicitur, quod est ab
35 alio, et non a se.

Alio modo sumitur debitum magis proprie et praeter voluntatem, et hoc est multipliciter. Nam est quoddam debitum praeter voluntatem quod est in omnibus, quae mota <sunt> secundum naturae instinctum, et dicit solum legem, cui res subicitur, ut cum dicimus: lapis
40 debet descendere de sua natura, et sic debitum et gratum non sunt

in eodem. Alio modo dicitur debitum contra voluntatem. Et hoc est debitum servile, quia displicet sibi, quia debet et servit tantum, quia timet, et licet inter actum malum, cum habet animum malum. Et sic debitum et gratum recte opposita <sunt>.

- 5 Alio modo dicitur debitum super voluntatem, quia debemus, quidquid Deus iubet, quia lex eius super nos est. Et hoc <gratum> includit et non excludit, quia hoc habet Deus gratum. De hoc Psalmus: *Ne repellas me a mandatis tuis.*

- 10 Alio modo dicitur debitum secundum voluntatem, et venit a voluntate, et est secundum voluntatem. Secundum Anselmum, 2. Cur Deus homo, cap. 18: Creatura se debet Deo totam. Tamen hoc modo debiti creaturae est concessum, ut faciat hoc vel eius oppositum, ut non nubere et virginitatem servare, vel nubere, si vult. Et hoc debitum includit et facit gratum, ut simul debitorem. Aliter: Gratis constituto,
15 magis tale debitum gratum includit, quam si essem debitor ex aliqua causa. Et tale debitum fuit in Christo.

(...)

[42vb]

- <Q. 2> Quaestio est, utrum veritas resurrectionis Christi potuerit
20 per illas sensibiles apparitiones sufficienter probari.

(ag. 1) Quod sic ostendebatur: quia per illud fit plena probatio, post quod nulla remanet haesitatio. Sed illae fuerunt huiusmodi, sicut plane dicit glossa, Jo. 20, ibi: Non casu [43ra] etc. Ergo etc.

- (ag. 2) Item, in istis apparitionibus vere manifesta est proprietas
25 corporis gloriosi, in hoc scilicet, quod intravit ianuis clausis. Sed per re<i> proprietatem sufficiens fit probatio. Ergo etc.

- (ag. 3) Propterea, actus comestionis vere ostendit corpus vivum esse. Item, cuius argumentum <est, quod> Dominus iussit dari manducare puellae suscitatae. Sed vivum ostendebatur, quod fuerat
30 mortuum. Et in hoc stat veritas resurrectionis. Ergo etc.

- (ag. 4) Praeterea, lux potest ostendere colorem diversimode. Unde aliter videtur sub lumine solari, aliter sub lunari et sub luce candelae et huiusmodi. Sed plus poterat anima Christi super corpus suum, quam lux super colorem. Ergo potuit ostendere corporis sui
35 verum colorem et cetera, quae pertinent ad probandam corporis sui veritatem.

22 nulla] nullam F

8 Ps 118, 10

(ag. 5) Praeterea, non est testis verus, nisi qui certus est de rei veritate. Sed Apostoli per illas apparitiones facti sunt veri testes, sicut videtur scriptura ostendere, Act. 1, ubi post id, quod dicitur: *Quibus praeiuit se ipsum vivum in multis argumentis*, dixit: *Eritis mihi testes* etc. Ergo vere per huiusmodi <apparitiones> sciverunt eum resurrexisse.

Contra.

(ag. 6) Nulla est certa probatio, <manet> aequae magnae vel maior incertitudo. Sed per huiusmodi apparitiones fuit talis probatio. Cum enim sensus humanus dicat impossibile duo corpora esse in eodem loco, cum hoc sequatur ad subintractionem ianuis clausis: Quantum certificabantur ex praesentia corporis, tantum poterant dubitare ex modo subintractionis.

(ag. 7) Dicebat quod certificabantur ex collatione ad praehabitam notitiam de Christo. Sciebant enim eum esse viventem, et morientem noverant. *** licet conferendo praesentiam Christi ad statum praeteritum fieret aliqua probatio, tamen conferendo ad subintrandum modum relinquebatur de veritate corporis maior dubitatio.

(ag. 8) Praeterea, per idem quod est commune vero et non vero humano corpori, non potest fieri certa probatio. Sed illa comestio et illa palpatio et illa locutio erant huiusmodi. Angelus enim assumpto corpore visus est similia facere, Gen. 18 et Tho<bit>.

(ag. 9) Praeterea, veritas resurrectionis Christi sicut et cuiuslibet rei attenditur penes sui complementum, quod est excellens ipsius gloria. Sed ad hanc visus vel sensus alius attingere non potest, sicut dicit Augustinus 22. De civitate Dei, cap. 19. Ergo per sensus non poterat fieri aliqua probatio de hac veritate.

(ag. 10) Praeterea, sensus indicat hoc esse corpus individuum per accidentia, et <si> sunt alia accidentia, indicabit aliud esse corpus. Sed Christus <se> non ostendebat sub illius accidentibus, quibus ante mortem videbatur, quia huiusmodi pertinent ad passibilem et mortalem, quod est contra gloriam resurrectionis. Ergo sub aliis. Et sic indicabatur ad aliud esse quam ante. Sed veritas resurrectionis ponit, quod sit idem corpus. Ergo etc.

(ag. 11) Praeterea, sensus interior ante sui beatificationem non potest de Christi divinitate habere certam cognitionem. Ergo nec exterior poterit de gloria Christi hominis, cum in his duobus, scilicet contemplatione deitatis et humanitatis Christi, consistat plena beati-

tudo, sicut exponitur illud Jo. 10: *Ingredietur et egredietur, et pasca inveniet*; et sic etc.

Dicebat quod non erat simile, quia hic possunt considerare veritatem corporis sine gloria resurrectionis.

- 5 Contra. Quia sunt inseparabilia veritas divinae substantiae et eius gloria, non potest cognoscere oculus interior unum sine altero. Ergo, cum in Christo essent inseparabiles veritas corporis et claritas resurrectionis, non poterat unum sine altero videri; et sic etc.

- (ag. 12) Praeterea, per contrarium non potest haberi certa probatio. Sed cum in illis apparitionibus ostenderet se Christus per speciem non gloriosam, erat huiusmodi probatio per contrarium. Ergo etc.

- Dicebat quod non fuit probatio per contrarium, sed hoc [43rb] erat quod non ostendebat se talem, qualis erat. Contra. Non ostendere talem qualis erat, istud nihil ponit. Ostendere se talem qualis erat, hoc est ostendere se gloriosum, quod negabat. Ergo non remanet illud, nisi quod ostendebat se talem qualis non erat, et hoc est ostendere contrarium. Ergo reddit idem quod prius.

- (ag. 13) Praeterea, per illa, in quibus ratio naturalis contradicit, et fides non subvenit, non potest haberi sufficiens probatio. Sed ratio naturalis probat, quod non est regressus a morte in vitam.

(ag. 14) Praeterea, illo tempore Apostoli ceciderunt a fide. Ergo tunc nulla poterit fieri probatio.

- (ag. 15) Item, sensibile agit in sensum actione dolorosa, sicut dicitur in perspectiva. Sed huiusmodi actio non potest convenire corpori glorioso, eo quod illa, quae sic agunt, agunt per contrarietatem, quae necessario ponit contrarietatem in materia. Ergo etc.

- (ag. 16) Praeterea, inter sensum et sensibile debet esse proportio. Sed nulla proportio est inter corruptibile et incorruptibile. Plus enim differunt ista, quam quae differunt genere. Ergo impossibile fuit tale corpus percipi sensu. Et sic etc.

- (ag. 17) Item, secundum Philosophum 1. De generatione, triplex est tactus. Unus mathematicus, qui non ponit, nisi quod ultima sint simul. Sed hic non ponit aliquam mutationem, quae reciperetur in sensu.

Alius est caelestis sive spiritualis, qui est per influentiam tantum, sicut dicimus quod caelum tangit nos, et de hoc planum est, quod attenditur illa palpatio secundum istum tactum.

Alius naturalis, qui ponit ultimum simul. 'Ultima' dico habentia contrarietatem et naturae communitatem, quae inter haec, de quibus loquimur, esse non possunt.

Ergo per illam palpationem nulla potuit haberi probatio de veritate
5 corporis gloriosi.

(ag. 18) Praeterea, non potest <per> sensus percipi, quod est obiectum intellectus sibi relictum, sicut purum intelligibile. Ergo nec poterit multo fortius illud, quod est obiectum intellectus per fidem illuminati. Huiusmodi autem est resurrectio. Ergo etc.

10 (ag. 19) Praeterea, resurrectio est supernaturalis. Ergo non potest esse obiectum naturale sensus. Sed hoc requirebatur ad hoc quod <per> huiusmodi apparitiones fieret ista probatio. Ergo etc.

Responsio. Sufficientia probationis, cum veritas alicuius rei manifestatur, uno modo accipitur secundum plenam rei notitiam, cum veritas rei infallibiliter demonstratur; alio modo secundum humanam experientiam, cum res ipsa praesentialiter <demonstratur>; tertio modo iuxta consequentis utilitatis exigentiam, quando sicut expedit, res ostenditur et manifestatur.

20 Prima sufficientia tria includit. Primo in cognoscente iudicii rectitudinem, a qua excluditur apprehensio phantastica. Unde Philosophus: Intellectus semper est rectus, phantasia recta et non recta. Secundo includit in re cognita immutabilitatem. Unde secundum Philosophum demonstratio est rei necessariae. Nec hoc modo <demonstrari>
25 possunt contingentia. Tertio includit in medio sive in ratione cognoscendi plenam causalitatem. Ab hoc excluditur ostensio per signa et demonstratio per causam remotam. Probatio enim per signa proprie fit per syllogismum topicum. Modo dico, quod quamvis sensus habeat de proprio obiecto rectum iudicium, non tamen
30 omnino secundum communem. Unde ipse addit: Non errat in maiori parte. Tamen, quia sensibilia ut huiusmodi, maxime quae circa nos sunt, non sunt immutabilia secundum Augustinum propter caelestia corpora, item quia sensitiva cognitio est per signa, quia non pertingit ad rei quidditatem, et per signa communia vero et falso, concludo,
35 quod per sensum non potuit haberi veritas probationis. Hoc dicit Augustinus <in libro> 83 quaestionum, 9.

Secundo modo accipitur sufficientia secundum humanam experientiam; ut cum video rem [43va], tango rem et huiusmodi. Talis sufficientia forte haberi potuit, nec nego quod damnati debeant videre gloriam corporis Christi, quia subumbrabit divina virtus oculos
40

eorum, ut ad eorum maiorem confusionem videant, quem contempserunt. Tamen dico, quod huiusmodi sufficientia, prout est ex parte sensuum, haberi non potuit, nec quantum est ex parte status eorum, haberi decuit, quia talis sufficientia fidem evacuat, quia
 5 secundum Gregorium in homelia fides non habet meritum, cui humana ratio praebet experimentum, et Hebr. 11: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium*; et fides est credere, quod non vides.

Quo ad tertiam sufficientiam est properata veritas resurrectionis
 10 per illas sensibiles apparitiones, quia hoc non evacuavit fidem. Sed reddidit Apostolos ad fidem aptiores, secundum Ambrosium in fine super Lucam: In fide certiores et in professione fidei firmiores.

Veritas resurrectionis sic probata includit tria: corporis identitatem; gloriae subtilitatem; tertio resurgentis potestatem.

15 Primum, scilicet corporis identitas, commune est omni resurrectioni, et hoc probat resurrectionis proprietatem, secundum Damas-
 cenum l. 4, ca. ultimo, et secundum beatum Gregorium in Moral. 14. Secundo includit gloriae sublimitatem; hoc est proprium resurrectionis beatae. Tertio includit resurgentis potestatem; et hoc erat pro-
 20 prium Christo, quia ipse caput nostrum surrexit, qui est causa nostrae resurrectionis. Sed in singulis istorum trium aliud fuit, quod sensus apprehendere, ratio convincere et quod fides necessiter habuit conferre.

Quo ad corporis identitatem notatur, quod in illis apparitionibus,
 25 per quas ostensa est corporis Christi identitas, apprehendebat sensus corporis praesentiam, ratio convincebat corporis indifferentiam, fides conferebat certitudinem <et> adhaerentiam. Sensus apprehendebat per talia accidentia, quae non possunt nisi corpori convenire. Ratio convincebat eo quod vidit veras cicatrices. Fides confere-
 30 bat: Ita est, iste est, quem vidimus, quem audivimus.

Circa gloriae sublimitatem sensus apprehendebat corporis consistentiam, ratio convincebat modi existendi sive veniendi differentiam, fides attingebat modi huius excellentiam.

Ecce accipiamus apparitionem Luc. 24. Dixit Salvator: *Spiritus car-*
 35 *nem et ossa non habet*. Illud autem corpus habebat carnem et ossa, et hoc probatum fuit per tactum. Ratio convincebat: Ecce hic intrabat ianuis clausis. Ergo in ipso alia virtus quam in alio corpore. Fides

17 ca.] ca. add. F

attingebat, quod esset dos immortalitatis et gloria verae resurrectionis.

Circa resurgentis potestatem apprehendebat sensus potestatis indicium, ratio convincebat magnae potestatis effectum, fides attingebat potestatis fastigium.

In apparitione, quando Christus ascendit in caelum, sensus apprehendebat nubis obsequium et corporis motum, sed ratio convincebat, quia hoc erat magnae potestatis effectus, fides attingebat potestatis fastigium, quia hoc erat potestatis magnae effectus, immensae, eo quod divinae.

<Ad obiectiones>

Illis visis patet solutio ad iusta argumenta.

(ad 1) Et quod obicis primo, dicendum quod, si sufficientia attendatur primo et secundo modo, falsum est. Sed oportebat addere suffragium fidei. Unde nulla haesitatio fuit suffragantiae fidei, nec debuit remanere dubium apud rationem propter lumen fidei.

(ad 2) Ad aliud dicendum, quod verum est, quod illa moverunt, sed non per sensum, sed per rationem negative et per fidem positive, ad quam erant dispositi sensu et ratione pracedente.

(ad 3) Ad illud de comestione [43vb] dicendum, quod cibi sumptio erat testimonium efficax.

(ad 4) Ad illud de luce dicendum quod non ostendit diversas colores visi comparatione ad nos, nec est variatio in re visa. Sed in anima Christi erat potestas, quae erat secundum veritatem, et potest placere haec manuductio.

(ad 5) Ad aliud dicendum quod veri testes erant, et sensu manuducte, et ratione convincente, et fide illuminante.

<Ad argumenta in contrarium>

(ad 6) Quod obicis ad oppositum, dicendum quod, quamvis fuerit dubitatio quantum ad apprehensionem sensus, tamen tollebat eum lumen fidei. Et sic licet sensu et ratione sibi dimissis dubitassent, tamen illuminatione fidei didicerunt veritatem.

(ad 7) Ad aliud quod, licet quantum ad statum praeteritum collatio aliquod faceret, tamen fides stabiliebat quantum ad modum veniendi. Et nisi adiuti fuissent fide conferendo, admodum poterant deficere.

(ad 8) Ad aliud dicendum quod non potest negari, quin actus comestionis posset competere corpori non vero. Tamen erat testimonium evidens secundum veritatem sive pro veritate. Apparebat enim Dominus et loquebatur eis: *Ego sum*. Unde, licet ista possunt convenire
 5 vero et non vero homini, tamen virtute Verbi Dei loquentis et certificantis eos, de hoc poterant certissime adhaerere veritati. Si enim eis non fuisset locutus, non possent videre quin possent dubitare. Licet ergo verum sit, quod obicis de actu sibi derelicto, tamen Veritas eis loquebatur. Unde, si angelus diceret se non comedere, licet homines
 10 viderent eum comedentem, crederent ei.

(ad 9) Ad aliud dicendum quod sensus non potuit pertingere ad gloriam, et ideo non poterat facere plenam rei notitiam. Vel dicendum quod complementum potest sciri per modum principalis ostensionis, et sic non attingebat sensum; vel per modum convenientis
 15 illationis, et sic poterat.

(ad 10) Ad aliud dicendum quod secundum communem sensum humanum est iudicare de individuo, licet per accidens. Et dico quod, excepta apparitione, in qua tenebantur oculi eorum, ne eum agnoscerent, ostendebat Christus quod vere erat in eo, et secundum accidentia. Eadem accidentia dicuntur secundum rei quidditatem, licet
 20 non eadem secundum statum. Unde, sicut resurrectio includit corporis identitatem, sic et accidentium identitatem secundum idem esse reale. Illa ergo accidentia erant eadem secundum quidditatem, consimilia et conformia secundum apparentiam exteriorem, differentia secundum statum, scilicet corruptibilem et incorruptibilem. Et
 25 secundabat eis fides, et sic apparebat idem, tamen gloriosus, et sic qui erat primum corruptibilis, modo incorruptibilis.

(ad 11-12) Ad aliud dicendum quod de qualitate vel forma, sub qua apparebat, est loqui dupliciter: vel secundum esse absolutum vel
 30 secundum esse relatum. Unde in nocte remanent colores secundum esse absolutum. Sed relatum habet de die, movendo visum. Primo modo non erat per contrarium, ut posset decipere, et ex hoc mandedebatur sensus, et ratio convincebat, et fides attingebat. Exemplum de sole, qui non potest videri nisi sub nube. Unde in eo, quod
 35 videbatur, sensus non stabatur.

22 sic et accidentium identitatem] sic et accidentium identitatem *add. F* 32 decipere]
 recipere *Pr*

Ad aliud dicendum quod ostendebat se talem qualis non erat, scilicet ex parte recipientium. Exemplum de sole, qui esset coloratus, et posset retrahere colores suos. Dicerem: Sol apparet talis qualis non est omnino, quia plus est quam appareat. Et sic de esse relato percipiebant eum talem, qualis non erat, non ex parte Christi, sed fuit diversitas ex parte recipientium.

(ad 13) Ad aliud dicendum quod sicut ratio humana ultra cursum naturalem habet, quod cognoscat Deum et cognoscat omnipotentem: licet secundum cursum communem non dicat resurrectionem esse, tamen ratio <a fide> habet [44ra], quod Deus hoc possit. Sed ratio per fidem illuminata hoc habet, quod iudicat secundum veritatem.

(ad 14) Et quod obicis quod a fide ceciderant, dicendum quod, licet cecidissent a fidei plenitudine, tamen non carebant omnino fide. Unde quantum est de se, ceciderant a fidei robore, sed per Christum eis loquentem disponebatur ad eam, quia eius verbum erat illis radius illuminans in actu. In fide enim potest esse haesitatio tarditatis, sicut in illis discipulis euntibus in Emaus; dubitationis, sicut in discipulis Iohannis; et incredulitatis sive infidelitatis. Haec non fuit in eis.

(ad 15) Ad aliud dicendum quod verum est, quod excellentia sensorum corrumpit sensum et agit actione dolorosa. Sed ille in perspectiva distinguit quod est duplex dolor: quidam sensibilis et quidam insensibilis. Aliter potest dici quod organum sensus, eo quod est corruptibile in suo esse, secundum Philosophum est fatigabile in sua operatione, et passibile a sui obiecti improportione. Unde, quod sensibile et proportionale agit in sensum actione dolorosa, non est per actionem vel rationem contrarietatis, nisi accipiat contrarium large, secundum quod dicit, quod omnis motus est a contrario in contrarium. Sed quia sensus est alligatus organo, fatigatur, et sic dicitur dolere. Aliqui dicebant quod hoc erat per limitationem sensus: hoc nihil est.

(ad 16) Ad aliud dicendum quod debet esse proportio sensibilis ad sensum. Verum est inquantum huiusmodi, non quantum ad esse absolutum, sed inquantum visibile et huiusmodi.

(ad 17) Ad aliud dicendum quod nos loquimur hic de tactu, ut est nomen vis vel potentiae sensitivae. Sed Philosophus appellat tactum ultimam approximationem corporum, et maxime corporum humanorum, <quae habent> contrarietates penes qualitates activas et passivas. Dicendum ergo quod in tactu, de quo loquimur, est immediatio et immutatio. Sed in isto stat secundum Augustinum: Thomas

non tetigit, licet secundum aliquos tetigerit. Dicendum ergo quod ex parte Thomae fuit immutatio receptiva et passiva suo modo, sed ex parte palpabilis penetrativa, nec oportet quod in palpabili fuerit aliqua corruptio. Vel possit dici quod Philosophus loquitur de tactu
 5 naturali, nos autem loquimur de tactu aliter.

(ad 18) Ad aliud dicendum quod nihil est in intellectu, quod prius non fuerat in sensu. Nec intendo excludere viam a superiori per hoc. Sic dico in proposito, quod credibile prius fuit praesens et sic in sensu, non sub ratione qua credibile, sed factum est post credibile. Sicut
 10 ergo sensus non attingit intelligibile, nisi quod prius fuit sensibile, similiter hic sensus non attingebat ad resurrectionem Christi, ut facta est credibilis, sed quia prius Apostoli viderunt, quod modo creditur.

(ad 19) Ad aliud dicendum quod supernaturalis est resurrectio in suo esse, naturalis in sua potestate.

<Q. 3:> Quaeritur, utrum varietas apparitionum, quibus se exhibuit post resurrectionem suam, ponat aliquam mutationem in apparente, quae debebat dici corruptio, et aliquam in aspicientibus, quae debebat dici illusio.

20 (...) [44va]

Respondeo ad hoc: Videtur <respectu> huius quaestionis respondendum <esse>, quod mutatio uno modo apponitur identitati, alio modo uniformitati. Identitatem refero ad proprietatem essendi, uniformitatem ad modum existendi, sive se habendi. Cum enim res
 25 non habet esse vel bene esse quod ante habebat, dicimus eam mutatam. Item, cum res se habet nec eo modo, quo ante habebat, vel non eo modo existit, dicimus eam mutatam.

Prima mutatio, cum accipitur, ponit corruptionem, quia ista mutatio <fit> per actionem contrarii et per abiectionem qualitatis praecedentis; et introductio alterius formae, sive sit forma substantialis vel accidentalis, est corporis. Sed ubi est transmutatio in melius et dignius, ut patet in sacramento altaris et in corpore glorificato, non credo, quod fit corruptio. Unde, cum gloriosum corpus, et maxime Christi, sit impassibile, et omnino incorruptibile, et ab intra et extra,
 30 quia sic non est ex contrariis, quae habent actionem contrariorum, ut possit pati ab extra, impossibile est talem corruptionem fuisse in eo. Et hoc patet per Gregorium, homelia 6 super Eze. et in Moralibus 15, et homelia 10 super Jo.

Si modo accipiatur mutatio prout oppositio uniformitati, sic provenit [44vb] tripliciter: aut ex reprehensibili instabilitate, aut ex inseparabili imperfectione, aut ex praesidentis vel praepotentis virtute et potestate.

- 5 De prima ait beatus *** ad Eugenium, l. 5, quod perfectus homo tunc dicitur, quando studet eodem modo inveniri. Et Eccl. 26: Sapientia *permanet in sapientiis suis sicut et sol; stultus sicut luna mutatur*. Et Prov. 6, de muliere nunc intus nunc extra *quietis impatiens*, et sicut in *** ita et in aliis.
- 10 Mutatio, quae est <ex> inseparabili <im>perfectione, intelligitur secundum quod omnis creatura est in parte. Ex hoc enim, quod habet limitationem, necesse est, quod mutetur secundum ubi; aut diffinitive tantum, et sic mutatur creatura spiritualis, aut distributive et circumscriptive sicut corporalis. Item in successivis, quia suum esse
- 15 habent in fluxu, necesse est ponere mutationem ex partium discursu. Tercio modo est mutatio ex praesidentis potestate, ut cum aliquis praestet alicui universitati potenter, quod hoc potest, sicut vult, et illud ordinare, sicut vult, et administrare et exhibere pro tempore.

- Prima mutatio nec fuit in Christo nec erit in nobis, quia
- 20 <im>perfectio habitudinis hic non sustinet. Sed <secunda> necessario fuit in corpore Christi quantum ad ubi.
- Tertia fuit in Christo, eo quod anima sua habuit plenam praesidentiam respectu corporis; in quo corpore propter naturae veritatem assignamus proprietatem multiformitatem, et causa huius multifor-
- 25 mitatis potuit huiusmodi variationes facere nunc sub illa, modo sub alia <forma>. Non fuit ergo in eo mutatio, quae opponitur identitati; sed secunda: <Non> primo modo; et licet secundo et tertio modo. Quae fuit in loci mutatione et in apparitionum varietate, quae facta est secundum tres modos, supposita potestate praesidentiae
- 30 plenaria in Christo data: quod illa variatio data fuit facta secundum sapientiam coaptantem, secundum iustitiam occultantem, et secundum pietatem condescenden<den>tem sive manifestantem. Potestas praesidens est fundamentum istorum trium. Illae autem apparitiones fuerunt secundum illos modos. In quibusdam enim occultabat se, ut
- 35 cum apparuit sub specie peregrini et hortolani. Manifestavit se, cum se ostendit palpabilem. Et in utroque erat sapientia coaptans, secundum statum recipientium et secundum quod in corde habebant.

3 praesidentis] praecedentis F 22 habuit] in add. F

Unde haesitantibus apparuit occulte, et hoc dico iustitiam, quia eorum merita hoc requirebant. Se disponentibus apparuit sub forma, sub qua poterant eum apprehendere, et hoc spectat ad pietatem condescendentem, quod propter eorum imperfectionem ostendit se,
 5 secundum quod poterant eum cognoscere. Et sic nec in substantia nec in accidente absoluto Christi fuit variatio, sed in esse relato tantum, scilicet ut erat cognoscibilis. Quod talis potestas praesidens fuerit in Christo, dicit Augustinus in epistola ad Bonifacium. Quod Christus lineamenta corporis sui *** post resurrectionem sicut spiri-
 10 tus ante resurrectionem, ibidem dicit; l. 4 De consensu evangel.: Non quod Dominus non poterit transformare carnem suam.
 (...).

T 22: ANONYMUS (GERARD D'ABBEVILLE), 3 SENT. D. 22
COD. PARIS NAT. LAT. 15906

<fol. 109r-110v: Quaestio de resurrectione Christi>

5

[109r] Postquam quaesitum est de ignominiosa Christi passione, restat inquirendum de eius gloriosa resurrectione. Et circa hoc tria restant inquirenda:

primo utrum resurrectio capitis debuit accelerari vel differri usque

10 ad generalem membrorum resurrectionem;

secundo utrum usque ad triduum sepulturae debuerit differri – quaestio quaerit vel implicat quare per triduum in sepulchro iacuerit; et tertio quomodo illud triduum sit intelligendum.

15 <A. 1: Utrum resurrectio capitis debuerit accelerari vel differri usque ad generalem membrorum resurrectionem>

Circa primum ostenditur quod usque ad generalem resurrectionem debuerit differri resurrectio capitis Christi.

(ag. 1) Hebr. 2: *Debuit per omnia fratribus similari ut misericors*

20 *fieret*. Ergo ad hoc quod fratribus assimilaretur oportuit quod eius resurrectio differetur usque ad resurrectionem futuram.

(ag. 2) Item, debetur quod propter hoc fiet generalis resurrectio simul, quatenus simul simus consummati. Hebr. 11: *Deo nobis melius providente ut non sine nobis consummarentur*; glossa: ut in

25 communi gaudio omnium maius fieret gaudium singulorum. Ergo si in communi gaudio resurrectionis capitis et membrorum maius fieret gaudium singulorum, ergo Deus melius nobis providisset si resurrectionem capitis cum resurrectione membrorum communi distulisset. Sed secundum Dionysium optimi est optima adducere. Ergo etc.

30 (ag. 3) Item, humilitas meritum est exaltationis; sicut dicit glossa Phil. 2 super illud *Propter quod Deus exaltavit illum*: Sed maxime exaltatus fuit per gloriosam resurrectionem, ita ut *omne genu flectatur ei caelestium, terrestrium et infernorum*. Ergo maxime humiliari debuit per mortem. Sed maxime fuisset humiliatus per passionem

23 11] 12 P

19s. Hebr 2, 17 23s. Hebr 11, 40 Glossa Lombardi (PL 192, 500A) 29 Cf. Dionysius, De divinis nominibus, c. 4 (Dionysiaca, ed. CAZIEN/ GRENTÉ [Brügge 1937] I, 222s.) 31ss. Phil 2, 9 Glossa Lombardi (PL 192, 236B)

et mortem, si usque ad generalem membrorum resurrectionem <in sepulchro iacuisset>; ergo etc.

- (ag. 4) Item, anima recedente a corpore expirat corpus et marcescit, quia solvitur harmonia quae consistit in aequalitate complexionis et in temperamento mixtionis. Et ideo necessarie est quod fiat incineratio et resolutio corporis expirantis et exanimi usque ad ultima elementa antequam fiat resurrectio, dicente Philosopho in 8. Metaphysicae: Ex mortuo non fit vivum donec resolvatur ad unum, id est ad materiam primam, dicit Commentator. Haec autem resolutio in materiam primam est incineratio. Ergo si haec est causa propter quam omnium corporum mortuorum resurrectionem praecedat resolutio incinerationis, videtur quod corporis Christi resurrectionem praecedat incineratio resolutionis. Sed huiusmodi corporum differtur resurrectio usque ad generalem resurrectionem; ergo etc.
- 15 Contra.

- (1) Nulli corpori debetur incineratio nisi propter fomitis corruptionem cum sit poena peccati in corpore humano. Sed in Christo numquam fuit corruptio fomitis *qui peccatum non fecit nec inventus est dolus in ore eius*, Isa. 53. Nec originale nec sequelam originalis contraxit, quia conceptus est de Virgine, opere Spiritus Sancti, scilicet dicente angelo: *Quod ex te nascetur sanctum vocabitur Filius Dei*. Ergo etc.
- 20

- (2) Item, anima coniuncta corpori prohibet ipsum ab incineratione, quia continet corpus, ut <dicitur> in primo De anima. Ergo multo magis virtus divina, cui coniunctum est corpus, ita retinet illud, ut non possit incinerari. Et si non potest incinerari, non potest usque ad massam cinerum resolvi. Ergo etc.
- 25

- (3) Praeterea in Psalmo: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, dicitur in persona Christi. Sed hoc non potest intelligi de corruptione mortis, quia aculeum mortis sensit. Ergo necesse est illud intelligi de corruptione incinerationis. Ergo illam non vidit. Conclude ergo ut prius.
- 30

- (4) Item, Actus 2: *Non est derelictus in inferno* iuxta quod impossibile erat illum detineri a Deo. Sed pari ratione qua anima non potest detineri in inferno, nec corpus eius inferno. Ergo etc.
- 35

23s. incineratione] incinerationi P

7s. Cf. Aristot., Metaphysica VIII, 4 (1044a20-25) 9 Cf. Aristotelis Metaphysicorum libri XIII cum Averrois (...) commentariis (Venedig 1562) fol. 222 r-v 18s. Jes 53, 9 21s. Lk 1, 35 24 Cf. Aristoteles, De anima I, 5 (411b8) 28s. Ps 15, 10 33 Apg 2, 24

<Responsio>

(I) Dic quod dominica resurrectio debuit accelerari et nullatenus debuit differri usque ad membrorum generalem resurrectionem propter tria.

- 5 (1) Primo propter fidem roborandam; secundo propter spem erigendam; tertio propter caritatem informandam.

(a) Primo ad fidem suae veritatis, quam praedixerat tam per se quam per scripturas Prophetarum, roborandam. Per se, iuxta illud: *O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt*

- 10 *Prophetae. Nonne haec oportuit Christum pati et ita intrare in gloriam suam? Et incipiens a Moyse et Prophetis omnibus qui interpretabatur illis in omnibus scripturis quae de ipso erant*, Lucae 24. Et vere tardi corde erant ad credendum, propter quod Dominus exprobravit duritiam et incredulitatem cordis eorum, Marci ultimo.

- 15 Quanto magis, si dilata fuisset sua resurrectio, omnino fuissent increduli. Ad fidem ergo suae veritatis roborandam suam acceleravit resurrectionem, ut veritas in suis dictis et in Prophetarum oraculis et scripturis ad plenum impleretur. Praedixerat enim Mt. 17, Mc. 9, Lc. 18 de Filio hominis: *Tertia die resurget*. 1 Cor. 15: *Resurrexit tertia*

- 20 *die secundum scripturas*.

(b) Secundo ad iustificationem nostram per fidem acceleratae resurrectionis faciendam. Ro. 4: *Resurrexit propter iustificationem nostram*; glossa: Mors sola interitum veteris vitae significat; in sola resurrectione nova vita significatur quae a iustificatione incipit. Col.

- 25 3: *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, quae sursum sunt sapite, non quae super terram*. Ubi iustificatio resurgentium a culpa ad gratiam per fidem dominicae resurrectionis iam impletae ostenditur quantum ad omnem statum. Primo enim monet cum Christo surgere, quod est incipientium; secundo quae sursum
30 sunt quaerere, quod est proficientium; tertio sola caelestia sapere, quod est perfectorum. Hos. 6: *Vivificabit nos post duos dies, et die tertia suscitabit nos*, quia resurrectio Christi ut credita in nobis operatur resurrectionem a culpa, iuxta illud Col. 2: *In quo resurrexistis per fidem operationis Dei qui suscitavit illum a mortuis*.

9 o] os P 24 nova] nota P 25 3] 1 P 30 proficientium] officientium P

9-12 Lk 24, 27 19 Lk 18, 33 1 Kor 15, 4 23 Glossa Lombardi (PL 191, 1378B) 25s. Kol 3, 1s. 31s. Hos 6, 3 33s. Kol 2, 12

(c) Tertio ad fidei implicitae explicitam declarationem. Quia sicut dicit Hugo, 10. p., 1. l., c. 6: Secundum incrementa temporum crevit scientia spiritualium patrum, et infra: Non est dubium <quin> his qui praesentes fuerunt, multo amplius contulerit rerum ipsarum
 5 exhibitio atque praesentia exhibentis. Unde ipsi audiunt illud Luc. 10: *Beati oculi qui vident quae vos videtis*, et illud: *Multi reges et Prophetæ videre voluerunt quae vos videtis*.

(2) Secunda causa principalis accelerandae dominicae resurrectionis tam in Apostolis quam in nobis Apostolorum discipulis fuit ad
 10 spem vivam regenerandam, quia percusso pastore dispersae sunt oves gregis, quando non fuit ei species neque decor. Idcirco, si dilata fuisset dominica resurrectio usque ad generalem resurrectionem, omnes torpore infidelitatis fuissent obvoluti, sicut ille qui dicit Jo. 20: *Nisi videam in manibus eius fissuram clavorum et mittam digitum*
 15 *meum in locum clavorum et mittam manum meam in latus eius, non credam*. Glossa Gregorii: Non casu, sed divina dispensatione defuit tunc Thomas et audita nunc credidit. Unde palpandum se ei Dominus prae-buit, quia eius dubitatione et facta sibi probatione nulli relinquitur iam dubitare. Unde 1 Petr. 1 dicitur: *Regeneravit nos in*
 20 *spem vivam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis in hereditatem incorruptibilem*. Glossa: ut morte per resurrectionem destructa, spem nobis exemplumque resurgendi ostenderet. Mortuus est, ne mortem timeremus, surrexit ut resurrectionem speraremus. 1 Cor. 15: *Unusquisque in suo ordine resurget, primitiae Christus*; glossa:
 25 Primus tempore et maximus dignitate Christus est, qui prior resurrexit, ut fidem faceret et spem, id est formam daret credentibus.

(3) Tertia causa fuit ad dilectionem fidelium inflammandam, quia in resurrectione dominica maxime illuxit libertas nostra, sicut dicit Augustinus 3. libro De doctrina christiana, c. 9; inquit verba: Hoc
 30 tempore resurrectione Domini nostri manifestum est indicium nostrae libertatis. Sed nostra libertas habetur per dilectionem caritatis, quia ubi Christus *Dominus, ibi libertas* etc., ut ait Apostolus. Propter-

6 10j 11 P

2 Cf. Hugo de S. Victore, De sacramentis I. p. 10, c. 6 (PL 176, 337D) 6s. Lk 10, 23 10s. Cf. Mt 26, 31; Jes 53, 2 14ss. Joh 20, 25 16 Cf. Glossa ordinaria: Biblia cum glossis (Strassburg 1482/ ND Turnhout 1992) IV, 269a 19ss. 1 Petr 1, 3 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 519b 24s. 1 Kor 15, 23 Glossa Lombardi (PL 191, 1678A) 29 Augustinus, De doctrina christiana 3, 13 (CChr.SL 32, 86) 32 Cf. 2 Kor 3, 17

ea post dominicam resurrectionem corda discipulorum manifestis signis amore Spiritus Sancti inflammavit, Act. 2.

(II) Secundo debuit dominica resurrectio accelerari propter tria ex parte divinae virtutis.

5 (1) Primo quia dilatio suae resurrectionis non conveniebat divinae aequitati. Hoc enim esset contra divinam aequitatem, scilicet auferre vel differre excellentissimi meriti dignitatem, quia per ignominiosam passionem meruit suae gloriosae resurrectionis accelerationem. Phil. 2: *Propter quod Deus exaltavit illum*; glossa: Ut enim Christus resurrectione clarificaretur, prius est humiliatus passione. Humilitas claritatis est meritum, claritas humilitatis est praemium. Unde super illud: *Resurrexit Christus primitiae dormientium*: quorum primitiae dicitur Christus quia prius aliis tempore et dignitate surrexit, dicit glossa.

15 (2) Secundo quia non congruit divino honori unigeniti Filii sui resurrectionem per tanta spatia temporum differri. Deus honorem suum nec ad modicum patitur violari, Anselmus, Cur Deus homo, 1. li., c. 15. Sed violaretur honor Filii, si corpus illud sacratissimum sibi personaliter unitum iaceretur exanime usque ad communem resurrectionem membrorum, quia sic non esset inter mortuos liber, sic Christus non esset primitiae dormientium, sic caput nostrum sine decore privilegii maneret omnino ingloriosum. Contra illud Isa. 11: *Erit sepulchrum eius gloriosum*. Si enim detentum fuisset illud corpus communi morte, sepulchrum eius nequaquam fuisset gloriosum, 20 sed magis ignominiosum. Unde glossa super illud: *Propter <quod> Deus exaltavit illum*, Phil. 2, dicit: secundum humanam naturam, quae gloriosior facta est in resurrectione.

(3) Tertio, quia disconveniebat huius resurrectionis dilatio summae maiestati. Inconveniens enim fuisset quod homo assumptus a 30 maiestate suprema et prorsus innocens iniuste condemnatus morte turpissima per tanta temporum curricula ita detineretur infirmus in morte adeo ignominiosa, cuius mortis imperium homini dominaretur assumpto a summa maiestate. Propter quod dicit Petrus, Actibus 2, de ipso suscitato: *Quem, inquit, suscitavit Deus solutis doloribus* 35 *infernii iuxta quod impossibile erat illum teneri ab eo*, sc. ab inferno.

17 cur] quid P

9 Phil 2, 9 Glossa Lombardi (PL 192, 236A) 12 1 Kor 15, 20 13s. Glossa Lombardi (PL 191, 1678A) 17s. Anselm, Cur Deus homo (ed. SCHMITT, 48ss.) 23 Jes 11, 10 25ss. Phil 2, 9 Glossa Lombardi (PL 192, 236B) 34s. Apg 2, 24

Sicut enim propter consortium divinitatis ad animam impossibile fuit animam detineri in inferno, ita propter eiusdem omnipotentis maiestatis consortium ad corpus assumptum impossibile fuit illud corpus assumptum detineri per mortem in sepulchro. 1 Petr 3: *Deglutivit*
 5 *mortem ut vitae aeternae heredes efficeremur*; glossa: id est funditus mortem consumpsit ut nihil contra se valeret et manente specie corporis veri abesset labes pristinae fragilitatis. Rom. 6: *Mors illi ultra non dominabitur. Quod enim vivit, vivit Deo.*

Ex praemissis ad plenum patet veritas quaestionis.

10

[109v] <Ad argumenta>

(ad 1) Ad primum dic quod *per omnia debuit fratribus simili*. Ubi concurrit misericordia, et ideo signanter subiungitur in auctoritate: *ut misericors fieret*. Sed magis esset crudelis quam misericors

15 Deus Pater, si unigeniti Filii sui et capitis nostri resurrectionem usque ad communem membrorum resurrectionem distulisset; tum propter tres causas praedictas pertinentes ad nostram utilitatem, scilicet ad veritatem suae fidei roborandam, ad spem nostram regenerandam, ad dilectionem inflammandam; tum propter rationes
 20 subditas pertinentes ad divinam aequitatem, honorem et maiestatem.

(ad 2) Ad secundum dic quod maius fit gaudium singulorum membrorum ex praecedente capitis resurrectione, quia ex illa resurrectione inquantum est a nobis credita, sperata et amata, augetur
 25 meritum membrorum credentium, sperantium et amantium, et per consequens gaudium sive praemium istorum membrorum. Iob 19: *Scio quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum* etc. Phil. 3: *Salvatorem exspectamus* etc.

(ad 3) Ad tertium dic quod maxime decuit nostrum Salvatorem
 30 humiliari per mortem tanta humiliatione, quae divinae aequitati, honori et maiestati non praeiudicaret et quae nostrae saluti, propter quam dispensative descendit de caelo, natus est de Virgine, passus sub iudice, ad fidem roborandam, spem erigendam et caritatem inflammandam expediret atque pertineret. Sed econtra dilatio suae
 35 resurrectionis nostram salutem prorsus impediabat quantum ad tria

4 mortem] mortum P 6 manente] manifeste P

4s. 1 Petr 3, 22 Glossa ordinaria: Biblia (ed. citata) IV, 526a 7s. Röm 6, 10 12ss. Hebr 2, 17 27s. Ijob 19, 25 28 Phil 3, 20

praedicta et divinae maiestati nullatenus congruebat propter tria consequentia.

(ad 4) Ad quartum dic quod de mortuo non fit vivum donec fiat resolutio in materiam primam secundum cursum naturalem. Sed
5 istud fallit tam in resurrectione membrorum, quae erit miraculosa, sicut ostendit Damascenus 4. li. in capitulo de resurrectione; iterum fallit in resurrectione Christi, quae fuit potestativa, quia resurrexit propria virtute, ut dicitur 1. li. De trinitate versus finem.

10 <A. 2: Utrum usque ad triduum sepulturae resurrectio Christi differri debuerit >

Secundo loco quaeritur utrum usque ad triduum sepulturae resurrectio Christi differri debuerit, ita quod per illud triduum corpus eius in sepulchro iacuit. Et ostenditur quod non.

15 (ag. 1) Act. 2: *Quem Deus suscitavit a mortuis iuxta quod impossibile erat illum*, scilicet Christum, *detineri ab eo*, scilicet inferno. Sed si non potuit detineri in morte, videtur quod statim resurrexerit ad vitam gloriosam: ex quo detentus non fuit nec impedimentum habuit. Ergo etc.

20 (ag. 2) Item, secundum Hugonem 1. p., 2. l., c. 7, Christus passibilitatem et mortalitatem retinuit potestate, sustinuit voluntate, non est passus necessitate. Et ita mox, cum cessante causa cesset effectus, consummata nostra dispensatione per passionem et mortem, continue debuit esse immortalis. Sed non potuit fieri immortalis nisi per
25 resurrectionem ad immortalitatem. Ergo etc.

(ag. 3) Item, Rom. 4: *Resurrexit propter iustificationem nostram*. Sed statim post mortem indigebamus iustificatione sicut post triduum. Ergo etc.

(ag. 4) Ad hoc facit illud quod dicitur Hebr. 2: *Decebat auctorem
30 salutis per passionem consummare*. Ergo post passionem consummatum est mysterium nostrae salutis. Sed consummato mysterio nostrae salutis, statim debuit ad resurrectionem properare. Ergo etc.

(ag. 5) Item, Hebr. 9: *Consummatum est testamentum in morte testatoris*. Confirmatur enim in mortuis testamentum, quia *ubi est
35 testamentum, mors necesse est intercedat testatoris*. Ergo ulterius

6 Cf. Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 100 (ed. BUYTAERT, 377-386). 8 Cf. Augustinus, De trin. I, 29 (CChr.SL 50, 72). 15s. Apq 2, 24 20 Cf. Hugo de S. Victore, De sacramentis II, p. 1, c. 7 (PL 176, 390C). 26 Röm 4, 25 29s. Hebr 2, 10 33ss. Hebr 9, 16s.

non fuit necessaria mors Salvatoris; ergo statim resurrectionem magis accelerare quam differre debuit.

Contra.

(1) Jo. 2: *Solvite templum hoc et in tribus diebus suscitabo illud.*

5 Et subiungit evangelista: *Hoc autem dicebat de templo corporis sui.*

(2) Item, Mt. 12: *Sicut fuit Ionas tribus diebus et tribus noctibus in ventre ceti, sic filius hominis erit tribus diebus et tribus noctibus in corde terrae.*

(3) Item, Osee 6: *Post duos dies vivificabit nos, et tertia die suscitabit nos.* Ergo etc.

(4) Item, idem tenet ecclesia quae observat passionem in die Veneris, et tertia die resurrectionem. Et ita confitetur in Symbolo: Tertia die resurrexit a mortuis etc.

15 <Responsio>

Dic quod usque in triduum sepulturae debuit differri dominica resurrectio propter tres causas.

(1) Primo ad figurarum legalium mysticam adimpletionem, quia figurae legales institutae fuerunt ad huius sacri mysterii significationem et praefigurationem, secundum divinam praescientiam et praedestinationem. Ideo dicit Salvator quod *iota aut apex non praeteribit de lege donec omnia fiant*, Mt. 5, et Luc. ultimo: *Necesse est impleri omnia quae scripta sunt in lege Moysi et Prophetis et Psalmis de me.*

(2) Secundo ad divinae iustitiae consummationem, quia eadem die qua homo peccavit, redemptus fuit, quia sexta die primus Adam conditus fuit et eadem die circa horam nonam peccavit. *Cum audissent*, inquit, *vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se Adam et uxor eius a facie Domini Dei*, Gen. 3. Et eadem die et hora Filius Dei secundus Adam ad redimendum veterem Adam spiritum emisit. Unde ibi glossa: hora nona Christus spiritum emisit, qui sexta hora crucifixus fuit, ut eadem hora restitueretur homo, qua de paradiso eiectus est. Sed octava dies ad octavum pertinet resurrectionis, sicut dicit Augustinus Ad inquisitiones Ianuarii, 2. li., c. 28. Resurrectio nullius erat, donec veniret

35 Christus, qui resurgens a mortuis non moreretur et mors ei ultra non

22 5] 24 P

4s. Joh 2, 19 6ss. Mt 12, 40 9s. Hos 6, 3 21s. Mt 5, 18 22s. Lk 23, 44 26ss. Gen 3, 8 30 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) I, 28a 33s. Cf. Augustinus, ep. 55, XV, 28 (CSEL 34, 202).

dominaretur, ut postquam facta est talis resurrectio in corpore Domini, ut praeiret in capite ecclesiae, quod corpus ecclesiae speraret in fine, iam dies dominicus, id est octavus, qui et primus, inciperet celebrari. Ergo per illud triduum decebat sive congruebat divinae
 5 iustitiae resurrectionem dominicam differri, quia congruebat passio sextae diei, resurrectio vero primae diei, quae et octava dicitur. Unde ad duorum testamentorum significationem in Ecclesiaste dicitur: *Da partes septem et octo*. Septenarius enim pertinet ad vetus, octenarius ad novum propter octavam resurrectionis in novo. Glossa:
 10 Septem vetus testamentum, cuius septima dies, scilicet sabbatum, praecipue honoratur; necnon et octo, quod est novum testamentum, propter dominicum diem.

(3) Tertio ad vere mortui et vere resuscitati evidentem declarationem, quia nisi primo et secundo die in sepulchro corpus exanime
 15 conderetur, si continuo post mortem suscitaretur a mortuis, tum phantastice mortuus et non passus vere nec vere suscitatus crederetur, sicut ponunt Saraceni, prout dicitur in Alchorani; quemadmodum ille pater hypocritarum antiquus se <esse> Christum vere mortuum et vere suscitatum simulabit. Iob 21: *Ad sepulchra ducetur et in*
 20 *congerie mortuorum evigilabit*. Et Apc. 13: *Vidi unum de capitibus eius quasi occisum in mortem*, intelligit antichristum fingentem se tamquam mortuum. Et super illud: *Plaga mortis eius curata est*, intelligit: simulatorie. Propter hoc e<x>altata voce cantat ecclesia in die resurrectionis: Surrexit Dominus vere, alleluia. Luc. ultimo: *Sur-*
 25 *rex it Dominus vere et apparuit Simoni*. Propter hoc ergo distulit Dominus resurrectionem suam per horas 40, ut interea in dicto spatio temporis certificarentur fideles de veritate suae mortis, et post
 30 suae mortis declarationem statim resurrexit. Et per tot dies, sc. per 40, in multis argumentis, id est ostensionibus, apparuit eis ad demonstrandam veritatem suae resurrectionis, ut sic fideles in his duobus articulis fidei roborarentur et ita fides nostra absque ulla haesitatione solida veritate firmaretur, ut de hac fide nullus deinceps debeat dubitare. Unde glossa super illud Mt. 27: *signantes lapidem cum*
custodibus, glossa: Quanto diligentius sepulchrum servatur, tanto

1 talis] talis add. P

8 Koh 11, 2 9ss. Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) II, 705b 17 Cf. Koran, Sure 4, 157
 19s. Job 21, 32 20s. Apk 13, 3 24 Cf. Breviarium Romanum, Invitatorium de Domini-
 ca Resurrectionis 24s. Lk 24, 34 33ss. Mt 27, 66 Glossa ordinaria: Biblia (ed.
 cit.) IV, 84a

magis virtus resurrectionis ostenditur. Act. 13: *Deus suscitavit <eum> a mortuis tertia die. Qui visus est per dies multos his, qui simul ascenderant cum eo de Galilaea in Ierusalem, usque nunc testes sunt eius ad plebem.*

5 Ex dictis patet solutio quaestionis.

[110r] <Ad argumenta>

(ad 1) Ad primum dic quod sicut fuit passus voluntate, non necessitate, ita resurrexit quando voluit et sicut voluit, licet impedimenta
10 non habuit, quia *omnia quaecumque voluit fecit.*

(ad 2) Ad secundum dic quod non fuit consummata dispensatio dominicae passionis, donec per spatium 40 horarum fidelibus declarata fuisset veritas suae mortis, ne phantastice mortuus putaretur, sicut praedictum est.

15 (ad 3) Ad tertium dic quod, licet statim post mortem iustificari indigebamus, verumtamen iustificari non poteramus, nisi prius de veritate suae mortis fides certificaretur, quia per fidem talem iustificamur. Sicut dicit Apostolus Rom. 3, arbitramur hominem iustificari *per fidem.*

20 (ad 4) Ad quartum dic quod consummatio nostrae iustificationis et salutis consummari non potuit, antequam plenam haberemus certitudinem fidei, per quam accessum habemus ad gratiam et participationem suae fructuosae passionis. Rom. 5: *Iustificati ex fide, pacem habemus ad Deum per Iesum Christum, Dominum nostrum, per*
25 *quem habemus accessum per fidem in gratiam istam.*

(ad 5) Ad ultimum dic quod testamentum firmatur per mortem testatoris, sed numquam fit executio testamenti donec certissime constiterit de morte testatoris; exempla de testamentis et ultimis voluntatibus.

30

<A. 3: Quomodo illud triduum sit intelligendum >

Tertio loco quaeritur, quomodo illud triduum sit intelligendum: utrum per tres dies completos iacuerit corpus Christi in sepulchro, vel secundum sinodochen per partes trium dierum.

35 (ag. 1) Et ostenditur primo, quod per tres dies completos, quia figura debet respondere veritati. Sed per tres dies completos fuit Ionas in ventre ceti, sicut dicitur Iona primo: *Erat Ionas in ventre piscis*

27 istam] mixtam P

tribus diebus et tribus noctibus. Ecce tres dies completos. Sed illud fuit figura quietis dominici corporis in sepulchro, sicut dicit ibi glossa: Ionas, inquit, per hoc quod fuit tribus diebus et tribus noctibus in ventre ceti, indicat dominici corporis passionem.

- 5 (ag. 2) Item, Mt. 12: *Sicut fuit Ionas tribus diebus et tribus noctibus in ventre ceti, sic erit filius hominis tribus diebus et tribus noctibus in corde terrae.* Ergo etc.

(ag. 3) Item Osee 6: *Post duos dies convivificabit nos et in die tertia suscitabit nos.* Ergo computanda est tertia dies cum duobus diebus praecedentibus completis.

Contra.

- (1) Si figura respondet veritati, ergo sicut Samsonis somnus fuit figura quietis dominici corporis in sepulchro, sicut dicit Gregorius in glossa super illud Iudicum 16: *Dormivit Samson usque ad medium noctis et inde surgens apprehendit ambas fores* etc., et in homelia 21 super illud evangelii: *Maria Magdalene* etc.; ergo nec una dies completa ibi potuit computari.

- (2) Item, dicit Augustinus 4. li. De trinitate, c. 6, quod 40 horas tantum quievit in sepulchro. Sed 40 horae nondum constituunt duos dies completos. Ergo etc.

- (3) Item, dicitur Mt. 27: *Cum sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathaea* etc. *Hic accessit ad Pilatum et petiit corpus Iesu.* Ergo nondum erat corpus eius sepultum. Sed resurrexit die dominica diluculo. Ergo non quievit in sepulchro nisi per duas noctes et unam diem. Ergo etc.

<Responsio>

Ad intelligentiam huius tridui nota, quod dupliciter possumus illud triduum numerare.

- 30 (1) Primo modo secundum morem antiquorum scriptorum et sacrarum scripturarum. Et hoc modo tribus diebus et tribus noctibus completis in sepulchro quievit. Ad cuius declarationem notantur quatuor praesuppositiones.

- (a) Prima est, quia aliter incipiat diem Graecus, aliter astronomus, aliter Iudaeus et aliter catholicus: quia Graeci mane diem incipiunt propter lucis exordium, considerantes quia dies est latitudo solis super terram. Astronomi vero creationis exordium speculantes, et solem

2s. Glossa: Cf. Hieronymus, In Ionam II, 2,3 (CChr.SL 76, 394, l. 43ss.) 5ss. Mt 12, 40 8s. Hos 6, 3 14s. Ri 16, 3 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) I, 498b 18 Cf. Augustinus, De trin. 4, 6, 10 (CChr.SL 50, 173ss.) 21ss. Mt 27, 57s.

- tunc in potestatem diei consistentem in hora meridiei utpote in supremo vertice caeli. Iudaeus autem vespere diem inchoat quia *factum est vespere et mane dies unus*, quia non allegorice, sed proprie sumitur vespere et mane primis sex diebus, sicut dicit Augustinus Super Gen. ad litteram, l. 4, c. 22, et l. 4 De trinitate, c. 10: Sex dies primi propter futurum hominis lapsum a luce in noctem, isti propter hominis reparationem a tenebris ad lucem computantur. Unde praemisit: Nox enim usque ad diluculum, quo Domini resurrectio declarata est, ad tertium diem pertinet iuxta illud Apostoli: *Deus*
 10 *qui de tenebris lumen dixit splendescere*, ut per gratiam Novi Testamenti et participationem resurrectionis Christi audiremus: *Fuistis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*. Insinuat nobis quodammodo, quod a nocte dies sumat initium. Catholicus vero cum universali ecclesia media nocte diem incipit, quia tunc verus sol iustitiae illuminavit tenebras ignorantiae et culpae, quando habitantibus in regione umbrae mortis lux orta est, quando dictum est quia *media nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviam ei*. Unde videtur computi: Mane diem graeca gens incipit, astra sequentes in medio lucis, Iudaeus vespere, sancta inchoat ecclesia medio sub tem-
 20 pore noctis.

(b) Secunda suppositio est, quod iste computus sit secundum numerationem legalem iuxta morem antiquorum, quia finis legis Christus, ad iustitiam *omni credenti, Iudaeo primum et Graeco*, Rom. <1>.

- 25 (c) Tertia suppositio est, quod tradidit spiritum hora quasi nona, secundum quod dicunt quatuor evangelistae, et sepultus est cum iam sero factum esset, sicut dicit Matthaeus, quod intelligitur in fine diei, sicut dicit Augustinus, 4. li. De trinitate, c. 6. Sed praeparatio sepulturae facta fuit ab hora nona, qua tradidit spiritum, usque ad illud
 30 sero, quo fuit sepultus. Quae praeparatio duravit ab hora nona usque ad vesperam, quia erat parasceve, quod est ante sabbatum, ut dicit Matthaeus, id est praeparatio, quia Iudaei inter Graecos morantes sexta die praeparabant necessaria sabbato, secundum quod de man dictum est: *Sexta die colligetis duplum*. Unde Salvator recte sexta

16 est¹] eis add. P

5ss. Augustinus, De Gen. ad litt. 4, 22 (CSEL 28,1, 121); De trin. 4, 10 (CChr.SL 50, 174). 9s. 2 Kor 4, 6 11s. Eph 5, 8 16s. Mt 25, 6 23 Röm 1, 16 28 Cf. Augustinus, De trin. 4, 10 (CChr.SL 50, 174) 34 Ex 16,5

die crucifixus est, ut sexta die hominem lapsum restauraret, sicut dicit glossa.

(d) Quarta suppositio sumitur ab Augustino, 4. li. De trinitate, c. 6: A parte extrema totus dies primus computabitur, sicut tertius dies a
 5 parte prima usque ad diluculum, quo Domini resurrectio declarata est, et nox cum die sabbati media, ita ut ab hora mortis usque ad diluculum resurrectionis horae sint 40, ita ut ab hora nona, qua exspiravit, usque ad sero, quo sepultus fuit, quatuor horae computarentur, et pro illa extrema parte totus dies primus computetur. A vespe
 10 re autem sepulturae usque ad diem resurrectionis sunt 36 horae, 24 ad noctem et diem sabbati pertinentes, et 12 horae noctis pertinentes ad dominicam resurrectionis, et ita tertius dies a parte prima totus computabitur secundum Augustinum in capitulo supradicto.

(e) Ex his quatuor suppositionibus conclude quod secundum morem antiquorum, qui diem cum nocte praecedente computabant, tribus diebus et tribus noctibus completis corpus nostri Salvatoris quievit in sepulchro, et hoc modo exponit illa glossa, Mt. 12, quae incipit: Ostendit Iudaeos etc., ubi dicit: More antiquorum, qui diem cum nocte praecedente computabant, partem diei qua sepultus est
 20 cum praeterita nocte, pro nocte ac die accipe, hoc est pro toto die, per synodochen sabbati noctem et diem integre accipe; noctem dominicam cum eodem die illucescente partem pro toto; et ita habes tres dies et tres noctes. Primi dies propter futurum hominis lapsum a luce in noctem, isti propter hominis reparationem a tenebris ad lucem computantur. Et in idem consonat Augustinus in quaestionibus De novo et veteri, 2. li., c. 34: Praescius Salvator omnium, quae in se futura erant, noctem, qua comprehensus est, simul computavit. Omnis enim detentus, qui se iudicis manus non credit evadere, antequam feriat, iam se mortuum dicit. Adde huic diem quo passus est
 25 et sequentem noctem. Adde et sabbatum et noctem quae lucescit in diem dominicum cum ipso die dominico, et complevisti mysterium verborum Domini. Novissima enim nocte, cum adhuc tenebrae essent, et dies inciperet oriri, inter lucem et tenebras surrexit, ut et nox

6 nox] nos *P* 11 sabbati] ad diem sabbati *add. P* 12 ad] ad *add. P* 31 die] die *add. P* 33 inciperet] inciperit *P*

2 Glossa Bedae, In Marci Ev. expositio IV (15, 42s.) (CChr.SL 120, 637) 3 Augustinus, De trin. 4, 10 (CChr.SL 50, 174) 17s. Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 45b 25ss. Ps.-Augustinus, Quaestiones ex novo testamento, c. LXIV (34) (PL 35, 2259)

<computetur> et dies, quo possit numerus a Salvatore praedictus integer inveniri. [110v]

- (2) Secundo modo possumus numerare secundum certum numerum et naturale temporis spatium et decursum. Et hoc modo non
 5 quievit in sepulchro nisi per 36 horas. A vespere enim sepulturae usque ad diluculum resurrectionis triginta currunt sex horae, qui est quadratus senarius. Sexies enim sex surgunt in 36. Refertur autem ad illam rationem simpli ad duplum. 12 horae enim vespere sequentis dominicae ad 24 horas vespere et die sabbati praecedentis sicut
 10 simplum ad duplum conveniunt, ut 12 ad 24 conferuntur, quia simplum suae resurrectionis a poena mortis in corpore, causa fuit nostrae duplae resurrectionis, quarum prima est a culpa in mente, quae dicitur resurrectio prima; secunda a poena in corpore, quae dicitur resurrectio secunda. Et secundum hunc computum non
 15 quievit in sepulchro nisi per unam integram diem et unam integram noctem, sicut dicit Augustinus ut supra.

- Sed istum morem computandi non servat ecclesia, quia non tenet illud sacrum tridui mysterium praelibatum nec observat morem antiquum sacrarum scripturarum et scriptorum, quia, ut dicit Apostolus
 20 1 Cor. 15: *Resurrexit tertia die secundum scripturas*. Ideo ad primum modum computandi recurrere debent catholici, quia, ut dicit Augustinus in capitulo supradicto: Contra rationem nemo sobrius, contra scripturas nemo Christianus, contra ecclesiam nemo pacificus senserit. Propter quod confitendum est cum ecclesia et fide catholica,
 25 quod Christus tribus diebus et tribus noctibus in cubili sepulchri iacens somnum mortis implevit, sicut dicit glossa Hieronymi. Gen. 49: *Requiescens accubuisti ut leo et quasi leaena, quis suscitabit eum?* Ibi tangitur mysterium huius triduanae quietis. Catulus, inquit, leonis cum fuerit natus, tribus diebus et tribus noctibus iacens somnum
 30 mortis implevit et deinde Patris fremitu tremefactus, cubilis locus excitat dormientem. Christus quoque in cubili sepulchri tribus diebus et tribus noctibus iacens, somnum mortis implevit. Bene ergo Christus ut leo requievit, qui non solum mortis acerbitem, sed imperium vitae ut catulus leonis <habuit>, quia tertia die resurrexit.
 35 Unde additur: *Quis suscitabit eum?* Nullus, subaudit, nisi ipse qui ait: *Solvite templum hoc, et in triduo suscitabo illud*.

17 sed] sedque P

- (3) Sed nota quod, licet secunda expositio contineat veritatem et praeassignatam mysticam significationem, quia tamen non continet mysticam illius sacramenti tridui theologicam significationem, nec ita expresse divinis consonat scripturis, idcirco prima expositio ab ecclesia approbatur, licet utraque suo sensu verificetur. Utramque enim habes Iona⁵ primo. In glossa dicunt quidam: parasceve, quando sole fugiente a sexta hora usque ad horam nonam nox successit diei, duas noctes et dies ibi computandas usque ad mane sabbati, et apposito sabbato cum nocte sequenti tres dies et noctes computari. Alii intelligunt synodochice, id est a parte totum. Ex praedictis ad plenum patet solutio quaestionis.

< Ad argumenta >

- Rationes priores procedebant secundum primam diem, rationes vero posteriores secundum diem secundam, quia revera secundum spatium et cursum temporis non quievit in sepulchro nisi per 36 horas protensas a vespere sepulturae usque ad diluculum sequentis dominicae, quae constituunt duas noctes et diem intermediam, maxime in aequinoctio vernali, quando crucifixus est Dominus. Tunc enim nox continet 12 horas et dies 12, sicut dicit glossa, Rom. 6, super illud: *Hoc scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est* etc. Ibi glossa: Uno die et duobus noctibus in sepulchro quievit. Per unum diem simpla eius vetustas quievit. Ergo in sepulchro una die et duabus noctibus, quia vetustate sua simpla vetustatem nostram geminam tulit. Idem dicitur in glossa Luc. 24 super illud: *Nonne oportuit Christum pati* etc. Ad quae dicta <patent>, praeterquam ad illud quod obiebat de Samsone.

- Ad quod dic quod figura respondet veritati quantum ad illud, quod figurat tantum, non quantum ad omnia in veritate contenta, quia nec omnia figurat. Unde illa gesta Samsonis dominicam figurant resurrectionem quantum ad factum et locum, sed non quantum ad tempus, et ideo non valet quod obiebat de tempore. Ita exponit glossa Gregorii, Iudicum 16, sumpta ex homelia 21 super evangelia, ubi dicit: Quem in hoc facto Samson nisi redemptorem figurat? Quid Gaza nisi infernum? Quid Philistaei nisi perfidia <m> Iudaeorum?

25 24] 21 P illud] de add. P 35 Gaza] Gazam P

6 Glossa: Cf. Hieronymus, In Iona II, 1.2 (CChr.SL 76, 28ss.) 21s. Röm 6, 6 Glossa Lombardi (PL 191, 1405A) 25s. Luk 24, 26 Glossam non inv. 33ss. Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) I, 498b

Qui cum mortuum Dominum viderent et corpus eius in sepulchro positum, custodes illico deputaverunt, et auctorem vitae inferni claustris retentum quasi Samson in Gaza se deprehendisse laetati sunt. Samson vero nocte media non solum exiit, sed etiam portas attulit,
 5 quia redemptor noster ante lucem resurgens non solum de inferno liber exiit, sed etiam inferni claustra destruxit, portas tulit et montis verticem subiit, quia resurgendo claustra inferni abstulit et ascendendo caelorum regna penetravit.

10 <fol. 110v-114r: Quaestio de descensu ad inferos>

Deinde quaeritur de descensu animae Christi ad inferos. Et circa hoc quaerere tria disponimus:

primo utrum decuerit animam Christi nobilissimam ad claustra inferni descendere;

15 secundo de effectu liberationis ipsius animae Christi descendens, ad quas personas in inferno detentas se extendit, utrum scilicet ad omnes vel ad quasdam animas tantum in inferno detentas;

tertio de tempore translationis animarum liberatarum ad caelos, utrum scilicet post animarum liberationem de limbo ipsas in caelum

20 statim transtulit vel usque ad ascensionem suam distulerit.

(...) [113v]

<A. 3: Utrum animae liberatae de limbo statim translatae sint in caelum>

25 Circa tertium principale propositum quaeritur <utrum> animae liberatae per animam Christi de conclavi inferni debuerunt transferri et ascendere statim in caelum ante Christi ascensionem.

(ag. 1) Et ostenditur quod sic, quia passio Christi, ut ostensum fuit supra, ianuam regni aperuit. Ergo soluto pretio nostrae redemptionis

30 per passionem Christi ablatum est impedimentum et aperta ianua et extincta romphaea ignea. Sed ista sufficiunt ad translationem sanctarum animarum in regnum. Ergo etc.

(ag. 2) Item, Luc. 3: *Iesu baptizato et orante, apertum est caelum.*

Glossa: Dum aquas Iordanis subiit, nobis ianuam caeli pandit. Ergo

35 etc.

6 montis] mortis P

33s. Lk 3, 21 Glossa Bedae, In Lucae evang. expositio I, 3 (CChr.SL 120, 83)

(ag. 3) Item, 13. li. De trinitate, c. 13, dicit Augustinus: Cum in Christo nihil morte dignum inveniret diabolus, tamen occidit eum. Et ideo iustum est, ut debitores, quos tenebat, liberi dimittantur in eum credentes, quem sine ullo debito occidit. Ergo iustum fuit, quod
5 statim per mortem animae credentium a diabolo liberae dimitterentur. Sed non est libera dimissio in exsulibus, sed in restitutis ad hereditatem regni. Ergo etc.

(ag. 4) Item ibidem, c. 14: In hac redemptione tamquam pretium pro nobis datus est sanguis Christi; quo accepto diabolus non est
10 ditatus, sed ligatus, ut nos ab eius nexibus solveremur. Ergo soluto pretio statim a nexibus diaboli debuerunt animae redemptae solvi et ex solutione pretii ad libertatem hereditatis aeternae restitui.

(ag. 5) Item, Luc. 23 dicit Dominus ad latronem: *Hodie mecum eris in paradiso*. Sed constans est, quod illud intelligitur de paradiso
15 caelesti, non terrestri.

(ag. 6) Item, Mt. 27: *Sexta autem hora tenebrae factae sunt etc.* Glossa: Ordo rationis est, ut, quo tempore Adae praevaricanti clausit, eo tempore poenitenti latroni ianuam reseraret paradisi. Ergo ante ascensionem fuit latro in paradiso. Ergo etc.
20 Contra.

(1) Christus non ascendit ad caelum ante 40 dies <post> resurrectionem, ut dicitur Act. 1: *In multis argumentis post resurrectionem per 40 dies apparuit eis loquens de regno Dei*. Sed dicitur Mich. 2: *Ascendit pandens iter ante eos*. Ergo etc.

25 (2) Item, dicit ecclesia in quadam collecta: Deus, qui aeternitatis nobis aditum devicta morte reserasti. Ergo apparet, quod ante diem resurrectionis non fuerint eductae animae de limbo inferni.

(3) Item, Christus fuit primitiae dormientium, 1 Cor. 15: *Resurrexit Christus primitiae dormientium*. Ergo pari ratione debuit esse
30 primitiae ascendentium.

(4) Item, resurrectio Christi fuit causa nostrae resurrectionis. Ergo et ascensio causa ascensionis. Quae causa non est posterior causato suo natura vel tempore. Ergo etc.

1 Augustinus, De trin. 13, 14 (CChr.SL 50A, 406) 8 Augustinus, De trin. 13, 19 (CChr.SL 50A, 408) 13s. Lk 23, 43 16s. Mt 27, 45 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 80a 22ss. Apg 1, 3 24 Micha 2, 13 25s. Cf. Missale Romanum, Collecta de Dominica Resurrectionis 28s. 1 Kor 15, 20

<Responsio>

Dic quod animae per passionem Christi liberatae non debuerunt transferri nec ascendere in caelum ante Christi ascensionem triplici ratione.

- 5 (1) Primo, ut vis primogeniturae dignitati Christi in omnibus servaretur et primatus honor sibi in omnibus deferretur, quia filii Abraham non erant mittendi in hereditatem nisi per verum heredem, ut dicit Hugo, 2. l. Sententiarum p. 1, c. <2>. Rom. 8: *Primogenitus in multis fratribus*, glossa: id est iure hereditatem Patris obtinens et alii
 10 dispertiens, quod est primogenitorum proprium. Col. 1: *Primogenitus ex mortuis, ut sit ipse in omnibus primatum tenens*, id est dominium, dicit glossa, quia potest alios suscitare.

- (2) Secundo, ut ostenderet caput ecclesiae triumphantis, quod caput membra sequerentur ad impletionem et consummationem ecclesiae triumphantis, <quod> facerent per Christum ascendentem ad
 15 eam, quia <Deus> proposuit in eo, id est Christo, *in dispensationem plenitudinis temporum instaurare omnia, quae in caelis et quae in terra sunt*, Eph. 1. Et c. 4: *Qui descendit, ipse est qui ascendit, ut adimpleret omnia*.

- 20 (3) Tertio, ut consummaretur fides ecclesiae militantis. Propter quod etiam dilata fuit ascensio Christi, ut prius in multis argumentis demonstraretur fidelibus veritas dominicae resurrectionis, ut ita de articulo ascensionis roboraretur fides ecclesiae. Act. 1, super illud *Per dies 40 apparens eis*, glossa: ad instruendam fidem suae resurrectionis. Unde *videntibus illis elevatus est* etc. Fides enim principaliter
 25 et primo respicit caput. Unde Leo Papa in sermone de ascensione: Dominus Iesus, cum humanam conditionem *** credentibus caelum post se patere monstravit. Mich. 2: *Ascendit pandens iter [114r] ante eos*. Sicut enim resurrectio Christi, in quantum credita est, crediti-
 30 bus nobis causa est nostrae resurrectionis, ita ascensio Christi, in quantum credita et sperata, causa est nostrae ascensionis. Unde Au-

30 nobis] novis P

8 Cf. Hugo de S. Victore, De sacramentis, l. 2, p. 1, c. 2 (PL 176, 372C): „Venit Filius naturalis missus a Patre, ut adoptandos in hereditatem vocaret“. 8s. Röm. 8, 29 Glossa Lombardi (PL 191, 1450B) 10s. Kol 1, 18 Glossa Lombardi (PL 192, 264C) 16ss. Eph 1, 10 18s. Eph 4, 10 23s. App 1, 9 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 451b 26s. Cf. Ps.-Augustinus, Sermo 176 „In ascensione Domini“ (PL 39, 2081) 27 Zwei Worte durch Seitenschnitt unleserlich (vermutlich „ad caelum apportavit“) 28s. Micha 2, 13 31ss. Cf. Ps.-Augustinus ut supra (PL 39, 2082)

gustinus in sermone de ascensione: Mors Christi nos vivificavit, resurrectio erexit, ascensio vexit.

<Ad argumenta>

- 5 (ad 1) Ad primum dic quod baptismus, Christi passio, resurrectio et ascensio aperuerunt ianuam regni, sed differenter: quia baptismus per virtutem sacramentalem culpam originalem tollendo aperuit ianuam. Sed passio Christi per virtutem et causam meritoriam, pretium solvendo et poenam debitam originali amovendo, aperuit ianuam, impedimentum tollendo, scilicet vetustatem veteris vitae. Resurrectio vero, ut credita est et sperata, per modum causae meritoriae novitatem vitae conferendo, ianuam regni aperuit, inquantum iustificationem contulit, quae duo tanguntur in glossa super illud Rom. 4: *Mortuus est propter delicta nostra, resurrexit vero propter iustificationem nostram*. Ascensio vero per effectum ianuam regni aperuit, per effectum scilicet amoris et certitudinis spei, Jo. 12: *Ego cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. Exaltatus per ascensionem, tractus scilicet amoris, sicut vult glossa.

(ad 2/ 4) Per hoc solvitur ad secundum et ad quartum.

- 20 (ad 3) Ad tertium dic, quod anima Christi a carne per mortem separata statim ad limbum descendit et liberos dimisit quantum ad diaboli potestatem et carceris tenebrositatem et carentiam divinae visionis. Sed non fuerunt liberi dimissi quantum ad regni adeptionem, quia non decebat, quod filii adoptionis ascenderent ad regnum ante ascensum Filii naturalis etiam secundum humanam naturam, cui debebatur honor primatus et primogeniturae ratione personalis unionis, sicut apparet ex praemissis in capite solutionis.

- (ad 5/ 6) Ad quintum et sextum glossa Lucae 22, quae dicit: Vita est esse cum Christo, quia ubi Christus, ibi regnum. Et patet exemplum, quia ubi Papa, ibi Roma. Et in fine Super Gen. ad litteram dicit Augustinus: Quapropter animae illius latronis, cui dixit *Hodie mecum eris in paradiso*, non utique inferos praestitit, ubi poenae sunt peccatorum, sed illam requiem sinus Abrahae. Abraham autem erat in limbo.

35

14s. Röm 4, 25 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 283a; glossa Lombardi (PL 191, 1378A-B) 16ss. Joh 12, 32 Glossam non inv. 28s. Glossa interlinearis: Biblia (ed. cit.) IV, 218a 31s. Cf. Augustinus, Super Gen. ad litteram 12, 34 (CSEL 28,1, 432)

<fol. 114r-120r: Quaestio de ascensione Christi>

Consequenter versabitur stilus nostrae inquisitionis circa dominicam ascensionem. Circa quam undecim quaestiones sunt discurrendae:

prima est de ratione ascensionis dominicae, utrum fuerit necessaria;

5 secunda de utilitate ascensionis, ad quid fuerit utilis et necessaria;

tertia de virtute ascendentis, utrum ascenderit virtute propria vel aliena;

quarta de qualitate ascensionis, utrum fuerit motus naturalis vel violentus vel voluntarius;

10 quinta utrum fuerit motus vel mutatio;

sexta utrum ascenderit Christus secundum divinam naturam vel secundum humanam;

septima de effectu ascensionis, utrum ascensio Christi ianuam regni aperuerit et quomodo;

15 octava de societate ascendentis, utrum ascendere debuerit solus vel cum societate maxima;

nono utrum locus caeli empyrei addat aliquid gloriae locati;

decimo utrum Christus in ascensione aliquid meruerit nobis;

undecimo et ultimo de termino suae ascensionis.

20

<A. 1: Utrum ascensio dominica fuerit necessaria>

Circa primum quaeritur de ratione ascensionis dominicae, utrum fuerit necessaria; et ostenditur quod non.

(ag. 1) Primo quia omnis exitus de potentia in actum est actus im-

25 perfecti vel de otio in actum, quia actus est perfectio potentiae. Et ita potentia non exit in actum nisi propter priorem sui imperfectionem.

Sed omnis motus est exitus de potentia in actum vel de otio in actum, sicut dicit Philosophus in 7. Physicorum. Sed in corpore Christi

nulla fuit imperfectio post resurrectionem. Ps.: *Qui ascendit super*

30 *occasum, Dominus nomen illi*. Ergo ascendere non debuit post resurrectionem, quia ascensio est motus sursum, cum corporis glorificati et maxime Christi nulla sit indigentia vel defectus.

(ag. 2) Item, corporibus nostris glorificatis corpora caelestia immutabuntur, id est in melius mutabuntur et quiescent. Ita enim dicit

35 glossa super illud Rom. 8: *Omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc*. Quiescent, dicit glossa, nobis assumptis. Ergo quiescere

melius est et perfectius quam moveri. Sed quod melius est et perfectius, tribuendum est corporibus glorificatis. Ergo etc.

- (ag. 3) Praeterea, omnis Christi actio et eruditio ad nostram salutem ordinatur, secundum quod dicitur in Psalmo 86 in titulo. Ps.:
 5 Omnis Christi actio Christiani est lectio. Et Augustinus, De vera religione: Tota Christi vita fuit morum disciplina. Sed Christi praesentia corporalis nunc magis pertineret ad nostram salutem quam eius absentia corporalis, sicut et tunc. Ergo a nobis per ascensionem discedere et abesse non debuit, sed magis continue exhibere praesentiam eius corporalem. Ergo etc.

- (ag. 4) Item, Jo. 3 dicitur: *Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo*. Sed Christus non descendit secundum corporalem sui praesentiam de caelo, immo corpus eius formatum fuit opere Spiritus Sancti in Virginis utero.
 15 Ergo nec secundum corporalem praesentiam ascendit ad caelum. Contra.

- (1) In Psalmo dicitur: *Qui ponit nubem ascensum suum*. Et alibi in eodem: *Ascendisti in altum* etc. Et in eodem: *Adorate Dominum qui ascendit super caelum caeli ad orientem*. Et in eodem dicitur: *Elevata est magnificentia tua super caelos*. Et Act. 1: *Videntibus illis elevatus est*. Et Jo. 6: *Si ergo videritis filium hominis ascendentem ubi erat prius; spiritus est qui vivificat* etc.

- (2) Item, per rationem sic: Corpori nobilissimo debetur locus nobilissimus. Sed caelum empyreum est nobilissimus locorum. Ergo
 25 locus ille proprius erat corporis Christi quod est nobilissimum corporum. Sed non debebatur ei nisi per motum sursum locus supremus. Motus autem sursum est ascensio; ergo etc. [114v]

<Responsio>

- 30 Ad declarationem quaestionis notatur quod aliquid movetur propter quadruplicem rationem.

- Primo movetur aliquid ad tollendam imperfectionem eius quod movetur, ut in aliquibus est motus progressivus secundum appetitum eius. Propter quod animal movetur, sicut dicit Philosophus in 3. De
 35 anima, capitulo de movente.

1 quod] quod *add. P*

5 Cf. Augustinus, De vera religione, c. 32 (CChr.SL 32, 207) 11s. Joh 3, 14 17 Ps 103, 3 18 Ps 67, 19 18s. Ps 67, 34 19s. Ps 8, 2 20s. Apg 1, 9 21s. Joh 6, 62s. 34s. Cf. Aristoteles, De anima III, 4 (432a15-21)

Secundo modo movetur aliquid ad amovendam indigentiam eius propter quod movetur, ut caelum movetur propter continuam generationem, ut dicitur in secundo libro De generatione.

Tertio movetur aliquid ad explendum mysterium et implendam
5 oboedientiam eius quod principatur, ut angelus. Damasacenus, 2. li., c. 2: Angeli fortes sunt et parati ad dominicae voluntatis explanationem, et ibi confestim inveniuntur, ubicumque divinus miserit nutus, velocitate naturae.

Quarto movetur aliquid ad declarandam virtutem, potestatem et
10 perfectionem eius quod movetur, ut corpus glorificatum. Augustinus, in fine De civitate Dei: Ubi volet spiritus, statim aderit et corpus. In quo perfecta ostenditur oboedientia carnis ad spiritum, secundum ipsius spiritus nutum et imperium.

Primo modo non ascendit Christus quia nullam habebat
15 <im>perfectionem nec in corpore nec in mente post eius gloriosam resurrectionem, quia per gloriosam resurrectionem ascendit *super omnem occasum*, id est defectum humanae naturae, tamquam dominus naturae. Ps.: *Qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi*.

Secundo ascendit propter indigentiam nostram, non suam, quia
20 ex ascensione sua nihil gaudii sibi accrevit. Tantum gaudebat prius de hoc quod sciebat se sessurum ad dexteram Patris, id est a potioribus bonis, sicut modo gaudet de consensione praesenti. Unde non accepit novum gaudium in ascensione, quem iam Deus circumdederat laetitia in gloriosa resurrectione. Sed novum gaudendi modum
25 accepit. Damasacenus, 3. li., 31. c.: Dexteram Patris dicimus gloriam et honorem deitatis in qua Dei Filius existens, ante solummodo ut Deus est, ei consubstantialis, et in ultimis incarnatus corporaliter sedet cum glorificata ei carne eius. Adoratur, una hypostasi vel ad-
30 ratione cum carne eius, ab omni creatura. Sedere enim ad dexteram habuit secundum divinam naturam ab aeterno, secundum vero naturam corporis circumscripti habuit ascendere ex terra ad caelos et descendere rursus de caelis ad terram in adventu ad iudicium. Ita enim veniet; dicitur Act. 1: *Quemadmodum vidistis eum euntem in*

7 ibi] ubi P

3 Cf. Aristoteles, De generatione II, 6 (743b30) 5s. Joh. Damasacenus, De fide orthodoxa, c. 17, n. 12 (ed. BUYTAERT, 72) 10s. Augustinus, De civ. Dei 22, 30 (CChr.SL 48, 863) 18s. Ps 67, 5 26ss. Joh. Damasacenus, De fide orthodoxa, c. 75 (ed. BUYTAERT, 278) 34s. Apg 1, 11

caelum, quia ascendere et descendere sunt actiones corporis circumscripti. Unde sicut in descensu eius ad iudicium nihil decrescet de gloria corporis vel suae maiestatis, ita in ascensione eius nihil laetitiae suae accrevit post resurrectionem, quia ante ascensionem in
 5 nomine eius omne genu flectebatur caelestium et terrestrium et infernorum, sicut et in descensu eius ad iudicium. Hoc patet ex Augustino: Sicut alius est modus sciendi per ratiocinationem scientis, et alius per sensum experientis, in fine De civitate Dei. Tamen nobis multum accrevit, qui ex eius ascensione certam spem accepimus, quo
 10 membra caput sequantur. Hebr. 4: *Habentes pontificem qui penetravit caelos*. Glossa: penetravit, id est penitus intravit, ut nos sequi possimus. Sicut enim membra capiti ei iuncti sumus, sicut dicit glossa super illud Hebr. 3: *Participes effecti sumus Christi*.

Tertio ascendit Christus ad implendam oboedientiam Dei Patris, secundum quod ipse dicit Jo. 20: *Ascendo ad Patrem meum et patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*. Iste enim modus et tertius modus eorum <est>, quae de Christo dicuntur post resurrectionem. Est enim eius quod est ex utroque. Dicitur enim Pater Christi secundum divinam naturam, Deus vero Christi secundum humanam. Ita enim exponit Damascenus dictam auctoritatem, 4. li., c. 10.
 20

Quarto modo ascendit ad declarandam potestatem, virtutem et perfectionem ipsius ascendentis, iuxta illud: *Exaltare in virtute tua*. Quod amplius declarabitur in tertia quaestione.

25 <Ad argumenta>

(ad 1) Per hoc patet solutio ad primum argumentum. Quia motus fit primo modo ad tollendam imperfectionem eius quod movetur, quia motus est actus in potentia, nec est actus purus, neque in potentia pura, neque privatio, et ita est actus imperfectus, ut ostendit Philosophus in 3. li. Physicorum. Propter hanc autem causam non movebatur corpus in eius ascensione mirabili.
 30

(ad 2) Ad secundum dic quod non quiescit motus caeli propter inobilitatem mobilis vel motus, quia motus caeli non est laboriosus, nec poenalis. Non enim movetur cum labore et poena, ut dicitur in
 35 secundo Caeli et mundi, quia in motu suo nullam recipit transmuta-

6s. Cf. Augustinus, De civitate Dei 22, 30 (CChr.SL 48, 864) 10s. Hebr 4, 14 Glossa Lombardi (PL 192, 434C) 13 Hebr 3, 14 Glossa Lombardi (PL 192, 428A) 15s. Joh 20,17 20 Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 91, n. 18 (ed. BUYTAERT, 349s.) 22 Ps 20, 14 29s. Cf. Aristoteles, Physica III, 2 (202a1-3); cf. textum in commentario S. Alberti (ed. COLONIENSIS, IV,1, 161, l. 69).

tionem vel impressionem adinstar agriculturae generalis, ut patet secundo Caeli et mundi et in primo Metheorum. Et huiusmodi ratio ponitur in 8. Physicorum, quia motus localis est motus perfecti. Non enim mutat aliquid de eo quod est intra rem, sed solum secundum id
 5 quod est extra. Propter hoc enim motus localis non ponit exitum de potentia ad aliquem actum rei intrinsecum vel intraneum, sed ad actum dumtaxat extrinsecum. Et propter hoc aliqua imperfectio simpliciter non ponitur per localem motum. Desinet tamen et cessabit motus caeli propter finis adeptionem, quia secundum catholicam
 10 fidem continua generatio, propter quam movetur, cessabit quando numerus implebitur electorum. Tunc enim illa beata civitas consummabitur. Nec cessabit ille motus propter aliquam imperfectionem mobilis vel motoris, nisi quia mercedem recipiet sui laboris, id est sui motus, quando reformabitur in splendore ad statum suae
 15 primae conditionis. Sicut dicit glossa super illud Isa. 30: *Erit lux lunae ut lux solis, et lux solis septempliciter.*

(ad 3) Ad tertium dic quod Christi absentia corporalis magis pertinebat ad nostram et discipulorum salutem quam eius praesentia corporalis, quia in praesentia corporali cognoscebant eum et diligebant eum carnaliter, in absentia vero eius corporali cognoverunt et dilexerunt eum spiritualiter. Et ita non erant idonei accipere Spiritum Sanctum, nisi eum secundum carnem cognoscere et diligere desisterent, quod factum est in absentia corporali. Jo. 16: *Expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos.*
 20 Glossa: Non quod positus in terra non posset dare Spiritum Sanctum, sed quia non sunt idonei accipere, nisi eum secundum carnem desistant nosse.
 25

(ad 4) Ad ultimum solvetur in sexta quaestione.

30 <A. 2: De necessitate sive utilitate ascensionis>

Secundo quaeritur de necessitate sive utilitate suae ascensionis, ad quid fuerit necessaria vel utilis. Videtur quod non fuerit nobis necessaria nec utilis.

(ag. 1) Rom. 4: *Christus mortuus est propter delicta nostra, resurrexit autem propter iustificationem nostram.* Sed ista duo sufficiunt
 35

2 Aristoteles, De caelo et mundo II, 1 (284a13-15); cf. textum in commentario S. Alberti (ed. COLONIENSIS, V, 1, 106, l. 83ss. 3 Cf. Gérard d'Abbeville, Qdl. VIII, 2 (ed. PATTIN [1993] 85, l. 55 cum annotationibus) Aristoteles, Physica VIII, 7 (261a15-a23) 15s. Jes 30, 26 23s. Joh 16, 7 Glossa interlinearis: Biblia (ed. cit.) IV. 50b 34s. Röm 4, 25

ad meritum regni, scilicet peccatorum expiatio per passionem et nostra iustificatio per resurrectionem. Ergo sufficiunt Christi passio et resurrectio. Et ita nobis necessaria non fuit eius ascensio.

(ag. 2) Item, glossa ibi: Nota quod utraque, mors et resurrectio Christi, delicta nostra tollunt et utraque iustificat. Tamen Christi mors sola interitum vitae veteris significat, et in sola resurrectione nova vita signatur. Sed abolitio veteris vitae et renovatio vitae novae sufficit ad ingressum regni, quia, ut dicit glossa, vita nova a iustificatione incipit et in immortalitate perficitur. Ergo etc.

10 (ag. 3) Item, locus proportionalis est locato. Sed corpus Christi non fuit compositum de natura caeli empyrei, sed magis ex natura elementorum et mixtione ipsorum, sicut alia corpora humana. Ergo magis fuit ei proportionalis locus caeli aquei vel aerei, de quo dictum est Mt. 13: *Aves caeli comederunt illud*. Ergo magis debuit ascendere
15 ad caelum aëreum vel aqueum quam ad caelum empyreum.

(ag. 4) Item, in multis argumentis apparens discipulis, demonstravit Christus gloriam suae resurrectionis. Ergo suffecit manifestatio suae resurrectionis. Quare superfluit manifestatio suae ascensionis.

(ag. 5) Item, gloriosius est ibi exaltari ubi deiectio praecessit, 20 quam alibi. Ergo maior fuisset gloria Christi, si gloriose et evidenter fuisset in hoc mundo exaltatus, ubi summe fuit deiectus, quam <si> per ascensionem fuerit ad caelum empyreum elevatus. Ergo etc.
Contra.

(1) Gloriosius est exaltari post deiectionem. Sed Christus summe 25 fuit deiectus et abiectus in passione. Is. 53: per totum. Ergo summe debuit esse exaltatus. Sed non potuit summe exaltari nisi exaltatus fuisset ad caelum empyreum, velut ad locum nobilissimum et excellentissimum, debitum corpori nobilissimo et excellentissimo. Ergo etc.

30 (2) Item, Is. 52: *Exaltabitur et elevabitur et sublimis erit valde*. Sed non esset valde sublimis nec valde sublimiter exaltatus, nisi exaltatus esset usque ad caelum empyreum. Ergo etc.

(3) Item, locus infimus est de ratione et substantia poenae damnatorum. Ergo pari ratione locus supremus est de substantia et ratione 35 beatorum corporum. Ergo maxime congruit corpori illi beatissimo a Filio Dei personaliter assumpto.

(4) Item, Jo. 16: *Nisi abiero, Paraclitus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam vobis eum*. Ergo ascensio Christi fuit causa missionis

Spiritus Sancti, et causa sine qua non, et causa propter quam. Ergo ascensio Christi profuit discipulis ad missionem Spiritus Sancti. [115r]

5 <Responsio>

Dic quod ascensio Christi necessaria fuit et utilis et sibi et nobis.

- (1) Sibi ad condigni honoris reverentiam exhibendam. Quia enim in vita mortali summe fuit abiectus, ut dicitur Is. 53: *Vidimus eum novissimum virorum* etc.; idcirco meruit ut ascendendo singulariter
 10 esset honoratus. Hebr. 2: *Videmus Iesum per passionem mortis gloria et honore coronatum*. Et hoc quadrupliciter: cum angelis ascendendo; cum iubilo deducendo; super angelos exaltando; et denique ad dexteram Patris consedendo.

- De primo dicitur Act. 1 quod Domino ascendente angeli apparuerunt. Haec est enim vox angelorum: *Viri Galilaei, quid statis aspicientes in caelum* etc.

De secundo dicitur in Psalmo: *Ascendit Deus in iubilo*, scilicet sanctorum angelorum et sanctarum animarum de conclavi inferni educatarum.

- 20 De tertio dicitur 1 Petr. 3: *Profectus est in caelum, subiectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus*. In Psalmo 22: *Ascendit super Cherubim et volavit super pennas ventorum*, id est super angelos subtiles et veloces.

- De quarto dicitur Eph. 1: *Constituit illum ad dexteram suam in caelestibus supra principatum et potestatem et virtutem et dominationem et omne nomen*. Et quia honor est in honorante et non in honorato, sic etiam ascendit in cordibus nostris, propter quod ipse dicit Mariae Magdalenae, Jo. 20: *Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum*, id est nondum ascendi ad aequalitatem Patris mei
 30 in corde tuo, quia nondum credis me esse aequalem Patri.

(2) Secundo ascendit propter nostram multiplicem utilitatem.

- (a) Primo ad fidem nostram corroborandam, quod nobis erat necessarium, quia fides nostra infidelitatis torpore iaceret oppressa nisi veritas exempli fidem nostram corroboraret. Quia natura humana
 35 infirma erat et captiva: inde dolor; hereditas perdita: inde maeror; via latens et ignota: inde error; porta clausa: inde timor.

22 super] sub P

8s. Jes 53, 3 10s. Hebr 2, 9 15s. Apg 1, 11 17 Ps 46, 6 20s. 1 Petr 3, 22 21s. Ps 17, 11 24ss. Eph 1, 20s. 28s. Joh 20, 17

Propter primum dicitur Sap. 9: *Homo infirmus et exigui temporis et minor ad intellectum iudicii*. Propter hoc dicitur in Psalmo: *Convertere, Domine, captivitatem nostram sicut torrens in autro*. Propter secundum dicitur Act. 20: *Commendo vos Deo et omni verbo gratiae eius, qui potens est dare hereditatem sanctificatis omnibus*. Ps.: *Tu es qui restitues hereditatem meam mihi*. Propter tertium dicitur Mt. 7: *Arta est via quae ducit ad vitam et pauci ingrediuntur per eam*. Propter ultimum dicitur Gen. 3: *Collocavit Deus Cherubim tenentem gladium igneum atque versatilem*. Sed quis ad gladium flammeum auderet accedere?

Idcirco propter fidem in nobis confirmandam ascendit, ut ascendendo infirmitatem nostram adiuveret. Deuteronomium 33: *Ascensor caeli auxiliator tuus*. Augustinus, 2. libro De symbolo. Item, ut captivitatem liberaret. Ps.: *Ascendens Christus in altum, captivam duxit captivitatem*. Item, ut viam primus demonstraret. Michee: *Ascendit pandens iter ante eos*. Item, ut hereditatem perditam restitueret. 1 Joh. 3: *Videte qualem caritatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur et simus*, nominemur in praesenti, simus in futuro; quia nomen filii super nos mobile est in praesenti, in futuro vero immobilis. Rom. 8: *Si autem filii, et heredes, heredes Dei, coheredes autem Christi*. Filii autem adoptionis non erant mittendi in possessionem hereditatis nisi per filium naturalem, sicut Hugo dicit. Unde dicitur Ex. 15: *Introduces eos in firmissimo habitaculo tuo* etc. Ideo portam aperuit. Ps.: *Elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae*, ut scilicet post regem gloriae intrarent regales gloriosi.

Sic ergo ascendit Christus ad nostrae fidei fulcimentum et corroboracionem. Unde Augustinus, 2. libro De doctrina christiana dicit quod ascensio Christi fulcimentum est fidei, et hoc erat discipulis necessarium, quia in passione Christi et ignominia suae mortis scandalum passi sunt infidelitatis vel dubietatis omnes discipuli. Mt. 26: *Omnes scandalum patiemini in me* etc. Ideo oportuit corroborari in fide eos qui fuerant scandalizati, quod factum est per dominicam ascensionem.

23 firmissimo] infirmissimo P 30 26] 27 P

1s. Weish 9, 5 2s. Ps 125, 4 4ss. Apg 20, 32 6 Ps 15, 5 7s. Mt 7, 14 8s. Gen 3, 24 12s. Dtn 33, 26 Ps.-Augustinus (Quodvultdeus), Sermo (I) de symbolo I, 7 (CChr.SL 60, 323s.) 14s. Ps 67, 19 15s. Micha 2, 13 17s. 1 Joh 3, 1 20s. Röm 8, 17 22 Cf. Hugo de S. Victore, De Sac. 1. 2, p. 1, c. 2 (PL 176, 372C) 23 Ex 15, 13 24 Ps 23, 7 27 Augustinus, De doctrina christiana 1, 14 (CChr.SL 32, 14) 30s. Mt 26, 31

- (b) Secundo ad spem nostram erigendam, quia peccata nostra in fontem desperationis nos prius praecipitabant. Rom. 10: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in caelum*; glossa: ne dubitetur de spe Dei quae est in Christo, ne diffidat homo Christum spoliasse infernum et cum animabus caelum ascendisse. Ex quibus duobus scilicet articulis homo iustus efficitur. Et infra: Qui hoc negat, Christum negat ascendisse. Leo Papa in sermone de ascensione: Ascensio Christi nostra est promotio; et quo processit gloria capitis, eo tendit spes corporis.
- 10 (c) Tertio ascendit ad caritatem nostram inflammandam, ut scilicet desiderium nostrae dilectionis ad superna trahens elevarer. Jo. 12: *Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum*. Beda: Ipso Christo ascendente, Apostoli omne desiderium suum trahebant in caelum, iuxta illud quod scriptum est, Mt. 6: *Ubi est thesaurus tuus, ibi*
- 15 *est et cor tuum*. Et sic ascendendo dona gratiae refunderet iuxta illud: *Dedit dona hominibus*. Si enim amor naturalis tam sanctae carnis impendebat a receptione Spiritus Sancti, multo magis amor lubricus et carnalis retrahit ab idoneitate recipiendi Spiritum Sanctum, quia ab amore Spiritus Sancti. Propter quod dicitur Eph. 4:
- 20 *Ascendit super omnes caelos ut adimpleret omnia. Quia repleti sunt omnes Spiritu Sancto*, Act. 2. Ascendit enim secundum humanam naturam *semper vivens ad interpellandum pro nobis*, Hebr. 7. Unde *advocatum habemus apud Patrem Iesum iustum*, 1 Jo. 2. In cuius signum *elevatis manibus ferebatur in caelum*, Act. 1. Manus enim
- 25 elevare proprium est interpellantis. Unde Christi ascensio fuit perfectio hominis ad aeterna, et a visibilibus ad invisibilia. Et ita patet evidenter quantas utilitates nobis attulit ascensio Christi veneranda.

<Ad argumenta>

- 30 (ad 1) Ad primum dic quod passio Christi fuit necessaria ad abolitionem veteris vitae in quantum credita est, quia credentibus virtutem dominicae passionis proficit ad pretii solutionem, quia per fidem fiunt credentes filii Dei. Gal. 4: Omnes filii estis per fidem. Jo. 1: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius*.

22 7] 6 P

2s. Röm 10, 6 Cf. glossam Lombardi (PL 192, 1474C-D) 7ss. Leo Magnus, Sermo 1 de ascensione (PL 54, 396) 11s. Joh 12, 32 12s. Beda Venerabilis, Homelia VI in tertia dominica post Pascha (PL 94, 159B) 14s. Mt 6, 21 20 Eph 4, 10 20s. Apg 2, 4 22 Hebr 7, 25 23 1 Joh 2, 1 24 Apg 1, 9 33 Cf. Gal 4, 7 34 Joh 1, 12

- Si autem filii, et heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.* Ideo promissionis factae heredibus immobilitatem ostendit; Hebr. 6: *Abundantius volens Deus ostendere suae pollicitationis immobilitatem heredibus, interposuit consilii sui iusiurandum*, glossa: Quod recte dicitur consilium, quia vix novit aliquis per fidem Christi hominis salvari. Resurrectio vero Christi inquantum credita utilis est ad novitatem vitae spiritualis. Rom. 4: *Resurrexit propter iustificationem nostram*, glossa: in resurrectione nova vita signatur. Ascensio vero ad ingressum vitae aeternae, quia per ascensionem consummatus, id est ad perfectionem ductus est, quando ad dexteram Dei collocatus est. Ideo omnibus oboedientibus sibi factus est causa salutis aeternae, sicut dicit glossa super illud Hebr. 5: *Consummatus, est factus omnibus sibi obtemperantibus causa salutis aeternae.* Non fuit vero consummatus nisi per ascensionem, per quam ad dexteram Dei collocatus est. Et ita non superfluit ascensio.
- (ad 2) Per hoc solvitur secundum.
- (ad 3) Ad tertium dic quod intelligendum est de loco naturali, non de loco per gratiam congruo et debito corpori glorificato, et praecipue de illo corpore nobilissimo naturae divinae personaliter unito non est intelligendum, quia talis locus corporibus glorificatis congruit per gratiam, non per naturam.
- (ad 4) Ad quartum dic quod sufficit manifestatio suae resurrectionis ad vitae spiritualis ostendendam novitatem. Sed ulterius necessaria fuit ostensio ascensionis ad vitae aeternae certam expectationem. Unde super illud Hebr. 6: *Praecursor pro nobis intravit Iesus*, glossa: id est in interiora caeli intravit pro nobis introducendis. Et ita patet nos posse sequi. Ad hoc enim ipse praecurrit, ut nos sequamur.
- (ad 5) Ad quintum dic quod primo per gloriosam resurrectionem fuit exaltatus dignitate, et in multis argumentis apparuit, gloriam suae resurrectionis demonstrando manifeste. Postea vero loco et dignitate sublimatus et ad dexteram Dei collocatus; Isa. 52: *Ecce servus exaltabitur et elevabitur et sublimis erit valde.* Exaltabitur in gloriosa resurrectione; elevabitur in admirabili ascensione; sublimis erit valde in dexterarum Dei consensione. Et ita argumentum supposebat falsum.

13 5] 6 P

1s. Röm 8, 17 3s. Hebr 6, 17 5s. Glossa Lombardi (PL 192, 446B) 7s. Röm 4, 25
Glossa Lombardi (PL 192, 1378B) 12ss. Hebr 5, 9 Glossa Lombardi (PL 192, 438A)
25s. Hebr 6, 20 Glossa Lombardi (PL 192, 432B) 31s. Jes 52, 13

<A. 3: De virtute ascendentis>

Tertio quaeritur de virtute ascendentis, utrum per virtutem propriam vel per virtutem alienam. Quod autem per virtutem alienam, ostenditur.

- 5 (ag. 1) Act. 1: *Videntibus illis elevatus est*. Sed quicumque elevatur, vehitur vel fertur. Quicumque vero fertur, per virtutem alienam movetur. Ergo etc.

- (ag. 2) Item, in Psalmo dicitur: *In manibus portabunt te*. Dicitur de angelis portantibus Christum. Ideo manibus angelorum sublevatus est Christus in caelum. Sed quicumque alienis manibus portatur vel subvehitur, aliena virtute movetur vel fertur. Ergo etc.

(ag. 3) Item, in Psalmo dicitur: *Currus Dei decem milibus multiplex*. *** [115v] Sed qui defertur curru, aliena virtute movetur. Ergo etc.

- 15 (ag. 4) Item, 4 Reg. 2 dicitur quod Helias elevatus est in curru igneo per turbinem in caelum. Glossa dicit: Currus igneus, quo raptus dicitur, angelicae sunt virtutes, quarum operatione sublevatus est. Sed haec fuit figura ascensionis Christi. Ergo etc.

Contra.

- 20 (1) Hebr. 1: *Portans omnia verbo virtutis suae*. Sed qui portat omnia verbo virtutis suae, movetur virtute propria et non aliena; ergo etc.

- (2) Item, Augustinus, 4. libro Super Gen. ad. litteram, et ponitur in glossa: Creatoris omnipotentia causa est subsistendi omni creaturae. Quae virtus, si ab eis, quae condidit, regendis cessaret aliquando, simul omnium rerum species et natura concideret. Ergo talis virtus magis portat quam portetur. Similiter fuit in Christo, in quo *inhabitat plenitudo divinitatis corporaliter*. Ergo etc.

- (3) Item, in Psalmo dicitur: *Ascendisti in altum, cepisti captivatem*. Sed cepit captivitatem virtute propria. Ergo ascendit virtute propria.

1 ascendentis] assumptis P 26 concideret] consideret P

5 Ag. 1, 9 8 Ps 90, 12 12s. Ps 67, 18 Es fehlt ein Textstück durch den Seitenschnitt. 15s. Cf. 2 Kön 4, 11 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) II, 143b 20 Hebr 1, 3 23 Augustinus, Super Gen. ad litt. 4, 12 (CSEL 28,1, 108) 28 Kol 2, 9 29s. Ps 67, 19

(4) Item, Mich. 2: *Ascendit pandens iter ante eos*. Sed non pandit iter ante eos nisi virtute propria. Ergo ascendit virtute propria.

<Responsio>

- 5 Dic quod in elevatione Christi ascendentis tria sunt consideranda, scilicet elevans, elevatus et personae angelicae assistentes elevato. In assistentibus elevato et in elevationi consociantibus cognoscimus militiae caelestis obsequium et reverentiam; in elevante cognoscimus divinam potentiam; in eo qui elevatur humanam naturam. Unde Leo
- 10 Papa in sermone de ascensione exponens illud Act. 1: *Videntibus illis elevatus est*. Cum audis, inquit, elevatum, militiae caelestis agnosce obsequium; in eo, qui elevat, divinam potentiam; in eo, qui elevatur, humanam agnosce naturam.
- Dic ergo cum Damasceno, l. 3, c. 27: Numquam anima et corpus
- 15 propriam habuerunt hypostasim praeter hypostasim Verbi. Ideo dicendum quod ascendit humana natura per virtutem divinae naturae concurrentis in eandem hypostasim. Et secundum hoc dicitur tota illa persona ascendere virtute propria, quia virtus divinitatis ascendere fecit naturam humanitatis. Et patet exemplum familiare
- 20 Philosophi, 7. Phys., in eo quod movetur ex se, quia motum ex se dividitur in talia duo: quorum unum movet et aliud movetur. Ita est in proposito, quia in persona divina concurrunt duo naturae, quarum una movet ad ascendendum, scilicet divina, et altera mota est in ascensu, scilicet humana, et per hunc modum dicitur Christus ascen-
- 25 dere virtute propria. Unde Damascenus, 4. li. c. 10: Eorum, inquit, quae de Christo dicuntur post resurrectionem, alia sunt eius quod est ex utroque, sicut est illud Jo. 20: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*. Isa. 63: *Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine virtutis suae*, intrat in plenitudi-
- 30 ne divinitatis suae. Amos 9: *Aedificat ascensionem suam in caelis*, qui autem aedificat ascensionem suam, ascendit virtute. Ps.: *Exaltare, Domine, in virtute tua*, id est propria. Sed non est exaltatus nisi per ascensionem. Hebr. 7: *Ascendens per semetipsum ad Deum*, glossa:

7 elevationi] elevatione P

1 Micha 2, 13 10s. Apg 1, 9 Cf. Ps.-Augustinus, Sermo 176 de tempore (PL 39, 2081). 14 Cf. Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 71 (ed. BUYTAERT, 273). 20s. Cf. Aristoteles, Physica VII, 1 (241b24-29). 25 Cf. Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 91, n. 18 (ed. BUYTAERT, 349s.). 27s. Joh 20, 17 28s. Jes 63, 1 30 Am 9, 6 31s. Ps 20, 14 33s. Hebr 7, 25 Glossa Lombardi (PL 192, 455D)

non per alium, sed per seipsum. Sic ergo virtute <propria> ascendit.

<Ad argumenta>

- 5 (ad 1-4) Ad primum dic et ad sequentia quod aliquid dicitur ferri secundum triplicem rationem.

Primo ad necessitatis subsidium, et quod sic fertur, aliena virtute movetur.

- 10 Secundo fertur aliquid ad venerationis obsequium, non ad sustentationis necessarium subsidium. Primo modo non fuit elevatum corpus Christi, cum esset glorificatum et ita agile et subtile; sed ad venerationis obsequium. Unde Leo Papa in sermone de ascensione: Cum audis, inquit, elevatum, audis militiae caelestis obsequium; et super illud: *In manibus portabunt te*, dicit glossa: Manibus
15 angelorum sublevatus est Christus in caelum, non quod sine eis rueret, sed quia obsequebantur regi, scilicet ad ostensionem honoris regalis, sicut episcopus Parisiensis deferitur a suis servientibus in cathedra, et rex a suis militibus, et Papa a suis pontificibus.

- Tertio ad subiectionis indicium. 1 Petr. 3: *Profectus est in caelum,*
20 *subiectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus*. Glossa: Semper angelos subiectos esse Filio Dei non dubitamus, sed hic ideo subiectionis meminit, ut assumptam humanitatem ita in resurrectione monstraret sublimatam, quod omnis angelicae dignitatis potentiae praeferetur. Unde: *Omnia subiecisti sub pedibus eius*, in pedibus
25 enim humana natura intelligitur. Et quod istis duobus modis ultimis portatur vel deferitur, virtute aliena non movetur, sed propria, quia hanc virtutem dedit eis ut ab eis portetur. Immo portat suos portantes, deferit suos deferentes, sustentat suos sustentantes. Et <per> hanc distinctionem in hac parte solvitur octava quaestio, scilicet
30 utrum ascendere debuit solus aut cum societate maxima. Constat enim quod solus ascendere non debuit, sed cum maxima societate angelorum et sanctarum animarum, propter venerationis obsequium et propter subiectionis indicium, sicut ostensum est.

- Et tertio ad ineffabilis iucunditatis tripudium. Psalmus: *Currus Dei*
35 *decem milibus multiplex milia laetantium*; et alibi: *Ascendit Deus in iubilo*; glossa dicit: in iubilo sanctorum angelorum et sanctarum animarum, quia illic convenerunt principes angelici, scilicet *coniuncti*

12 Ps.-Augustinus, Sermo 176 de tempore (PL 39, 2081) 14 Ps 90. 12 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) II, 573a 19s. 1 Petr 3, 22 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 526a 24 Ps 8, 7 34s. Ps 67, 18 35s. Ps 46, 6 Glossam non inv. 37s. Ps 67, 26

Psallentibus in medio iuencularum tympanistriarum, id est sanctarum animarum.

<A. 4: De qualitate ascensionis, utrum fuerit motus naturalis vel
5 violentus vel voluntarius>

Quarto quaesitum fuit de qualitate ascensionis, utrum motus ascensionis sit naturalis vel voluntarius vel violentus.

<Qa. 1: *Utrum motus fuerit naturalis*>

10 Quod naturalis, arguitur sic.

(ag. 1) Motus naturalis fit a principio intra passo mobili conferente, motus vero violentus fit de principio extra passo mobili non conferente. Haec enim differentia inter motum naturalem et violentum trahitur ex his quae dicuntur ex tertio libro Ethic. c. 2, ubi diffinitur
15 violentum sic: Violentum est cuius principium est extra, tale existens in quo nihil confert operans vel patiens. Sed motus ascensionis dominicae est huiusmodi, quod fit a principio intra. Hoc enim colligitur ex determinatione quaestionis praecedentis, quoniam fit ascensio per virtutem propriam ascendentis, et passum mobile confert ad
20 motum huiusmodi, quia corpus glorificatum est corpus subtile, agile et habile ad motum sursum. Ergo huiusmodi motus est naturalis.

(ag. 2) Item, dicit Philosophus in 4. Physicorum quod mirabilis est loci potentia qua unumquodque fertur ad locum <non> prohibitum sibi per naturam. Sed locus proprius et non prohibitus corporis glorificati est caelum empyreum, quia homines glorificati in corporibus
25 erunt *sicut angeli Dei in caelo*, Mt. 22. Ergo ad illum locum movetur corpus glorificatum per naturam; ergo etc.

Contra.

Physicorum 4.: Ultra caelum non est locus nec corpus nec vacuum
30 nec imaginabile nec tempus. Sed omnis motus naturalis est alicuius corporis ad locum determinatum et in determinato tempore. Ergo iste motus non est naturalis.

26 22] 19 P

14 Aristoteles, Ethica III, 1 (1110b15-17) 22 Aristoteles, Physica IV, 4 (210b32-211a5) 26 Mt 22, 30 29 Cf. Aristoteles, Physica IV, 5 (212b15-17); De caelo I.1 (279a11-12)

<Qa. 2: *Utrum motus fuerit violentus*>

(ag. 1) Item, quod sit violentus ostenditur per illud Apoc. 12: *Raptus est filius mulieris ad Deum et ad thronum eius*. Sed raptus est motus violentus.

5 (ag. 2) Secundo loco ostenditur quod iste motus sit magis violentus quam naturalis. Ps.: *In manibus portabunt te*. Sed motus deportationis vel delationis est motus vectionis, quia quatuor sunt species motus vectionis, ut dicitur 7. Physicorum, scilicet pulsus, tractus, vectio, vertigo. Ergo iste motus est violentus.

10 (ag. 3) Item Gregorius <super> illud evangelii: *Homo quidam peregre proficiscens* etc.: Carnis locus proprius terra est; quae quasi ad peregrinandum ducitur, cum per redemptorem in caelo collocatur. Ergo caelum empyreum est locus peregrinus humanae naturae. Ergo motus corporis Christi de terra ad caelum ascendentis
15 est motus peregrinus. Sed motus peregrinus est motus violentus. Ergo etc.

(ag. 4) Item, omnis motus corporis compositi sequitur naturam elementi dominantis in eo, et secundum illam movetur, ut dicitur in primo libro Caeli et mundi. Sed omne corpus humanum, etiam licet
20 sit glorificatum, est mixtum ex quatuor elementis, et in eodem dominatur elementum terrae, quod tenet naturam absoluti gravis, et secundum naturam inclinatur <et> movetur deorsum et numquam movetur sursum, nisi per violentiam; quia cum movetur sursum,
25 movetur contra propriam inclinationem. Sed omnis motus contra propriam inclinationem est motus violentus. Ergo huiusmodi motus erat violentus.

(ag. 5) Item, Act. 1 dicitur: *Elevatis manibus ferebatur in caelum*. Sed qui fertur vel defertur, violenter movetur; ergo etc.
Contra.

30 (1) Nullum motum propria virtute et propria facultate violenter movetur. Sed homo Christus ascendit in caelum propria virtute et propria facultate. Isa. 63: *Gradiens in multitudine virtutis suae*. Amos 9: *Qui aedificat ascensionem suam* etc., *Dominus nomen illi*. Ps.: *Exaltare, Domine, in virtute tua*. Hebr. 7: *Accedens per semetipsum ad Deum*: non per alium, dicit glossa. Ergo iste motus non est
35 violentus.

2s. Offb 12, 5 6 Ps 90, 12 10s. Cf. Mt 25, 14 11ss. Cf. Gregor d. Gr., Hom. in Evg. 9 (PL 76, 1106B) 19 Aristoteles, De caelo I, 1 (268a26-b2) 27 Apg 1, 9 32 Jes 63, 1 33 Am 9, 6 34 Ps 20, 14 34s. Hebr 7, 25 Glossa Lombardi (PL 192, 455D)

(2) Item, nullus exaltatur ad honorem sibi debitum per violentiam. Sed ad honorem sibi debitum ascendit Christus in ascensione, iuxta illud: *Elevata est magnificentia tua super caelos*. Ergo etc.

5 <Qa. 3: *Utrum motus fuerit voluntarius*>

Tertio ostenditur quod sit voluntarius.

(ag. 1) Eph. 4: *Qui descendit, ipse est qui ascendit*. Sed descendit voluntarie; ergo ascendit voluntarie.

(ag. 2) Item, filius ad patrem voluntarie et non violenter vadit et
10 ascendit. Sed ita ascendit Christus tamquam Filius ad Patrem qui misit eum. Jo. 16: *Vado ad eum qui me misit*. Et in eodem 20: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*. Ergo etc.

(ag. 3) Item, corpus animatum cum movetur secundum imperium
15 spiritus sibi personaliter uniti, voluntarie movetur. Sed ubi volet spiritus, statim aderit et corpus glorificatum. Ergo etc.

(ag. 4) Iterum Hebr. 9: *Christus assistens pontifex futurorum bonorum* etc. *per proprium sanguinem semel introivit in sancta*, id est caelestia, ut supplet glossa. Sed hoc factum est in ascensione. Ergo
20 sicut proprium sanguinem voluntarie effudit in passione – Isa. 53: *Oblatus est quia ipse voluit* –, ita et voluntarie ascendit. *** [116r]

<Solutio I>

Ad primam quaestionem dic quod motus iste non fuit naturalis
25 propter tria, quae concurrunt in motu naturali locali de quo nunc agitur, scilicet motor et mobile et locus ad quem movetur; quia motor movet ipsum mobile per modum necessitatis naturae. Et ideo tantum movere potest ipsum mobile ad unicam differentiam positionis et non ad plures. Motor vero corporis glorificati <movet> ipsum
30 mobile secundum imperium voluntatis, et ideo movet secundum omnes differentias positionis, iuxta illud: Ubi volet Spiritus, statim aderit et corpus, quia illud corpus ineffabili facilitate erit gloriae quod prius erat sarcinae, ut dicitur in fine Super Gen. ad litteram.

Secunda differentia est respectu mobilis, quod movetur a motore
35 naturali secundum dispositionem et naturam suae inclinationis. Sed motor corporis glorificati movet ipsum corpus non secundum dispo-

3 Ps 8, 2 7 Eph 4,9 11ss. Joh 16, 5; 20, 17 17s. Hebr 9, 11 Glossa Lombardi (PL 192, 470C) 21 Jes 53, 7 21 Wahrscheinlich fehlt ein Textstück durch den Seitenschnitt. 31ss. Augustinus, Super Gen. ad litt. 12, 35 (CSEL 28,1, 433)

- sitionem suae naturalis inclinationis, sed secundum imperium perfectae voluntatis et plenam oboedientiam ipsius mobilis ad motorem. Tertia differentia est ex parte loci, quia mobile, quod si movetur naturaliter ad locum sibi per naturam determinatum, movetur a
 5 duplici virtute loci, scilicet a virtute loci contraria et per contrarietatem expellente, et etiam movetur a virtute loci similis et per similitudinem naturalis inclinationis et naturalis proportionis passivi ad actum attrahente. Sed corpus glorificatum non potest sic moveri a caelo empyreo; caelum enim empyreum nec naturaliter attrahitur
 10 nec naturaliter expellit, nec corpus glorificatum, quia supra limitem naturae est sublimatum, non habet repugnantiam ad aliquem locum, cuius virtute expellatur, nec habet tantam convenientiam ad aliquem locum, quod ex eius virtute attractiva coartetur ad ipsum; quia locus attrahens locatum habet rationem continendi, virtutem quietandi et
 15 naturam conservandi, locus vero contrarius habet virtutem expellendi. Corpus ergo gloriose sublimatum supra limitem naturae nullam talem habet inclinationem ad caelum empyreum, in quo locatur per gratiam, non per naturam; nec ab aliis locis naturae, a quibus non potest coartari per naturam. Unde in Sententiis Prosperi, c. 31: Ad
 20 caelestis Ierusalem consortium non ascendunt nisi qui toto corde profitentur, non proprii operis, sed divini esse muneris quod ascendunt. Iste ergo ascensus non naturae, sed divinae gratiae vel muneri prorsus est ascribendus. Unde secundum diversitatem meritorum attribuitur membris Christi diversitas locorum sive mansionum; Jo.
 25 14: *In domo Patris mei mansiones multae sunt*, in gloria.

<Ad argumenta>

- (ad 1) Ad illud autem quod obicit quod motus naturalis fit a principio intra etc., dic quod principium intra potest dici tripliciter, scilicet vel per modum naturalis originis vel per modum naturalis unionis vel per modum simplicitatis potestativae et voluntariae unionis.
 30

- Primo modo dicitur principium 'intra' quod est ita intra quod etiam est ab intra, sicut forma naturalis quae educitur de potentia materiae per opus naturae, et anima vegetativa in plantis et sensitiva
 35 in brutis, quae et oriuntur in corpore et de principiis corporis originem trahunt, secundum quod dicit Philosophus in secundo libro De

18 aliis locis] alia loca P

19ss. Prosper, Sententiae, n. 32 (PL 43, 1862) 25 Joh 14, 2 36s. Cf. Aristoteles, De anima II, 5 (417b16-18)

anima: Sensitivi principii prima immutatio a generante fit, et propter hoc motus naturalis formae et animae vegetativae sunt totaliter motus naturales, quia fiunt a principio, quod est intra et ab intra per modum naturalis originis. Motus vero animae sensitivae partim sunt
 5 a natura, quia per instinctum naturae procedunt, et a principio quod est intra et ab intra per modum naturalis originis; partim vero secundum appetitum secundum suspicionem, scilicet boni et mali. Unde moventur secundum impetum et feruntur secundum appetitum, et magis aguntur quam agunt, quia passio est motus irrationalis
 10 animae per suspicionem boni et mali. Suspicio enim boni concupiscibilem movet, suspicio vero mali irascibilem, sicut dicit Damascenus, 2. li. c. 24. Et propter hoc talis motus etiam dicitur naturalis, quia fit secundum appetitum naturalem. Quia ut dicitur in eodem: Irrationalis appetitus irrationabilium est, et aguntur a naturali appetitu. In eis enim naturalis appetitus magis ducitur quam ducit.

Secundo modo dicitur naturale principium per modum naturalis unionis et naturalis colligantiae sive naturalis inclinationis, sicut anima rationalis dicitur naturale principium, et intra, non quia naturaliter oriatur in corpore - neque enim ex principiis corporis trahit
 20 originem -, sed quia naturalem habet unionem et naturalem colligantiam sive inclinationem ad illud corpus, cui creando infunditur et infundendo creatur. Et hoc modo quod fit a principio intra, potest fieri dupliciter: Quia potest fieri et egredi ab illo principio ratione illius naturalis inclinationis et colligantiae sive unionis, quam habet
 25 ad corpus organicum quod est eius instrumentum, et sic actus qui egreditur a tali principio intra est actus naturalis, sicut actus vivificandi et administrandi corpus sibi subiectum est actus naturalis quia procedit secundum appetitum naturalem. Alio modo potest fieri et egredi ab illo principio intra secundum propriam rationem et
 30 secundum appetitum inquisitivum sive deliberativum, et non secundum appetitum naturalem. Et hoc modo motus, qui procedit a tali principio intra - quia illud principium non est ab intra, solus enim intellectus est ab extrinseco, secundum librum De animalibus -, non est motus proprie naturalis, sed voluntarius, quia appetitus inquisitivus et deliberativus est voluntarius.
 35

14 appetitus] appetitum P

Tertio modo dicitur principium intra per modum simplicitatis potestativae et voluntariae unionis, et sic Deus erat in Christo, mu<n>dum sibi reconcilians. Et hoc modo motus qui fit a principio intra, totaliter est voluntarius, quia omnia subiciuntur divinae voluntati, etiam voluntates hominum, sicut dicitur in 5. li. De civitate Dei, c. 9. Et hoc modo voluntarius est motus dominicae ascensionis, sicut in tertia quaestione latius explicabatur.

(ad 2) Ad secundum dic <quod> illa propositio Philosophi intelligenda est de loco attrahente per modum naturalis inclinationis. Caelum vero empyreum attrahit non per modum naturalis inclinationis, sed per modum voluntariae affectionis desiderii et amoris, quia sicut terrena aedificatio a terra incipit, ita caelestis instructio a superno crescit exordium, ut dicitur in sententiis Prosperi, propositione 107. Unde propter caeleste exordium, huiusmodi locus non potest 15 est angustari multitudine habitantium, sicut angustatur locus terrenus vel naturalis circumscriptione et continentia locatorum. Ita enim proponit 198. propositione in sententiis Prosperi: Hereditas, in qua Christi coheredes sumus, non minuitur multitudine filiorum, nec fit angustior numerositate coheredum, sed tanta est multis quanta pau- 20 cis, tanta singulis quanta omnibus.

<Solutio 2>

Ad solutionem secundae quaestionis nota quod motus ascensionis dominicae non fuit motus violentus, licet fuerit vectionis, cum delatus et elevatus esset ab angelis, quia motus vectionis vel delationis fit 25 quadruplici ratione.

Primo cum aliquid deferretur propter necessitatis subsidium; et sic Christus in ascensione deferri non indiguit, quia *portat omnia verbo suae virtutis*, Hebr. 1.

30 Secundo propter venerationis obsequium, et sic debuit deferri, sicut rex deferretur a suis militibus, et episcopus Parisiensis a suis hominibus. Et sic Christus rex supremus et sacerdos summus a suis delatus est militibus, de quibus dictum est, Iob 25: *Non est numerus militum eius*. Unde ad demonstrationem honoris regalis et sacerdotalis

19 angustior] angusti quia P

5s. Augustinus, De civitate Dei 5, 9 (CChr.SL 47, 139) 13s. Prosper, Sententiae n. 107 (PL 45, 1868) 17 Ebd. n. 198 (PL 45, 1875). Cf. Augustinus, Enn. in Ps. 49,2 (CChr.SL 38, 576) 28s. Hebr 1, 3 33s. Iob 25, 3

dignitatis a suis angelis deferri voluit, sicut dicit glossa super illud: *In manibus portabunt te*. Et ideo signanter dictum est: *Currus Dei decem milibus multiplex*. Ita est currus sanctorum angelorum qui obsequebantur regi ascendenti, sicut dicit glossa super Psalmum prae-

5 dictum.

Tertio propter subiectionis plenum indicium. 1 Petr. 3: *Profectus est in caelum, subiectis angelis*, quia non est delatus ab angelis ex necessitate sustentationis, sed magis ex obsequio venerationis vel indicio subiectionis.

10 Quarto propter violentiam rapiantis et rapiendo violenter deferentis. Et hoc modo, propter hanc causam, delatus non fuit, quia nihil involuntarium vel violentum potest ei inferri, quia: *Voluntati quis resistet?*, Rom. 9, et in Psalmo: *Omnia quaecumque voluit, Dominus fecit* etc.

15

<Ad argumenta>

(ad 1 et 4) Per hanc dispositionem patet solutio ad primum et ad quartum argumentum.

(ad 2) Ad secundum dic quod caelum empyreum dicitur locus

20 peregrinus corpori gravi, ponderoso, corpulento et terreno. Sed locus est vicinus et familiaris, non peregrinus, corpori agili, subtili et spirituali ac supra naturae limites sublimato.

(ad 3) Ad tertium dic quod natura terrena dominatur in corpore glorificato quantum ad substantiam et quantitatem elementarem, sed

25 non dominatur in eo quantum ad corpulentiam, gravitatem et densitatem, sed magis dominatur in eo natura caelestis vel spiritualis quantum ad subtilitatem et agilitatem.

(ad 5) Ad ultimum dic quod Christus dicitur raptus non ratione violentiae, cum nulla violentia sibi potest inferri, qui omnia potest

30 agere et nihil pati, quia, sicut dicit Hugo, potentiam habet ad omnia agendum et ad nihil patiendum. Sed dicitur raptus ratione imperceptibilitatis et ablationis visivae cognitionis ab oculis eorum, secundum quod dicitur Act. 1: *Nubes suscepit eum ab oculis eorum*. Unde dicitur in glossa, Apoc. 12, quod raptus est ad aequalitatem Dei, et

35 alia glossa dicit: Rapta est caro vi divinitatis.

1s. Ps 90, 12 Cf. Glossa Lombardi (PL 191, 853A) 2s. Ps 67, 18 6s. 1 Petr 3, 22
12s. Röm 9, 19 13s. Ps 113, 11 30 Cf. Hugo de S. Victore, De sacramentis I, p. 2, c.
22 (PL 176, 214A-B) 33 Apg 1, 9 34 Cf. Offb 12, 5 cum glossa ordinaria: Biblia (ed.
citata) IV, 564a.

<Solutio 3>

Ex iam dictis patet solutio ad tertiam quaestionem, quia motus ascensionis fuit voluntarius, non naturalis nec violentus propter tria, scilicet propter potentissimam virtutem, excellentissimam perfectionem et efficacissimam impletionem divinae voluntatis.

De primo Augustinus in Enchiridion: Omnipotens dicitur, quia voluntatis eius non impeditur effectus. Et in eodem: Non ob aliud vocatur omnipotens nisi quia quicquid vult potest, nec voluntate cuiuspiam creaturae [116v] voluntatis omnipotentis impeditur effectus. Augustinus, De spiritu et littera: Omnipotens non in eo, quod posset facere omnia, sed quia potest efficere quicquid vult.

De secundo, scilicet excellentissima perfectione et efficacissima impletionem dicit Hugo, 4. p. 1. li. c. 13 quia semper impletur voluntas Dei. Et <Augustinus> Super Gen. ad litteram, li. 6, c. <1>5: Dei voluntas est rerum necesse.

De tertio, scilicet de absoluta suae voluntatis libertate, quod nec directe vel indirecte subici potest alienae voluntati vel alienae necessitati, dicit Anselmus 2. li. Cur Deus homo, c. 17: Voluntas Dei nulli subicitur necessitati vel impossibilitati, immo divinae voluntati subi-
ciuntur omnes humanae voluntates, sicut dicitur 5. li. De civitate Dei, c. 9. Deinde ergo quia omnipotentissimae perfectioni, et efficacissimae impletioni et absolutae libertati divinae voluntatis nulla omnino potest inferri violentia, nec motus vectionis vel delationis ipsius omnipotentis aliquo modo potest dici violentus, sed omnino et totaliter voluntarius.

Ex quo patet ad plenum tam solutio quaestionis quam omnium obiectorum.

<A. 5: Utrum dominica ascensio facta fuerit subito vel successive>

30 Circa quintum quaeritur utrum dominica ascensio facta fuerit subito vel successive, hoc est utrum esset mutatio vel motus.

(ag. 1) Et ostenditur quod subito facta fuerit, quia corpus glorificatum longe subtilius est et spiritualius quam organum videndi. Sed organum videndi subito alteratur a lumine, quia dicit Philosophus,

6 Cf. Augustinus, Enchiridion c. 96 (CChr.SL 46, 100) 10 Cf. Augustinus, De spiritu et littera, c. 53 (CSEL 60, 210). 13 Hugo de Sancto Victore, De sacramentis I, p. 4, c. 13 (PL 176, 240A-B) 14 Augustinus, Super Gen. ad litt. 6. 15 (CSEL 28.1, 190) 18 Anselm, Cur Deus homo II, 17 (ed. SCHMITT, 134) 20s. Cf. Augustinus, De civitate Dei 5, 9-10 (CChr.SL 47, 138-141) 34 Cf. Aristoteles, De sensu et sensato, c. 6 (447a10ss.)

quod lumen subito alterat. Ergo multo magis corpus glorificatum, quod est luminosum, subito transfertur.

(ag. 2) Item, dicit Augustinus in fine De civitate Dei de corpore glorificato: Certe ubi volet spiritus, ibi erit protinus corpus. Ergo
5 secundum voluntatem spiritus transfertur glorificatum corpus. Sed spiritus in instanti a volito in volitum transfertur. Ergo pari ratione corpus a loco in locum transfertur, quia protinus corpus transfertur ad voluntate<m> spiritus.

(ag. 3) Item, tanta erit agilitas in corporibus glorificatis et tanta
10 nos comitabitur, ut ipsi angelis Dei aeque celeres simus, qui a caelo ad terras et econtra citius verbo vel dicto dilabuntur. Ita enim dicit Anselmus, De similitudinibus. Nec mirum quia erimus sicut angeli in caelo. Celeritatem angelorum probat per Abacuc, hominem adhuc mortali carne gravatum, mox a Iudaea per angelum in Caldaeam
15 delatum, indeque tradito prandio quod deferebat, sine mora delatum. Sed quod transfertur mox, transfertur in instanti. Ergo etc.

(ag. 4) Item, Apostolus etiam, qui corpora nostra, quantocumque locorum intercapedine separata membratim fuerint sive dispersa, in ictu oculi asserit resurrectura, satis innuit quam velocitatem eadem
20 corpora iam incorruptibilia sunt habitura. *Corruptibile quippe hoc*, sicut ipse testatur, *incorruptionem, et mortale hoc induet immortalitatem*, 1 Cor. 15. Ergo etc.

(ag. 5) Item ibidem, huius quoque velocitatis exemplum in radio solis licet intueri, qui statim orto sole in plaga orientali pertingit
25 usque ad ultima plagae occidentalis, ut in eo perpendamus non esse impossibile quod de nostra dicimus futura velocitate, praesertim cum rebus animatis soleat inesse maior velocitas quam inanimatis. Huic etiam radio solis simile exemplum velocitatis habemus in nobis. Radius quippe oculorum nostrorum sublevatione palpebrarum adusque
30 caelum pertingit, et ictus eorum totus in semet ac integer redit. Ergo etc.

(ag. 6) Item, Augustinus in quaestionibus de resurrectione dicit quod tales sunt motus corporum glorificatorum sicut motus radii solis, et subiungit quod corpus glorificatum utraque intervalla pari
35 celeritate contingit ut radius solis, qui non citius pervenit ad propin-

24 intueri] intueri P

3s. Augustinus, De civitate Dei 22, 30 (CChr.SL 48, 862) 12ss. Cf. Liber de S. Anselmi similitudinibus, c. 51 (PL 159, 629C) 21s. 1 Kor 15, 53 32 Augustinus, Sex quaestiones contra Paganos (ep. 102), q. 1, n. 5 (PL 33, 372)

quiora spatia opposita quam ad remotiora. Sed corpus Christi maxime fuit glorificatum. Ergo utraque intervalla per celeritatem contingebat. Sed ubicumque intervenit motus, corpus mobile utraque intervalla pari celeritate non potest contingere. Ergo etc.

- 5 (ag. 7) Item argue per Philosophum in libro *Physic.* 9: Si tanta virtus movet in tanto tempore, duplo maior movet in duplo minori tempore, quia secundum proportionem virtutum moventium haec proportio temporum mensurantium, quia regulariter ceteris paribus maior virtus in minori tempore. Ergo maxima virtus movet in non
10 tempore. Sed corpus Christi glorificatum movebatur a maxima virtute, quia a virtute divina. Ergo in sua ascensione movebatur in non tempore; ergo in instanti.

Contra.

- (1) Natura corporis glorificati quantumcumque sublimetur numquam pertingere valet ad subtilitatem et agilitatem naturae spiritualis. Ergo nec operatio naturae corporalis pertingere potest ad operationem naturae spiritualis. Ergo si natura spiritualis propter suam agilitatem movetur extra tempus, tamen natura corporalis, licet glorificata, movetur in tempore. Ergo etc.

- 20 (2) Item, spiritus creatus movet corpus per tempus et locum, licet moveatur per tempus et non per locum, ut dicitur 8. li. *Super Gen.* ad litteram, c. 16. Ergo anima Christi ascendentis movet corpus suum per tempus et per locum. Ergo motus ille erat successivus. Ad idem facit illud quod ipse <dicat> eodem libro c. 21: Deus omnipotens immutabili aeternitate, veritate, voluntate semper idem, non per
25 tempus nec per locum motus movet <per tempus> creaturam spiritualem, movet et per tempus et locum creaturam corporalem. Argue ergo quod sive corpus glorificatum moveretur ab anima in ascensione sive a divina natura movebatur, nihilominus per tempus et locum;
30 ergo etc.

- (3) Item, angeli corporibus assumptis moventur in tempore, quamvis in se sunt agilissimi et subtilissimi, quia eorum actiones ex futuro in praeteritum per tempus praesens transeunt, et in eorum motu dicendum est esse vel fuisse, sicut dicit Augustinus 12. li. *De civitate Dei*, c. 15. Ergo pari ratione actiones vel motus corporum glorificatorum ex futuro in praeteritum per praesens transeunt. Ergo
35

5 Cf. Aristoteles, *Physica* VII, 5 (250a28-b4) 21s. Cf. Augustinus, *De Gen. ad litt.* 8, 21 (CSEL 28,1, 260) 24 Cf. *ibid.* et 8,26 (CSEL 28,1, 265) 34s. Cf. Augustinus, *De civitate Dei* 12, 16 (CChr.SL 48, 372)

motus eorum est in tempore. Idem argue de corpore Christi ascendentis.

- (4) Item, <si> ascensio Christi in caelum ita facta fuisset subito quod non distaret spatium medium, non posset percipi nec describi
 5 nec intueri per visum. <Quod non> est verum, quia dicitur Act. 1 quod *videntibus illis elevatus est, cumque intuerentur in caelum euntem illum* etc. Ergo etc.

- (5) Item, omne corpus glorificatum naturaliter est quantum, et naturaliter retinet corporis dimensiones. Ergo dimensiones corporis
 10 transeuntis commensurantur spatio corporis medii transitum praestantis. Sed quantitas corporis transeuntis non potest simul commeteri toti continuitati spatii medii. Ergo oportet quod commensuretur ei successive; et inde ut prius.

15 <Responsio>

Dic quod successio in motu corporis causatur ex tribus. Primo ex parte motoris, secundo ex parte mobilis, tertio ex parte spatii medii.

- (1) Primo ex parte motoris, quia motor potentiae finitae et limitatae movet in tempore finito, secundum Philosophum. Motor vero
 20 potentiae infinitae movet vel movet in non tempore vel movet in tempore infinito et motu perpetuo, quia hic est primus motor, qui secundum Philosophum 11. Metaph. est substantia simplex et impartibilis nullam habens magnitudinem, nobilis in fine nobilitatis, potentiae infinitae, cuius velle est agere, et 8. Phys. In quo motore tria
 25 sunt considerata, scilicet infinita potentia, incomprehensibilis sapientia, et immensa clementia.

- Considerando infinitam potentiam, cuius velle est agere, movet in non tempore vel in infinito tempore et motu perpetuo, quia eius substantia et actio est supra tempus, ut dicitur in Libro de causis,
 30 tum quia voluntas est actio illius, 11 Metaph., tum quia *** <est> purus actus, quod non est admixtus potentiae, ut dicitur in eodem. Et ideo Deus non per tempus motus, movet creaturam spiritualem per tempus, octavo libro Super Gen. ad litteram, c. 17, ita scilicet quod movere sit sine tempore, moveri vero in tempore. Hinc Damas-
 35 cenus, primo libro, c. 4 dicit quod solus Deus immobilis est et per

6s. Apg 1, 9s 18s. Cf. Aristoteles, Physica VIII, 6 (266a24-b6) 22 Cf. Aristoteles, Metaphysica XI, 7 (1071b7-20) (vide textum S. Alberti: Ed. COLONIENSIS XVI,2, 483ff.) 24 Aristoteles, Physica VIII, 10 (266a10-11) 29 Cf. Liber de causis, § 30 (ed. BARDENHEWER, 113/ 130) 30 Cf. ut supra ad lin. 22 33 Augustinus, Super Gen. ad litt. 8, 21 (CSEL 28,1, 260)

immobilitatem suam movet omnia, sed considerando providentiam incomprehensibilis sapientiae et dispensationem immensae clementiae. Ad confirmandam fidem et corroborandam spem fidelium intuitum eius mirabilem ascensionem, ut illae personae, quae fuerunt Christi resurgentis testes, etiam fierent eiusdem ascendentis, ideo corpus eius elevavit successive et notabili successione ut aspiceretur patenter, qui elevabatur potenter. Alioquin non posset intueri ab hominibus mortalibus diligenter. Idcirco ex dispensatione motoris elevabatur successive et notabili successione. Unde super illud: 10 *Videntibus illis elevatus est*, dicit glossa: ut qui testes fuerunt resurgentis, sint etiam testes ascendentis.

(2) Ex parte vero mobilis duo sunt considerata, scilicet in quantum illud mobile erat corpus naturale et in quantum illud corpus sublimatum erat et super omnes limites naturae exaltatum. In quantum vero erat corpus naturale, mobile erat successive et notabili successione, non tamen in tempore imperceptibili propter parvitatem, secundum quod dicit Augustinus in octavo libro Super Gen. ad litt., c. 16: Sicut per tempus et locum movet corpus ipse, scilicet spiritus increatus, [117r] ita per tempus movet conditum spiritum ipse nec 20 per tempus nec per locum motus conditor. In quantum vero corpus illud glorificatum supra limites naturae est exaltatum, sicut et cetera corpora glorificata, quantum est ex parte mobilis, in termino movetur per tempus, quia corporum glorificatorum actiones vel motus ex futuro in praeteritum per tempus praesens transeunt, sicut actiones 25 et motus angelorum transeunt ex futuro in praeteritum per tempus praesens, sicut expresse dicit Augustinus, 12. li. De civitate Dei, c. 15, cum non possint sublimari corpora glorificata, manentia tamen corpora, supra spiritualitatem angelorum, quia corpus glorificatum spirituale erit potestate, non natura, ut dicit Anselmus, Proslogion, 30 25. c., et Augustinus, De civitate Dei, 22. l., c. 20: Angeli vero natura sunt spirituales et naturae spirituales. Ex hoc etiam patet quod corpora glorificata moventur per locum, quia vere sunt corpora, et ita per tempus, quia omne quod movetur per locum, impossibile est nisi per tempus simul moveretur, sed non econtra. Verumtamen non 35 movetur localiter, quia non replet locum nec describit spatium, nec

10 Apg 1, 9 Glossam non inv. 17s. Augustinus, Super Gen. ad litt. 8, 20 (CSEL 28, 1. 259) 26 Augustinus, De civitate Dei 12, 16 (CChr.SL 48, 372) 29s. Cf. Anselm. Proslogion c. 25 (PL 158, 240B/ ed. CHARLESWORTH, 148) 30 Cf. Augustinus, De civitate Dei 22, 17 (CChr.SL 48, 836)

se loco corporali metitur, cum sit spirituale, potestate, non natura. Habet enim subtilitatem ad penetrandum etiam corpora ferrea, agilitatem ad celerrime transeundum, impassibilitatem ad resistendum et nihil patiendum, claritatem ad illustrandum, quia anima glorificata
 5 movebit corpus suum ineffabili facilitate et absque ulla difficultate quocumque voluerit, et stare faciet, ut dicitur 13. li. De civitate Dei, c. 18. Animis enim perfectissime beatis praestabit Deus ut quamvis terrena, tamen iam incorruptibilia corpora ubi volunt ponant, et quod volunt agant situ motuque facillimo, ut ibi dicitur. Et propter
 10 hoc in fine totius libri dicitur: Ubi volet spiritus, protinus illic aderit et corpus. Huic accedant exempla et verba Anselmi prius allegata. Hoc etiam patuit in corpore Salvatoris, quando ianuis clausis ad discipulos intravit et corpus suis videndum et palpandum illis praebuit. Hanc subtilitatem pro dote habebunt cetera corpora glorificata, quia
 15 sicut dicit Augustinus, 10. li. De civitate Dei, c. 29: Talia erunt corpora beatorum in futura resurrectione, quale Christus in sua resurrectione demonstravit exemplum. Illa tamen celeritas quantumcumque brevis in tempore fit, licet imperceptibili temporis brevitate.

(3) Ex his dictis patet declaratio tertii, quia, ut dicitur in 9. li. Confessionum, corpori glorificato nihil resistet. Unde sibi nullum obsistet spatium, ubi corpus faciens transitum ineffabili celeritate subtilitatem habet ad penetrandum, utpote non iam animale, sed spirituale per futuram commutationem habendum, spiritui glorificato totaliter oboediens et ad motum vel imperium potestativae virtutis animae
 20 glorificatae mirabili celeritate pertransiens, nec spatium replendo. Simul enim sunt dimensiones corporis glorificati cum dimensionibus corporis non glorificati, nec spatio se commensurando, nec describendo partes ipsius spatii in transeundo, sicut stella orbem suum pertransit, sed non scindit orbem, cum tamen corpus glorificatum
 25 non sit minoris subtilitatis quam stellae vel orbis caelestis, sicut nec minoris claritatis, prout ostendit Anselmus, De similitudinibus, 3. capitulo de pulchritudine, dicens: In illa vita pulchritudo iustorum pulchritudini solis, qui septemplex quam modo sit, splendidior erit, adaequabitur. Unde scriptum est: *Fulgebunt iusti sicut sol in*
 30 *conspectu Dei*. Amplius corpus dominicum claritati solis praelucere nescio quemquam posse ambigere. Corpus ergo Christi, quanto

6s. Cf. Augustinus, De civitate Dei 13,18 (CChr.SL 48, 400) 10s. Cf. ibd. 22,30 (CChr.SL 48, 862). 15 Cf. ibd. 10,29 (CChr.SL 47, 306). 19s. Cf. Augustinus, Conf. 9, 11 (CChr.SL 27, 139) 31s. Cf. Eadmer, De beatitudine caelestis patriae, c. 1 (PL 159, 589). 34s. Mt 13, 43

maioris fuit subtilitatis glorificatum corpore solis et ceteris corporibus glorificatis vel glorificandis, tanto longe praestantiore celeritate vel subito vel saltem in tempore brevissimo et omnino imperceptibili elevari et ascendere potuit. Sed voluit in tempore perceptibili et
 5 successione temporis notabili ab intuitibus elevari ex dispositione incomprehensibilis sapientiae et immensae clementiae, ut ipsi testes essent fideles ipsius ascendentis, qui veri iam fuerant testes resurgentis.

Ex dictis patet ad plenum solutio quaestionis.

10

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad primum autem in contrarium dic quod lumen, quia quiditas est, subito alterat, sicut et subito immutat per quamdam lucis potestativam infusionem diffusionis et defluxum, quia lumen nihil
 15 aliud est quam defluxus lucis, sicut dicit Avicenna 2. li. De anima. Non enim pono quod lumen sit corpus nec quod moveatur per loci mutationem, sicut subiectum mobile, sed per spiritualem diffusionem et subitum ipsius medii alterationem. Et ideo dictum est quod lumen subito alterat, id est in instanti et non in tempore impercepti-
 20 bili, sicut probat demonstratio Avicennae ibidem. Sed secus est de corpore glorificato, quod est subiectum motus in eo quod retinet corporis veritatem, et movetur secundum substantiam per loci mutationem, idem existens in principio, medio et fine spatii, sed non simul. Nec etiam movetur secundum alterationem ut lumen, et ideo
 25 non est simile.

(ad 2) Ad secundum - quod ubi volet spiritus, protinus aderit corpus -, dic quod ly „protinus“ notat celeritatem et brevitatem temporis imperceptibilem, nec notat simpliciter subitam translationem. Ita expone auctoritates et exempla Anselmi. Celeritas enim translationis
 30 ipsius Abacuc per angelum facta fuit in tempore, sed imperceptibili propter temporis brevitatem sive parvitatem. Similiter illud quod dicit de solis radio expone quia simile est, sed non usquequaque est simile propter dissimilitudinem dictam in solutione primae rationis. Dicit enim Damascenus 3. li., 26. c.: Necesse est in exemplis et simile
 35 considerare et dissimile. Quod enim in omnibus simile est, idem

26 secundum] dic *add. P* 31 parvitatem] parvitate *P*

utique erit et non exemplum. Dic ergo quod ibi est simile quantum ad celeritatem, sed ibi est dissimile quantum ad celeritatis diversitatem utrobique, quia celeritas motus radii fit in instanti, celeritas vero motus corporis fit in tempore imperceptibili vel insensibili propter
5 brevitatem.

Sed nota quod tempus dupliciter sumitur. Uno modo inquantum est mensura cuiuslibet vicissitudinis vel mutationis; alio modo inquantum est metrum motus sive mensura motus primi mobilis, inquantum scilicet a priori et posteriori in motu primi mobilis est et
10 posterius in tempore mensurante prius et posterius in illo motu primo et deinde mensurante prius et posterius in motibus sub illo. Et hoc modo cessante motu primo, cessabit tempus, secundum quod iuravit angelus in Apocalypsi *per viventem in saecula saeculorum*, quia *tempus non erit amplius*. Et hoc modo motor primus omnino
15 movebit angelum vel spiritum vel corpus glorificatum, nec anima movebit ipsum in tempore dicto isto modo secundo, quia cessabit tempus quando cessabit motus ille primus, formatis membris viatorie et consummata illa civitate in completo numero electorum sive prae-destinatorum.

20 Sed primo modo accipiendi tempus movebit conditor tam spiritum conditum quam corpus glorificatum.

(ad 6) Ad illud autem quod obicit consequenter de Augustino in libro qui intitulatur De sex quaestionibus in prima quaestione de resurrectione, dicat aperte quod ex falso intellectu auctoritatis et ex
25 truncatis verbis originalis et male aptatis arguit. Non enim ibi intendit Augustinus comparare celeritatem motus radii ad celeritatem motus corporis gloriosi, nec umquam dicit quod corpus glorificatum utraque intervalla pari celeritate contingit. Sed intendit ibi comparare illam subitam celeritatem radiorum solis ad resurrectionem mor-
30 tuorum, quod est proprium opus omnipotentiae Dei, sicut creatio quae fit in instanti, quia non minoris est virtutis dilapsa cadavera ad vitam reparare quam creare. Ita enim iacent illa in originali: Ut enim radius oculi nostri non citius pervenit ad propinquiora, tardius ad
longinquiora, sed utraque intervalla pari celeritate contingit: ita in
35 ictu oculi, sicut dicit Apostolus, fit resurrectio mortuorum. Omnipotentiae Dei, et ineffabili nutui tam facile est quaeque recentia quam diuturno tempore dilapsa cadavera <suscitare>.

(ad 7) Ad ultimum dic quod maxima et simpliciter infinita virtus, quantum est ex parte motoris, movet praeter tempus, sed mobile movetur in tempore, quia sicut dicit Augustinus De immortalitate animae: Moveri mutabile est, licet movere quandoque sit immutabile. Et adde huic solutioni, quia licet corpus Christi gloriosum, quantum ad infinitam attinet potentiam, movetur in non tempore, verumtamen quantum ad dispensationem incomprehensibilis sapientiae et excellentis clementiae elevatum fuit in tempore cum notabili successione propter causam dictam in capite solutionis. Si tamen vellemus sustinere quod motus corporis glorificati sicut et motus angeli sine corpore fit in instanti et quod utraque intervalla pari celeritate contingeret, tunc diceremus vel dicere possemus quod in eodem instanti contingeret intervallum primum quod est *a*, a quo incipit transferri, inquantum est initium futuri illud instans, et in eodem instanti, inquantum est terminus praeteriti, transferretur ad secundum intervallum quod est *b*, ubi terminatur translatio. Sed ex hoc sequerentur duo inconvenientia. Primum est quod simul esset translatus esse et transferri, et ita corpus vel angelus simul transferretur, et pariter esset translatus, et quod simul esset fieri translationis et factum esse translati. Secundum est quia, quando non erit praeteritum nec futurum per distinctionem et signationem temporum, quando non essent istae rationes instantium, non contingeret tunc transferri. Ideo necesse habemus recurrere ad illam solutionem quae dicit quod huiusmodi vicissitudines vel mutationes mesurantur tempore primo modo, quod numquam huiusmodi tempus deficiet, quia semper mesurabit mutationes.

Ultima ratio ad oppositum erat sophistica quia ***. [117v]

<A. 6: Utrum Christus secundum divinam naturam ascenderit vel secundum humanam>

Sexto quaeritur utrum Christus secundum divinam naturam ascenderit vel secundum humanam. Et ostenditur quod secundum divinam naturam.

(ag. 1) Eph. 4: *Qui ascendit ipse est qui descendit*. Sed descendit secundum divinam naturam et non secundum humanam, quia humanam naturam non habuit ante descensum vel in descensu. Unde

3s. Augustinus, De immortalitate animae, c. 3 (CSEL 89, 103f.) 27 Es fehlt ein Textstück durch den Seitenschnitt. 34 Eph 4, 10

glossa: Quid est quod descendit nisi quia divinitas primum descendit. Ergo secundum divinam naturam ascendit.

(ag. 2) Item, ad hoc facit illud quod additur: *ut adimpleret omnia*; glossa: donis suis, iuxta illud: *dedit dona hominibus*. Sed adimplere
5 omnia et dare dona hominibus pertinet ad divinam naturam. Ergo ascendit secundum divinam naturam.

(ag. 3) Item, nobilius est ascendere quam descendere. Ergo convenit Christo secundum naturam nobiliorem vel saltim secundum aequae nobilem. Sed descendit secundum divinam naturam; ergo
10 ascendit secundum divinam naturam. Probatio mediae, Jo. 20: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum*. Sed non est Pater Christi nisi secundum divinam naturam. Ergo etc.

(ag. 4) Item, sicut resurrexit, ita ascendit. Sed resurrexit secundum virtutem divinitatis, 1 Cor. 15. Ergo etc.

15 (ag. 5) Item, Augustinus in sermone de ascensione: De nostro fuit quod carnem apprehendit, de suo quod ascendit. Ergo secundum divinitatem ascendit.

Contra.

(1) Jo. 3: *Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo*. Intellige: Ascendit secundum quod homo, descendit secundum quod Deus. Ergo ascendit secundum humanam naturam.

(2) Item, Hugo 3. p., 1. l., c. 13: Loco mutari non potest qui ubique est, nec tempore qui aeternus. Sed ascendere est mutari secundum locum. Ergo non ascendit secundum divinam naturam.
25

(3) Item Isidorus De officiis, libro primo: Humanitas assumptae carnis ascendentis ad dexteram Patris in memoriam revocatur, cuius corpus ita credimus <in caelo> esse ut erat quando ascendit. Ergo ascendit secundum humanam <naturam>.

30

<Responsio>

Dic quod in divinis haec praepositio „secundum“ potest notare aliquando habitudinem causae, aliquando conditionem naturae, ali-

27 ascendentis] assumentis P

1 Glossa Lombardi (PL 192, 200B) 4 Glossa Lombardi (ibid.) 11 Joh 20, 17 15 Cf. Ps.-Augustinus, Sermo 176 de tempore (PL 39, 2082). 19s. Joh 3, 13 23 Hugo de Sancto Victore, De sacramentis I, p. 3, c. 13 (PL 176, 220D) 26 Isidorus, De ecclesiasticis officiis I, c. 33 (PL 83, 768 B-C)

quando unitatem personae, secundum quod dicit Alanus De maximis theologiae: Haec praepositio „secundum“ aliquando notat quasi efficientem causam, aliquando quasi formalem, aliquando naturae conditionem. Causam quasi efficientem, ut cum dicitur: Filius est
 5 aequalis Patri secundum substantiam. Causam quasi formalem, ut cum dicitur: Filius est aequalis Patri secundum aequalitatem. Conditionem naturae, ut cum dicitur: Filius secundum quod Deus dimittit peccata. Et addit Damascenus quartum modum, videlicet secundum unitatem <personae>, ut: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum*; et: *Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo* etc., et: *Qui manducat carnem meam, ille vivet propter me*, et quae sunt talia. Iste enim est modus unus qui est hypostaseos manifestativus, et eius qui est ex utroque, est demonstrativus; 4. l., c. 10.

15 Primo modo ascendit secundum divinam naturam, quia divina natura huius ascensionis fuit causa effectiva, et ita ascendit secundum quod Deus. Hebr. 7: *Accedens per semetipsum ad Deum*. Ps.: *Exaltare, Domine, in virtute tua*. Amos: *Qui aedificat ascensionem suam in caelis, Dominus nomen illi*. Isa. 63: *Iste formosus in stola sua gradiens in multitudo virtutis suae*, intellige: in plenitudine divinitatis suae.
 20

Secundus modus, inquantum notat conditionem formalis causae, impertinens est ad propositum.

Tertio modo, inquantum notat conditionem naturae, ascendit
 25 secundum quod homo, et non secundum quod Deus, quia humana natura subiectum potest esse ascensionis, et non divina. Damascenus, 3. li., c. 30: Ascendere ex terra ad caelos et rursum descendere, actiones sunt corporis circumscripti. Unde isto modo secundum divinam naturam non potuit ascendere propter tres conditiones divinae
 30 naturae, scilicet propter divinae naturae simplicitatem, incircumscribilitatem et immutabilitatem.

Propter divinae naturae simplicitatem, quia solum simplex est forma absque materiali subiecto, ut dicitur De maximis theologiae, et

1s. Alanus ab Insulis, Regulae caelestis iuris, n. XLVII (ed. HÄRING, 155) 8/14 Cf. Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 91, n. 18 (ed. BUYTAERT, 349s.) 9s. Joh 20, 17 10s. Joh 3, 13 11s. Joh 6, 55 17 Hebr 7, 25 17s. Ps 20, 14 18s. Amos 9, 6 19s. Jes 63, 1 26s. Cf. Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 74 (ed. BUYTAERT, 278). 33 Alanus ab Insulis, Regulae caelestis iuris, n. XII (ed. HÄRING, 134)

in eodem dicitur: Nullum simplex subiectum esse potest. Bernardus in epistulis: Descendere autem vel ascendere non poterat divinitatis suae simplicitas, quippe nullo modo potest variari.

- Secundo propter incircumscriptibilitatem, quia solum corpus, eo
 5 quod circumscriptibile est, movetur per locum et tempus, spiritus creatus per tempus et non per locum, spiritus creator nec movetur per tempus nec movetur per locum, 8. li. Super Gen. ad litteram, c. 16. Spiritus conditus per tempus et locum movet corpus, ipse tamen per tempus motus et non per locum. Ita conditor spiritus movet con-
 10 ditum spiritum per tempus et non per locum, ipse tamen nec per tempus nec per locum motus conditor.

- Tertio propter immutabilitatem, quia sicut dicitur De articulis fidei: In Deum nullum accidens cadit. Unde Deus nec alterari nec augeri, nec minui nec localiter moveri potest. Deus enim accidentis
 15 subiectum esse non potest. 1 Tim. 6: *Qui solus habet immortalitatem*; glossa: naturae immutabilitatem. Et ita subiectum ascensionis vel cuiuscumque alterius mutationis secundum divinam naturam non est.

- Dicitur ascendere quarto secundum personae unitatem. Jo. 3: *Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo*. Ex quo arguunt haeretici quod Christus corpus suum non levavit in caelum, quia illud corpus non descendit de caelo. Augustinus De agone christiano, c. 14: Nec eos audiamus qui negant ipsum corpus levasse in caelum Dominum nostrum et commemorant in
 25 evangelio quod scriptum est: *Nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo*, et <dicunt, quia corpus non descendit de caelo,> non potuisse ascendere in caelum. Non enim intelligunt quoniam corpus non ascendit in caelum. Dominus enim ascendit, corpus autem non ascendit, sed levatum est in caelum, illo levante qui ascen-
 30 dit. Si quis enim descendat, verbi gratia, de monte nudus, cum autem ascenderit, vestiat se et vestitus ascendat iterum, recte utique dicimus: Nemo ascendit in montem nisi qui descendit, nec vestem consideramus quam secum portavit, sed ipsum qui vestitus est, solum

24 commemorant] commemoravit P

1s. Bernardus Clarevallensis, Sermo LX (PL 183, 683B) 7s. Augustinus, Super Gen. ad litt. 8, 20 (CSEL 28,1, 259) 12s. Alanus ab Insulis, De articulis fidei l. 1, c. 14 (PL 210, 601A) 15s. 1 Tim 6, 16 Glossa Lombardi (PL 192, 361A) 19ss. Joh 3, 13 23s. Augustinus, De agone christiano, c. 27 (CSEL 41, 127s.) 25s. Cf. Augustinus, De trinitate I, 12 (CChr.SL 50, 41s.)

- dicimus ascendisse. Similiter posset argui quod Petrus et alii sancti non ascenderunt in caelum, et ideo occurrit glossa dicens: Renati spiritualiter ascendunt in caelum, et nonnisi sint membra cohaerentia illi, qui in una persona homo et Filius Dei, ut sciat iste nullum ex
 5 se, sed per Christum posse ascendere. Et ideo non dicit homines ascendere, sed Filium hominis totum cum corpore qui secundum divinitatem descendit de caelo sicut hominis exemplum; Jo. 14: *Pater maior me est*, secundum humanam naturam, cum tamen sit aequalis Filio secundum divinam, ut exponit Augustinus, 1. li. De trinitate, c. 7.
 10 Et ita patet ad plenum solutio quaestionis.

<Ad argumenta>

- (ad 1 et 2) Ex dictis patet ad primum et ad secundum, quia sicut
 15 dicit Augustinus, 1. li. De trinitate, c. 9: Aliquando in scripturis sacris aliquid dicitur de Christo secundum divinam, aliquid secundum formam servi; ubi est opus discretionis diligenti expositiori. Sicut ascendere dicitur de Christo secundum formam servi, descendere vero secundum formam <Dei>. Et ratio huius est quia, sicut dicitur
 20 in glossa Eph. 4: Descendit divinitas non localiter, sed per exinanitionem, sed humanitas ascendit localiter, et ita ascendere et descendere non dicitur de Christo secundum unam et eandem naturam, nec secundum unam et eandem rationem, sed secundum differentes, licet convenient eidem personae, sicut exponit glossa super illud:
 25 *Qui ascendit super omnes caelos*, id est homo, ipse Christus est, id est una et eadem persona est, unde Christus: *nemo ascendit in caelum nisi qui descendit de caelo* etc.

(ad 3) Et per hoc solvitur tertium, quia nobilius est ascendere quam descendere secundum eandem naturam et rationem.

- 30 (ad 4-5) Ad duo sequentia capitalem applica solutionem.

< A. 7: Utrum ascensio Christi ianuam regni nobis aperuerit >
 Septimo quaeritur utrum ascensio Christi ianuam regni nobis aperuerit. Et ostenditur quod sic.

10 7] 6 P

7s. Joh 14, 28 9s. Cf. Augustinus, De trinitate 1, 14 (CChr.SL 50. 45). 20s. Glossa Lombardi (PL 192, 200B) 25s. Eph 4, 10 Glossa Lombardi (PL 192, 199D-200A) 26s. Joh 3, 13

(ag. 1) Hebr. 4: *Habentes pontificem qui penetravit caelos*; glossa: penetravit, id est penitus intravit, ut nos sequi possemus. Ergo cum non possemus sequi nisi ianuam aperuisset, apparet evidenter quod ianuam regni nobis aperuit.

- 5 (ag. 2) Item, Hebr. 5: *Consummatus factus est omnibus oboedientibus sibi causa salutis aeternae*. Non fuerat autem consummatus nisi per ascensionem. Ergo sua ascensio fuit nobis causa salutis aeternae. Sed non potuit esse causa salutis aeternae ipsa ascensio Christi nisi ianuam regni aperuisset salvandis; ergo etc.

- 10 (ag. 3) Item, Rom. 10: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in caelum?* Glossa: Ne diffidat homo Christum spoliasse infernum et cum animabus ascendisse in caelum. Sed hoc fieri non potuit nisi ianuam aperuisset regni; ergo etc.

- (ag. 4) Item, Eph. 4: *Ascendit super omnes caelos, ut adimpleret omnia*. Sed nihil adimpleret in nobis, si ianuam regni non aperuisset; ergo etc.

- (ag. 5) Item, Augustinus in sermone de ascensione: Mors Christi nos iustificavit, [118r] resurrectio erexit, ascensio vexit. Sed quomodo ascensio nos in caelum vexisset, si ianuam caeli non aperuisset?
- 20 Hoc est enim impossibile. Ergo etc.

Contra.

- (1) Mt. 27: *Facta hora sexta*; glossa: Divinae pietatis ordo poscebat, ut eodem temporis articulo, quo Adae praevaricanti obluserat, latroni poenitenti ianuam reseraret paradisi. Sed hoc factum est per
- 25 virtutem dominicae passionis. Ergo passio Christi ianuam regni nobis aperuit proprie; non ergo ascensio Christi.

- (2) Item, super illud Lucae 3, *baptizato Iesu et orante, apertum est caelum*, dicit glossa Ambrosii: Dum aquas Iordanis subiit, nobis ianuam caeli pandit, et dum caro innoxia aquis frigentibus tangitur,
- 30 opposita noxiis quondam romphaea ignea extinguitur. Sed extincta romphaea ignea, aperta est nobis caeli ianua. Ergo baptismus Christi nobis proprie aperuit ianuam regni, et non ascensio eius. Propter hoc in quaestione vertitur, si baptismus, passio et ascensio Christi aperuerunt nobis ianuam caeli, quomodo et qualiter differrent.

5 5] 6 P

1s. Hebr 4, 14 Glossa Lombardi (PL 192, 434C) 5s. Hebr 5, 9 10s. Röm 10, 6
Glossa: vide ad l. 708 14s. Eph 4, 10 17 Ps-Augustinus, Sermo 176 (PL 39, 2082)
22 Cf. Mt 27, 45 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 86a 27s. Lk 3, 21 Glossa
Bedae, In Lucae evang. expositio I (3, 21) (CChr. SL 120, 83)

<Responsio>

Dic quod apertio ianuae fit quadrupliciter, scilicet primo modo per virtutem sacramenti, secundo per ablationem impedimenti, tertio per modum causae, quarto per modum meriti.

- 5 Primo modo fit per baptismum Christi; secundo per eius passionem; tertio per eius ascensionem; quarto per fidem de praemissis. Primo modo aperitur ianua per modum figurae et signi; secundo modo per solutionem pretii; tertio modo per efficaciam exempli; quarto modo per restitutionem promissi.
- 10 Primo modo aperitur per baptismum per figuram apertionis et signum; secundo modo per dominicam passionem tamquam per causam et pretium; tertio modo per eius ascensionem tamquam per efficaciam et exemplum; quarto per fidem baptismi, passionis et ascensionis tamquam per meritum cui virtute praemissorum debetur
- 15 promissae hereditatis praemium condignum; quia apertio regni per baptismum significatur, sicut dicit glossa Mt. 3, super illud: *Et ecce aperti sunt ei caeli*; ibi glossa: Nobis per acceptum baptismum adiutum caeli patere et Spiritum Sanctum dari monstravit. Quod enim aperti sunt caeli, quod Spiritus Sanctus venit, quod vox Patris insonuit, haec mystica sunt in nobis; mystica vel figurativa sunt et signa. Per dominicam passionem pretium solvitur et romphaea ignea extinguitur, ex quo impedimentum obligationis et clausionis regni tollitur.
- De primo Col. 2: *Delens quod adversum nos erat chirographum*
- 25 *decreti affigens illud cruci*. De secundo dicit Ambrosius, et recitatur a Magistro 18. d., 3. l., c. 6: Tantum fuit peccatum nostrum, ut salvari non possemus nisi unigenitus Dei Filius pro nobis moreretur, et sic dignos nos fecit testamenti et promissae hereditatis. Dignis autem promissae hereditatis ianua aperitur. Per dominicae ascensionis exemplum effectus virtutis aperientis ianuam evidenter demonstratur, quia per virtutem ascendentis aperta est sibi capiti ianua quam membris suis. Hebr. 6: *Praecursor pro nobis intravit Iesus*; glossa: id est interiora caeli intravit pro nobis introducendis, et ita patet nos posse sequi. Ad hoc enim ipse intravit, ut nos sequamur. Per fidem

5 per] eius *add. P* 16 3] 4 *P*

16s. Mt 3, 16 Glossa: cf. Beda Venerabilis, Homel. 1, 12 (CChr.SL 122, p. 82, l. 91-94) 24s. Kol 2, 14 16 Cf. Petrus Lombardus, Sent. 1. 3, d. 18, c. 5, n. 3 (ed. QUA-RACCHI, 117) 32 Hebr 6, 20 Glossa Lombardi (PL 192, 432B)

autem praemissorum membrorum merita merito capitis connectuntur et colligantur. Per quam connectionem virtus baptismi, dominicae passionis et ascensionis, inquantum fideliter creduntur a nobis, impletionem praemissorum in nobis operantur. Ambrosius, ut supra:

- 5 Tanta fuit humilitas et patientia Salvatoris pro nobis in cruce morientis, ut eius merito pateret credentibus in eum aditus regni, quia per fidem dominicae passionis et ascensionis tam passio quam ascensio nobis reserant ianuam paradisi, quia per fidem Christus et est in nobis et operatur pro nobis. Eph. 3: In Christo *habemus fiduciam et*
 10 *accessum per fidem eius*, et infra: *Det nobis secundum divitias gloriae suae virtutem corroborari per Spiritum eius interiorem hominem, et habitare Christum per fidem in cordibus nostris*.

- Ad hoc enim quod ianua regni sollemniter aperiatur, quatuor existuntur. Primo ablatio impedimenti claudentis; secundo dignitas
 15 ipsius ingredientis; tertio potestas aperientis; quarto familiaritas respectu praesidentis.

- Ablatio impedimenti facta est per dominicam passionem. Dignitas meriti ostensa est per pretii pretiosissimi et Deo acceptissimi gratuitam solutionem, scilicet per dominici sanguinis effusionem et innocentissimae voluntatis ac humillime patientis extremam acerbitem.
 20 Tum participatio meritorum, per quam familiaritas regis comparatur, fit dupliciter: Primo per virtutem disponentis, quod fit per sacramentorum susceptionem; secundo per meritum credentis fideliter, quod fit per fidem connectentem meritum membrorum merito
 25 capitis, ut dictum est. Efficax autem potestas aperientis ostenditur per dominicam ascensionem. Michee 2: *Ascendit pandens iter ante eos*, quia pandens iter ascendentibus efficaciter, intransibilibus exemplariter, expectantibus spiritualiter. Sola ergo ascensio Christi ianuam aperuit ad ingrediendum. Deut. 33: *Ascensor caeli auxiliator*
 30 *tuus*, quod fit per fidem, ut dictum est.

- Secundo exemplariter ad intrandum, quod fit per spem usque ad interiora velaminis incedentem, quia si caput intravit, et membra sequuntur post caput introeuntia, ianua per caput suis membris patefacta. Hebr. 9: *Tabernaculum enim factum est primum*; glossa: Christus verus et summus sacerdos semel in anno benignitatis effuso sanguine in remissionem peccatorum, interiora caeli introivit, ianuam paradisi ante clausam fidelibus patulam faciens.

Tertio spiritualiter expectantibus ad habitandum, quod fit per caritatem, quia discipuli nondum erant idonei, dum erat cum eis Christus personaliter et eius inhaerebant carnalibus beneficiis per carnalem amorem, qui respicit effigiem corporis et beneficia carnalia attendit.

- 5 Jo. 16: *Si non abiero, Paraclitus non veniet ad vos*, glossa: non quod positus in terra non posset dare Spiritum Sanctum, sed quia non sunt idonei accipere nisi eum secundum carnem desinant nosse. Et super illud: *Si autem abiero, mittam vobis illum*; glossa Ambrosii: Spirituales ex carnalibus facti capacius fuerant Deum habituri; intellige: Si
10 carnaliter egeritis, capaces Spiritus non eritis. Isa. 28: *Quem docebit scientiam? Et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus*. Et huius ratio redditur Hebr. 5: *Omnis qui lactis particeps est, expers est sermonum iustitiae*. Et huic alludit glossa super illud: *Expedit vobis ut ego vadam*; ibi glossa: ut spiritualiter
15 me noscatis, et carnaliter iam me nosse desistatis, ne Verbo carne facto quasi lacte contenti sitis; quia iam solito cibo uti non possunt. Augustinus, 2. li. De symbolo. Qui ascendit in caelum, *captivam ducit captivitatem, dedit dona hominibus*. Quae dona? Dona quae acceperunt discipuli, quae accepit Petrus ut moreretur pro absente quem
20 desperando negavit praesentem. Videte quod ideo Petrus in epistula sua dicat: *Credentes, inquit, in eum quem non vidistis, gaudete inenarrabili gaudio*.

<Ad argumenta>

- 25 Ex dictis certitudinaliter patet solutio quaestionis, ex dictis ergo patet solutio omnium argumentorum, quia differentibus modis baptismus, passio, ascensio et fides Christi aperiunt ianuam regni. Nec unus modus alium modum excludit, quia licet sint differentes, tamen sunt compossibiles et ordinati, et ita unus modus aperiendi alium
30 modum non excludit.

12 avulsos] adultos P

5 Joh 16, 7 Glossa: Cf. Augustinus, In Ioh. evang. tr. 94, n. 4 (CChr. SL 36, 563) 8
Glossa: ibd. 10ss. Jes 28, 9 12s. Hebr 5, 13 14 Joh 16, 7 Glossa interlinearis:
Biblia (ed. cit.) IV, 261b 17s. Eph 4, 8 Cf. Augustinus, In Ioh. evang. tr. 94, n. 5
(CChr. SL 36, 564) 21s. 1 Petr 1, 8

<A. 8: De societate ascendentis, utrum ascendere debuerit solus vel cum societate maxima>

Octavae quaestionis solutio evidenter apparuit in solutione tertiae quaestionis; ibi requiratur.

5

<A. 9: Utrum locus caeli empyrei addat aliquid gloriae locati>

Nono quaeritur utrum locus ille, scilicet caelum empyreum, aliquid gloriae addat ipsis glorificatis. Et ostenditur quod non.

(ag. 1) Si enim aliquid adderet, Christus ante ascensionem ad illum locum plene et perfecte glorificatus non fuisset. Sed hoc est falsum, quia *gloria et honore* fuit *coronatus*, et laetitia circumdatus in eius gloriosa resurrectione. Ergo etc.

(ag. 2) Item, angeli venientes semper ad nos et nobis ministrantes, quia *omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis*, et Daniel 7: *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei*. Hugo Sup. Hierarch.: Quod si tot sint administrantes quot assistentes per multiplicationem mille in seipsum, <et> quia millia millium sunt decies centena millia, ergo secundum hoc decrementum gloriae paterentur
15
20 ex divina missione, si locus aliquid adderet gloriae locati. *** [118v]

(ag. 3) Item, si locus gloriae locati accresceret, frustra Salvator noster latroni in passione dixisset: *Hodie mecum eris in paradiso*, Luc. 23, quia hoc non intelligitur de loco empyrei caeli. Dicit enim glossa: Vita est esse cum Christo. Quia ubi Christus, ibi regnum; quemadmodum: Ubi Papa, ibi Roma. Ergo locus empyrei caeli nihil accrescit gloriae bonorum.
25

(ad 4) Ad hoc facit illud quod dicitur ab Augustino in fine Super Gen. ad litteram: Animae illius latronis cui dixit: *Hodie mecum eris in paradiso*, non utique inferos praestitit ubi poenae sunt peccatorum, sed illam requiem sinus Abrahae, ubi erant animae sanctorum. Abraham autem erat in limbo, non in caelo empyreo. Ergo locus empyrei caeli non confert ad gloriam bonorum.
30

(ad 5) Ad hoc facit quod dicit Augustinus De praesentia Dei ad Dardanum, c. 4, quod sinus Abrahae debeat dici paradisu. Et tamen

11 Cf. Hebr 2, 7 14s. Hebr 1, 14 15s. Dan 7, 10 16s. Cf. Hugo de Sancto Victore, Super Hierarchiam caelestem S. Dionysii, l. 9, c. 14 (PL 175, 1130C-1132B) 20 Es fehlt ein Textstück durch den Seitenschnitt. 22 Lk 23, 43 23 Glossa interlinearis: Biblia (ed. cit.) IV, 218b 27s. Augustinus, Super Gen. ad litt. 12, 34 (CSEL 28,1, 432) 33s. Cf. Augustinus, Ep. 187, 6 (CSEL 57, 85s.)

Abraham erat in limbo inferni, quia in inferno duplex erat regio: una dolentium, alia quiescentium. Ergo etc.

Contra.

(1) Locus inferni pertinet ad rationem poenae damnatorum et afflictionem eorum. Ergo locus empyrei caeli pertinet ad gloriam bonorum, quia sicut se habet infernus ad poenam damnatorum, ita paradisos ad gloriam bonorum.

(2) Item, quod alicui est essentielle, non potest ab eo separari. Sed locus est essentialis corpori ratione circumscriptionis. Ergo non potest ab eo separari. Ergo pari ratione locus gloriosus a corpore glorioso est inseparabilis. Sed si non pertineret ad eius gloriam, esset ab eo separabilis. Ergo ad eius gloriam pertinet.

(3) Item, locus proportionalis est locato. Ergo locus gloriosus locato glorioso etc.

15

<Responsio>

Dic quod ille locus empyrei caeli confert et congruit gloriae bonorum angelorum et hominum propter quinque rationes: Primo ratione manifestationis; secundo ratione proprietatis; tertio ratione consummationis; quarto ratione gloriae accidentalis; quinto ratione generalis harmoniae vocalis.

Congruit enim locus primo ratione divinae operationis, quia supermirabilis operatio deificantis et sublimiter glorificantis ibi praecipue demonstratur. Secundo quia natura rationalis spiritualiter sublimata et eminenter deificata ibi proprie collocatur. Tertio quia gloria bonorum ibi communiter consummatur vel amplificatur. Quarto quia ab humanitate Christi gloriosissime exaltata tota illa civitas splendidissime illustratur. Quinto quia iubilus ineffabilis vocalis harmoniae civium concorditer in Christo exsultantium ad Dei laudem ibi iugiter celebratur. Quae omnia expediunt et conferunt ad gloriam bonorum et illius civitatis perfectionem consummatam.

(1) Primo ratione manifestationis divinae operationis. Ps.: *Dominus, in caelo sedes eius*, scilicet quantum ad deificae operationis manifestationem. Philosophus in primo libro Caeli et mundi: Omnes homines in hoc conveniunt, quod hoc corpus primum gloriosum caelum locus est Dei et spirituum, scilicet Graeci et alteri primarum gentium qui cognoverunt Deum et eius divinitatem. Hoc dicit quia ille locus non congruit Deo nisi quantum ad gloriosae operationis

suae manifestationem. Damascenus, 1. l., c. 13 dicit: Deus immaterialis existens et incircumscriptibilis in loco non est. Ipse enim sui ipsius locus est, omnia implens et super universa existens et ipse continens. Dicitur autem esse in loco, et dicitur locus Dei, ubi manifesta fit operatio eius. Et infra: Ipsum caelum eius thronus est; in ipso enim sunt angeli qui faciunt voluntatem eius etc. Unde Isa. ultimo ubi dicitur: *Caelum sedes mea*, dicitur translatio Septuagintae: *Statuit caelum vehut cameram*. Et propter hoc dicit Damascenus, 4. l., c. 4: Assumptus ad orientem sursum ferebatur, et ita ipsum Apostoli adoraverunt, quia praecipue ibi manifestatur divina operatio. Ps.: *Qui ascendit super caelum caeli ad orientem*.

(2) Secundo ratione proprietatis loci spiritualis proportionalis ad locatum spirituale. Augustinus in 1. libro De mirabilibus sacrae scripturae, c. 1: Duas rationales naturas Creator instituit, angelorum scilicet et hominum, quibus prout naturarum <differentiae> expetunt, etiam habitationes loca distinxit. Caelum namque angelis, terram hominibus habitandum praestitit. Unde cum homines erunt aequales angelis Dei - erunt enim *sicut angeli Dei in caelo*, Mt. 22 - ratione proprietatis spiritualis congruit eis locus ille spiritualis empyrei caeli, qui est locus bonorum angelorum et hominum ad naturam spiritua-lem sublimandorum per futuram commutationem, sicut dicit Augustinus, 6. libro Super Gen. ad litteram in fine. Perinde, cum hoc corpus iam non animale, sed per futuram commutationem spirituale receperit <ab> anima angelis adaequata, perfectum habebit naturae suae modum.

(3) Tertio ratione consummationis generalis, quia sicut dicit Augustinus: In communi gaudio omnium maius fiet gaudium singulorum, quod fiet in illa civitate superna de qua Bernardus in Meditationibus suis ostendit: Unitas, caelestis mansio, segura patria, totum continens quod delectat, populus sine murmure, incolae quieti, homines nullam indigentiam habentes. *Quam gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*, sicut laetantium omnium habitatio est in te. Hoc est regnum ecclesiae triumphantis, de quo Mt. 23: *Tunc iusti fulgebunt sicut sol*

1ss. Cf. Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 13, n. 2 (ed. BUYTAERT, 57) 6ss. Jes 66, 1 7s. Ps 67, 34 8s. Cf. Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 85, n. 2 (ed. BUYTAERT, 305s.). 13s. Ps.-Augustinus, De mirabilibus sacrae scripturae, 1. l., c. 2 (PL 35, 2152) 18 Mt 22, 30 21s. Cf. Augustinus, Super Gen. ad litt. 12, 35 (CSEL 28,1, 433). 26s. Cf. Glossa Lombardi super Hebr 11, 40 (PL 192, 500A) 29ss. Cf. Ps.-Bernardus, Meditationes c. 4 (PL 184, 492D) 31 Ps 86, 3 33s. Mt 13, 43

in regno Patris eorum. Haec est civitas regis magni quam fluminis impetus laetificat.

(4) Quarto ratione gloriae accidentalis ex beata visione praeulgentis humanitatis Christi corporalibus oculis quae erit sicut lucerna illius civitatis. Apc. 21: *Civitas non eget sole nec luna ut luceant in ea. Nam claritas Dei illuminabit eam et lucerna eius est agnus*, id est humanitas Christi ad aliorum illuminationem. Dicit, intellige, Mt. 24: *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae*. Glossa: Ne loci, in quo futurus est Christus, essemus ignari, ait: *Ubicumque fuerit corpus*, id est in caelum, quo hinc levavit Christus corpus suum, *ibi congregabuntur aquilae*, id est animae sanctae, quia *simul rapiemur obviam Christo in aëra, et sic semper cum Domino erimus*, 1 Thess. 4.

(5) Quinto ratione harmoniae vocalis, quae pariter inerit omnibus sanctis, iuxta illud Psalmi: *Beati qui ambulant in lege tua, Domine, in saecula saeculorum laudabunt te*. Augustinus, De civitate Dei, l. 5, c. 45: Vacabimus Dei laudibus qui erit omnia in omnibus. Nam quid aliud agetur ubi nulla desidia cessabitur, nec ulla indigentia laborabitur? Nescio. Et infra: Ipse finis erit desideriorum nostrorum qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fastigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus. Ergo ibi erit actus laudandi Deum. Congruit ergo locus communis ad laudem communem conditoris. Unde in libro Sententiarum Prosperi, c. 31: Ad caelestis Ierusalem consortium non ascendunt nisi qui toto corde profitentur, non 25 proprii operis, sed divini muneris esse quod ascendunt. Sed non possunt toto corde profiteri, nisi in divinam laudem prorumpant, et eam ore exserant, iuxta illud Mt. 12: *Ex abundantia cordis os loquitur*. Unde prorumpent in Dei laudem per communem harmoniam vocalem, consummata illa superna civitate.

30

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad primum dic quod etsi non accrescat capiti, accrescit tamen membris, quia perfectio capitis est perfectio naturae universaliter, sicut est perfectio naturae increatae, vel naturae creatae ex con-
35 sortio personalis unionis ad naturam increatam. Perfectio vero

1s. Ps 47, 3s. Ps 45, 5 5s. Offb 21, 23 8s. Mt 24, 28 Glossa ordinaria: Biblia (ed. cit.) IV, 74b 11s. 1 Thess 4, 17 15s. Cf. Ps 83, 5 16ss. Cf. Augustinus, De civitate Dei 22, 30 (CChr.SL 48, 863). 19s. Cf. ibd. (CChr.SL 48, 864) 23ss. Prosper. Sententiae n. 31 (PL 45, 1862) 27s. Mt 12, 34

membrorum est perfectio naturae creatae et glorificatae, et non universaliter, et ita non est simile.

- (ad 2) Ad secundum dic quod locus gloriosus nihil addit gloriae angelorum quantum ad praemium substantiale; addit tamen accidentaliter quantum ad praemium accidentale bonorum, quod custodierunt [119r], et qui sub eorum custodia gloriam meruerant et de quibus supplenda est ruina angelorum, et supplendus numerus eorum, quia de hominibus bonis assumuntur ad singulos ordines angelorum, ut ex hominibus et angelis pari concordia civitas illa gloriosa compleatur.

(ad 3) Ad tertium quod obicitur – *Hodie mecum eris in paradiso* – dic quod illud intelligitur quantum ad solam singularis animae stollam et praemium substantiale, quod eadem die habuit in beata Dei visione, non de gaudio accidentali et communi.

- 15 (ad 4-5) Et per hoc solvuntur duo sequentia.

<A. 10: Utrum Christus aliquid meruerit nobis in sua ascensione>

Decimo quaeritur utrum Christus aliquid meruerit nobis in sua ascensione.

- 20 (ag. 1) Et ostenditur quod sic, quia, *qui ascendit ipse est qui descendit*, Eph. 4. Sed Christus meruit aliquid nobis in sua descensione, sicut in passione. Ergo aliquid meruit nobis in sua ascensione.

- (ag. 2) Item, ascensio est causa missionis Spiritus Sancti. Jo. 16: *Nisi abiero, Paraclitus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam vobis eum*. Sed missio Spiritus Sancti est causa meriti in nobis, vel augmenti meritorum. Sed quicquid est causa causae, est causa causati. Ergo ascensio in nobis causat meritum, vel meriti augmentum.

- (ag. 3) Item, *resurrexit propter iustificationem nostram*, Rom. 4. Ergo resurrectio Christi meruit nobis iustificationem, sicut passio Christi delictorum relaxationem; *mortuus est enim propter delicta nostra* etc. Ergo pari ratione ascensio Christi meruit nobis aliquid etc.

- (ag. 4) Item, ostendit Anselmus secundo libro *Cur Deus homo*, c. 10; ostendit quod Christus meruerit quamvis non nisi benefacere potuerit, et quod eius iustitia est laudanda, licet non meruit per potestatem peccandi, quam non habuit. Ergo licet in ascensione fuerit

consummatus quamvis peccare non potuerit, tamen mereri potuit, sicut et in passione meruit, licet peccare tunc <non> potuerit.

- (ag. 5) Item, intercessor qui in omnibus exauditur pro sua reverentia, aliquid meretur eis pro quibus intercedit. Sed Christus *exauditus est pro sua reverentia*, Hebr. 5 et Hebr. 7: *Accedens per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis*, glossa: repraesentatione sui ex ea natura qua pontifex est, id est humana quam caelis intulit. Ergo aliquid in ascensione meruit nobis in humana natura, quam per ascensionem caelis intulit. Ad hoc facit illud
 10 quod dicitur Hebr. 9: *Introivit in caelum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis*, glossa: id est praesentiae Dei pro nobis interpellat ibi ubi Dei praesentia videtur. Ergo in ascensione aliquid nobis <meruit> per modum orationis et interpellationis ipse Christus, qui *elevatis manibus ferebatur in caelum*, Act. 1, praesertim cum elevatio
 15 manuum ad caelum signum sit orationis et supplicationis ad Deum. Ergo etc.

Contra.

- (1) In ascensione totaliter erat in statu comprehensoris. Sed mereri non potest creatura rationalis proprie, nisi in statu viatoris. Unde
 20 et angeli non merentur praemium accidentale nisi inquantum suo modo tenent statu <m> viatoris, quantum ad vim administrativam. Ergo in ascensione nihil nobis meruit.

- (2) Item, mereri est facere de indebito debitum, quia dicitur in libro De articulis fidei: Bene mereri proprie dicitur, qui nulla necessitate compulsus ad alicuius honorem vel commodum facit quod facere
 25 non tenetur. Sed regnum caelorum per passionem iustis iam factum est debitum. Ergo per ascensionem non est factum debitum. Ergo etc.

30 <Responsio>

Ad solutionem huius quaestionis nota tria.

(1) Primo quod ad meritum humanum quatuor concurrunt, scilicet utilitas operis, difficultas laboris, rectitudo intentionis, et complacentia vel favor divinae voluntatis. Requiritur enim in opere merito-

31 Dieser einleitende Satz ist nachträglich (von gleicher Hand) hinzugefügt. In der Durchführung lassen sich nur zwei Schritte der Hauptargumentation erkennen.

4s. Hebr 5, 7 5ss. Hebr 7, 25 Glossa Lombardi (PL 192, 456A) 10s. Hebr 9, 23 Glossa Lombardi (PL 192, 477A) 13s. Apg 1, 9 24 Alanus ab Insulis, De articulis fidei, l. 2, c. 8 (PL 210, 606D)

rio quod utilitas sit in opere, difficultas in labore, rectitudo intentionis in laborante sive caritas in intentione, et approbatio divinae complacentiae tam in labore quam in laborante.

(a) Utilitas requiritur in opere, quia ad hoc quod opus sit meritum, requiritur quod opus sit utile sive fructuosum, et propter hoc opera misericordiae inter cetera magis sunt meritoria, quia valde utilia. Eccl. 16: *Omnis misericordia faciet unicuique locum secundum meritum operum suorum*, 1 Tim. 4: *Pietas utilis est ad omnia*, Ti. 3: *Curent bonis operibus praeesse*, qui credunt Deo. Haec enim sunt bona et utilia hominibus, et tunc prosunt cum in rectum usum veniunt. Augustinus, 6. libro Confessionum, c. 7: Non prodest bona res nisi quis ea bene utatur. 19. De civitate Dei: Qui bonis vitae mortali accomodatis recte usus fuerit, accipit ampliora eique convenientem gloriam et honorem ad fruendum Deo.

(b) Secundo requiritur difficultas in labore, quia virtus circa bonum et difficile consistit, et circa difficilius est ars et virtus, Ethic. 2.

(c) Tertio requiritur rectitudo intentionis in operante. Ambrosius: Affectus, scilicet rectae intentionis, operi nomen imponit, scilicet nomen bonitatis, quia bonum opus intentio facit. Hic affectus est rectitudo caritatis in operante. Cant. 1: *Recti diligunt te*. Hoc est enim vera rectitudo quando medium non exit ab extremis, quod fit per dilectionem caritatis, quando opus difficile, arduum et laboriosum ex Dei amore exercetur et in Dei amorem terminatur, quia *finis praecepti caritas*, 1 Tim. 1. Sic enim medium ab extremis non exceditur neque deflectitur.

(d) Quarto exigitur favor et complacentia divinae voluntatis, cum homo bene utitur donis Dei, quia gratia praevenit merita, Hypognosticon, responsione 3; qua gratia homo bene meretur apud Deum, cuius retributio proprie est gratia et non merces; Jo. 1: *gratiam pro gratia*, et Act. 4. Adaequabit gratiam gratiae, scilicet gratiam meriti gratiae praemii. De articulis fidei: Bene merentium apud Deum retributionem non mercedem, sed gratiam esse constat, quia

9 3] 45 P

7s. Sir 16, 15 8s. 1 Tim 4, 8 9 Tit 3, 14 11 Cf. Augustinus, Conf. 12, 27 (CChr.SL 27, 229). 12 Cf. Augustinus, De civitate Dei 19, 13 (CChr.SL 48, 680). 16 Aristoteles, Ethica II, 2 (1105a3-6) Cf. textum in commentario S. Alberti (ed. COLONIENSIS t. XIV,1, 101, l. 80). 18ss. Cf. Ps.-Augustinus, De spiritu et littera, c. 4 (PL 40, 782) 20 Hld 1, 3 23s. 1 Tim 1, 5 27s. Ps.-Augustinus, Hypognosticon, l. 3, c. 6 (PL 45, 1625f.) 29s. Joh 1, 16 Cf. Apg 4, 33 31s. Alanus ab Insulis, De articulis fidei l. 2, c. XVIII (PL 210, 608C)

voluntas bona inops est ad meritum, nisi gratia adiuvetur; 12. De civitate Dei, c. 9. Unde merita nostra sunt Dei dona, ut dicitur 13. De trinitate, c. 10. Unde in glossa, id est Rom. 4, dicitur: Gratia caritatis favoris divini signum certissimum.

5 Apparet ergo evidenter quod haec quatuor requiruntur ad meritum.

(2) Secundo <dicendum>, quia nullum istorum in dominica ascensione repperitur, secundum quod ad rationem meriti referuntur: Unde in eius ascensione nec nobis nec sibi aliquid meruit,

(a) quia ex utilitate suae ascensionis non meruit nobis praemium
10 substantiale praeter caelum empyreum, et praeter eius ascensionem beatis debetur praemium substantiale sive vita beata quae consistit in divinitatis aperta visione. *Haec est, inquit, vita aeterna, ut cognoscant te et quem misisti, Iesum Christum*, Jo. 17, quia, sicut dicit glossa super illud Luc. 23: Vita est esse cum Christo, quia ubi Christus, ibi
15 regnum. Illud enim praemium substantiale nobis meruit in sua passione, quia non sufficit meritum membrorum nisi connectatur merito capitis patientis, sicut in tractatu de dominica passione sufficienter est ostensum.

(b) Item in ascensione non meruit praemium accidentale, quia
20 non erat in statu merendi nec in statu viatoris, sed magis in statu perfectissimi et beatissimi comprehensoris. Non enim in illo statu sustinuit difficultatem laboris, quia ascendit ex facultate divinae potentiae. Nullum enim laborem vel fatigationem tunc sustinuit ex infirmitate humanae naturae, sicut sustinuit in statu viatoris, quando
25 fatigatus ex itinere sedebat supra fontem, Jo. 4, et quando in agonia constituto factus est *sudor eius quasi guttae sanguinis decurrentis super terram*, Luc. 22, et in passione, quando *de torrente in via bibit*, quando omnis fluctus tormentorum Deus Pater super eum induci permisit, quando *fasciculus myrrhae* in dilecto Filio ostensus fuit,
30 quia maior fuit acerbitas doloris ipsius dominicae passionis et calamitatis quam peccata totius mundi. Iob 6: *Utinam appenderentur peccata mea*, id est meorum, *quibus iram merui*, in eis scilicet, *et calamitas quam patior, in statera*, haec gravior appareret super me. Unde in lance iustitiae praeponderavit calamitas Christi omnibus
35 peccatis in eius passione. Praemium ergo nostrum tam substantiale quam accidentale meruit ex labore extremae acerbitalis et humanae

1s. Augustinus, De civitate Dei 12, 9 (CChr.SL 48, 363) 2s. Augustinus, De trinitate 13, 10 (CChr.SL 50A, 401) Glossam non inv. 12s. Joh 17, 3 14s. Glossa interlinearis: Biblia (ed. cit.) IV, 218a 26s. Lk 22, 44 27 Ps 109, 7 29 Cf. Hld 1,1 31ss. Cf. Ijob 6, 2

calamitatis, iuxta illud Isa. 43: *Praebuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis*, sed non in ipsa eius ascensione, quia non ascendit neque caelos penetravit tunc ex praesenti merito gratiosae humanitatis, sed ex virtute gloriosae divinitatis. Unde, etsi praemium accidentale ex
 5 dominica ascensione nobis per effectum accrevit, non accrevit tamen tunc temporis [119v] ex merito humanae possibilitatis, sed magis ex virtute et dono divinae maiestatis, sicut visio divinitatis aperta beatificat, non per modum causae meritoriae sufficientis, sed magis per modum causae desuper influentis vel effectivae in retribuendo mercedem, iuxta illud: Visio est tota merces, 1. l. De trinitate, capitulo
 10 ultimo.

(c) Circa tertium nota quod rectitudo intentionis in natura formabili potest esse meritoria secundum quod habet aliquid formabile; sicut caritas in anima adhuc ex parte formanda, non omnino formata. Sed rectitudo intentionis in natura omnino non formabili, sed
 15 simpliciter formata, ex quo in suo genere nihil habet formandum, non potest esse sibi vel aliis meritoria: sicut humana natura in Christo consummata per ascensionem non potest esse meritoria, quia, etsi habeat virtutes in munere, verumtamen non habet eas in opere
 20 vel in usu. Virtus autem non potest esse meritoria nisi in usu et exercitio operis, et non prout habet in habitu et in munere decoris, secundum quod aperte dicit Alanus De maximis theologiae: Meritum boni consistit penes liberum arbitrium occasionaliter, penes virtutem formaliter, penes modum virtutis essentialiter, penes gratiam efficaciter, penes opus instrumentaliter. Hebr. 5: *Consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae*. Glossa: Consummatus, id est ad perfectionem ductus, quando ad dexteram Patris collocatus est, ipse qui consummatus est per oboedientiam
 25 passionis, factus est sufficiens causa salutis aeternae. Unde elicatur ex
 30 verbis praemissis quod consummatus per passionem factus est causa meritoria salutis aeternae, sed inquantum consummatus est per ascensionem, id est ad perfectionem ductus, quando ad dexteram maiestatis in excelsis collocatus est per ascensionem, factus est causa effectiva salutis aeternae.

35 (d) Circa quartum nota quod favor divinae voluntatis ad actus virtutum difficiles proprie pertinet ad rationem merendi. Sed idem favor divinae approbationis vel complacentiae ad actus omni diffi-

1s. Jes 43, 24 10s. Cf. Augustinus, De trinitate 1, 31 (CChr.SL 50, 78); Enarratio in Ps. 90, 2, 13 (CChr.SL 39, 1277) 22 Alanus ab Insulis, Regulae caelestis iuris, n. XC (ed. HÄRING, 197) 25ss. Hebr 5, 9 Glossa Lombardi (PL 192, 438A)

- cultate carentes non potest esse <ratio> merendi. Christus autem nihil promeruit nobis nisi ex operibus virtutum, sicut dicit illa secunda pars propositionis De maximis theologiae: Quicquid Christus meruit nobis, meruit operibus singulis, id est singularum virtutum.
- 5 Cum itaque per ascensionem fuerit consummatus, ita quod iam virtutes habuit in munere et in habitu, et non in exercitio nec in usu, apparet evidenter quod Christus nihil nobis meruit per suam ascensionem gloriosam, quamvis multa munera et dona concesserit hominibus per maiestatem divinam in sua ascensione iucunda.
- 10 Ad cuius declarationem nota quod duplex est ratio divinae complacentiae in rationali mente sicut in humano corpore. Est enim quaedam ratio complacentiae ex parte elegantiae membrorum, venustate faciei et totius corporis decore et colore. Alia vero est complacentia ex operum strenuitate. Primo modo sponsa speciosa placet regi vel
- 15 principi, secundo modo strenuus miles placet ei, quamvis careat dicta elegantia, decore et venustate. Per hunc modum duplex est complacentia in rationali mente. Primo modo gratia facit animam Deo complacere, sicut sponsam sponso, iuxta illud Isa<iae>: *Sicut sponsam ornavit me monilibus suis* etc. Cant. 4: *Tota pulchra es,*
- 20 *amica mea.* Secundo modo opera caritatis faciunt animam Deo complacere, sicut ex operum strenuitate placet miles domino suo. Iob 7: *Militia est vita hominis supra terram.* 2 Tim. 2: *Labora sicut bonus miles Christi.* Unde cum Christus in ascensione non habuit virtutum exercitium, quamvis omnes habuit in munere et decore, apparet
- 25 evidenter quod non erat in statu merendi aliquid, neque sibi nec nobis. Hebr. 5: *Exauditus est pro sua reverentia*; glossa: quia quod quaesivit - supple: in passione et oratione, quando prolixus orabat - accepit in resurrectione et ascensione. Et ita tunc erat magis tempus accipiendi quam merendi.
- 30 Ex quibus ad plenum patet solutio quaestionis.

<Ad argumenta>

- (ad 1) Ad primum dic quod non est simile de Christi passione et eius ascensione, quia in passione sua constitutus, Christus erat in
- 35 statu merendi, quia adhuc secundum carnem et secundum inferior-

4 operibus] operibus add. P

3ss. Alanus ab Insulis, Regulae caelestis iuris, n. CVI, 2 (ed. HÄRING, 211) 18s. Jes 61, 10 19s. Hld 4, 1 22 Ijob 7, 1 22s. 2 Tim 2, 3 26s. Hebr 5, 7 Glossa Lombardi (PL 192, 437B)

rem animae portionem et secundum sensualitatem adhuc statum tenebat viatoris. Sed in ascensione totaliter habebat statum comprehensoris. Propter quod in passione habebat virtutes in exercitio et in usu, secundum quas poterat mereri tamquam viator; sed in eius
 5 ascensione tantum erat comprehensor, et ideo tantum habebat virtutes in munere et in habitu, secundum quem statum mereri non contingit. Hebr. 5: *Exauditus est pro sua reverentia*; glossa: Sicut sua religio meruit, quia amplius omnibus Deum reveritus est, quod factum est in passione, secundum quod Apostolus praemisit: *in die-*
 10 *bus carnis suae* etc.; glossa: mortalitatis suae.

(ad 2) Ad secundum dic quod quicquid est causa causae est causa causati in eodem genere causae. Sed non est ita in proposito, quia ascensio Christi missionis temporalis Spiritus Sancti causa est effectiva, quia de caelo misit Spiritum Sanctum ad temporalem effectum;
 15 sed missio Spiritus Sancti est causa meritum in nobis, inquantum facultas liberi arbitrii adiuvatur per gratiam Spiritus Sancti nobis ad hoc temporaliter missi. Adiuvatur, inquam, ad meritum vel ad meriti augmentum. Et ita non procedit argumentum in eodem genere causae.

20 (ad 3) Ad tertium dic quod Domini iustitia laudanda est secundum Anselmum, quia non necessitate, sed libertate iustus est. Nec nobis meruit per hoc quod peccare non potuit, sed per hoc quod pati potuerit, et per hoc quod usum virtutum habuit homo Christus in forma humanitatis. Et ideo procedebat argumentum ex suppositione
 25 falsi. Unde per ascensionem consummatus, tunc mereri nobis non potuit.

(ad 4-5) Ad quartum et ad sequentia dic quod interpellare pro nobis potest esse tripliciter.

30 Primo modo per modum supplicationis, preces scilicet et supplicationes pro nobis offerendo imminente passione, quas obtulit quando prolixus oravit, Luc. 22; Hebr. 5.

Alio modo per modum miserantis et signata suae passionis Patri repraesentantis pro nobis, ut nostri misereatur. Et hoc modo interpellare pro nobis dicitur in ascensione, et talis interpellatio pro nobis
 35 non pertinet ad rationem merentis sicut prima, sed magis promoventis; Rom. 8: *Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis*. Glossa: non voce, sed miseratione et repraesentatione huma-

7 Hebr 5, 7 Glossa Lombardi (PL 192, 437B) 10 Ibid. (PL 192, 437A) 20s. Cf. Anselmus, Cur Deus homo II, 17 (ed. SCHMITT, 135-143) 36s. Röm 8, 34 Glossa Lombardi (PL 191, 1452C)

nitatis, dum cotidie hominem, quam assumpsit, et grave genus mortis, quod pro nobis sustinuit, vultui paterno offert, ut nostri misereatur. Cuius postulatio, cum tantus sit, non potest contemni. Et hoc modo intelligitur illud 1 Jo. 2: *Advocatum habemus apud Patrem*,
 5 *Iesum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris*. Et patet exemplum de orationibus sanctorum, quorum patrocinia gloriosa nobis suffragantur, licet modo non mereantur, cum sint in statu comprehensoris et non viatoris.

Tertio modo dicitur interpellare offerendo preces et supplicationes
 10 per modum exempli. Hebr. 5, ut supra. Dicit glossa: preces et supplicationes Christi dicit actionem et vitam Christi, cuius omnis actio fidelium est instructio. Non omnis ergo interpellatio pertinet ad meritum Christi: sicut secundus modus interpellationis, quem habuit in ascensione vel in consensione ad dexteram Patris. Iste enim modus
 15 magis pertinet ad gloriam promoventis quam ad meritum impetrantis. Primus vero modus et tertius magis pertinet ad meritum impetrantis.

Et sic sufficienter patet solutio quaestionis.

20 <A. 11: De termino ascensionis>

< *Qa. 1: Utrum consessio ad dexteram Patris sit propria Filio Dei.* >

Ultimo quaeritur de termino ascensionis, scilicet de consensione Christi ad dexteram Patris, utrum sit propria Filio Dei. Est ostenditur quod non.
 25

Super illud Psalmi: *A summo caeli egressio eius*; glossa: Ab aequalitate Patris egressio eius; *et occursum eius usque ad summum eius*; glossa: id est ad aequalitatem Patris. Occurrit enim ipse homo plenitudine divinitatis usque ad aequalitatem Patris. Sed aequalitas Patris
 30 convenit tam Filio quam Spiritui Sancto, quia aequalis Patri Filius, aequalis Spiritus Sanctus.

Contra.

Leo Papa in sermone de ascensione: Humanitas Christi est aeterni Patris recepta consessu. Sic enim conveniens erat, ut illius gloriae
 35 sociaretur interna, cuius et naturae copulabatur in Filio. Sed ista natura non copulabatur in Spiritu Sancto. Ergo non convenit Spiritui Sancto sedere ad dexteram.

4s. 1 Joh 2, 1 10 Hebr 5, 9 Glossa Lombardi (PL 192, 437C) 26 Ps 18, 7 Glossa interlinearis: Biblia (ed. cit.) II, 476b Cf. Glossa Lombardi (PL 191, 209C) 33 Cf. Leo Magnus, Sermo LXXIV (PL 54, 307B)

< Qa. 2: *Utrum conveniat sedere ad dexteram creaturae rationali glorificatae.* >

Secundo quaeritur utrum conveniat sedere ad dexteram creaturae rationali glorificatae. Et ostenditur quod sic.

- 5 Mt. 20: *Sedere ad dexteram* [120r] *non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.* Ergo sedere ad dexteram convenit creaturae rationali glorificatae.

Contra.

- Rom. 8: *Qui est ad dexteram Dei*, glossa: id est aequalis Patri, sed
10 in potioribus bonis Patris. Ergo sedere ad dexteram Patris est esse aequalem Patri, vel esse in potioribus bonis Patris. Sed nec illa aequalitas nec ista potioritas convenire potest alicui creaturae, quae in infinitum distat a tanta excellentia.

- 15 < Qa. 3: *Utrum sedere ad dexteram Patris conveniat Christo secundum divinam vel secundum humanam naturam.* >

Tertio quaeritur utrum sedere ad dexteram Patris conveniat Christo secundum divinam vel secundum humanam naturam. Et ostenditur quod secundum humanam naturam.

- 20 Phil. 2: *Propter quod et Deus exaltavit illum*; glossa: Exaltavit illum secundum humanam naturam, quae in resurrectione facta est gloriosior. Sed eadem natura, quae exaltata est in resurrectione, exaltata est in ascensione et in consensione ad dexteram Patris. Ergo ista consessio ad dexteram Patris intelligenda est secundum huma-
25 nam naturam.

Contra.

- Haec consessio intelligenda est secundum aequalitatem naturae vel secundum bonorum potioritatem, sicut vult glossa, Rom. 8. Sed humana natura non potest ascendere ad aequalitatem divinae natu-
30 rae, etiam in unitate personae, ubi <naturae> proprietates suas observant sine confusione. Ergo etc.

<Solutio ad quaestiunculas 1-3>

- Ad declarationem praedictarum quaestionum nota quod dextera Dei
35 potest tripliciter accipi in scripturis, scilicet communiter, proprie et magis proprie.

(1) Communiter dextera Dei dicitur secundum Isidorum in primo libro De officiis, c. 32: Dextera Dei est aeterna beatitudo quae sanctis in resurrectione promittitur. Eph. 1, super illud: *Constituens illum ad dexteram, supra omnem principatum et potestatem*; glossa: Corpus Christi quod est ecclesia in ipsa dextera, id est in ipsa beatitudine erit. Proverb. 3: *Longitudo dierum in dextera eius, et in sinistra illius divitiae et gloria*. Augustinus in libro De symbolo: Ipsius beatitudinis nomen est dextera Patris. Est enim beatus ea beatitudine, quae dextera Patris vocatur. Nam si carnaliter acceperimus, quia
 5 sedet ad dexteram Patris, ille erit ad sinistram. Numquid fas est ut sic illos componamus, Filium ad dexteram, Patrem ad sinistram? Ibi omnis dextera est, quia nulla est ibi miseria. Inde venturus <est> iudicare vivos et mortuos. Vivos, qui superfuerint; mortuos, qui praecesserint. Potest et sic intellegi: vivos, iustos; mortuos, iniustos.

(2) Secundo dicitur proprie dextera Patris aequalitas cum Patre. Sed nota quod aequalitas in divinis potest tripliciter dici, scilicet ratione substantiae, ratione imaginis, ratione unionis personalis. Ratione substantiae dicitur aequalitas per proprietatem; ratione imaginis dicitur aequalitas per appropriationem; ratione unionis personalis per communicantiam et assumptionem.
 15
 20

(a) Primo modo dicitur aequalis Pater, aequalis Filius, aequalis Spiritus Sanctus, quia Spiritus Sanctus est aequalis Patri sicut et Filius, et hoc modo iste consessus intelligitur esse solius Christi secundum divinam naturam, secundum quam est aequalis Patri. Et in isto
 25 consessu non excluditur Spiritus Sanctus, qui similiter est aequalis Patri quia eiusdem substantiae et naturae cum Patre. Et hoc modo iste consessus nulli competit creaturae, quia nulla creatura est eiusdem substantiae cum Creatore, quia quod de simplici bono genitum est, pariter simplex est et incommutabile, ut dicitur 11. li. De civitate
 30 Dei, c. 10.

(b) Secundo dicitur aequalitas ratione imaginis et per appropriationem. Imago enim, si perfecte implet illud cuius est imago, coaequatur illi, et non illud suae imagini. Sicut dicit Augustinus, 6. li. De trinitate, c. 45: In qua imagine est prima aequalitas et prima simili-

4 ad] ad *add. P* 9 si] si *add. P* 28 creatore] quod *add. P*

2 Isidorus, De ecclesiasticis officiis I, 33 (PL 83, 768C) 3s. Eph 1, 20s. 4s. Glossa Lombardi (PL 192, 178A) 6s. Spr 3, 16 7s. Cf. Augustinus, De symbolo, 11s. (CChr.SL 46, 195s.) 29s. Augustinus, De civitate Dei 11, 10 (CChr.SL 48, 330) 33s. Augustinus, De trinitate 6, 11 (CChr.SL 50, 241)

tudo, nulla in re diffidens. Sicut enim a Patre procedit in plenitudine substantiae et naturae, ita ab ipso procedit alius, scilicet Spiritus Sanctus, in eadem plenitudine, et sic ratione imaginis. Prima aequalitas dicitur esse in Filio, secundum illa verba Hilarii De trinitate: In
 5 Patre unitas, in Filio aequalitas, in Spiritu Sancto unitatis et aequalitatis connexio. Et sicut prima aequalitas soli convenit Filio, ita consessus ad dexteram, dictus secundum rationem huius aequalitatis primae, soli convenit Filio et non convenit Spiritui Sancto, nec alicui creaturae. Hebr. 1: *Ad quem autem angelorum dicit aliquando: Sede*
 10 *a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?*

(c) Tertio modo dicitur aequalitas ratione unionis personalis, secundum quam dicitur sedere victor Filius ad dexteram Patris. Hebr. 1: *Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis*, id est ad aequalitatem
 15 Patris, et locatus non in paradiso, unde Adam cecidit, sed in excelsis, id est super omnia loco et dignitate. Ps.: *Sede a dextris meis*. Et sic proprie humana natura Christi in ascensione ratione personalis unionis, secundum quam naturam conglorificatam adoratur una adoratione cum carne eius, dicitur sedere ad dexteram maiestatis in excel-
 20 sis. Sicut vult Damascenus, 3. li., c. 31: Dexteram, inquit, Patris dicimus honorem et gloriam deitatis, in qua Dei Filius existens ante saecula ut Deus, et ei consubstantialis, et in ultimis incarnatus, corporaliter sedet cum glorificata ei carne eius, adoratus in una hypostasi et una adoratione cum carne eius ab omni creatura. Haec enim
 25 consessio importat quamdam communionem honoris et dignitatis et comparticipationem eiusdem, quod soli personae Christi convenit ratione naturae duplicis, quarum una comparticipat proprietates alterius, ratione communis hypostasis. Et secundum hoc dicitur sedere a dextris in potioribus bonis. Unde super illud: *Ad quem angelo-*
 30 *rum dicit aliquando: Sede a dextris meis*, dicit glossa: Sede, id est victor quiesce et iudica a dextris meis, id est in potioribus bonis meis, vel mihi secundum divinitatem aequalis. Ecce victori Filio consessus offertur a Patre, et ad hoc facit auctoritas Leonis Papae prius allegata: Sessionem istam Christi ad dexteram Patris dilectissimi non acci-

24 creatura] creaturae P

4 Cf. Augustinus, De doctrina christiana 1, 5 (CChr.SL 32, 9). 9ss. Hebr 1, 13 14 Hebr 1, 3 16 Ps 109, 1 20 Joh. Damascenus, De fide orthodoxa, c. 75 (ed. BUY-TAERT, 278) 29s. Hebr 1, 13 Glossa Lombardi (PL 192, 406D-407A) 33 Cf. Quodvultdeus, Sermo (I) De symbolo I, VII, 2 (CChr.SL 60, 323).

piatis humanis membris positam, tamquam Pater sedeat in sinistra, et Filius sedeat ad dexteram; sed ipsam dexteram intellige potestatem quam accipit homo ille susceptus a Deo, ut veniat iudicaturus, qui primus venerat iudicandus.

5

<Ad argumenta>

(ad 1) Ad primam ergo quaestionem dic quod inquantum consessio ad dexteram Patris connotat aequalitatem imaginis, propriissime convenit Filio sedere ad dexteram Patris, et nulli alii personae, vel
10 alii naturae convenit. Haec enim aequalitas non convenit Spiritui Sancto, sicut ei convenit aequalitas substantiae et naturae. Et per hoc solvitur argumentum ad oppositum.

(ad 2) Ad secundam quaestionem dic quod sedere ad dexteram Patris convenit omnibus electis, secundum quod communiter accipitur dicta consessio pro aeterna beatitudine, quae promittitur sanctis
15 in futura resurrectione. Argumentum autem ad oppositum procedit de consensione dicta proprie vel magis proprie.

(ad 3) Ad ultimam quaestionem patet solutio per praedictam distinctionem, quia primo modo sumendi aequalitatem substantiae
20 et naturae, dicta consessio proprie convenit Christo secundum naturam divinam et substantiam, secundo modo convenit eidem Christo magis proprie secundum proprietatem et notionem personalem, tertio modo convenit Christo proprie secundum humanam naturam in eadem hypostasi naturae divinae personaliter unitam. Et
25 secundum hanc unionem consummatam sortitur divinorum bonorum et donorum potioritatem et excellentissimam dignitatem.

Et ita patet solutio ad omnia quaesita.

T 23: BERNHARD VON TRILIA, QUODLIBET I, 6
 COD. VAT. BORGH. LAT. 156 (= V), FOL. 158RA-RB

<Utrum Christus ascenderit super omnes caelos sive supra convexum ultimi caeli>

[158ra] Postea quaerebatur utrum Christus ascenderit super omnes caelos sive supra convexum ultimi caeli.

Et videtur quod non, quia secundum Philosophum locus non est nisi propter corpus. Alias locus esset vacuus. Sed extra convexum ultimi

10 caeli non est locus. Ergo ibi non potest esse aliquod corpus.

Contra. In multis locis scripturae <Christus> dicitur ascendisse *super omnes caelos*. Sed ascendisse *super omnes caelos*, cum sit motus, non competit Christo secundum divinitatem, sed secundum humanitatem. Ergo etc.

15

<Solutio>

Ad quaestionem istam est intelligendum quod circa possibilitatem existendi corpus extra convexum ultimi caeli, a quo dependet principaliter quaestio ista, eo quod quidquid dignitatis est possibile attribui corpori, congruum est attribui corpori glorificato Christi, inve-

20

niantur tres positiones.
 (1) Quidam enim, sicut Stoici, sic posuerunt esse vacuum infinitum, in cuius quadam parte est iste mundus. Ex qua quidem positione sequitur, quod extra ultimam caeli circumferentiam sit vacuum.

25

Et cum secundum ponentes vacuum, vacuum sit locus, in quo non existit corpus, possibile tamen est ibi esse: Si extra caelum est vacuum, ut isti ponunt, oportet ponere, quod secundum naturalem habitudinem possit supra convexum caeli ultimi corpus esse.

Sed istam positionem sufficienter improbat Philosophus, in se et in

30

sua radice. In se quidem in libro Caeli et mundi, probans ibi, quod extra caelum nullum corpus naturale possit esse, quoniam aut esset ibi secundum naturam aut praeter naturam: Secundum naturam non, quia omnia corpora naturalia habent loca propria infra extremam circumferentiam caeli; alioquin caelum cum suis contentis non

35

esset universum. Item nec praeter naturam, quia locus, qui est uni corpori praeter naturam, necesse est quod sit alteri corpori secundum naturam, quoniam si alicui loco deesset proprium corpus, locus

ille non esset naturalis alicui corpori, et ita esset frustra. In natura autem nihil est frustra, quia opus naturae est opus Dei, qui nihil facit otiosum. Item improbat eam etiam <Philosophus> in sua radice in libro 2. Physicorum. Probat beatus Augustinus primo libro Super
 5 Genesim ad litteram, c. 2.

(2) Et ideo alii negantes vacuum dixerunt quod omnino extra ultimum caelum nullum corpus potest esse, quoniam extra ultimum caelum nihil omnino est; alioquin iam non esset ultimum. Secundum autem Anselmum in nihilo nihil potest esse. Quare relinquitur se-
 10 cundum istos, quod nullum hic omnino corpus possit supra convexum caeli esse. Sed ista positio non videtur consequens esse, nec in se nec in sua ratione. In se quidem non, quia, cum secundum Philosophum in 4. Physicorum locus sit superficies corporis continentis, si de ratione corporis esset inquantum corpus est, quod indi-
 15 geret per se loco continente et ambiente, sic numquam esset dare ultimam sphaeram, sed una infra altera<m> in infinitum contineatur et ambiretur. Hoc autem manifeste est falsum. Non ergo est de ratione corporis inquantum corpus, quod non possit sine corpore continente esse. Nam et ultima sphaera corpus quoddam est. Aucto-
 20 ritas autem Anselmi, supra quam fundant suam positionem isti, non cogit, quoniam verbum Anselmi intelligendum est in vi cuiusdam confirmationis. Non enim est possibile, quod aliquid sit in nullo tamquam in loco continente et ambiente.

(3) Sed ideo est tertia [158rb] aliorum positio quod corpus potest
 25 esse extra ultimam sphaeram, non quidem per naturam, sed per potentiam divinam. Sic enim Anselmus dicit in libro De casu diaboli: Dicitur aliquid possibile vel impossibile sua proprietate vel aliena. Unde posset Deus de potentia absoluta situare stellas in convexo ultimi caeli, sicut situavit eas in firmamento caeli.

30 Et secundum hoc corpus Christi gloriosum potest esse supra ultimum caelum, non quidem sicut in loco continente, sed sicut non contentum nec inclusum sub continentia corporum caelestium. Unde Dionysius in epistola ad Demophylum monachum versus finem epistolae narrans visionem cuiusdam sancti viri, scilicet Carpi, qui

4 libro] quinto *add. V* Physicorum] ubi *add. V*. Möglicherweise sollte der korrekte Text wie in der Parallelquästion fol. 175va lauten: „ubi probat multis rationibus vacuum naturaliter esse non posse. Et idem probat beatus Augustinus secundo libro Super Genesim ad litteram, c. 5.“ 14 esset] esset *add. V* 24 positio] positorum 1 25 sphaeram] peram *V*

- solitus erat divinas visiones frequenter habere, dicit quod semel in media nocte surgens ad orationem, vidit in visione, non in somnis, caelum apertum, et super dorsa caeli Iesum, infinitis humana specie ipsi assistentibus angelis, et hoc quidem videre desuper et ipsum
- 5 mirari. Constat autem quod dorsum caeli est convexum eius. Idem innuit glossa Chrysostomi super illo Ad Hebraeos 1: *Sedet ad dexteram Patris in excelsis*. Glossa: id est supra omnia et loco et dignitate. *In excelsis* enim dicens non in loco concludit Dominum, sed ostendit hominem Iesum hominibus altiore et omnibus eminentiore.
- 10 Idem innuit glossa super illo loco Psalmi: *Psallite Domino, qui ascendit super caelum caeli ad orientem*. Glossa: id est Christo, qui ascendit secundum quod homo super omnes caelos ad dexteram Patris, scilicet super excellentiores creaturas, ut nihil supra haberet nisi illum, qui creavit eum. Idem innuit glossa Anselmi, libro De
- 15 sacramento altaris, c. 2: Quamvis, inquit, corporalis elevatio, qua super caelos eius elevata est illa natura, procul dubio sit credenda, tamen exaltatio, qua exaltatus dicitur super caelos caelorum, ita divinissime intelligenda est, ut dignitate et potestate super omnia caelestia credatur glorificata.

20

<Ad argumenta>

- Ad id ergo quod obicitur, quod secundum Philosophum locus est propter corpus, sed extra convexum etc.; dicendum quod loquitur Philosophus de corporibus in solis naturalibus constitutis, sicut patet
- 25 per probationes suas ibidem. Est enim de natura omnium corporum naturalium, quod contineantur infra extremam circumferentiam caeli. Unde necessitas existendi in loco inest corpori ex hoc, quod dependet a primo continente. Unde, si ponatur aliquod corpus quod virtute divina non dependeat a corpore caeli sicut a continente, nihil
- 30 prohibebit tale corpus virtute divina extra caelum possibile esse. Constat autem, quod tale corpus est corpus Christi gloriosum. Nec dici propter hoc debet, quod supra caelum sit vacuum, quia de ratione vacui est, quod sit locus cum potentia susceptiva corporis, secundum quod habetur ex verbis Philosophi in libro Physicorum. Extra
- 35 autem caelum nec est locus nec potentia susceptiva naturalis alicuius corporis. Sed hoc per potentiam alterius, scilicet solius Dei, qui, sicut creavit ultimum caelum sine loco ambiente, ita potest facere ibi stare corpus gloriosum sine loco continente.

Literaturverzeichnis

1.) PRIMÄRLITERATUR

a) Gedruckte Quellen (Autoren vor 1500)

Kurztitel (Autor mit Jahreszahl) verweisen auf das Verzeichnis der Sekundärliteratur. Nicht aufgeführt sind Werke, aus denen nur kleinere Abschnitte innerhalb von Monographien zitiert werden.

Abkürzungen nach S. M. SCHWERTNER, TRE, Abkürzungsverzeichnis. 2. Aufl. (Berlin/ New York 1994), Ergänzungen: LThK, 3. Aufl., Abkürzungsverzeichnis (Freiburg 1993).

Alanus ab Insulis (von Lille), Kommentar zum Apostolischen Glaubensbekenntnis, ed.: HÄRING (1974a).

-, Kommentar zum Meßcredo, ed.: HÄRING (1974b).

-, Kommentar zum Vaterunser, ed.: HÄRING (1975).

-, Opera: PL 210.

-, Predigten zum Jahreslauf. Hg. und übersetzt von B. SANDKÜHLER (Stuttgart 1998).

-, Regulae caelestis iuris, ed.: HÄRING (1981).

-, Summa „Quoniam homines“, ed.: GLORIEUX (1953).

Albertus Magnus, Opera Omnia, cura et labore St. C. A. BORGNET (Paris 1890-1898).

-, Opera omnia, Editio COLONIENSIS (Münster 1951ff.).

Alexander von Hales, Glossa in quattuor libros Sententiarum Petri Lombardi, I-IV = BFSMA 12-15 (Quaracchi 1951-57).

-, Quaestiones Disputatae 'Antequam esset frater' = BFSMA 21 (Quaracchi 1960).

-, <Summa Halensis/ Summa fratris Alexandri> Summa theologica, I-IV (Quaracchi 1924-1948); für Buch vier: ed. Köln 1622.

Alexander Nequam, Speculum Speculationum, ed. R. M. THOMSON (New York 1988).

Ambrosius, Traité sur l'évangile de S. Luc, lat.-franz., ed. G. TISSOT. 2 Bde. = SC 45/ 52 (Paris 1956/ 1958).

Anonymus, Allegoriae in Novum Testamentum: PL 175, 879-924.

-, Ambrosiastri qui dicitur Commentarius in epistulas Paulinas, ed. H. J. VOX-ELS = CSEL 81, 1-3 (Wien 1966-1969).

-, Commentarius Cantabrigiensis in epistolas Pauli e schola P. Abaelardi, ed. A. M. LANDGRAF = PMS II, 1-4 (Notre Dame/Indiana 1937-1945).

-, Commentarius Porretanus in 1 Cor., ed. A. M. LANDGRAF (Vaticano 1945).

- (Georgius), *Disputatio inter Catholicum et Paterinum Hereticum*, ed.: C. HO-ÉCKER, *Disputatio inter Catholicum et Paterinum Hereticum. Die Auseinandersetzung der katholischen Kirche mit den italienischen Katharern im Spiegel einer kontroverstheologischen Streitschrift des 13. Jahrhunderts* = *Edizione Nazionale dei Testi Mediolatini* 4 (Firenze 2001).
- , *Quaestiones ex Cod. Douai 434*, teilweise ed.: PRINCIPE (1992).
- , *Quaestiones in epistulas Pauli*: PL 175, 431-634.
- , *Quaestiones Varsavienses*, ed.: STEGMÜLLER (1946).
- , *Sententiae Divinitatis*, ed.: B. GEYER, *Die Sententiae Divinitatis. Ein Sentenzenbuch der Gilbertschen Schule* = *BGPhMA* 7 (Münster 1909, erweiterter ND 1967).
- , *Sententiae Florianenses*, ed. H. OSTLENDER = *FlorPatr* 19 (Bonn 1929).
- , *Sententiae Parisienses*, ed.: A. M. LANDGRAF, *Écrits théologiques de l'école d'Abélard* = *SSL* 14 (Louvain 1934) 1-60.
- , *Sententiae „Quoniam misso“*, ed.: J. TRIMBORN, *Die Sententiae „Quoniam misso“ aus der Abaelardschule* (Köln 1962).
- , *Summa Sententiarum*: PL 176, 31-174.
- , *Summa Zwettlensis*, ed.: N. M. HÄRING, *Die Zwettler Summe, Einleitung und Text* = *BGPhMA NF* 15 (Münster 1977)
- , *Ysagoge in Theologia(m)*, ed.: A. M. LANDGRAF, *Écrits théologiques de l'école d'Abélard* = *SSL* 14 (Louvain 1934) 61-289.

Anselm von Canterbury, *Opera omnia*, ed. F. S. SCHMITT (Seckau u. a. 1938ff.).

- , *Cur Deus homo* – Warum Gott Mensch geworden. Lateinisch und deutsch. Besorgt und übersetzt von F. S. SCHMITT (Darmstadt 1958). [wir zitieren nach dieser Ausgabe]

- , *Proslogion*, lat.-dt., ed. F. S. SCHMITT (Stuttgart-Bad Canstatt 1962).

- , *Proslogion*, lat.-engl., ed. M. J. CHARLESWORTH (Oxford 1965).

Anselm von Laon (und Schule), *Liber Pancrisis*, ed.: LOTTIN (1959) 32-82.

- , *Sententiae*, edd. : BLIEMETZRIEDER (1919); WEISWEILER (1936a).

Aristoteles, *Opera*, rec. I. BEKKER. 2 Bde (Berlin 1831; ND 1960).

- , *Physik. Vorlesung über Natur*. 2 Halbbände, griechisch-deutsch, ed. H. G. ZEKL = *PhB* 380 (Hamburg 1987-88).

Augustinus, *Corpus Augustinianum Gissense* (CD-ROM, Version 1), ed. C. MAYER (Giessen 1995).

- , *Opera omnia* (PL 32-47).

Averroes, *Commentaria super Aristotelis Metaphysicam: Aristotelis Metaphysicorum libri XIII cum Averrois Cordubensis in eosdem commentariis* (Venedig 1562).

Avicenna, *Avicenna latinus. Liber de Anima seu Sextus de Naturalibus*. Ed. S. VAN RIET (Louvain-Leiden 1968).

Bandinus, *Sententiarum libri quatuor*: PL 192, 965-1112.

Bartholomäus von Trient, *Passionale de Sanctis*, ed. D. GOBBI: GOBBI, D. (ed.), *Bartolomeo da Trento. Domenicano e agiografo medievale* (Trento 1990) [Textanhang mit eigener Seitenzählung].

Beda Venerabilis, Opera: PL 90-95.

-, Opera II, 2b (In Tobiam, In Proverbia, In Cantica Canticorum, In Habacuc), edd. D. HURST/ J. E. HUDSON = CChr.SL 119B (Turnhout 1983).

-, Opera II, 3 (In Lucae evangelium expositio/ In Marci evangelium expositio), ed. D. HURST = CChr.SL 120 (Turnhout 1960).

-, Opera III (Homiletica), ed. D. HURST = CChr.SL 122 (Turnhout 1955).

Bernhard von Clairvaux, Opera, 8 vol., ed. J. LECLERCQ, C. H. TALBOT et al. (Rom 1957-1977).

Bernhard von Trilia, Qdl. III, 4, ed.: ANDRÉ (1921) 249-254.

Biblia cum glossa ordinaria. Facsimile Reprint of the Editio Princeps Adolph Rusch of Strassburg 1480/81. 4 Bde. (Turnhout 1992).

Boethius, Opera: PL 63-64.

-, Die theologischen Traktate, lat.-dt., ed. M. ELSÄSSER = PhB 397 (Hamburg 1988).

Bonaventura, Collationes in Hexaëmeron – Das Sechstagerwerk, lat. und deutsch, übersetzt und eingeleitet von W. NYSSSEN (München 1964).

-, Opera omnia (Grottaferrata 1882-1902); Editio minor (Grottaferrata 1932ff.).

-, Questions disputées, ed. P. GLORIEUX = FrFr, Document II (Paris 1950).

-, Sermones dominicales, ed. J. G. BOUGEROL = BFSMA 27 (Grottaferrata 1977).

-, Sermones de tempore, ed. J. G. BOUGEROL (Paris 1990).

Durandus a S. Porciano, In Petri Lombardi Sententias Theologicas Commentariorum libri IIII (Venedig 1571, ND Ridgewood/USA 1964).

Fulgentius von Ruspe, De fide ad Petrum, ed. J. FRAIPONT = CChr.SL, Bd. 91A (Turnhout 1968) 709-760.

Gandulphus von Bologna, Libri IV Sententiarum, ed.: J. DE WALTER, Magistri Gandulphi Bononiensis Sententiarum libri quatuor (Wien-Breslau 1924).

Gérard d'Abbeville, Quaestiones quodlibetales, teilweise ed.: PATTIN (1993).

Gerhoch von Reichersberg, De novitatibus huius temporis, ed. N. M. HÄRING = STPIMS 24 (Toronto 1974).

-, Liber de investigatione Antichristi, ed.: F. SCHEIBELBERGER, Gerhohi Reichersbergensis praepositi opera hactenus inedita I. Libri III de investigatione Antichristi una cum tractatu adversos Graecos (Linz 1875).

-, Opera: PL 193/194.

-, Opera inedita, ed. D. et O. VAN DEN EYNDE, I: Tractatus et libelli; II: Expositio-nis Psalmorum pars tertia et nona = SPAA 8 -10 (Rom 1955 f.)

Gilbert von Poitiers (Porreta), Commentaria in Boetii librum de duabus naturis et una persona Christi, ed. N.M. HÄRING = STPIMS 13 (Toronto 1966) 233-364.

-, Kommentar zum Symbolum „Quicumque“, ed.: HÄRING (1965).

- , Opera: PL 64, 1255-1412.
- , Sententie, ed.: HÄRING (1978/79).

Gregor d. Gr., Dialogi, ed. A. DE VOGÜÉ, Grégoire le Grand, Dialogues I-III = SC 251; 260; 265 (Paris 1978-80).

- , Homiliae in Evangelia, ed. R. ÉTAIX = CChr.SL 141 (Turnhout 1999).
- , Homiliae in Hiezechihelam Prophetam, ed. M. ADRIAEN = CChr.SL 142 (Turnhout 1971).
- , Moralia in Iob, ed. M. ADRIAEN = CChr.SL 143; 143A; 143B (Turnhout 1979-1985).
- , Opera: PL 75-76.

Guido von Orchelles, Tractatus de sacramentis, ed. D. et O. VAN DEN EYNDE = FIP.T 4 (St. Bonaventure 1953).

Hannibaldis de Hannibal, Super Sententias, ed.: Thomas von Aquin, Opera, ed. VIVÈS, t. 30 (Paris 1889).

Heinrich von Gent, Quodlibeta (Paris 1518; ND Leuven 1961).

Hermannus, Sententiae: PL 178, 1695-1758 (als „Petri Abaelardi Epitome Theologiae Christianae“)

- , Sententie magistri P. Abelardi (Sententie Hermani), ed. S. BUZZETTI (Florenz 1983) [konnte nicht eingesehen werden].

Hieronymus, Opera: PL 22-30; CSEL 54-56.

- , Commentarii in Prophetas minores = CChr.SL 76 (Turnhout 1969).

Hilarius von Poitiers, De trinitate, ed. P. SMULDERS = CChr.SL 62/ 62A (Turnhout 1979/ 1980).

Honorius von Autun (Augustodunensis), Clavis physicae, ed. P. LUCENTINI = TeT 21 (Roma 1974).

- , Drei Fragen aus Cod. Mellic. 850 (P 40) S. 12 Fol. 62' ss., ed.: ENDRES (1906) 150-154.
- , Elucidarium, ed.: LEFÈVRE (1954) 359-477.
- , Liber de cognitione verae vitae: PL 40, 1005-1032.
- , Opera: PL 172.

Hugo von Amiens (Rothomagensis), De fide catholica et oratione dominica: PL 192, 1323-1328.

Hugo von St. Cher, Opera omnia. 8 Bde. (Lyon 1668).

- , Sentenzenkommentar, teilweise ed.: BREUNING (1962); PRINCIPE (1970).

Hugo Ripelin von Straßburg OP, Compendium theologiae veritatis: Albertus Magnus, Opera omnia, ed. A. BORGNET, t. 34 (Paris 1895) 1-306.

Hugo von St. Viktor, Opera: PL 175-176.

- , Sententiae de divinitate, ed.: PIAZZONI (1982).

Huguccio, *Expositio de symbolo apostolorum*, ed.: HÄRING (1976c).

- , [Uguccone da Pisa], *De dubio accentu, agiographia, expositio de symbolo apostolorum*, ed. G. CREMASCOLI = *Biblioteca degli studi medievali* 10 (Spoleto 1978).

Isidor von Sevilla, *Opera*: PL 83.

Jacobus de Voragine (Iacopo da Varazze), *Legenda aurea*. Edizione critica a cura di G. P. MAGGIONI = *Millennio medievale* 6 (Firenze 1998).

Johannes Chrysostomus, *Homiliarium in Matthaum*: PL 57-58.

- , *Homiliarium in Ioannem*: PL 59, 23-482.

Johannes Damascenus, *Opera*: PG 94-96.

- , *De fide orthodoxa*. Versions of Burgundio and Cerbanus, ed. E. M. BUYTAERT = *FIP.T* 8 (St. Bonaventure, N.Y. 1955).

Johannes Scottus Eriugena, *Opera*, ed. H. J. FLOSS: PL 122.

- , *Periphyseon, Liber secundus*, ed. E. A. JEAUNEAU = *CChr.CM* 162 (Turnhout 1997).

Lothar von Segni (Innozenz III.), *Opera*: PL 214-217.

Moneta von Cremona, *Adversus Catharos*, ed. T. A. RICCHINI (Rom 1743).

Moses Maimonides, *Führer der Unschlüssigen. Übersetzung und Kommentar von A. WEISS*. 2 Bände (Hamburg 1972).

Nikolaus von Amiens, *Ars fidei catholicae*, ed.: M. DREYER, Nikolaus von Amiens, *Ars fidei catholicae. Ein Beispielwerk axiomatischer Methode* = *BGPhMA NF* 37 (Münster 1993).

Nikolaus von Kues, *Philosophisch-theologische Schriften. Latenisch und deutsch. Studien- und Jubiläumsausgabe*, ed. L. GABRIEL (3 Bde.) (Wien 1964-67).

Odo von Ourscamp, *Quaestiones*, ed. J. P. PITRA, *Quaestiones magistri Odonis Suessionensis* = *Analecta novissima Spicilegii Solesmensis, Altera continuatio II* (Paris 1888) 1-187.

Omnibene, *Sentenzen, teilweise ed. in: A. M. GIETL, Die Sentenzen Rolands nachmals Papstes Alexander III.* (Freiburg i. Br. 1891).

Origenes, *Contre Celse*, gr.-frz., t. 1, ed. M. BORRET = *SC* 132 (Paris 1967).

Petrus Abaelard, *Dialogus inter Philosophum, Iudaeum et Christianum*, ed. R. THOMAS (Stuttgart-Bad Canstatt 1970).

- , *Ethica „Scito teipsum“*, ed.: LUSCOMBE (1971) 1-131.

- , *Historia Calamitatum*, ed. MONFRIN = *Bibliothèque de textes philosophiques* (Paris 1967).

- , *Opera*, ed. V. COUSIN: PL 178.

- , *Opera theologica*, tom. I-III, ed. E. M. BUYTAERT/ C. MEWS [nur t. III] = CChr.CM 11-13 (Turnhout 1969-1987).
- , *Sic et non*, ed. B. B. BOYER/ R. McKEON (Chicago/ London 1976-77).

Petrus Cantor, *Summa de sacramentis et animae consiliis*, ed. J.-A. DUGAUQUIER, t. 1/2 = AMNam 4/7 (Louvain-Lille 1954/1957).

Petrus Comestor, *Historia scholastica*: PL 198, 1054-1722.

- , *De sacramentis*, ed.: R. M. MARTIN, Pierre le Mangeur, *De sacramentis* = SSL 17 (Löwen 1937).

Petrus Lombardus, *Opera*: PL 191/ 192.

- , *Sententiae in IV libris distinctae* = SpicBon 4/ 5 (Grottaferrata 1971/ 1981).

Petrus Pictaviensis (von Poitiers), *Sententiae*: PL 211, 791-1280; krit. Teiled.: P.S. MOORE/ M. DULONG/ J.N. GARVIN = PMS 11 (Notre Dame, Ind. 1943-50).

- , *Sermo de resurrectione*, ed.: TIBBER (1983).

Petrus de Tarantasia (Innozenz V.), *In IV libros Sententiarum Commentaria*, I-IV (Toulouse 1649-51; ND New Jersey 1964).

Philipp der Kanzler, *Summa de bono*, ed.: N. WICKI, Philippi Cancellarii Parisiensis *Summa de bono*, I-II = *Corpus philosophorum medii aevi. Opera philosophica mediae aetatis selecta* 2 (Bern 1985).

Praepositinus von Cremona, *Summa contra haereticos*, ed. J. N. GARVIN/ J.A. CORBETT = PMS 15 (Notre Dame, Indiana 1958).

- , *Summa theologica*, Buch IV, ed. D. E. PILARCZYK, *Praepositini Cancellarii de Sacramentis et de Novissimis* = *Collectio Urbaniana, Textus ac Documenta*, n. 7 (Rom 1964).

Radulfus Ardens, *Sermones*: PL 155, 1301-2118.

Rainerius Pisanus, *Pantheologia sive Summa universae theologiae*. 2 Bde. (Venedig 1486).

Richard Fishacre, *Quaestio de ascensione*, ed.: LONG (1978).

- , *Quaestiones ex Cod. Oxford, Trinity Coll. MS O.1.30*, ed.: LONG (1990).

Richard von St. Viktor, *Opera*: PL 196.

Robert Grosseteste, *Expositio ad Galatas*, ed.: J. McEVOY, *Glossae in Epistolas Sancti Pauli*, ed. by R. DALES; *Tabulae* ed. P. ROSEMANN = *Roberti Grosseteste Opera inedita*, vol. 11, CChr.CM 130 (Turnhout 1994).

Robert Kilwardby, *Declaratio 43 quaestionum*, ed.: DONDAINE, H. F. (1977).

Robertus Pullus, *Sententiarum libri octo*, ed. H. MATHOUD: PL 186, 639-1010.

Robert von Melun, Opera, ed. R. M. MARTIN, Oeuvres de Robert de Melun, I-III, 2 = SSL 13; 18; 21; 25 (Löwen 1932-1957).

-, Sententiae, l. 2, c. 1-65, ed.: ANDERS (1927).

-, Sententiae, l. 2, teilweise ed.: MARTIN (1932).

Roland Bandinelli, Sentenzen, ed.: A. M. GIETL, Die Sentenzen Rolands nachmals Papstes Alexander III. (Freiburg i. Br. 1891).

Roland von Cremona, Summa, Liber tercius, ed. A. CORTESI (Bergamo 1962).

Rupert von Deutz, Liber de divinis officiis, ed. R. HAACKE = CChr.CM 7 (Turnhout 1967).

-, De sancta trinitate et operibus eius. Libri X-XXVI, ed. R. HAACKE = CChr.CM 22 (Turnhout 1972).

Sicardus Cremonensis, Mitrale: PL 213, 9-436.

Simon Hinton, Summa, ed.: Joh. Gerson, Opera I (Antwerpen 1706) 233-422.

Simon von Tournai, Disputationes, ed.: J. WARICHEZ, Les Disputationes de Simon de Tournai. Text inédit = SSL 12 (Louvain 1932).

-, Auslegungen zum Glaubensbekenntnis, ed.: HÄRING (1974d).

-, Kommentar zum Symbolum „Quicumque“, ed.: HÄRING (1976b).

Stephan Langton, Sentenzenkommentar, ed.: A. M. LANDGRAF, Der Sentenzenkommentar des Stephan Langton = BGPhMA 37 (Münster 1952).

-, Summa Quaestionum, teilweise ed.: EBBESEN/ MORTENSEN (1985).

Thomas de Chobham, Summa de arte praedicandi, ed. F. MORENZONI = CChr.CM 82 (Turnhout 1988).

Thomas von Aquin, Opera Omnia, iussu impensaque Leonis XIII edita (Romae 1882 ff.).

-, Opera omnia, ed. S. E. FRETTE/ P. MARÉ apud L. VIVÈS (Paris 1871-1872).

-, Opera omnia ut sunt in indice thomistico additis 61 scriptis ex aliis aevi auctoribus curante R. BUSA. Vol. 1-7 (Stuttgart-Bad Cannstatt 1980).

-, Scriptum super libros Sententiarum I-IV, d. 22, edd. P. MANDONNET/ M. F. MOOS. 4 Bde. (Paris 1929-1947).

-, Summa Theologiae, ed. Commissio Piana, Bd. 4 (Ottawa 1953).

-, Summa Theologica, deutsch-lateinische Ausgabe, übers. von Dominikanern und Benediktinern Deutschlands und Österreichs = Die deutsche Thomas-Ausgabe (DTA) (Salzburg/ Graz-Wien-Köln 1933ff.).

-, Super Ev. S. Matthaei Lectura, cura P. R. CAI OP, ed. quinta revisa (Taurini-Romae 1951).

-, Super Ev. S. Iohannis Lectura, cura P. R. CAI OP, ed. quinta revisa (Taurini-Romae 1952).

-, Super Epistolas S. Pauli Lectura, cura P. R. Cai OP, ed. octava revisa, 2 Vol. (Taurini-Romae 1953).

Ulrich von Straßburg, Summa de bono, Buch V: ed. BACKES (1975a). Bd. 1.

Vincenz von Beauvais, *Speculum historiale* (Straßburg, um 1472).

Wilhelm de la Mare, *Correctorium fratris Thomae*, ed.: P. GLORIEUX, *Les premières polémiques thomistes. I: Le Correctorium corruptorii „Quare“* (Paris 1927).
- , *Declarationes de variis sententiis S. Thomae Aq.*, ed. F. PELSTER (Münster 1955).

Wilhelm von Auvergne, *Opera omnia I-II* (Paris 1674, ND Frkf./M. 1963).

Wilhelm von Auxerre, *Summa aurea*, ed.: J. RIBAILLER, *Magistri Guillelmi Altissiodorensis Summa aurea I-IV = SpicBon 16-20* (Paris-Rom 1980-87).

Wilhelm von Melitona, *Quaestiones de sacramentis, I-II*, ed. C. PIANA/ G. GÁL = BFSMA 22-23 (Quaracchi 1961).

Wilhelm von St. Thierry (Guillelmus a sancto Theodorico), *Opera omnia. P. 1: Expositio super epistolam ad Romanos*, ed. P. VERDEYEN = CChr.CM 86 (Turnhout 1989).

Zacharias Chrysopolitanus, *In unum ex quatuor sive De concordia evangelistarum libri quatuor*: PL 186, 11-620.

b) Handschriftliche Quellen

Nicht aufgeführt sind solche Codices, die nur im Zusammenhang mit fremden Editionen zitiert werden.

Assisi, Bibl. Com. 138 (u. a. Wilhelm von Melitona, Quästionen)

Basel, Univ. B.IX.18 (Anonymus, Summa)

Brügge, Stadtbibl. 220 (Gaufried von Poitiers, Summa)

Brüssel, Bibl. Royale 1542 (Odo Rigaldi, Sentenzenkommentar, mit anonymer Ergänzung)

Clm 4600 (Sentenzen, Viktorinerschule)

Clm 5307 (Sentenzenabbreviation „Filia Magistri“)

Clm 7937 (Petrus Cantor, Kommentar zu „Unum in quatuor“)

Clm 7972 (Sentenzen, Viktorinerschule)

Clm 12668 (Sentenzen des Magisters A)

Clm 14620 (Joh. von Rupella, Summa de articulis fidei)

Clm 17101 (Sentenzen aus der Viktorinerschule)

Clm 19134a (Omnibene, Summa [Abschrift Gietl])

Clm 22233 (Anonymus, Summa de sacramentis, Q. de resurrectione)

Clm 22283 (Petrus Cantor, Distinctiones Abel)

Florenz Bibl. Naz., Conv. Soppr. B 6.912 (Wilhelm von Baglione, Quästionen)

London, Brit. Mus. Harley 3855

Münster, Univ. 257 (Anonymus, Traktat „De fide“)

Oxford, Balliol Coll. 57 (Richard Fishacre, Sentenzenkommentar)

Padua, Bibl. Anton. 139 (Johannes Pagus, Sentenzenglosse)

Paris Arsenal 406 (Anonymus, Sentenzenkommentar)

Paris Mazar. 176 (Petrus Cantor, Paulinenkommentar)

Paris Mazar. 269 (Stephan Langton, Paulinenglosse)

Paris Mazar. 1708 (Anonymus, Quästionen)

Paris Nat. lat. 156 (Hugo v. St. Cher/ Odo v. Chateauroux, Bibelglossen)

Paris Nat. lat. 311 (Gilbert von Poitiers, Paulinenglosse)

Paris Nat. lat. 3032 (Anonymus, Glosse zum vierten Sentenzenbuch)

Paris Nat. lat. 3073 (Hugo von St. Cher, Sentenzenkommentar)

Paris Nat. lat. 3229 (Radulfus Ardens, Speculum Universale)

Paris Nat. lat. 3406 (Hugo von St. Cher, Sentenzenkommentar)

Paris Nat. lat. 3477 (Quästion aus dem Umkreis des Petrus Cantor)

Paris Nat. lat. 14443 (Stephan Langton, Paulinenkommentar)

Paris Nat. lat. 14526 (Praepositinus, Summa)

Paris Nat. lat. 14726 (Berthold von St. Denis, Quodlibeta)

Paris Nat. lat. 15269 (Petrus Comestor, Evangelienglosse)

Paris Nat. lat. 15602 (Johannes von Rupella, Paulinenglosse)

Paris Nat. lat. 15603 (Johannes von Rupella, Paulinenglosse)

Paris Nat. lat. 15605 (Odo von Chateauroux, Paulinenglosse)

Paris Nat. lat. 15652 (Johannes Pagus, Sentenzenglosse)

Paris Nat. lat. 15694 (Guerricus von St. Quentin, Paulinenglosse)

Paris Nat. lat. 15905 (Anonymus, Sentenzenkommentar)

Paris Nat. lat. 15906 (Gérard d'Abbeville, Sentenzenkommentar)

Paris Nat. lat. 16405 (Gérard d'Abbeville, Quodlibeta)

Paris Nat. lat. 16412 (Anonymus, Sentenzenkommentar)

Prag Univ. IV.D.14 (Anonymus, Quästionen)

Salzburg, Stiftsbibl. St. Peter A. XI. 7 (Stephan Langton, Paulinenkommentar)

Todi, Bibl. Com. 71 (u. a. Guerricus von St. Quentin, Quästionen)

Toulouse, Bibl. munic. 737 (u.a. Wilhelm von Melitona, Quästionen)

Trier, Stadtbibl. 897 (1124) (Odo Rigaldi, Sentenzenkommentar)

Trier, Stadtbibl. 102 (1082) (Guerricus von St. Quentin, Paulinenglosse)

Troyes, Bibl. munic. 824 (Odo Rigaldi, Sentenzenkommentar, mit anonymer Ergänzung)

Vat. Barb. lat. 484 (Quästionen aus der Viktorinerschule)

Vat. Borgh. lat. 156 (Bernhard von Trilia, Quodlibeta)

Vat. lat. 691 (Gerardus Novariensis, Summa)

- Vat. lat. 782 (Anonymus, Sentenzenkommentar)
 Vat. lat. 1078 (Hugo von St. Cher, Sentenzenkommentar)
 Vat. lat. 1187 (Johannes a Treviso, Summa)
 Vat. lat. 1301 (Petrus von Tarantasia, Paulinenglosse)
 Vat. lat. 4296 (Petrus von Capua, Summa)
 Vat. lat. 10754 (Gerardus Novariensis, Summa „Ne transgrediaris“)
 Vat. Ottob. lat. 294 (Richard Fishacre, Sentenzenkommentar)
 Vat. Ottob. lat. 445 (Paulinenkommentar aus der Schule des Robert von Melun)
 Vat. Reg. lat. 411 (Anonymus, Notulae)

Zwettl, Stiftsbibl. 305 (Gerardus Novariensis, Summa „Ne transgrediaris“)

2.) SEKUNDÄRLITERATUR

AERTSEN, J. A. (1988), *Nature and Creature. Thomas Aquinas's Way of Thought* = STGMA 21 (Leiden u.a.).

AERTSEN, J. A./ EMERY, K./ SPEER, A. (2001), *Nach der Verurteilung von 1277. Philosophie und Theologie an der Universität von Paris im letzten Viertel des 13. Jahrhunderts* = MM 28 (Berlin – New York).

AERTSEN, J. A./ SPEER, A. (Hgg.) (1997), *Raum und Raumvorstellungen im Mittelalter* = MM 25 (Berlin - New York).

AFFELDT, W. (1957), *Verzeichnis der Römerbriefkommentare der lateinischen Kirche bis Nikolaus von Lyra*: Tr. 13 (1957) 369-406.

AILLET, M. (1993), *Lire la Bible avec s. Thomas: Le passage de la 'littera' à la 'res' dans la Somme théologique* = SF NS 80 (Fribourg).

ALFARO, J. (1963), *Supernaturalitas fidei iuxta S. Thomam*: Gr. 44 (1963) 501-541; 731-787.

ALTERMATT, A. (1977), *Christus pro nobis. Die Christologie Bernhards von Clairvaux in den „Sermones per annum“*: ACi 33 (1977) 3-176.

ANCIAUX, F. (1907), *La cause exemplaire. Notion de cette cause et nature de sa causalité*: RAug 11 (1907) 685-704.

ANCIAUX, P. (1949), *La théologie du sacrement de pénitence au XIIe siècle* (Louvain-Gembloux).

ANDERS, F. (1927), *Die Christologie des Robert von Melun* = FChLDG 15,5 (Paderborn).

ANDRÉ, G. S. (1921), *Les Quolibeta de Bernard de Trilia*: Gr. 2 (1921) 226-265.

ANGENENDT, A. (1992), *Der „ganze“ und „unverweste“ Leib – eine Leitidee der Reliquienverehrung bei Gregor von Tours und Beda Venerabilis*: MORDEK, H. (Hg.), *Aus Archiven und Bibliotheken. FS R. KOTTJE* = Freiburger Beiträge zur mittelalterlichen Geschichte 3 (Frankfurt/ M.) 33-50.

ANGER, J. (1946), *La doctrine du Corps Mystique de Jésus-Christ d'après les principes de la théologie de s. Thomas* (Paris).

ANSORGE, D. (1996), *Johannes Scottus Eriugena: Wahrheit als Prozeß. Eine theologische Interpretation von „Periphyseon“ = ITS 44* (Innsbruck).

ANTL, L. (1952), *An Introduction to the „Quaestiones theologiae“ of Stephen Langton: FrS 12* (1952) 151-175.

ANZULEWICZ, H. (1992), *Eine weitere Überlieferung der „Collectio errorum in Anglia et Parisius condemnatorum“ im Ms. lat. fol. 456 der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz zu Berlin: FS 74* (1992) 375-399.

ANZULEWICZ, H. (1997), *Perspektive und Raumvorstellung in den Frühwerken des Albertus Magnus: AERTSEN/ SPEER* (1997) 249-286.

ANZULEWICZ, H. (1999), *De forma resultante in speculo. Die theologische Relevanz des Bildbegriffs und des Spiegelbildmodells in den Frühwerken des Albertus Magnus, Bd. 2 = BGPhMA, NF 53/II* (Münster).

ANZULEWICZ, H. (2000a), *Die Denkstruktur des Albertus Magnus. Ihre Dekodierung und ihre Relevanz für die Begrifflichkeit und Terminologie: HAMESSE, J. / STEEL, C. (Hgg.), L'élaboration du vocabulaire au moyen âge = Rencontres de Philosophie Médiévale, 8* (Turnhout) 369-396.

ANZULEWICZ, H. (2000b), *Pseudo-Dionysius Areopagita und das Strukturprinzip des Denkens von Albert dem Großen: BOIADJIEV, T. / KAPRIEV, G. / SPEER, A. (Hgg.), Die Dionysius-Rezeption im Mittelalter = Rencontres de Philosophie Médiévale, 9* (Turnhout) 251-295.

ANZULEWICZ, H. (2001), *Das Phänomen des Schicksals und die Freiheit des Menschen nach Albertus Magnus: AERTSEN/ EMERY/ SPEER* (2001) 507-534.

ARIAS REYERO, M. (1971), *Thomas von Aquin als Exeget. Die Prinzipien seiner Schriftdeutung und seine Lehre von den Schriftsinnen = Sammlung Horizonte, N.R. 3* (Einsiedeln 1971).

ARNOLD, J. (1994), *Zur Geschichtlichkeit der Rede von Gott. Einflüsse zeitgenössischer Königsideologie auf die Trinitätslehre Wilhelms von Auxerre: ThPh 69* (1994) 342-372.

ARNOLD, J. (1995), *„Perfecta communicatio“. Die Trinitätstheologie Wilhelms von Auxerre = BGPhMA NF 42* (Münster).

ASENDORF, U. (1971), *Gekreuzigt und Auferstanden. Luthers Herausforderung an die moderne Christologie = AGTL 25* (Hamburg).

AUBERT, R. (1958), *Le problème de l'acte de foi. Données traditionnelles et résultats des controverses récents* (Löwen).

AUER, J. (1966), *Inwieweit ist im 13. Jahrhundert der Wandel des Begriffes „supernaturalis“ bedingt durch den Wandel des Naturbegriffes: FILOSOFIA DELLA NATURA* (1966) 331-349.

AUER, J. (1988), *Jesus Christus - Heiland der Welt, Maria - Christi Mutter im Heilsplan Gottes = KKD IV, 2* (Regensburg).

- AUER, J./ VOLK, H. (Hgg.) (1957), *Theologie in Geschichte und Gegenwart*. FS M. SCHMAUS (München).
- AWERBUCH, M. (1980), *Christlich-jüdische Begegnung im Zeitalter der Frühscholastik* = ACJD 8 (München).
- BACH, J. (1873-1875), *Die Dogmengeschichte des Mittelalters vom christologischen Standpunkte*. 2 Bde. (Wien).
- BACKES, I. (1931), *Die Christologie des hl. Thomas von Aquin und die griechischen Kirchenväter* (Paderborn).
- BACKES, I. (1935), *Der Aufbau der Christologie Ulrichs von Straßburg*: LANG/ LECHNER/ SCHMAUS (1935) 651-666.
- BACKES, I. (1953), *Die christologische Problematik der Hochscholastik und ihre Beziehung zu Chalkedon*: GRILLMEIER/ BACHL (1953) 923-939.
- BACKES, I. (1975a), *Die Christologie, Soteriologie und Mariologie des Ulrich von Straßburg*. 2 Bde. = TrThSt 29 (Trier).
- BACKES, I. (1975b), *Tod und Auferstehung Christi in der Christologie und Soteriologie des 13. Jahrhunderts*: TThZ 84 (1975) 65-72.
- BACKES, J. (1990), *Die Glaubensanalyse Alberts des Großen*: FS 72 (1990) 272-288.
- BÄUMER, R./ SCHEFFCZYK, L. (Hgg.) (1988-94), *Marienlexikon*. 6 Bände (St. Ottilien).
- BAEUMKER, C. (1926), *Contra Amaurianos*. Ein anonym, wahrscheinlich dem Garnerius von Rochefort zugehöriger Traktat gegen die Amalrikaner aus dem Anfang des XIII. Jahrhunderts = BGPhMA 24, 5/6 (Münster).
- BAILLEUX, E. (1973), *Le Christ et son Ésprit*: RThom 81 (1973) 373-400.
- BAILLEUX, E. (1981), *Christ est ressuscité*: RThom 89 (1981) 181-203.
- BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, J. N. (1961), *Mereo(r) and meritum in some Latin Fathers*: StPatr 3 (= TU 78) 333-340.
- BALDWIN, J. (1970), *Masters, Princes and Merchants: The Social Views of Peter the Chanter and His Circle*, 2 vols. (Princeton).
- BALTHASAR, H. U. von (1960), *Verbum Caro*. Skizzen zur Theologie I (Einsiedeln).
- BALTHASAR, H. U. von (1969), *Herrlichkeit*. Bd. III, 2 (Einsiedeln).
- BALTHASAR, H. U. von (1983a), *Der Erstling der neuen Welt*: IKaZ 12 (1983) 214-218.
- BALTHASAR, H. U. von (1983b), *Theodramatik*. Vierter Band: *Das Endspiel* (Einsiedeln).
- BALTHASAR, H. U. von (1990), *Das Ganze im Fragment*. Aspekte der Geschichtstheologie. 2. Aufl. (Einsiedeln).
- BARAD, J. (1992), *Consent. The Means to an Active Faith According to St. Thomas Aquinas* (New York).

- BARON, R. (1955), L'influence de Hugues de Saint-Victor: *RThAM* 22 (1955) 56-71.
- BARON, R. (1957), *Science et sagesse chez Hugues de Saint-Victor* (Paris).
- BARON, R. (1958), Le „sacrement de la foi“ selon Hugues de Saint-Victor: *RSPTh* 42 (1958) 50-78.
- BARON, R. (1963), *Études sur Hugues de S. Victor* (Bruges).
- BARREAU, H. (1968), L'instant et le temps selon Aristote (Physique IV, 10-14, 217b29-224a17): *RPL* 66 (1968) 213-238.
- BASSE, M. (1993), *Certitudo spei. Thomas von Aquins Begründung der Hoffungsgewißheit und ihre Rezeption bis zum Konzil von Trient als ein Beitrag zur Verhältnisbestimmung von Eschatologie und Rechtfertigungslehre* = *FSÖTh* 69 (Göttingen).
- BATAILLON, L. J. (1988), Les sources patristiques de Bonaventure sur Luc et Hugues de Saint Cher: CHAVERO BLANCO, F. (Hg.), *Bonaventuriana. Miscellanea in onore di J. G. BOUGEROL OFM* (Roma) 17-32.
- BATAILLON, L. J. (1993), Saint Thomas et les Pères: de la „Catena“ à la „Tertia pars“: PINTO DE OLIVEIRA (1993) 26-36.
- BATAILLON, L. J. (1994), La diffusione manoscritta dei commenti biblici di San Tommaso d'Aquino: *Ang.* 71 (1994) 579-590.
- BAZÁN, B. (1983), La corporalité selon saint Thomas: *RPL* 81 (1983) 369-409.
- BAZÁN, B. (1985), Les questions disputées, principalement dans les facultés de théologie: BAZÁN et al. (1985) 13-149.
- BAZÁN, B. et al. (Ed.) (1985), *Les questions disputées et les questions quodlibétiques dans les facultés de théologie, de droit et de médecine* (Turnhout).
- BEIERWALTES, W. (1987) (Hg.), *Eriugena redivivus. Zur Wirkungsgeschichte seines Denkens im Mittelalter und im Übergang zur Neuzeit* (Heidelberg).
- BEIERWALTES, W. (1990) (Hg.), *Begriff und Metapher. Sprachform des Denkens bei Eriugena* (Heidelberg 1990).
- BEIERWALTES, W. (1994), *Eriugena. Grundzüge seines Denkens* (Frankfurt/ M.).
- BEINERT, W. (1973), *Die Kirche - Gottes Heil in der Welt. Die Lehre von der Kirche nach den Schriften des Rupert von Deutz, Honorius Augustodunensis und Gerhoch von Reichersberg. Ein Beitrag zur Ekklesiologie des 12. Jahrhunderts* = *BGPhMA NF* 13 (Münster).
- BENOIT, P. (1965), *Die Himmelfahrt: Ders., Exegese und Theologie. Gesammelte Aufsätze* (Düsseldorf) 182-218.
- BERCEVILLE, G. (1996), Les miracles comme motifs de crédibilité chez Thomas d'Aquin: *MSR* 53 (1996) 51-64.
- BERCHTOLD, C. (2000), „Manifestatio Veritatis“. Zum Offenbarungsbegriff bei Thomas von Aquin (Münster).
- BÉRIOU, N. (1992), La Madeleine dans les sermons parisiens du XIIIe siècle: *MEFRM* 104 (1992) 269-340.

- BÉRIOU, N. (1998), *L'avènement des maîtres de la Parole. La prédication à Paris au XIIIe siècle*. 2 Vol. = Collection des Études Augustiniennes, Série Moyen âge et Temps Modernes 31-32 (Paris).
- BÉRIOU, N. (Hg.) (2001), *Les sermons et la visite pastorale de Federico Visconti, Archevêque de Pise* = Sources et documents d'histoire du Moyen Âge par l'École française de Rome 3 (Rome).
- BERNARD, P. (1923), *Art. Ciel*: DThC II, 2 (Paris) 2474-2511.
- BERNARDS, M. (1952), *Zur Überlieferung mittelalterlicher theologischer Schriften. Neue Handschriften*: RThAM 19 (1952) 327-336.
- BERNATH, K. (1969), *Anima forma corporis. Eine Untersuchung über die ontologischen Grundlagen der Anthropologie des Thomas von Aquin* = APPP 57 (Bonn).
- BERNDT, R. (1991), *André de Saint-Victor (†1175), exégète et théologien* = Bibliotheca Victorina 2 (Turnhout).
- BERNDT, R. (1993), *Die Beziehungen zwischen Juden und Christen im Mittelalter. Theologische Deutung einiger Aspekte*: ThPh 68 (1993) 530-552.
- BERNDT, R. (1994), *La théologie comme système du monde. Sur l'évolution des Sommes Théologiques de Hugues de Saint-Victor à Saint Thomas d'Aquin*: RSPHTh 78 (1994) 555-572.
- BERNDT, R. (1996), *Zum Verhältnis von Exegese und Theologie bei Hugo von St. Viktor*: LERNER (1996) 65-78.
- BERRESHEIM, H. (1939), *Christus als Haupt der Kirche nach dem heiligen Bonaventura. Ein Beitrag zur Theologie der Kirche* = GFTP 9 (Bonn 1939).
- BERTOLA, E. (1979), *La 'Glossa Ordinaria' biblica e i suoi problemi*: RThAM 45 (1979) 34-78.
- BÉRUBÉ, C. (1970), *De la théologie à l'Écriture chez Saint Bonaventure*: CFr 40 (1970) 5-70.
- BÉRUBÉ, C. (1999), *Raison principale de l'incarnation du Verbe selon Bonaventure et Duns Scot*: CRISCUOLO, V. (Hg.), *Clavis scientiae. Miscellanea di studi offerti a I. Agudo da Villapadierna* = BSC 60 (Roma) 67-91.
- BEUMER, J. (1942), *Zwischen Patristik und Scholastik*: Gr. 23 (1942) 326-347.
- BEUMER, J. (1956), *Die Aufgabe der Vernunft in der Theologie des heiligen Bonaventura*: FS 38 (1956) 129-146.
- BIAGI, R. (1985), *La causalità dell'umanità di Cristo e dei sacramenti nella „Summa Theologica“ di San Tommaso d'Aquino* (Bologna).
- BIFFI, I. (1971), *Saggio bibliografico sui misteri della vita di Cristo in S. Tommaso d'Aquino*: ScC 99 (1971) 175*-238*.
- BIFFI, I. (1992), *Figuri medievali della Teologia. Vol. 1* (Milano).
- BIFFI, I. (1994), *I misteri di Cristo in Tommaso d'Aquino* (Milano).
- BILLOT, L. (1927), *De Verbo Incarnato. Editio septima* (Romae).

BILLUART, C. R., *Summa Sancti Thomae hodiernis academiarum moribus accommodata, sive Cursus theologicus iuxta mentem divi Thomae*. T. 3 (Parisiis 1904).

BLACKWELL, D. F. (1988), *Non-ontological Constructs: the Effects of Abaelard's Logical and Ethical Theories in his Theology. A Study in Meaning and Verification* (Bern u.a.).

BLANCHETTE, O. (1992), *The Perfection of the Universe According to Aquinas. A Teleological Cosmology* (Pennsylvania University, Diss.).

BLESSING, C. U. (1997), *Christus de ore ad cor transit. Die Eucharistielehre Hugos von St. Viktor im Kontext seiner heilsgeschichtlichen Sakramententheologie und der dogmengeschichtlichen Entwicklung der Frühscholastik* = Deutsche Hochschuledition 60 (Neuried).

BLIEMETZRIEDER, F. P. (1919), *Anselm von Laons systematische Sentenzen* = BGPhMA 18, 2-3 (Münster)

BLIEMETZRIEDER, F. P. (1929), *Autour de l'oeuvre théologique d'Anselme de Laon*: RThAM 1 (1929) 435-483.

BLIEMETZRIEDER, F. P. (1930), *Trente-trois pièces inédites de l'oeuvres d'Anselme de Laon*: RThAM 2 (1930) 54-79.

BLIEMETZRIEDER, F. P. (1933-35), *L'oeuvre d'Anselme de Laon et la littérature théologique contemporaine*: RThAM 5 (1933) 275-291; 6 (1934) 261-283; 7 (1935) 28-51.

BOIRA SALES, D. (1996), *La cristología en Pedro de Capua* (Roma).

BONER, G. (1954), *Über den Dominikanertheologen Hugo von Straßburg*: AFP 24 (1954) 269-286.

BÖRRESEN, K. E. (1969), *Augustin, interprète du dogme de la résurrection. Quelques aspects de son anthropologie dualiste*: SiTh 23 (1969) 141-155.

BÖRRESEN, K. E. (1971), *Anthropologie Médiévale et Théologie Mariale* (Oslo u.a.).

BORST, A. (1991), *Die Katharer. Mit einem Nachwort von A. PATSCHOVSKY* (Freiburg u.a.).

BORST, O. M. (1962), *Die Menschheit Christi als Vorbild im Heilsplan Gottes. Eine Untersuchung im Anschluß an Thomas von Aquin*. Unveröff. LektoratsThese (Walberberg).

BOUBLÏK, V. (1967), *La finalità dei miracoli secondo S. Tommaso d'Aquino* (Contragentes, III, 99): Div. 11 (1967) = *Miscellanea André Combes*, Bd. II, 651-660.

BOUBLÏK, V. (1968), *L'azione divina „praeter ordinem naturae“ secondo S. Tommaso d'Aquino. Filosofia del miracolo* = CSTPUL 7 (Roma).

BOUËSSÉ, H. (1934), *La causalité efficiente instrumentale du Christ et des sacrements chrétiens*: RThom 39 (1934) 370-393.

BOUËSSÉ, H. (1938), *Causalité efficiente et causalité méritoire de l'humanité du Christ*: RThom 44 (1938) 256-298.

- BOUËSSÉ, H. (1965), De la causalité de l'humanité du Christ: Problèmes actuels de christologie (Paris) 147-177.
- BOUGEROL, J. G. (1968), Saint Bonaventure et le Pseudo-Denys l'Aréopagite: Actes du Colloque Saint Bonaventure, Orsay = EtFr Suppl. 1968 (Paris) 33-123.
- BOUGEROL, J. G. (1969), Bonaventure et la hiérarchie dionysienne: AHDL 44 (1969) 131-167.
- BOUGEROL, J. G. (1971), Saint Bonaventure et saint Bernard: Anton. 46 (1971) 3-79.
- BOUGEROL, J. G. (1972), Saint Bonaventure et saint Anselme: Anton. 47 (1972) 333-361.
- BOUGEROL, J. G. (1973), Dossier sur l'étude des rapports entre saint Bonaventure et Aristote: AHDL 40 (1973) 135-222.
- BOUGEROL, J. G. (1980), La Glose sur les Sentences du Manuscrit Vat. Lat. 691: Anton. 55 (1980) 108-173.
- BOUGEROL, J. G. (1984a), Autour de la „Naissance du Purgatoire“: AHDL 58 (1983) 7-59.
- BOUGEROL, J. G. (1984b), Introducció a san Buenaventura (Madrid).
- BOUGEROL, J. G. (1993), Le mystère pascal chez saint Bonaventure: PINTO DE OLIVEIRA (1993) 387-398.
- BOUGEROL, J. G. (1994), Jean de la Rochelle. Les oeuvres et les manuscrits: AFH 87 (1994) 205-215.
- BOUGEROL, J. G. (Hg.) (1973-74), S. Bonaventura 1274-1974. 5 Bde. (Grottaferrata).
- BOUILLARD, H. (1944), Conversion et grâce chez S. Thomas d'Aquin (Paris).
- BOUREAU, A. (1984), La légende dorée. Le système narratif de Jacques de Voragine (†1298) (Paris 1984).
- BOURGEOIS, D. (1974), „Inchoatio vitae aeternae“. La dimension eschatologique de la vertu théologale de la foi chez S. Thomas d'Aquin: Sap. 27 (1974) 272-314.
- BOYLE, J. F. (1996), The Twofold Division of St. Thomas's Christology in the Tertia pars: Thom. 60 (1996) 439-47.
- BRACKEN, W. J. (1985), Thomas Aquinas and Anselm's Satisfaction Theory: Ang. 62 (1985) 501-530.
- BRACKEN, W. J. (2001), Of What Benefit to Himself was Christ's Suffering? Merit in Aquinas' Theology of the Passion: Thom. 65 (2001) 385-407.
- BRADY, I. (1966), Peter Manducator and the Oral Teachings of Peter Lombard: Anton. 41 (1966) 454-490.
- BRADY, I. (1968/69), Questions at Paris c. 1260-1270 (cod. Flor. soppr. B.6.912): AFH 61 (1968) 434-461; 62 (1969) 357-376; 678-692.

BRADY, I. (1970), Background to the Condemnation of 1270. Master William of Baglione O.F.M: FrS 30 (1970) 5-48.

BRAUN, H. (1940), Der hl. Thomas und der gestirnte Himmel, oder: Die Stellung des hl. Thomas von Aquin zu den astrophysikalischen Doktrinen seiner Zeit: Ang. 17 (1940) 32-76.

BREIDERT, W. (1991), Naturphilosophische Argumente in der Engellehre: ZIMMERMANN, A./ SPEER, A. (Hgg.), Mensch und Natur im Mittelalter. 1. Halbband = MM 21, 1 (Berlin-New York) 468-477.

BREUNING, W. (1980), Art. Auferstehung Christi. A. Theologie: LMA, Bd. 1 (München-Zürich) 1200-1202.

BREUNING, W. (1962), Die Hypostatische Union in der Theologie Wilhelms von Auxerre, Hugos von St. Cher und Rolands von Cremona = TrThSt 2 (Trier).

BRINKMANN, H. (1980), Mittelalterliche Hermeneutik (Darmstadt).

BRIVA MIRABENT, A. (1957), La gloria y su relación con la gracia según las obras de San Buenaventura (Barcelona).

BROWE, P. (1929), Die scholastische Theorie der eucharistischen Verwandlungswunder: ThQ 60 (1929) 305-322.

BROWN, M. (1992), Aquinas on the Resurrection of the Body: Thom. 56 (1992) 165-207.

BRÜMANN, K. (1966), Bonaventuras Hexaëmeron als Schriftauslegung: FS 48 (1966) 1-74.

BÜNGER, F. (1902), Darstellung und Würdigung der Lehre des Petrus Lombardus vom Werke Christi: ZWTh 45 (1902) 92-126.

BUYTAERT, E. M (1951), The Apologetic of Arno of Reichersberg: FrS 11 (1951) (1)-(47).

BUYTAERT, E. M. (1950), St. John Damascene, Peter Lombard and Gerhoh of Reichersberg: FrS 10 (1950) 323-343.

BUYTAERT, E. M. (1965), Thomas of Morigny and the Theologia Scholarium of Abelard: Anton. 40 (1965) 71-95.

BUYTAERT, E.M. (1969), Abaelard's Collationes: Anton. 44 (1969) 18-39.

CAJETAN, Thomas de Via, Commentaria in Summam Theologiae Sancti Thomae Aquinatis, IIIa pars: Thomas von Aquin, Opera Omnia, iussu impensaue Leonis XIII edita, t. XI (Romae 1903).

CAPPUYNS, J. (1964), Jean Scot Erigène, sa vie, son oeuvre (Louvain-Paris).

CARRA DE VAUX SAINT-CYR, B. (1963), Disputatio catholicorum Patrum adversus dogmata Petri Abaelardi: RSPTh 47 (1963) 205-220.

CATÃO, B. (1965), Salut et rédemption chez S. Thomas d'Aquin. L'acte saviour du Christe = Theol(P) 62 (Paris).

CAVALLERA, F. (o. J.), *L'explanatio symboli de Raymond Martin O.P. (1258): Studia Mediaevalia in honorem Raymundi Josephi Martin (Brügge)* 201-220.

CESSARIO, R. (1990), *The Godly Image. Christ and Salvation in Catholic Thought from St. Anselm to Aquinas = SHT 6 (Petersham).*

CHARDONNENS, D. (1993), *L'espérance de la résurrection selon Thomas d'Aquin, commentateur du Livre de Job: PINTO DE OLIVEIRA (1993)* 65-83.

CHÂTILLON, J. (1967), *Quicquid convenit Filio Dei per naturam, convenit filio hominis per gratiam: Div. 11 (1967) = Misc. A. Combes, Bd. II, 715-728.*

CHÂTILLON, J. (1977), *Hugues de Saint-Victor critique de Jean Scot: Jean Scot Érigène et l'histoire de la philosophie = Colloques Internationaux du C.N.R.S., 561 (Paris) 415-431.*

CHENU, M. D. (1932a), *La psychologie de la foi au XIIIe siècle: Études d'histoire littéraire et doctrinale du XIIIe siècle, 2e série = Publications de l'Institut d'Études médiévales d'Ottawa, Vol. 2 (Ottawa-Paris) 163-191.*

CHENU, M.-D. (1932b), *Maîtres et bacheliers de l'Université de Paris vers 1240. Description du ms. Paris Bibl. Nat. lat. 15652: Études d'histoire littéraire et doctrinale du XIIIe siècle, Vol. 1 (Ottwa) 11-40.*

CHENU, M. D. (1934), *Contribution à l'histoire du traité de la foi. Commentaire historique de IIa IIae q. 1, a. 2: Mélanges Thomistes = BiblThom 3 (Paris) 123-140.*

CHENU, M.-D. (1976), *La théologie au douzième siècle = EphM 45, 3. Aufl. (Paris).*

CHOLLET, A. (1923), *Art. Corps glorieux: DThC III, 2 (Paris) 1879-1906.*

CLASSEN, P. (1960), *Gerhoch von Reichersberg. Eine Biographie (Wiesbaden).*

CLASSEN, P. (1967), *Aus der Schule Gerhochs von Reichersberg. Studien zur Entstehung und Überlieferung von Briefen, Briefsammlungen und Widmungen: Deutsches Archiv 23 (1967) 31-92.*

CLASSEN, P. (1976), *Der Häresie-Begriff bei Gerhoch von Reichersberg und in seinem Umkreis: LOURDAUX, W./ VERHELST, D. (Hgg.), The Concept of Heresy in the Middle Ages (11th-13th Century) = ML Ser. 1, Stud. 4 (Leuven-The Hague) 27-41.*

CLERCK, E. DE (1946), *Questions de sotériologie médiévale: RThAM 13 (1946) 150-184.*

CLOES, H. (1958), *La systématisation de la théologie pendant la première moitié du XIIe siècle: EThL 34 (1958) 277-329.*

COLISH, M. L. (1982), *John the Scot's Christology and Soteriology in Relation to his Greek Sources: DR 100 (1982) 138-151.*

COLISH, M. L. (1988), *Systematic Theology and Theological Renewal in the Twelfth Century: JMRS 18 (1988) 135-156.*

COLISH, M. L. (1989), *Early Porretan Theology: RThAM 56 (1989) 58-79.*

COLISH, M. L. (1992), *Peter Lombard as an Exegete of St. Paul: JORDAN / EMERY (1992) 71-92.*

COLISH, M. L. (1994a), From the Sentence Collection to the Sentence Commentary and the Summa. *Parisian Scholastic Theology, 1130-1215*: HAMESSE, J. (Hg.), *Manuels, programmes de cours et techniques d'enseignement dans les universités médiévales* = Textes, Études, Congrès 16 (Louvain-la-Neuve) 9-29.

COLISH, M. L. (1994b), *Peter Lombard. 2 Bde.* = Brill's Studies in Intellectual History 41 (Leiden).

COLISH, M. L. (1996), Christological Nihilianism in the Second Half of the Twelfth Century: *RThAM* 63 (1996) 146-155.

COLPE, C./ DASSMANN, E./ ENGEMANN, J. (1996), Art. Jenseitsfahrt I (Himmelfahrt). *D. Christlich*: *RAC* 17 (Stuttgart) 445-466.

CONFORTI, P. (2001), La doctrine de la grâce d'union et son évolution chez Albert le Grand et ses contemporains: Albertus Magnus. *Zum Gedenken nach 800 Jahren: Neue Zugänge, Aspekte und Perspektiven*. Hrsg. im Auftrag der Dominikanerprovinz Teutonia durch W. SENNER (Berlin) 573-586.

CONGAR, Y. (1936), Sur l'inclusion de l'humanité dans le Christ: *RSPTh* 25 (1936) 489-495.

CONGAR, Y. (1950), Incidence ecclésiologique d'un thème de dévotion mariale: *MSR* 7 (1950) 277-292.

CONGAR, Y. (1961), Aspects ecclésiologiques de la querelle entre mendiants et séculiers dans la seconde moitié du XIIIe siècle et le début du XIVe: *AHDL* 36 (1961) 35-151.

CONGAR, Y. (1968), *L'Ecclésiologie du haut moyen âge* (Paris).

CONGAR, Y. (1971), *Die Lehre von der Kirche. Von Augustinus bis zum abendländischen Schisma* = HDG III, 3c (Freiburg).

CONLON, W. J. (1974), The Definition of Faith According to a Question of Ms. Assisi 138. Study and Edition of Text: O'DONNELL (1974) 17-69.

CONTENSON, V., *Theologia mentis et cordis seu Speculatio universae sacrae doctrinae*, t. 4 (Coloniae Agrippinae 1722).

COTTIAUX, J. (1932), La conception de la théologie chez Abélard: *RHE* 28 (1932) 247-295; 533-551; 788-828.

COUESNONGLE, V. DE, La causalité du maximum: *RSPTh* 38 (1954) 433-444; 658-680.

COURTNEY, F. (1954), Cardinal Robert Pullen. An English Theologian of the Twelfth Century = *AnGr* 64 (Rom).

COVA, L. (1999), Morte e immortalità del composto umano nella teologia francescana: CASAGRANDE, C./ VECCHIO, S. (Hgg.), *Anima e corpo nella cultura medievale*. Atti del V Convegno di Studi della Società Italiana per lo Studio del Pensiero Medievale = *Millennio Medievale* 15, Atti di Convegno 3 (Firenze) 107-122.

CROSIGNANI, G. (1974), *La teoria del naturale e del soprannaturale secondo S. Tommaso d'Aquino* (Piacenza).

- CROSS, R. (2000), *Perichoresis, Deification and Christological Predication in John of Damascus*: MS 62 (2000) 69-124.
- CROTTY, N. (1962), *The Redemptive Role of Christ's Resurrection*: Thom. 25 (1962) 54-106.
- CROWLEY, P. G. (1991), *Instrumentum Divinitatis in Thomas Aquinas. Recovering the Divinity of Christ*: TS 52 (1991) 451-475.
- CUESTA LEYVA, M. (1980), *Salvación y cruz. Un capítulo de la soteriología de Hugo de Saint-Cher* = BTGran 19 (Granada).
- CUESTA, R. (1972), *Valor sacramental de la humanidad de Cristo como instrumento de salvación según santo Tomás de Aquino* = *Ecritos del Vedat* 2 (1972) 53-85.
- CZERNY, J. (1957), *Das übernatürliche Verdienst für andere: Eine Untersuchung über die Entwicklung dieser Lehre von der Frühscholastik an bis zur Theologie der Gegenwart* (Freiburg).
- D'ALVERNY, M.-Th. (1950/ 51), *Un fragment du procès des Amauriciens*: AHDL 25/ 26 (1950/ 51) 325-336.
- D'ALVERNY, M.-Th. (1965), *Alain de Lille. Textes inédits avec une introduction sur sa vie et ses oeuvres* = EPhM 52 (Paris).
- DA MILANO, G. (1938), *La dottrina del miracolo nelle opere di San Bonaventura* (Milano).
- D'ONOFRIO, G. (Hg.) (1996), *Storia della teologia medievale. II: La grande fioritura* (Casale Monferrato).
- DAHAN, G. (1991), *La polémique chrétienne contre le judaïsme au Moyen Âge = Présence du judaïsme* 4 (Paris).
- DAHAN, G. (1999), *L'exégèse de la Bible en Occident médiéval (XIIe – XIVe siècle)* (Paris).
- DAHM, A. (1997), *Die Soteriologie des Nikolaus von Kues. Ihre Entwicklung von seinen frühen Predigten bis zum Jahr 1445* = BGPhMA NF 48 (Münster).
- DALEY, B. (1986), *Eschatologie. In der Schrift und Patristik. Unter Mitarbeit von J. SCHREINER und H. E. LONA* = HDG IV, 7a (Freiburg).
- DAVIES, J. G. (1958), *He Ascended into Heaven. A Study in the History of Doctrine* = BLA 1958 (London).
- DEITMARING, U. (1969), *Die Bedeutung von rechts und links in theologischen und literarischen Texten bis um 1200*: ZDA 98 (1969) 265-292.
- DEKKERS, E. (1995), *Clavis Patrum latinorum. Editio tertia* (Steebrugis).
- DELIO, I. (1997), *Form Prophecy to Mysticism. Bonaventure's Eschatology in the Light of Joachim of Fiore*: Trad. 52 (1997) 153-178.
- DENZINGER, H./ HÜNERMANN, P. (= DH), *Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen. 37. Aufl.* (Freiburg 1991).
- DIEKAMP, F. (1927), *Zum Aphthartodoketenstreit*: ThRv 25 (1927) 89-93.

- DIETRICH, P. A./ DUCLOW, D. F. (1986), *Virgins in Paradise. Deification and Exegesis in „Periphyseon V“*: ALLARD, G.-H. (Hg.), Jean Scot Écrivain. Actes du IVe Colloque international Montréal, 28. 8.- 2. 9. 1983 = *Cahiers d'études médiévales, Cahier spécial 1* (Montréal-Paris).
- DILGER, M. (1971), *Der Einfluß der Viktorinischen Anthropologie auf Bonaventura* (Freiburg).
- DODDS, M. J. (1986), *The Unchanging God of Love. A Study of the Teaching of St. Thomas Aquinas in Divine Immutability in View of Certain Contemporary Criticism of this Doctrine* = SF NS 66 (Fribourg).
- DÖLLINGER, I. VON (1890), *Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters*. Bd. I: *Geschichte der gnostisch-manichäischen Sekten*; Bd. II: *Dokumente vornehmlich zur Geschichte der Valdesier und Katharer* (München).
- DONDAINE, A. (1937), *La Somme de Simon de Hinton*: RThAM 9 (1937) 5-22; 205-218.
- DONDAINE, A. (1949-50), *La hiérarchie cathare en Italie*: AFP 19 (1949) 280-312; 20 (1950) 234-324.
- DONDAINE, A. (1959), *Durand de Huesca et la polémique anticathare*: AFP 29 (1959) 228-276.
- DONDAINE, H. F. (1950), *Les Gloses sur le IVe livre des Sentences du manuscrit Paris Nat. lat. 3032*: RThAM 17 (1950) 79-89.
- DONDAINE, H. F. (1951a), *A propos d'Avicenne et de s. Thomas. De la causalité dispositive à la causalité instrumentale*: RThom 51 (1951) 441-453.
- DONDAINE, H. F. (1951b), *S. Thomas et Jean Scot Erigène*: RSPhTh 35 (1951) 31-33.
- DONDAINE, H. F. (1977), *Le „De 43 quaestionibus“ de Robert Kilwardby*: AFP 47 (1977) 5-50.
- DÖRNEMANN, H. (1997), *Freundschaft als Paradigma der Erlösung. Eine Reflexion auf die Verbindung von Gnadenlehre, Tugendlehre und Christologie in der Summa Theologiae des Thomas von Aquin* = BDS 25 (Würzburg 1997).
- DÖRNEMANN, H. (2000), *Thomas von Aquin: Wegbereiter einer neuen Erlösungslehre*: FZPhTh 47 (2000) 368-380.
- DOUCET, V. (1948), *Summa fratris Alexandri, t. IV: Liber tertius, Prolegomena* (Quaracchi).
- DOUCET, V. (1952), *A travers le manuscrit 434 de Douai*: Anton. 27 (1952) 531-580.
- DOUCET, V. (1954), *Commentaires sur les Sentences. Supplément au répertoire de M. Fr. Stegmüller* (Quaracchi).
- DREYER, M. (1993), *Nikolaus von Amiens, Ars fidei catholicae. Ein Beispielwerk axiomatischer Methode* = BGPhMA NF 37 (Münster).
- DRONKE, P. (1980), *Heloise's Problemata and Letters: Some Questions of Form and Content*: THOMAS (1980) 53-73.

- DRONKE, P. (1990), *Eriugena's Earthly Paradise*: BEIERWALTES (1990) 202-212.
- DUFEIL, M.-M. (1991), *S. Thomas et l'histoire* (Aix-en-Provence).
- DUHEM, P. (III 1954, VII 1956), *Le système du monde. Histoire des doctrines cosmologiques de Platon à Copernic*. 10 Bde. (Paris, Nachdruck der Ausgabe von 1913-1917).
- DURANTEL, J. (1919), *Saint Thomas et le Pseudo-Denis* (Paris).
- DURIEZ, G. (1914), *La théologie dans le drame religieux en Allemagne au Moyen Age* (Lille).
- DUROUX, B. (1963), *La psychologie de la foi chez saint Thomas d'Aquin* (Paris).
- DURWELL, F. X. (1958), *Die Auferstehung Jesu als Heilsysterium. Eine biblisch-theologische Untersuchung* (Salzburg).
- EBBESEN, S./ MORTENSEN, L. B. (1985), *A Partial Edition of Stephan Langton's Summa and Quaestiones with Parallels from Andrew Sunesen's Hexaemeron*: CIMA 49 (1985) 25-224.
- EHLERS, J. (1973), *Hugo von St. Viktor. Studien zum Geschichtsdenken und zur Geschichtsschreibung des 12. Jahrhunderts = Frankfurter Historische Abhandlungen 7* (Wiesbaden).
- EICHINGER, J. (1942), *Studie zur Lehre von der Gemeinschaft der Heiligen (societas sanctorum) bei Thomas von Aquin*. Diss. mschr. (Tübingen).
- ELDER, E. (1991), *The Christology of William of Saint Thierry*: RThAM 58 (1991) 79-112.
- ELDERS, L. J. (1966), *Aristotle's Cosmology. A Commentary on the De Caelo* = WTS 13 (Assen).
- ELDERS, L. J. (1982), *Saint Thomas Aquinas' commentary on the Physics of Aristotle*: Ders. (Hg.), *La philosophie de la nature de Saint Thomas d'Aquin. Actes du symposium sur la pensée de Saint Thomas tenu à Rolduc, les 7 et 8 Nov. 1981* (Vaticano) 107-133.
- ELDERS, L. J (1987a), *Les Citations de Saint Augustin dans la Somme Theologique de Saint Thomas d'Aquin*: DoC 40 (1987) 115-167.
- ELDERS, L. J (1987b), *Structure et fonction de l'argument SED CONTRA dans la Somme théologique de Saint Thomas*: Ders., *Autour de Saint Thomas d'Aquin. Recueil d'études sur sa pensée philosophique et théologique*, 2 Bde. (Paris-Brugge) Bd. 2, 147-166.
- ELDERS, L. J (Hg.) (1990), *La doctrine de la révélation divine de saint Thomas d'Aquin* = StTom 37 (Vaticano).
- ELDERS, L. J. (1993a), *L'escatologia di san Tommaso*: DoC 46 (1993) 207-220.
- ELDERS, L. J. (1993b), *Les cosmologies médiévales*: RThom 93 (1993) 97-110.
- ELDERS, L. J. (1994), *La philosophie de la nature de saint Thomas d'Aquin = Croire et savoir 19* (Paris).

ELDERS, L. J. (1999), La résurrection du Christ dans la théologie de saint Thomas d'Aquin: NV 74 (1999/2) 21-31.

ELSWIJK, H. C. VAN (1966), Gilbert Porreta. Sa vie, son oeuvre, sa pensée = SSL 33 (Louvain).

ELZE, R. (1991), Rechts und Links. Bemerkungen zu einem banalen Problem: KJNT-ZINGER, M./ STÜRNER, W./ ZAHLTEN, J. (Hgg.), Das Andere wahrnehmen. Beiträge zur europäischen Geschichte. FS A. NITSCHKE (Köln-Weimar-Wien) 75-82.

EMERY, G. (1999), La manifestation du Ressuscité chez Thomas d'Aquin: GUINOT/POFFET/ SION (1999) 75-83.

EMERY, G. (2000), L'unité de l'homme, âme et corps, chez S. Thomas d'Aquin: NV 75 (2000) 53-76.

EMERY, K. (2001), After the Condemnation of 1277: New Evidence, New Perspectives and Grounds for New Interpretations: AERTSEN/ EMERY/ SPEER (2001) 1-19.

EMERY, K./ WAWRYKOW, J. (Hgg.) (1998), Christ Among the Medieval Dominicans. Representations of Christ in the Textes and Images of the Order of Preachers = Notre Dame Conferences in Medieval Studies 7 (Notre Dame/ Indiana).

ENDRES, J. (1906), Honorius Augustodunensis. Beitrag zur Geschichte des geistigen Lebens im 12. Jahrhundert (Kempten-München 1906).

ENGLHARDT, G. (1933), Die Entwicklung der dogmatischen Glaubenspsychologie in der mittelalterlichen Scholastik = BGPhMA 30 (Münster).

ENGLHARDT, G. (1957), Das Glaubenslicht nach Albert dem Großen: AUER/ VOLK (1957) 371-396.

ERNST, J. T. (1971), Die Lehre der hochmittelalterlichen Theologen von der vollkommenen Erkenntnis Christi. Ein Versuch zur Auslegung der klassischen Dreiteilung: visio beata, scientia infusa und scientia acquisita = FThSt 89 (Freiburg-Basel-Wien).

ERNST, S. (1987), Gewißheit des Glaubens. Der Glaubenstraktat Hugos von St. Viktor als Zugang zu seiner theologischen Systematik = BGPhMA NF 30 (Münster).

ERNST, S. (1989), Subjektivität und Rationalität. Der Glaubensbegriff Peter Abaelards (1079-1142). Eine Frucht des geistigen Aufbruchs im 12. Jahrhundert: ThGl 79 (1989) 130-146.

ERNST, S. (1997), Bloße Gesinnungsethik? Eine Neuinterpretation der „Intention“ bei Peter Abaelard: ThQ 177 (1997) 32-49.

ESPENBERGER, J. N. (1915), Grund und Gewißheit des übernatürlichen Glaubens in der Hoch- und Spätscholastik = FChLDG 13, 1 (Paderborn).

ESSEN, G. (1995), Historische Vernunft und Auferweckung Jesu. Theologie und Historik im Streit um den Begriff geschichtlicher Wirklichkeit = TS1P Bd. 9 (Mainz).

EVANS, G. R. (1982), The Place of Odo of Soissons's Quaestiones. Problem-Solving in Mid-Twelfth Century Bible Study and Some Matters of Logic and Language: RThAM 49 (1982) 121-140.

EVANS, G. R. (1983), *Alan of Lille. The frontiers of Theology in the later Twelfth Century* (Cambridge).

EVANS, G. R. (1998), *Getting It Wrong. The Medieval Epistemology of Error = STGMA 63* (Leiden-Boston-Köln).

EYNDE, D. VAN DEN (1948), *Les „Magistri“ du Commentaire „Unum ex quatuor“ de Zacharias Chrysopolitanus: Anton. 23* (1948) 3-32; 181-220.

EYNDE, D. VAN DEN (1950), *Hugues de Saint-Victor, source du Pseudo-Etienne-Langton: RThAM 17* (1950) 61-78.

EYNDE, D. VAN DEN (1951), *Précisions chronologiques sur quelques ouvrages théologiques du XIIe siècle: Anton. 26* (1951) 239-2421.

EYNDE, D. VAN DEN (1953), *Nouvelles précisions chronologiques sur quelques oeuvres théologiques du XIIe siècle: FrS 13* (1953) 71-118.

EYNDE, D. VAN DEN (1955), *À propos du premier écrit christologique de Géroch de Reichersberg: Anton. 30* (1955) 119-136.

EYNDE, D. VAN DEN (1957), *L'oeuvre littéraire de Géroch de Reichersberg = SPAA 11* (Rom).

EYNDE, D. VAN DEN (1959), *Autour des ‚Ennarationes‘ in Evangelium S. Matthaei attribuées à Geoffrei Babion: RThAM 26* (1959) 50-84.

EYNDE, D. VAN DEN (1962), *Le recueil des sermons de Pierre Abélard: Anton. 37* (1962) 17-54.

EYNDE, D. VAN DEN (1963), *Le ‚liber magistri Hugonis‘: FrS 23* (1963) 268-299.

FATICA, L. (1992), *Note sull'argomento patristico in re christologica nelle Summae di S. Tommaso. Aspetti di metodo e contenuto: Storia del Tomismo (fonti e riflessi). Atti del IX Congresso Tomistico Internazionale VI = StTom 45* (Vaticano) 36-43.

FAUCON, P. (1975), *Aspects néoplatoniciens de la doctrine de Saint Thomas d'Aquin* (Lille – Paris).

FELLMANN, F. (1971), *Scholastik und kosmologische Reform = BGPhMA NF 6* (Münster).

FERRARO, C. (1956), *Doctrina de Merito apud S. Bonaventuram = Pontificio Ateneo Antoniano, Facoltà di Teologia, Theses ad lauream 114* (Roma).

FERRARO, G. (1996), *Lo spirito e l'ora di Cristo. L'esegesi di san Tommaso d'Aquino sul quarto Vangelo* (Città del Vaticano).

FERRETTI, L. (1926), *De Christo Deo et Homine pulchritudinis prototypo: DT (P) 29* (1926) 5-24.

FIEDROWICZ, M. (2000), *Apologie im frühen Christentum. Die Kontroverse um den christlichen Wahrheitsanspruch in den ersten Jahrhunderten* (Paderborn u.a.).

La FILOSOFIA DELLA NATURA nel medioevo. Atti del terzo congresso internazionale di filosofia medioevale (Milano 1966).

FINKENZELLER, J. (1960), Die christologische und ekklesiologische Sicht der gratia Christi in der Hochscholastik: MThZ 11 (1960) 169-180.

FISHER, J. (1956), Hugh of St. Cher and the Development of Mediaeval Theology: Spec. 31 (1956) 57-69.

FLASCH, K. (1986), Das philosophische Denken im Mittelalter. Von Augustin zu Macchiavelli (Stuttgart).

FLASHAR, H. (Hg.) (1983), Grundriß der Geschichte der Philosophie. Bd. 3: Ältere Akademie. Aristoteles – Peripatos (Basel-Stuttgart).

FLEISCHMANN-KESSLER, E. (1983), Funktion und Bedeutung der Himmelskörper in der Summa theologia des Thomas von Aquin (Zürich).

FLEITH, B. (1991), Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen Legenda aurea = Studia hagiographica 72 (Bruxelles).

FLINT, V. I. J. (1995), Honorius Augustodunensis of Regensburg = Authors of the Middle Ages, 6 (Brookfield).

FORSTER, K. (1955), Die Verteidigung der Lehre des hl. Thomas von der Gotteschau durch Johannes Capreolus = MThS, II. Syst. Abt., Bd. 9 (München).

FORSTER, W. J. (1958), The Beatific Knowledge of Christ in the Theology of the 12th and 13th Centuries (Rome).

FRIES, A. (1935), De commentario Guerrici de S. Quintino in Libros Sententiarum: AFP 5 (1935) 326-340.

FRIES, A. (1936), Ein Abriß der Theologie für Seelsorger aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts: AFP 6 (1936) 351-360.

FRIES, A. (1980), Zur Entstehungszeit der Bibelkommentare Alberts des Großen: MEYER, G./ ZIMMERMANN, A. (Hgg.), Albertus Magnus 1280/ 1980. Doctor Universalis = WSAMA.P 6 (Mainz) 119-139.

GABRIEL, A. L. (1949), English Masters and Students in Paris during the 12th Century (Anvers); auch in: APraem 25 (1949).

GABRIEL, A. L. (1967), Vinzenz von Beauvais. Ein mittelalterlicher Erzieher (Frankfurt/M.).

GÄDE, G. (1989), Eine andere Barmherzigkeit. Zum Verständnis der Erlösungslehre Anselms von Canterbury = BDS 3 (Würzburg 1989).

GALOT, J. (1983), Gesù Liberatore. Cristologia II = Nuova Collana di Teologia Cattolica, 12 (Firenze).

GAMMERSBACH, S. (1959), Gilbert von Poitiers und seine Prozesse im Urteil der Zeitgenossen = NMBGF 5 (Köln-Graz).

GARCIA MATEO, R. (2000), La „Vita Christi“ de Ludolfo de Sajonia y los misterios de Cristo en los Ejercicios ignacianos: Gr. 81 (2000) 287-307.

GARIN, P. (1958), Le problème de la causalité et S. Thomas d'Aquin (Paris).

GARRIGOU-LAGRANGE, R. (1937), *Der Sinn für das Geheimnis und das Hell-Dunkel des Geistes. Natur und Übernatur* (Paderborn-Wien-Zürich).

GARRIGOU-LAGRANGE, R. (1945), *De Christo Salvatore. Commentarius in IIIam partem Summae theologiae Sancti Thomae* (Torino/ Paris).

GARRIGUES, J.-M. (2001), La „grâce naturelle“ du Christ chez saint Thomas: RThom 101 (2001) 117-130.

GARRIGUES, M.-O. (1986-87), *L'oeuvre d'Honorius Augustodunensis: Abhandlungen der Braunschweiger Wissenschaftlichen Gesellschaft* 38 (1986) 7-136; 39 (1987) 123-228.

GARVIN, J. N./ CORBETT, J. A. (1958), *The Summa contra Haereticos Ascribed to Praepositinus of Cremona* (Notre Dame).

GÄSSLER, G. F. (1994), *Der Ordo-Gedanke unter besonderer Berücksichtigung von Augustinus und Thomas von Aquino* (Sankt Augustin).

GASTALDELLI, F. (1977), *Le Sententiae di Pietro Lombardo e l'Expositio de Symbolo Apostolorum di Ugucione da Pisa*: Sal. 39 (1977) 318-321.

GAUTHIER, R.-A. (1952), *Les „Articuli in quibus frater Thomas melius in Summa quam in Scriptis“*: RThAM 19 (1952) 271-326.

GAWLIK, A. (1976), *Zur Bedeutung von Intervention und Petition*: SCHLÖGL, W. (Hg.), *Grundwissenschaften und Geschichte. FS P. ACHT = Münchener historische Studien, Abt. Geschichtl. Hilfswissenschaften*, 15 (Kallmünz) 73-77.

GEENEN, G. (1952), *En marge du Concile de Chalcédoine. Les textes du Quatrième Concile dans les oeuvres de Saint Thomas*: Ang. 29 (1952) 43-59.

GEERLINGS, W. (1988), *Art. „Ascensio Christi“*: MAYER, C. (Hg.), *Augustinus-Lexikon*, Bd. 1 (Basel) 475-479.

GEISELMANN, J. R. (1926/27), *Christus und die Kirche nach Thomas von Aquin*: ThQ 107 (1926) 198-222; ThQ 108 (1927) 233-255.

GEITH, K.-E. (1993), *Jacques de Voragine – auteur indépendant ou compilateur?*: DUNN-LARDEAU, B. (1993) (Hg.), *Legenda aurea – la Légende dorée (XIIIe-XVe s.) = Le moyen français* 32 (Montréal) 17-31.

GÉLINAS, Y. D. (1975), *La critique de Thomas d'Aquin sur l'exégèse de Joachim de Fiore: Tommaso d'Aquino nella storia del pensiero. I: Le fonti del pensiero di S. Tommaso* (Napoli) 368-376.

GERITS, T. (1966), *Notes sur la tradition manuscrite et imprimée du traité „In unum ex quatuor“ de Zacharie de Besançon*: APraem 42 (1966) 276-303.

GERKEN, A. (1963), *Theologie des Wortes. Das Verhältnis von Schöpfung und Inkarnation bei Bonaventura* (Düsseldorf).

GERKEN, A. (1964), *Der johanneische Ansatz in der Christologie des hl. Bonaventura*: WiWi 27 (1964) 89-100.

GERKEN, A. (1975), *Schöpfung und Erlösung: St. Bonaventura 1274-1974. IV. Theologia* (Grottaferrata) 283-310.

- GERSH, S. (1987), *Honorius Augustodunensis and Eriugena. Remarks on the Method and Content of the Clavis Physicae*: BEIERWALTES (1987) 162-173.
- GERSH, S. (1990), *The Structure of the Return in Eriugena's Periphyseon*: BEIERWALTES (1990) 108-125.
- GERSTL, D. (1991), *Art. Himmelfahrt Christi. II. Kunstgeschichte*: BÄUMER/SCHEFFCZYK (1988-94) III, 197ff.
- GERWING, M. (1996), *Zur Bedeutung der Mediävistik für die systematische Theologie*: FZPhTh 43 (1996) 65-83.
- GERWING, M. (2000), *Theologie im Mittelalter. Personen und Stationen theologisch-spirituelle Suchbewegung im mittelalterlichen Deutschland* (Paderborn u.a.).
- GEYER, B. (1911), *Radulphus Ardens und das Speculum Universale*: ThQ 93 (1911) 63-89.
- GEYER, B. (1919), *Peter Abaelards philosophische Schriften* = BGPhMA 21 (Münster).
- GEYER, B. (1926), *Der Begriff der scholastischen Theologie: Synthesen in der Philosophie der Gegenwart*. FS A. DYROFF (Bonn) 112-125.
- GEYER, B. (1949), *Der vierte Band der Summa des Alexander von Hales*: FS 31 (1949) 1-14.
- GHELLINCK, J. DE (1952), *En marge de l'explication du „Credo“ par Saint Albert*: OSTLENDER (1952) 148-166.
- GHELLINCK, J. DE (1935), *Patristique et argument de tradition au bas moyen âge*: LANG/LECHNER/SCHMAUS (1935) 403-426.
- GHELLINCK, J. DE (1948), *Le mouvement théologique du XIIe siècle*. 2. Aufl. (Brügge-Brüssel-Paris).
- GHERARDINI, B. (1984), *La „satisfactio vicaria“ in San Tommaso*: DoC 37 (1984) 103-122.
- GIACOMETTI, L. (1990), *„È disceso agli inferi“. Saggio tematico sulla soteriologia Bonaventuriana* = Collectio Assisiensis 19 (Assisi).
- GIARDINI, F. (2001), *L'indole escatologica delle virtù teologali secondo san Tommaso*: Ang. 78 (2001) 91-141.
- GIBSON, M. T. (1992), *The Place of the Glossa ordinaria in Medieval Exegesis*: JORDAN/EMERY (1992) 5-28.
- GIETL, A. M. (1891), *Die Sentenzen Rolands nachmals Papstes Alexander III.* (Freiburg).
- GILS, P. M. (1961-62), *Textes inédits de s. Thomas. Les premières rédactions du „Scriptum super Tertio Sententiarum“*: RSPHTh 45 (1961) 201-228; 46 (1962) 445-462; 609-628.
- GIRARDI, G. (1954), *Metafisica della causa esemplare in S. Tommaso d'Aquino* = Biblioteca del Salesianum 28 (Torino).

- GLORIEUX, P. (1925/1935), *La littérature quodlibétique*, I (1925). II (1935) (Paris).
- GLORIEUX, P. (1930), *Le mérite du Christe selon S. Thomas*: RevSR 10 (1930) 622-649.
- GLORIEUX, P. (1933), *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au XIIIe siècle*. 2 Bde. = BiblThom 18 (Paris).
- GLORIEUX, P. (1937), *Pour une édition de Gérard d'Abbeville*: RThAM 9 (1937) 56-84.
- GLORIEUX, P. (1938), *Les 572 Questions du manuscrit de Douai 434*: RThAM 10 (1938) 123-152; 225-267.
- GLORIEUX, P. (1940), *La Summa Duacensis*: RThAM 12 (1940) 104-135.
- GLORIEUX, P. (1950), *Saint Thomas et l'accroissement de la béatitude*: RThAM 17 (1950) 121-125.
- GLORIEUX, P. (1952), *Essai sur les Questiones in Epistolas Pauli du Ps.-Hugues de Saint Victor*: RThAM 19 (1952) 48-59.
- GLORIEUX, P. (1953), *La Somme „Quoniam homines“ d'Alain de Lille*: AHDL 20 (1953) 113-364.
- GLORIEUX, P. (1956), *Les premières polémiques thomistes III: Le Correctorium Corruptorii „Sciendum“* = BiblThom 31 (Paris).
- GLORIEUX, P. (1961), *La christologie du Compendium theologiae*: ScEc 13 (1961) 7-34.
- GLORIEUX, P. (1962), *Les années 1242-1247 à la Faculté de Théologie de Paris*: RThAM 29 (1962) 234-249.
- GLORIEUX, P. (1968), *L'enseignement au Moyen âge. Techniques et méthodes en usage à la Faculté de théologie de Paris au XIIIe siècle*: AHDL 35 (1968) 65-186.
- GOERGEN, D. (1980), *The Motive of the Incarnation*: Thom. 44 (1980) 523-538.
- GOERING, J. (1991), *The Invention of Transsubstantiation*: Tr. 46 (1991) 147-170.
- GOERING, J. (1998), *Christ in Dominican Catechesis. The Articles of Faith*: EMERY/WAWRYKOW (1998) 127-138.
- GONDREAU, P. (2002), *The Passions of Christ's Soul in the Theology of St. Thomas Aquinas* = BGPhMA NF 61 (Münster).
- GONZÁLEZ MEDINA, S. (1963), *La redención en el dolor. Un aspecto de la teología de la redención en el comentario de Santo Tomás a las Sentencias de Pedro Lombardo* (Mexico).
- GONZÁLEZ, J. L. (1975), *The Work of Christ in St. Bonaventure's Systematic Works: St. Bonaventura 1274-1974. IV: Theologia (Grottaferrata)* 371-385.
- GONZÁLEZ, O. (1966), *Misterio trinitario y existencia humana* (Madrid).
- GOOSSENS, W. (1937), *De valore soteriologico resurrectionis et ascensionis Christi*: CGan 24 (1937) 9-17.

- GÖSSMANN, E. (1961), Der Christologietraktat in der *Summa Halensis*, bei Bonaventura und Thomas von Aquin: MThZ 12 (1961) 175-191.
- GÖSSMANN, E. (1964), Metaphysik und Heilsgeschichte. Eine theologische Untersuchung der *Summa Halensis* (Alexander von Hales) = MGI, Sonderband (München).
- GÖSSMANN, E. (1966), Natur und Materie nach der Lehre der *Summa Halensis*: *FILOSOFIA DELLA NATURA* (1966) 386-396.
- GÖSSMANN, E. (1971), Glaube und Gotteserkenntnis im Mittelalter = HDG I, 2b (Freiburg).
- GOTTSCHALL, D. (1992), Das ‚*Elucidarium*‘ des Honorius Augustodunensis. Untersuchungen zu seiner Überlieferungs- und Rezeptionsgeschichte im deutschsprachigen Raum mit Ausgabe der niederdeutschen Übersetzung (Tübingen).
- GOY, R. (1976), Die Überlieferung der Werke Hugos von St. Viktor = Monographien zur Geschichte des Mittelalters 14 (Stuttgart).
- GRABMANN, M. (1903), Die Lehre des hl. Thomas von Aquin von der Kirche als Gotteswerk (Regensburg).
- GRABMANN, M. (1909-11), Geschichte der scholastischen Methode. 2 Bände (Freiburg).
- GRABMANN, M. (1929), Note sur la *Somme Théologique* de Magister Hubertus: RThAm 1 (1929) 229-239.
- GRABMANN, M. (1935), Eine ungedruckte *Summa theologiae* aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (Basel Univ. B. IX. 18): RThAm 7 (1935) 73-81.
- GRABMANN, M. (1941), Romanus de Roma OP (†1241) und der Prolog seines Sentenzenkommentars. Ein Beitrag zur Geschichte der scholastischen prologi und principia: DT (P) 19 (1941) 166-194.
- GRABMANN, M. (1979), Der lateinische Averroismus des 13. Jahrhunderts und seine Stellung zur christlichen Weltanschauung: Ders., *Gesammelte Akademieabhandlungen*, Bd. 1 (Paderborn u.a.) 607-687.
- GRAJAÚ, C. A. (1963), A natureza do merito no ensinamento do Dotor Serafico S. Boaventura. Diss. P.U.G (Milano).
- GRAND, P. (1965), Art. Gérard d'Abbeville: DSp VI, 258-263 (Paris).
- GRANT, E. (1981), Much Ado About Nothing. Theories of Space and Vacuum from the Middle Ages to the Scientific Revolution (Cambridge).
- GRANT, E. (1994), Planets, Stars and Orbs. The Medieval Cosmos, 1200-1687 (Cambridge).
- GRANT, E. (1996), The Foundations of Modern Science in the Middle Ages. Their Religious, Institutional and Intellectual Contexts (Cambridge).
- GRATSCH, E. J. (1985), Aquinas' *Summa*: An Introduction and Interpretation (New York).

- GREDT, J. (1929), *Elementa Philosophiae Aristotelico-Thomisticae*, Vol. II. Ed. quinta (Friburgi Brisgoviae).
- GREGORY, A. L. (1930), *The Cambridge Manuscript of the „Questiones“ of Stephen Langton*: NSchol 4 (1930) 165-226.
- GREGORY, T. (1961), *Escatologia e aristotelismo nella scolastica medievale*: GCFI 40 (1961) 163-174.
- GREGORY, T. (1977), *L'eschatologie de Jean Scot: Jean Scot Érigène et l'histoire de la philosophie* = Colloques Internationaux du C.N.R.S., 561 (Paris) 377-392.
- GREGORY, T. (1992), *Sull'escatologia di Bonaventura e Tommaso d'Aquino*: Ders., *Mundana sapientia. Forme di conoscenza nella cultura medievale* = SeL 181 (Roma) 275-290.
- GRESHAKE, G. (1969) *Auferstehung der Toten. Ein Beitrag zur gegenwärtigen theologischen Diskussion über die Zukunft der Geschichte* = Koin. 10 (Essen).
- GRESHAKE, G. (1983), *Gottes Heil – Glück des Menschen. Theologische Perspektiven* (Freiburg).
- GRESHAKE, G./ KREMER, J. (1986), *Resurrectio mortuorum. Zum theologischen Verständnis der leiblichen Auferstehung* (Darmstadt).
- GRESHAKE, G./ LOHFINK, N. (1978), *Naherwartung – Auferstehung – Unsterblichkeit* = QD 71, 3. Auflage (Freiburg).
- GRILLMEIER, A. (1959), *Fulgentius von Ruspe „De Fide ad Petrum“ und die Summa Sententiarum*: Schol. 34 (1959) 526-565. Nachdruck in: Ders., „Mit Ihm und in Ihm“ - christologische Forschungen und Perspektiven (Freiburg-Basel-Wien 1975) 637-679.
- GRILLMEIER, A. (1960), *Vom Symbolum zur Summa. Zum theologiegeschichtlichen Verständnis von Patristik und Scholastik*: BETZ, A./ FRIES, J. (Hgg.), *Kirche und Überlieferung* (Freiburg-Basel-Wien) 119-169.
- GRILLMEIER, A. (1993), *Art. Aphthartodoketismus*: LThK, 3. Aufl., Bd. 1, 803f.
- GRILLMEIER, A./ BACHL, H. (1953), *Das Konzil von Chalkedon. Geschichte und Gegenwart*. Bd. 2 (Würzburg).
- GRIMM, R. R. (1977), *Paradisus coelestis – paradisus terrestris. Zur Auslegungsgeschichte des Paradieses im Abendland bis um 1200* = *Medium Aevum. Philologische Studien*, Bd. 33 (München).
- GRISAR, H. (1906), *Die angebliche Christusreliquie im mittelalterlichen Lateran (Praepitium Domini)*: RQ 20 (1906) 109-122.
- GRISAR, H. (1925), *Das Missale im Lichte römischer Stadtgeschichte* (Freiburg).
- GRÜNDEL, J. (1958), *Die Sentenzenglosse des Johannes Pagus (circa 1243-45) in Padua*, Bibl. Ant. 139: MThZ 9 (1958) 171-185.
- GRÜNDEL, J. (1961), *Das „Speculum universale“ des Radulphus Ardens* = MGI 5 (München).

- GRÜNDEL, J. (1963), Die Lehre von den Umständen der menschlichen Handlung im Mittelalter = BGPhAM 39 (Münster).
- GRÜNDEL, J. (1964), Hugo von St. Cher O.P. und die älteste Fassung seines Sentenzenkommentars: Schol. 39 (1964) 391-401.
- GRÜNDEL, J. (1976), Die Lehre des Radulfus Ardens von den Verstandestugenden = MGI NF 27 (München u.a.).
- GRÜNDEL, J. (1998), Petrus Abaelard – Wegbereiter einer Verantwortungsethik: THURNER, M. (Hg.), Die Einheit der Person. Beiträge zur Anthropologie des Mittelalters. FS R. HEINZMANN (Stuttgart-Berlin-Köln 1998) 75-82.
- GUARDINI, R. (1921), Die Lehre des hl. Bonaventura von der Erlösung (Düsseldorf).
- GUARDINI, R. (1964), Systembildende Elemente in der Theologie Bonaventuras = SDF 3 (Leiden).
- GUINOT, J.-N./ POFFET, J.-M./ SION, D. et al. (1999), Les rencontres pascals avec le Ressuscité = CEv Supp. 108 (Paris).
- GUMANN, M. (1999), Vom Ursprung der Erkenntnis des Menschen bei Thomas von Aquin. Konsequenzen für das Verhältnis von Philosophie und Theologie = EST NF 40 (Regensburg).
- GÜNSTER, J. (1940), Die Christologie des Gerhoh von Reichersberg (Köln).
- GÜNSTER, J. (1955), Der ungedruckte Teil einer Denkschrift Gerhohs von Reichersberg: Schol. 55 (1955) 215-228.
- GUTBERLET, H. (1935), Die Himmelfahrt Christi in der bildenden Kunst von den Anfängen bis ins Hohe Mittelalter. Versuch zur geistesgeschichtlichen Erfassung einer ikonographischen Frage. 2. Auflage = Sammlung Heitz. Akademische Abhandlungen zur Kunstgeschichte III, 3 (Leipzig-Straßburg-Zürich).
- GUTJAHN, F. S. (1898), Petrus Cantor Parisiensis. Sein Leben und seine Schriften (Graz).
- GUYOT, B.-G. (1962), Quaestiones Guerrici, Alexandri et aliorum magistrorum Parisiensium: AFP 32 (1962) 5-123.
- GUYOT, B.-G. (1982), Quelques aspects de la typologie des commentaires sur le Credo et le Décalogue: LES GENRES LITTÉRAIRES (1982) 239-248.
- HABERL, F. (1939), Die Inkarnationslehre des hl. Albertus Magnus (Freiburg).
- HALLIGAN, N. (1944), Patristic Schools in the Summa: Thom. 7 (1944) 271-322; 505-543.
- HAMELIN, A. M. (1961), L'école franciscaine des ses débuts jusqu'à l'occamisme = AMNam 12 (Louvain-Montréal-Lille).
- HAMM, B. (1977), Promissio, Pactum, Ordinatio. Freiheit und Selbstbindung Gottes in der scholastischen Gnadenlehre = BHTh 54 (Tübingen).
- HARDY, L. (1936), La doctrine de la rédemption chez S. Thomas (Paris).

HÄRING, N. M. (1951), The case of Gilbert de la Porrée, bishop of Poitiers (1142-1154): MS 13 (1951) 1-40.

HÄRING, N. M. (1965), A Commentary on the Pseudo-Athanasian Creed by Gilbert of Poitiers: MS 27 (1965) 23-53.

HÄRING, N. M. (1966), Eine Zweitler Abkürzung der Vätersammlung Adhemars von Saint-Ruf (Valence): ThPh 41 (1966) 30-53.

HÄRING, N. M. (1968), Gerhoch von Reichersberg and the Latin Acts of the Council of Ephesus: RThAM 35 (1968) 26-34.

HÄRING, N. M. (1972), Commentaries on the Pseudo-Athanasian Creed: MS 34 (1972) 208-252.

HÄRING, N. M. (1974a), A Commentary on the Apostles' Creed by Alan of Lille: ACi 30 (1974) 7-45.

HÄRING, N. M. (1974b), A Commentary on the Creed of the Mass by Alan of Lille: ACi 30 (1974) 281-303.

HÄRING, N. M. (1974c), Chartres and Paris revisited: O'DONNELL (1974) 268-329.

HÄRING, N. M. (1974d), Two Redactions of a Commentary on a Gallican Creed by Simon of Tournai: AHDL 41 (1974) 38-112.

HÄRING, N. M. (1975), A Commentary on the Our Father by Alan of Lille: ACi 31 (1975) 149-177.

HÄRING, N. M. (1976a), Alan of Lille's *De fide catholica* or *Contra Hereticos*: ACi 32 (1976) 216-250.

HÄRING, N. M. (1976b), Die ersten Konflikte zwischen der Universität von Paris und der kirchlichen Lehrautorität: ZIMMERMANN, A. (Hg.), *Die Auseinandersetzungen an der Pariser Universität im 13. Jahrhundert* = MM 10 (Berlin-New York 1976) 38-51.

HÄRING, N. M. (1976c), Simon von Tournai, *Expositio Symboli S. Athanasii*: AHDL 51 (1976) 135-199.

HÄRING, N. M. (1976d), Zwei Kommentare des Huguccio, Bischof von Ferrara: STGr 19 (1976) 355-416.

HÄRING, N. M. (1978/79), Die *Sententie Magistri Gisleberti Pictaviensis Episcopi*: AHDL 46 (1978) 45-105; 47 (1979) 82-180.

HÄRING, N. M. (1981), *Magister Alanus de Insulis, Regulae caelestis iuris*: AHDL 56 (1981) 97-226.

HAMMAN, A. (1975-1976), *La résurrection du Christ dans l'Antiquité chrétienne*: RevSR 49 (1975) 292-318; 50 (1976) 1-24.

HASENHÜTTL, G. (2001), *Glaube ohne Mythos*. 2 Bände (Mainz).

HATTRUP, D. (1993), *Ekstatik der Geschichte. Die Entwicklung der christologischen Erkenntnistheorie Bonaventuras* = PaThSt 23 (München u.a.).

- HAUBST, R. (1955), Das hoch- und spätmittelalterliche „Cur Deus homo?“, MThZ 6 (1955) 302-313.
- HAUBST, R. (1956), Die Christologie des Nikolaus von Kues (Freiburg).
- HEDWIG, K. (1980), Sphaera Lucis. Studien zur Intelligibilität des Seienden im Kontext der mittelalterlichen Lichtspekulation = BGPhMA NF 18 (Münster).
- HEGHMANS, M. (1968), Gloria Dei. Ein biblisch theologischer Begriff nach den Schriftkommentaren d. hl. Thomas von Aquin = VMStA 20 (Siegburg).
- HEINZMANN, R. (1964), Die „Compilatio quaestionum theologiae secundum Magistrum Martinum“ = MGI 9 (München).
- HEINZMANN, R. (1965), Die Unsterblichkeit der Seele und die Auferstehung des Leibes. Eine problemgeschichtliche Untersuchung der fröhscholastischen Sentenzen- und Summenliteratur von Anselm von Laon bis Wilhelm von Auxerre = BGPhMA 40 (Münster).
- HEINZMANN, R. (1967), Die „Institutiones in sacram paginam“ des Simon von Tournai. Einleitung und Quästionenverzeichnis = VGI NF 1 (München).
- HEINZMANN, R. (1974), Die Summe „Colligite Fragmenta“ des Magister Hubertus (CIm 28799). Ein Beitrag zur theologischen Systembildung in der Scholastik = VGI NF 24 (München).
- HEINZMANN, R. (1986), Anima unica forma corporis. Thomas von Aquin als Überwinder des platonisch-neuplatonischen Dualismus: PhJ 93 (1986) 236-259.
- HENDRIX, G. (1995), Hugo de Sancto Caro's Traktaat De doctrina cordis. Handschriften, Receptie, Tekstgeschiedenis en Authenticiteitskritiek = Documenta Libraria 16, 1 (Leuven).
- HENGSTENBERG, H. E. (1955), Der Leib und die letzten Dinge (Regensburg).
- HENLE, R. J. (1956), Saint Thomas and Platonism. A Study on the Plato and Platonic Texts in the Writings of Saint Thomas (The Hague).
- HENQUINET, F. M. (1934), Les écrits du frère Guerric de Saint-Quentin, O.P.: RThAM 6 (1934) 184-214; 284-312; 394-410.
- HENQUINET, F. M. (1936), Notes additionelles sur les écrits de Guerric de Saint-Quentin: RThAM 8 (1936) 369-388.
- HENQUINET, F. M. (1938), Les questions inédites d'Alexandre de Hales sur les fins dernières: RThAM 10 (1938) 56-78; 153-172; 268-278.
- HENQUINET, F. M. (1939), Les manuscrits et l'influence des écrits théologiques d'Eudes Rigaux O.F.M.: RThAM 11 (1939) 324-350.
- HENQUINET, F. M. (1940), Le Commentaire d'Eudes Rigaud, O.F.M., sur le IVme livre des Sentences: CFr 10 (1940) 481-493.
- HENQUINET, F. M. (1946), Le Commentaire d'Alexandre de Hales enfin retrouvé: Miscellanea Giovanni Mercati (Roma) II, 359-382.

HENQUINET, F.-M. (1947), *La Summa Florentina „Ne ad mensam“ du début du XIIIe siècle*: Anton. 22 (1947) 125-176.

HINNEBUSCH, W. A. (1951), *The Early English Friars Preachers* (Roma).

HISSETTE, R. (1977), *Enquête sur les 219 Articles condamnés à Paris le 7 Mars 1277* = PhMed 22 (Louvain-Paris).

HÖDL, L. (1958a), *Die theologische Auseinandersetzung zwischen Petrus Lombardus und Odo von Ourscamp nach dem Zeugnis der frühen Quästionen- und Glossenliteratur*: Schol. 33 (1958) 62-80.

HÖDL, L. (1958b), *Eine unbekannte Predigtsammlung des Alanus von Lille in Münchener Handschriften*: ZKTh 80 (1958) 516-527.

HÖDL, L. (1960), *Die Geschichte der scholastischen Literatur und der Theologie der Schlüsselgewalt* = BGPhMA 38 (Münster).

HÖDL, L. (1962), *Articulus fidei. Eine begriffsgeschichtliche Arbeit*: RATZINGER, J./FRIES, H. (Hgg.), *Einsicht und Glaube*. FS G. SÖHNGEN (Freiburg) 358-376.

HÖDL, L. (1966), *Anima forma corporis*: ThPh 41 (1966) 536-556.

HÖDL, L. (1972), *Über die averroistische Wende der lateinischen Philosophie des Mittelalters im 13. Jahrhundert*: RThAM 39 (1972) 171-204.

HÖDL, L. (1975), *„Lumen gratiae“. Ein Leitgedanke der Gnadentheologie des Thomas von Aquin*: ROSSMANN, H./RATZINGER, J. (Hgg.), *Mysterium der Gnade*. FS J. AUER (Regensburg) 238-250.

HÖDL, L. (1984), *Die Aufnahme Mariens in den Himmel im unterschiedlichen Kontext der mittelalterlichen Theologie*: FS 66 (1984) 115-133.

HÖDL, L. (1990), *Welt-Wissen und Gottes-Glaube in Geschichte und Gegenwart. Ausgewählte Aufsätze – Gesammelte Forschungen*. Hg. von M. GERWING (St. Ottilien).

HÖDL, L. (1998), *Sühne und Strafe in der scholastischen Theologie. Eine begriffsgeschichtliche Untersuchung*: Mittellateinisches Jahrbuch 33 (1998) 1-17.

HOFFMANN, A. (1939), *Der Begriff des Mysteriums bei Thomas von Aquin*: DT 53 (1939) 30-60.

HOFFMANN, A. (1956), *Kommentar zur DTA, Bd. 28: Des Menschensohnes Leiden und Erhöhung* (Heidelberg u. a.).

HOFFMANN, P. (1977), *Art. Auferstehung Jesu Christi. Neues Testament*: TRE Bd. I (Berlin-New York) 478-513.

HOLTZ, F. (1953), *La valeur sotériologique de la résurrection du Christ selon S. Thomas*: EThL 29 (1953) 609-645.

HOLZMEISTER, U. (1931), *Der Tag der Himmelfahrt des Herrn*: ZKTh 55 (1931) 44-82.

HOLZMEISTER, U. (1942), *Num Christus post resurrectionem benedictae Matri apparuerit*: VD 22 (1942) 97-102.

HONNEFELDER, L. (1996), *Der zweite Anfang der Metaphysik. Voraussetzungen, Ansätze und Folgen der Wiederbegründung der Metaphysik im 13./ 14. Jahrhundert*: BECKMANN, J. P./ HONNEFELDER, L./ SCHRIMPF, G./ WIELAND, G. (Hgg.), *Philosophie im Mittelalter. Entwicklungslinien und Paradigmen*. 2. Auflage (Hamburg) 165-186.

HONNEFELDER, L. (2000), *The Concept of Nature in Medieval Physics*: KOYAMA, C. (Hg.), *Nature in Medieval Thought. Some Approaches East and West* = STGMA 73 (Leiden-Boston-Köln) 75-94.

HOOGLAND, M. P. (1966), *Calvin's Perspective on the Exaltation of Christ in Comparison with the Post-Reformation Doctrine of the Two States* (Kampen).

HOPING, H. (1997), *Weisheit als Wissen des Ursprungs. Philosophie und Theologie in der „Summa contra gentiles“ des Thomas von Aquin* (Freiburg).

HORST, U. (1961), *Über die Frage einer heilsökonomischen Theologie bei Thomas von Aquin*: MThZ 12 (1961) 97-111.

HORST, U. (1971), *Das Offenbarungsverständnis der Hochscholastik*: HDG I, 1a (Freiburg i. Br.) 116-143.

HOSSFELD, P. (1969), *Die naturwissenschaftlich-naturphilosophische Himmelslehre Alberts des Großen (nach seinem Werk de caelo et mundo)*: PhN 11 (1969) 318-359.

HOVE, A. VAN (1927), *La doctrine du miracle chez Saint Thomas et son accord avec les principes de la recherche scientifique* = DGMFT 19 (Wetteren-Brügge-Paris).

HOYE, W. J. (1975), *Actualitas omnium actuum. Man's Beatific Vision of God as Apprehended by Thomas Aquinas* = MPF 116 (Meisenheim am Glan).

HOYE, W. J. (1981), *Heil und Auferstehung nach Albert dem Großen*: ZIMMERMANN, A. (Hg.), *Albert der Große. Seine Zeit, sein Werk, seine Wirkung* = MM 14 (Berlin-New York) 61-77.

HÜLSBUSCH, W. (1968), *Elemente einer Kreuzestheologie in den Spätschriften Bonaventuras* (Düsseldorf).

HUNT, R. W. (1984), *The Schools and the Cloister. The Life and Writings of Alexander Nequam (1157-1217)*. Edited and revised by M. GIBSON (Oxford).

HUPPERTZ, N. (1968), *Die debitum-Problematik bei Thomas von Aquin*. Diss. (Freiburg 1968).

IAMMARRONE, G. (1997a), *Gesù Cristo e la chiesa in san Tommaso d'Aquino* = Collana di „Cristologia“ 5 (Roma).

IAMMARONE, G. (1997b), *La Cristologia Francescana. Impulsi per il presente* = Studi Francescani 1 (Padova).

IMKAMP, W. (1983), *Das Kirchenbild Innocenz' III. (1198-1216)* = PuP 22 (Stuttgart).

INNOCENTI, U. DEGLI (1958), *Cristo nella teologia di S. Tommaso* (Rovigo).

IZYDORCZYK, Z. (1997), *The Evangelium Nicodemi in the Latin Middle Ages*: Ders. (Hg.), *The Medieval Gospel of Nicodemus. Texts, Intertexts, and Contexts in Western Europe = Medieval and Renaissance Texts and Studies* 158 (Tempe: Arizona) 43-101.

JAMMER, M. (1960), *Das Problem des Raumes. Die Entwicklung der Raumtheorien* (Darmstadt).

JAMROS, D. (1990), *Satisfaction for Sin: Aquinas on the Passion of Christ*: IThQ 56 (1990) 307-329.

JANSEN, K. L. (2000), *The Making of the Magdalen. Preaching and Popular Devotion in the Latter Middle Ages* (Princeton).

JANSSENS, A. (1932), *De valore soteriologico resurrectionis Christi*: EThL 9 (1932) 225-233.

JAVELET, R. (1967), *Image et ressemblance au douzième siècle. De saint Anselme à Alain de Lille*, 2 Bde. (Strasbourg).

JEANEAU, E. (1987), *Le renouveau érigénien du XIIe siècle*: BEIERWALTES (1987) 26-46.

JENKINS, J. I. (1997), *Knowledge and Faith in Thomas Aquinas* (Cambridge).

JESSBERGER, L. (1936), *Das Abhängigkeitsverhältnis des heiligen Thomas von Aquin von Albertus Magnus und Bonaventura im dritten Buche des Sentenzenkommentars* (Würzburg).

JOLIVET, J. (1980), *Doctrines et figures des philosophes chez Abélard*: THOMAS (1980) 103-120.

JOLIVET, J. (1982), *Arts du langage et théologie chez Abélard*. 2. édition = EPhM 57 (Paris).

JOLIVET, J. (1987), *Aspects de la philosophie médiévale* (Paris). [gesammelte Abaelard-Studien des Vf.]

JOLIVET, J. (1997), *La théologie d'Abélard* (Paris).

JORDAN, M. D./ EMERY, K. (Hgg.) (1992), *Ad litteram. Authoritative Texts and Their Medieval Readers* (Notre Dame).

JOSSUA, J.-P. (1968), *Le salut, incarnation ou mystère pascal, chez les Pères de l'Église de saint Irénée à saint Léon le Grand* = CFi 28 (Paris).

JOURNET, C. (1954), *Saint Augustine et l'exégèse traditionnelle du corpus spirituale: Augustinus Magister*, Bd. 2 (Paris) 879-890.

KAEPPELI, T. (1931), *Zur Lehre des hl. Thomas von Aquin vom Corpus Christi Mysticum* (Freiburg).

KAEPPELI, T. (1947), *Une somme contre les hérétiques de S. Pierre Martyr (?)*: AFP 17 (1947) 295-335.

KAEPPELI, T. (1962), *Gerardus Novariensis auteur de la Somme „Ne transgrediaris“*: RThAM 29 (1962) 294-297.

KAEPPELI, T. (1969), *Compendium Fratris Erkenfridi*: AFP 39 (1969) 69-90.

- KAEPEL, T. (1970-1993), *Scriptores O. P. Medii Aevi*. Vol. I-IV (Rom).
- KAISER, P. (1981), *Das Wissen Jesu Christi in der lateinischen (westlichen) Theologie* = *Est NF 14* (Regensburg).
- KARP, S. R. (1982), *Peter Comestor's 'Historia Scholastica': A Study in the Development of Literal Scriptural Exegesis* (Ann Arbor, Michigan).
- KASTEN, H. (1970), *Taufe und Rechtfertigung bei Thomas von Aquin und Martin Luther* = *FGLP, R. 10, Bd. 41* (München).
- KEAREY, J. (1992), *Saint Thomas on Death, Resurrection and Personal Identity*: *Ang. 69* (1992) 3-22.
- KERESZTY, R. (1990), *Relationship Between Anthropology and Christology*. St. Bernard, a Teacher for Our Age: *ACi 46* (1990) 271-299.
- KESSLER, H. (1970), *Die theologische Bedeutung des Todes Jesu* (Düsseldorf).
- KESSLER, H. (1995), *Sucht den Lebenden nicht bei den Toten. Die Auferstehung Jesu Christi in biblischer, fundamentaltheologischer und systematischer Sicht*. Neuausgabe mit ausführlicher Erörterung der aktuellen Fragen (Würzburg).
- KLUXEN, W. (1995), *Wissenschaftliche Rationalität im 12. Jahrhundert – Aufgang einer Epoche*: WIELAND, G. (Hg.), *Aufbruch – Wandel – Erneuerung. Beiträge zur „Renaissance“ des 12. Jahrhunderts* (Stuttgart-Bad Canstatt) 89-99.
- KNOCH, W. (1983), *Die Einsetzung der Sakramente durch Christus. Eine Untersuchung zur Sakramententheologie der Frühscholastik von Anselm von Laon bis zu Wilhelm von Auxerre* = *BGPhMA NF 24* (Münster).
- KNOCH, W. (1994), *Predigt statt Theologie? Zur dogmatischen Gewichtung fröhscholastischer Predigtliteratur*: GEERLINGS, W./ SECKLER, M. (1994), *Kirche sein. Nachkonziliare Theologie im Dienst der Kirchenreform*. FS H. J. POTTMEYER (Freiburg-Basel-Wien) 67-76.
- KÖHLER, T. W. (2000), *Grundlagen des philosophisch-anthropologischen Diskurses im dreizehnten Jahrhundert. Die Erkenntnisbemühung um den Menschen im zeitgenössischen Verständnis* = *STGMA 71* (Leiden-Boston-Köln).
- KOLPING, A. (1968), *Vera et perfecta resurrectio. Thomas von Aquin und der Glaube an die Auferstehung Christi*: *FZPhTh 15* (1968) 345-366.
- KOROŠAK, B. (1962), *Le principali teorie soteriologiche dell'incipiente e della grande scholastica*: *Anton. 37* (1962) 327-336; 423-466.
- KÖSTER, H. (1940), *Die Heilslehre des Hugo von St. Viktor* (Emsdetten).
- KOSTER, M. D. (1957), *Die Menschennatur in Christus hat ihr eigenes Dasein? Zu einer früheren Thomasauslegung*: *AUER/ VOLK* (1957) 607-624.
- KRÄMER, K. (2000), *Imago Trinitatis. Die Gottebenbildlichkeit des Menschen in der Theologie des Thomas von Aquin* = *FThSt 164* (Freiburg).
- KRAMP, I. (1920/1921), *Des Wilhelm von Auvergne „Magisterium divine“*: *Gr. 1* (1920) 538-585; *Gr. 2* (1921) 42-78; 174-187.

- KRAUTZ, H.-W. (1995), Nachwort zu: Peter Abailard, Gespräch eines Philosophen, eines Juden und eines Christen. Lateinisch und deutsch. Herausgegeben und übertragen von H.-W. KRAUTZ (Darmstadt) 321-373.
- KROON, M. DE (1972), Pseudo-Augustin im Mittelalter: *Augustiniana* 22 (1972) 511-530.
- KÜBEL, W. (1952), Die Lehre von der Auferstehung der Toten nach Albertus Magnus: *OSTLENDER* (1952) 279-318.
- KUHLMANN, J. (1968), Thomas von Aquin und Gregor Palamas als Dionysius-Erklärer. Theologiegeschichtlicher Vergleich. Diss. P. U. G. (Würzburg).
- KUNÉ, J. H. (1979), Die Auferstehung Christi im deutschen religiösen Drama des Mittelalters = *Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur* 36 (Amsterdam).
- KÜNZLE, P. (1956), Das Verhältnis der Seele zu ihren Potenzen. Problemgeschichtliche Untersuchungen von Augustin bis und mit Thomas von Aquin = *SF* 12 (Fribourg).
- KÜNZLE, P. (1961), Thomas von Aquin und die moderne Eschatologie: *FZPhTh* 8 (1961) 109-120.
- KUNZ, E. (1988), Glaubwürdigkeitserkenntnis und Glaube (analysis fidei): KERN, W./POTTMAYER, H. J./SECKLER, M. (Hgg.) (1988), *Handbuch der Fundamentaltheologie*. Bd. 4: *Traktat Theologische Erkenntnislehre* (Freiburg) 414-450.
- KURDZIALEK, M./MAURACH, G. (1972), Art. *Empyreum*: *HWP* II (Darmstadt) 478-480.
- KURZ, E. (1932), Individuum und Gemeinschaft beim hl. Thomas von Aquin (München).
- LAARMANN, M. (1999), Art. *Raimundus Martin*: *LMA* (Studienausgabe) VII, 415f. (Stuttgart-Weimar).
- LABOURDETTE, M.-M. (1972), *Résurrection de Jésus et message pascal*: *RThom* 80 (1972) 619-633.
- LACOMBE, G. (1927), *La vie et les oeuvres de Prévostin* = *BiblThom* 11 (Paris).
- LACOMBE, G. (1930a), *Studies on the Commentaries of Cardinal Stephen Langton*: *AHDL* 5 (1930) 5-151.
- LACOMBE, G. (1930b), *The Authenticity of the Summa of Cardinal Stephan Langton*: *NSchol* 4 (1930) 97-114.
- LACOMBE, G. / LANDGRAF, A. M. (1929/30), *The Quaestiones of Cardinal Stephen Langton*: *NSchol* 3 (1929) 1-18; 113-158; 4 (1930) 115-164.
- LADARIA, L. F. (1973/74), *Creación y salvación en la cristología de Hugo de San Victor*: *MCom* 59 (1973) 261-301; 60 (1974) 63-100.
- LAFONT, G. (1996), *Structures et méthodes dans la Somme théologique de s. Thomas d'Aquin*. 2. ed. = *CFi* 2 (Paris).

LAFONTAINE, R. (1983), *La résurrection et l'exaltation du Christ chez Thomas d'Aquin. Analyse comparative de S. Th., IIIa, qu. 53 à 59.* Diss. P. U. G. (Roma).

LANDGRAF, A. M. (1928), *Beobachtungen zur Einflußsphäre Wilhelms von Auxerre:* ZKTh 52 (1928) 53-64.

LANDGRAF, A. M. (1930a), *Beiträge zur Erkenntnis der Schule Abaelards:* ZKTh 54 (1930) 360-405.

LANDGRAF, A. M. (1930b), *Some Unknown Writings of the Early Scholastic Period:* NSchol 4 (1930) 1-22.

LANDGRAF, A. M. (1930c), *Untersuchungen zu den Eigenlehren Gilberts de la Porrée:* ZKTh 54 (1930) 180-213.

LANDGRAF, A. M. (1931a), *Eine neuentdeckte Summe aus der Schule des Praepositinus:* CFr 1 (1931) 289-318.

LANDGRAF, A. M. (1931b), *Problèmes relatifs aux premières gloses des Sentences:* RThAM 3 (1931) 140-157.

LANDGRAF, A. M. (1931c), *Recherches sur les écrits de Pierre le Mangeur:* RThAM 3 (1931) 292-306; 341-372.

LANDGRAF, A. M. (1931d), *Zur Chronologie der Werke Stephan Langtons:* RThAM 3 (1931) 67-71.

LANDGRAF, A. M. (1931e), *Zwei mitteldeutsche Übersetzungen des Compendium theologiae veritatis:* ThGl 23 (1931) 790-797.

LANDGRAF, A. M. (1932), *Familienbildung bei Pauluskomentaren des 12. Jahrhunderts:* Bib. 13 (1932) 61-72; 169-193.

LANDGRAF, A. M. (1933), *Mitteilungen zur Schule Gilberts de la Porrée:* CFr 3 (1933) 182-208.

LANDGRAF, A. M. (1934/35), *Quelques collections de „Quaestiones“ de la seconde moitié du XIIe siècle:* RThAM 6 (1934) 368-393; 7 (1935) 113-128.

LANDGRAF, A. M. (1934a), *Die Stellungnahme der Frühscholastik zur wissenschaftlichen Methode des Petrus Lombardus:* CFr 4 (1934) 513-521.

LANDGRAF, A. M. (1934b), *Die Unterscheidung zwischen Hinreichen und Zuwendung der Erlösung in der Frühscholastik:* Schol. 9 (1934) 202-228.

LANDGRAF, A. M. (1934c), *Mitteilungen zum Sentenzenkommentar Hugos a S. Charo:* ZKTh 58 (1934) 391-400.

LANDGRAF, A. M. (1936a), *Der Adoptionismus des Petrus Cantor:* DT 14 (1936) 205-209.

LANDGRAF, A. M. (1936b), *Der Magister Petrus episcopus:* RThAM 8 (1936) 198-203.

LANDGRAF, A. M. (1936c), *Neue Funde zur Porretanerschule:* CFr 6 (1936) 353-365.

LANDGRAF, A. M. (1936d), *Untersuchungen zu den Paulinenkommentaren des 12. Jahrhunderts:* RThAM 8 (1936) 253-281; 345-368.

LANDGRAF, A. M. (1936e), Werke aus dem Bereich der Summa Sententiarum und Anselms von Laon: DT 14 (1936) 209-220.

LANDGRAF, A. M. (1937a), Der Kult der menschlichen Natur Christi nach der Lehre der Frühscholastik: Schol. 12 (1937) 361-377; 498-518.

LANDGRAF, A. M. (1937b), Die Schriftzitate in der Scholastik um die Wende des 12. zum 13. Jahrhundert: Bib. 18 (1937) 74-94.

LANDGRAF, A. M. (1937c), Drei Trabanten des Magisters Gandulphus von Bologna: CFr 7 (1937) 357-373.

LANDGRAF, A. M. (1937d), Drei Zweige der Pseudo-Poitiers-Glosse zu den Sentenzen des Lombarden: RThAM 9 (1937) 167-204.

LANDGRAF, A. M. (1938a), Neue Gesichtspunkte für die Einschätzung des Zacharias Chrysopolitanus: Bohoslovica 16 (1938) 193-207.

LANDGRAF, A. M. (1938b), Sentenzenglossen des beginnenden 13. Jahrhunderts: RThAM 10 (1938) 36-55.

LANDGRAF, A. M. (1939a), Bemerkungen zum Sentenzenkommentar des Cod. Vat. lat. 691: FS 26 (1939) 183-190.

LANDGRAF, A. M. (1939b), Petrus von Poitiers und die Quästionenliteratur des 12. Jahrhunderts: PhJ 52 (1939) 202-222; 348-358.

LANDGRAF, A. M. (1939c), The first Sentence Commentary of Early Scholasticism: NSchol 13 (1939) 101-132.

LANDGRAF, A. M. (1940a), A study of the academic latitude of Peter of Capua: NSchol 14 (1940) 57-74.

LANDGRAF, A. M. (1940b), Der Paulinenkommentar des Hervaeus von Bourg Dieu: Bib. 21 (1940) 113-132.

LANDGRAF, A. M. (1940c), Der Porretanismus der Homilien des Radulphus Ardens: ZKTh 64 (1940) 132-148.

LANDGRAF, A. M. (1940d), Werke aus der engeren Schule des Petrus Cantor: Gr. 21 (1940) 34-74.

LANDGRAF, A. M. (1941a), Abaelard und die Sentenzen des „magister ignotus“: DT 19 (1941) 75-80.

LANDGRAF, A. M. (1941b), Cod. Bamberg. Patr. 136, Cod. Paris. Nat. lat. 3237 und der Magister Alanus: PhJ 54 (1941) 476-490.

LANDGRAF, A. M. (1941c), Zum Begriff der Scholastik: CFr 11 (1941) 487-490.

LANDGRAF, A. M. (1943), Literarhistorische Bemerkungen zu den Sentenzen des Robertus Pullus: Tr. 1 (1943) 210-222.

LANDGRAF, A. M. (1944a), A Quaestio by Master Udo: Tr. 2 (1944) 491f.

LANDGRAF, A. M. (1944b), Ein neuer Fund zur Kommentierung des Paulinenkommentars des Petrus Lombardus: Bib. 25 (1944) 50-61.

LANDGRAF, A. M. (1945), *Neu aufgefundene Handschriften mit Werken aus dem Bereich des Anselm von Laon*: CFr 15 (1945) 164-177.

LANDGRAF, A. M. (1946), *Die „Questiones super Epistolas S. Pauli“ und die „Allegorie“*: CFr 16 (1946) 186-200.

LANDGRAF, A. M. (1947a), *Die Quaestiones des Cod. Vat. Barb. lat. 484*: RThAM 14 (1947) 89-93.

LANDGRAF, A. M. (1947b), *Die Quellen der anonymen Summe des Cod. Vat. lat. 10754*: MS 9 (1947) 296-300.

LANDGRAF, A. M. (1950a), *Der Paulinenkommentar und der Psalmenkommentar des Petrus Cantor und die Glossa Magna des Petrus Lombardus*: Bib. 31 (1950) 382-389.

LANDGRAF, A. M. (1950b), *Zur Technik und Überlieferung der Disputation*: CFr 20 (1950) 173-188.

LANDGRAF, A. M. (1953-54), *Dogmengeschichte der Frühscholastik, II: Die Lehre über Christus*. 2 Bände (Regensburg).

LANDGRAF, A. M. (1953a), *Beiträge zur Erfassung der theologischen Literatur der Frühscholastik*: ThRev 49 (1953) 41-54.

LANDGRAF, A. M. (1953b), *Der Einfluß des mündlichen Unterrichts auf theologische Werke der Frühscholastik*: CFr 23 (1953) 285-290.

LANDGRAF, A. M. (1954), *Der hl. Augustinus und der Bereich des Petrus Lombardus*: Schol. 29 (1954) 321-344.

LANDGRAF, A. M. (1957), *Zum Werden der Theologie des 12. Jahrhunderts*: ZKTh 79 (1957) 417-433.

LANDGRAF, A. M. (1973), *Introduction à l'histoire de la littérature théologique de la scholastique naissante*. Hg. von A.-M. LANDRY = PIEM 22 (Montréal-Paris). – aktualisierte Fassung von: LANDGRAF, A. M., *Einführung in die Geschichte der theologischen Literatur der Frühscholastik* (Regensburg 1948).

LANG, A. (1930), *Die Wege der Glaubensbegründung bei den Scholastikern des 14. Jahrhunderts* = BGPhMA 30, 1-2 (Münster).

LANG, A. (1952), *Die Bedeutung Alberts des Großen für die Aufrollung der fundamentaltheologischen Frage*: OSTLENDER (1952) 343-373.

LANG, A. (1962), *Die Entfaltung des apologetischen Problems in der Scholastik des Mittelalters* (Freiburg).

LANG, A. (1964), *Die theologische Prinzipienlehre der mittelalterlichen Scholastik* (Freiburg).

LANG, A./ LECHNER, J./ SCHMAUS, M. (Hgg.) (1935), *Aus der Geisteswelt des Mittelalters*. FS M. GRABMANN = BGPhMA Suppl. 2,2 (Münster).

LANG, B./ McDANELL, C. (1990), *Der Himmel. Eine Kulturgeschichte des ewigen Lebens* (Frankfurt).

- LANG, H. (1929), *Die Lehre des heiligen Thomas von Aquin von der Gewißheit des übernatürlichen Glaubens* (Augsburg).
- LANGER, H.-D. (1974), *Zur Hermeneutik theozentrischer und christologischer Aussagen bei Thomas von Aquin. Kosmologie und Transzendentalität des Raumes als hermeneutisches Interpretationsprinzip für ein thomistisches Verständnis der Eschatologie des Herrenleibes*: ECKERT, W. P. (Hg.), *Thomas von Aquino. Interpretation und Rezeption* = WSAMAP 5 (Mainz) 16-47.
- LASIĆ, D. (1956), *Hugonis de S. Victore theologia perfectiva. Eius fundamentum philosophicum ac theologicum* = StAnt 7 (Rom).
- LAURENT, M.-H. (1947), *Le Bienheureux Innocent V (Pierre de Tarentaise) et son temps* = StT 129 (Vaticano).
- LAVAUD, M.-B., (1927), *St. Thomas et la causalité physique instrumental de la sainte humanité et des sacraments*: RThom 32 (1927) 292-316; 405-422.
- LEBOURLIER, J. (1962-63), *À propos de l'état du Christ dans la mort*: RSPHTh 46 (1962) 629-649; 47 (1963) 161-180.
- LECLERCQ, J. (1959), *L'idée de la Royauté du Christ au moyen-âge* = UnSa 32 (Paris).
- LECLERCQ, J. (1963), *Wissenschaft und Gottverlangen. Zur Mönchstheologie des Mittelalters* (Düsseldorf).
- LECLERCQ, J. (1990), *The Mystery of the Ascension in the Sermons of Saint Bernard*: CistS 25 (1990) 9-16.
- LECOY DE LA MARCHE, A. (1886), *La chaire française au Moyen Âge, spécialement au XIIIe siècle*. 2. Aufl. (Paris).
- LÉCUYER, J. (1953), *La causalité efficiente des mystères du Christ selon s. Thomas*: DoC 6 (1953) 91-120.
- LEFÈVRE, Y. (1954), *L'Elucidarium et les lucidaires* = BEFAR 180 (Paris).
- LEGET, C. (1997), *Living with God. Thomas Aquinas on the Relation between Life on Earth and 'Life' after Death* = *Publications of the Thomas Instituut te Utrecht*, NS 5 (Utrecht / Leuven).
- LEINSLE, U. G. (1995), *Einführung in die scholastische Theologie* (Paderborn).
- LERNER, R. (Hg.) (1996), *Neue Richtungen in der hoch- und spätmittelalterlichen Bibelexegese* = *Schriften des historischen Kollegs, Kolloquien* 32 (München).
- Les genres littéraires dans les sources théologiques et philosophiques médiévales. Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve 1981* (Louvain-la-Neuve 1982).
- LETTER, P. DE (1939), *De ratione meriti secundum sanctum Thomam* = AnGr 19 (Rom).
- LEVERING, M. (2002), *Christ's Fulfillment of Torah and Temple. Salvation according to Thomas Aquinas* (Notre Dame, Indiana).

- LIEBESCHÜTZ, H. (1961), The Significance of Judaism in Peter Abelards „Dialogus“: JJS 12 (1961) 1-18.
- LIO, E. (1951), Nuove fonti domenicane nei Commentari dello Pseudo-Oddone Rigaldi al quarto libro delle Sentenze: FS 33 (1951) 385-420.
- LIO, E. (1955), Alcune „Postillae“ sui Vangeli nei rapporti con Alessandro di Hales, Giovanni de la Rochelle e la „Summa Fratris Alexandri“: Ant. 30 (1955) 257-313.
- LIPPI, A. (1965), La problematica della morte nella filosofia di S. Tommaso: SapDom 18 (1965) 285-307.
- LITT, T. (1963), Les corps célestes dans l'univers de Saint Thomas = PhMed 7 (Paris).
- LOBATO, A. (1987) (Hg.), L'anima nell'antropologia di S. Tommaso d'Aquino = Studia Universitatis S. Thomae in Urbe 28 (Milano).
- LOHAUS, G. (1985), Die Geheimnisse des Lebens Jesu in der „Summa Theologiae“ des heiligen Thomas von Aquin = FThSt 131 (Freiburg/Br.).
- LOHR, Ch. M. (1980), Thomas Aquinas Scriptum super Sententiis. An Index of Authorities Cited (Averbury).
- LOHR, Ch. M. (1981), Peter Abälard und die scholastische Exegese: FZPhTh 28 (1981) 95-110.
- LONG, R. J. (1978), Richard Fishacre's Quaestio on the Ascension of Christ. An Edition: MS 40 (1978) 30-55.
- LONG, R. J. (1990), The Moral and Spiritual Theology of Richard Fishacre. Edition of Trinity Coll. MS O.1.30: AFP 60 (1990) 5-143.
- LONG, R. J. (1998), The Cosmic Christ. The Christology of Richard Fishacre, O. P.: EMERY/WAWRYKOW (1998) 332-343.
- LONG, R. J./ O'CARROLL, M. (1999), The Life and Works of Richard Fishacre OP. Prolegomena to the Edition of his Commentary on the „Sentences“ = VKHUT 21 (München).
- LONGÈRE, J. (1975), Oeuvres oratoires de maîtres parisiens au XIIIe siècle. Étude historique et doctrinale. 2 Bde. (Paris).
- LONGÈRE, J. (1983), La prédication médiévale (Paris).
- LONGÈRE, J. (1991), L'enseignement du Credo. Conciles, synodes et canonistes médiévaux jusqu'au XIIIe siècle: SE 32 (1991) 309-341.
- LOOS, M. (1974), Dualist Heresy in the Middle Ages (Prague).
- LOOSEN, J. (1941), Unsere Verbindung mit Christus. Eine Prüfung ihrer scholastischen Begrifflichkeit bei Thomas und Scotus: Schol. 16 (1941) 53-78; 193-213.
- LOTTIN, O. (1929), L'authenticité de la „Summa“ d'Etienne Langton: RThAM 1 (1929) 497-504.
- LOTTIN, O. (1930), Pierre de Tarentaise a-t-il remanié son Commentaire sur les Sentences?: RThAM 2 (1930) 420-433.

LOTTIN, O. (1933), Quelques „Quaestiones“ de maîtres parisiens aux environs de 1225-1235: RThAM 5 (1933) 79-95.

LOTTIN, O. (1939), Pour un commentaire historique de la morale de saint Thomas d'Aquin: RThAM 11 (1939) 270-285.

LOTTIN, O. (1940), Roland de Crémone et Hugues de Saint-Cher: RThAM 12 (1940) 136-143.

LOTTIN, O. (1940-47), Nouveaux fragments théologiques de l'école d'Anselme de Laon: RThAM 11 (1939) 242-259; 305-323; 12 (1940) 49-77; 13 (1946) 202-221; 261-281; 14 (1947) 5-31; 157-185.

LOTTIN, O. (1949), Psychologie et morale aux XIIe et XIIIe siècles. Tom. III: Problèmes de morale (Louvain-Gembloux).

LOTTIN, O. (1959), Psychologie et Morale aux XIIe et XIIIe siècles. Tom. V: Problèmes d'histoire littéraire. L'école d'Anselme de Laon et de Guillaume de Champeaux (Gembloux).

LOTTIN, O. (1960), Psychologie et morale aux XIIe et XIIIe siècles. Tom. VI: Problèmes d'histoire littéraire de 1160 à 1300 (Gembloux).

LOTZ, J. B. (1988), „Magis anima continet corpus ... quam e converso“ (S. th. I, q. 76, a. 3). Zum Verhältnis von Seele und Leib nach Thomas von Aquin: ZKTh 110 (1988) 300-309.

LUBAC, H. DE (1959-1964), Exégèse médiévale. Les quatre sens de l'Écriture. 2 Bde. in 4 Teilbänden = Théologie 41, 1; 2; 42; 59 (Paris).

LUBAC, H. DE (1975), Credo. Gestalt und Lebendigkeit unseres Glaubensbekenntnisses (Einsiedeln 1975).

LUCENTINI, P. (1980), Platonismo medievale. Contributi per la storia dell'Eriugenismo. 2^a ed. (Firenze).

LUSCOMBE, D. E. (1969), The School of Peter Abaelard. The Influence of Abaelard's Thought in the Early Scholastic Period (Cambridge).

LUSCOMBE, D. E. (1971), Peter Abaelard's Ethics. An Edition with Introduction, English Translation and Notes (Oxford 1971).

LUSCOMBE, D. E. (1985), Peter Comestor: WALSH, K. / WOOD, D. (Hgg.) (1985), The Bible in the Medieval World. Essays in Memory of Beryl Smalley (Oxford) 109-129.

LUSCOMBE, D. E. (1988), Thomas Aquinas and Conceptions of Hierarchy in the Thirteenth Century: ZIMMERMANN, A. (Hg.), Thomas von Aquin. Werk und Wirkung im Licht neuerer Forschungen = MM 19 (Berlin-New York) 261-277.

LUSCOMBE, D. E. (1996), The Bible in the Work of Peter Abaelard and of his „School“: LERNER (1996) 79-93.

LUSIGNAN, S./ PAULMIER-FOUCART, M. (Hgg.) (1997), Lector et Compiler. Vincent de Beauvais, frère prêcheur. Un intellectuel et son milieu au XIIIe siècle (Grâne).

- LYNCH, K. F. (1949), *The Alleged Fourth Book of the Sentences of Odo Rigaud and Related Documents*: FrS 9 (1949) 87-145.
- LYNCH, K. F. (1953), *Some Fontes of the Commentary of Hugh of St. Cher: William of Auxerre, Guy d'Orchelles, Alexander of Hales*: FrS 13 (1953) 119-146.
- LYNN, W. D. (1962), *Christ's Redemptive Merit. The Nature of its Causality According to St. Thomas* = AnGr 115 (Rome).
- MADIGAN, K. (1997), *Did Jesus „Progress in Wisdom“? Thomas Aquinas on Luke 2:52 in Ancient and High-Medieval Context*: Tr. 52 (1997) 179-200.
- MAGGIONI, G. P. (1995), *Ricerche sulla composizione e sulla trasmissione della „Legenda aurea“* = Biblioteca di „Medioevo Latino“ 8 (Spoleto).
- MAHONEY, E. P. (1998), *Albert the Great on Christ and Hierarchy*: EMERY/WAWRYKOW (1998) 364-392.
- MAIDL, L. (1994), *Desiderii Interpres. Genese und Grundstruktur der Gebetstheologie des Thomas von Aquin* = VGI NF 38 (Paderborn).
- MAIER, A. (1949), *Die Vorläufer Galileis im 14. Jahrhundert. Studien zur Naturphilosophie der Spätscholastik* = SeL 22 (Roma).
- MAIER, A. (1964), *Die Stellung der scholastischen Naturphilosophie in der Geschichte der Physik: Dies., Ausgehendes Mittelalter. Gesammelte Aufsätze zur Geistesgeschichte des 14. Jahrhunderts*, Bd. 1 (Roma) 413-457.
- MAILLARD, P.-Y. (2001), *La vision de Dieu chez Thomas d'Aquin. Une lecture de l'In Ioannem à la lumière de ses sources augustinienes* = BiblThom 53 (Paris).
- MALE, E. (1925), *L'art religieux du XIIIe siècle en France. Étude sur l'iconographie du moyen âge et sur ses sources d'inspiration*. 6. Aufl. (Paris).
- MALECZEK, W. (1988), *Petrus Capuanus. Kardinal, Legat am Vierten Kreuzzug. Theologe* (Wien).
- MANDONNET, P. (1926-1927), *Saint Thomas créateur de la dispute quodlibétique*: RSPHTh 15 (1926) 477-506; 16 (1927) 5-38.
- MARGERIE, B. DE (1987), *L'âme humaine selon Thomas le Théologien*: LOBATO (1987) 181-200.
- MARREVEE, W. H. (1967), *The Ascension of Christ in the Works of St. Augustin* (Ottawa).
- MARSCHLER, T. (2002), *Art. Gérard d'Abbeville*: BBKL XX (2002) Sp. 625-631.
- MARTELET, G. (1964), *Theologie und Heilsökonomie in der Christologie der „Tertia“*: METZ, J. B. u. a (Hgg.), *Gott in Welt. FS K. RAHNER*, Bd. 2 (Freiburg u. a.) 3-42.
- MARTELET, G. (1976), *Identité du message évangélique et changement dans les expressions doctrinales*: NRTh 9 (1976) 769-783.
- MARTIN, J. (1905), *L'Apologétique traditionnelle. II: Du VIIe à la fin du XVIe siècle* (Paris).

MARTIN, R. M. (1920), Quelques „premiers“ maîtres dominicains de Paris et d'Oxford et la soi-disant École dominicaine augustinienne (1229-1279): *RSPTh* 9 (1920) 556-580.

MARTIN, R. M. (1931), Notes sur l'oeuvre littéraire de Pierre le Mangeur: *RThAM* 3 (1931) 54-66.

MARTIN, R. M. (1932), Un texte intéressant de Robert de Melun: *RHE* 28 (1932) 313-329.

MARTÍNEZ FRESNEDA, F. (1979), La doctrina de la plenitud de la gracia de Cristo en la „Summa Halensis“: *Anton.* 54 (1979) 622-680.

MARTÍNEZ FRESNEDA, F. (1997), La gracia y la ciencia de Jesucristo. Historia de la cuestión en Alejandro de Hales, Odón Rigaldo, Summa Halensis y Buenaventura = *Publicaciones Instituto teológico franciscano, Serie Mayor* 23 (Murcia).

MASCARUCCI, P. (1948), Il progresso di Cristo nella scienza in Sant'Alberto Magno. Studio Comparativo con i teologi del suo tempo: *DT (P)* 51 (1948) 217-250.

MASTROSERIO, D. (1961), Cristo sacerdote inquanto uomo (La dottrina del Angelico): *SapDom* 14 (1961) 247-260.

MATEO-SECO, L. F. et al. (Hgg.) (1982), Cristo, hijo de Dios y del hombre. III. Simposio Internacional de la Universidad de Navarra (Pamplona).

MAURACH, G. (1948), *Coelum Empyreum. Versuch einer Begriffsgeschichte* = *Boethius* 8 (Wiesbaden).

MCCORD ADAMS, M. (1999), What Sort of Nature? Medieval Philosophy and the Systematics of Christology = *The Aquinas Lecture, 1999* (Milwaukee).

McELRATH, D. (1980) (Hg.), *Franciscan Christology. Selected Texts, Translations and Introductory Essay* = *Franciscan Sources* 1 (St. Bonaventure).

McEVOY, J. (1989), „Reditus omnium in superessentialem unitatem“. Christ as universal Saviour in Periphyseon V: Giovanni Scoto nel suo tempore. L'organizzazione del sapere in età carolingia. Atti del XXIV Convegno storico internazionale, Todi, 11-14 ottobre 1987, ed. *Accademia Tudertina (Spoleto)* 365-381.

McGINN, B. (1989), *Eriugena Mysticus: Giovanni Scoto nel suo tempore. L'organizzazione del sapere in età carolingia. Atti del XXIV Convegno storico internazionale, Todi, 11-14 ottobre 1987, ed. Accademia Tudertina (Spoleto)* 235-260.

McGRATH, A. (1998), *Iustitia Dei. A History of the Christian Doctrine of Justification*. 2. ed. (Cambridge).

McGUIRE, B. P. (1970), *The History of St. Anselm's Theology of Redemption in the Twelfth and Thirteenth Centuries*. [Unpublished Thesis] (Oxford).

MEDINA, Bartholomaeus a, *Expositio in tertiam D. Thomae partem* (Venetiis 1602).

MEEGEREN, F. D. VAN (1939), *De Causalitate Instrumentali Humanitatis Christi juxta D. Thomae Doctrinam Expositio Exegetica* (Venlo).

MEINHARDT, H. (1986), *Art. Empyreum: LMA III* (München-Zürich) 1898.

MÉNARD, A. (2000), Le „transitus“ dans l'oeuvre de Bonaventure. Un itinéraire de conversion biblique et de conformation progressive au Christ pascal: *Laur.* 41 (2000) 379-412.

MÉNARD, E. (1964), La tradition. Révélation - écriture - église selon s. Thomas d'Aquin = *Studia* 18 (Bruges-Paris).

MERCKER, H. (1971), *Schriftauslegung als Weltauslegung. Untersuchungen zur Stellung der Schrift in der Theologie Bonaventuras* = *VGI NF* 15 (München-Paderborn-Wien).

MERKEL, H. (1971), Die Widersprüche zwischen den Evangelien. Ihre polemische und apologetische Behandlung in der Alten Kirche bis Augustin = *WUNT* 13 (Tübingen).

MESSNER, R. (1993), Zur Hermeneutik allegorischer Liturgieerklärung in Ost und West: *ZKTh* 115 (1993) 284-319; 415-434.

METZ, W. (1997), Raum und Zeit bei Thomas von Aquin: *AERTSEN/ SPEER* (1997) 304-364.

METZ, W. (1998), Die Architektonik der *Summa Theologiae* des Thomas von Aquin. Zur Gesamtsicht des thomasischen Gedankens = *Paradeigmata* 18 (Hamburg).

METZGER, W. (1968), Der Organogedanke in der Christologie der griechischen Väter. Seine Herkunft aus der griechischen Philosophie und seine Bedeutung bei den Vätern bis Eusebius von Cäsarea = *MüSt* 4 (Münsterschwarzach).

MEUTHEN, E. (1959), Kirche und Heilsgeschichte bei Gerhoh von Reichersberg = *STGMA* 6 (Leiden-Köln).

MEWS, C. J. (1985a), On Dating the Works of Peter Abelard: *AHDL* 60 (1985) 73-134.

MEWS, C. J. (1985b), The Lists of Heresies Imputed to Peter Abelard: *RBen* 95 (1985) 73-110.

MEWS, C. J. (1986), The „Sententie“ of Peter Abelard: *RThAM* 53 (1986) 130-184.

MEWS, C. J. (1995), Peter Abelard = *Authors of the Middle Ages*, Vol. II, n. 5 (Brookfield).

MEYER, G. (1982), Die Bewegungslehre des Thomas von Aquin im Kommentar zum 3. Buch der Aristotelischen Physik: *ELDERS, L. J. (Hg.), La philosophie de la nature de Saint Thomas d'Aquin* = *StTom* 18 (Roma) 45-65.

MEYER, H. (1975), Die Zahlenallegorese im Mittelalter. Methode und Gebrauch = *Münsterische Mittelalter-Schriften* 25 (München).

MIANO, V. (1951), Il commento alle lettere di S. Paolo di Gilberto Poretano: *Scholastica ratione historico-critica restauranda* = *BPAA* 7 (Rom) 169-199.

MICHL, J. (1988), Art. Auferstehung I. Biblisch: *BÄUMER/ SCHEFFCZYK* (1988-94) I, 267f.

MIETH, K.-P. (1982), Der Dialog des Petrus Alfonsi. Seine Überlieferung im Druck und in den Handschriften. Textedition (Berlin).

- MIETHKE, J. (1976), Papst, Ortsbischof und Universität in den Pariser Theologenprozessen des 13. Jahrhunderts: ZIMMERMANN, A. (Hg.), *Die Auseinandersetzungen an der Pariser Universität im 13. Jahrhundert* = MM 10 (Berlin –New York) 52-94.
- MILDENBERGER, F. (1979), Art. Auferstehung IV. Dogmatisch: TRE 4 (Berlin-New York) 547-575.
- MINGES, P. (1913), *De scriptis quibusdam fr. Iohannis de Rupella O.F.M. (†1245)*: AFH 6 (1913) 597-622.
- MINGES, P. (1915), *Die theologischen Summen Wilhelms von Auxerre und Alexanders von Hales*: ThQ 97 (1915) 508-529.
- MINGES, P. (1916), *Abhängigkeitsverhältnis zwischen der Summe Alexanders von Hales und dem heiligen Thomas von Aquin*: FS 3 (1916) 58-76.
- MITZKA, F. (1947), *Das Wirken der Menschheit Christi zu unserem Heil nach dem hl. Thomas von Aquin*: ZKTh 69 (1947) 189-208.
- MONDIN, B. (1997), *La cristologia di s. Tommaso d'Aquino. Origine, dottrine principali, attualità* (Vaticano).
- MONTERO, J. (1967), *La operación teándrica de Cristo según la doctrina de santo Tomás*: Studium 7 (1967) 281-315; 663-683.
- MOORE, Ph. S. (1935), *The Authorship of the „Allegorie super Vetus et Novum Testamentum“*: NSchol 9 (1935) 209-225.
- MOORE, Ph. S. (1936), *The Works of Peter of Poitiers, Master in Theology and Chancellor of Paris (1193-1205)* = PMS (Washington).
- MORAN, D. (1989), *The Philosophy of John Scottus Eriugena. A Study of Idealism in the Middle Ages* (Cambridge).
- MOREY, J. H. (1993), *Peter Comestor, Biblical Paraphrase and the Medieval Popular Bible*: Spec. 68 (1993) 6-35.
- MOSTERT, W. (1978), *Menschwerdung. Eine historische und dogmatische Untersuchung über das Motiv der Inkarnation des Gottessohnes bei Thomas von Aquin* = BHTh 57 (Tübingen).
- MOYA, C. R. (1969), *La doctrina de San Buenaventura sobre el cuerpo humano de Jesucristo* = STf 44 (Roma).
- MULCHAHEY, M. M. (1998), *„First the Bow is Bent in Study...“*. Dominican Education before 1350 = STPIMS 132 (Toronto).
- MUNDHENK, J. (1980), *Die Seele im System des Thomas von Aquin. Ein Beitrag zur Klärung und Beurteilung der Grundbegriffe der thomistischen Psychologie* (Hamburg).
- MURRAY, J. C. (1963), *The Infused Knowledge of Christ in the Theology of the 12th and 13th Centuries* (Windsor/ Canada).
- MUSSNER, F. (1969), *Die Auferstehung Jesu* = BiH 7 (München).

- NAGY, M. VON/ NAGY, C. DE (1971), *Die Legenda aurea und ihr Verfasser Jacobus de Voragine* (Bern/ München).
- NAPPO, C. (1957), *La Postilla in Marcum di Giovanni di Rupella e i suoi riflessi nella Summa Halesiana*: AFH 50 (1957) 332-347.
- NARCISSE, G. (1993), *Les enjeux épistémologiques de l'argument de convenance selon s. Thomas d'Aquin*: PINTO DE OLIVEIRA (1993) 143-167.
- NARCISSE, G. (1997), *Les raisons de Dieu. Argument de convenance et esthétique théologique selon saint Thomas d'Aquin et Hans Urs von Balthasar* = SF NS 83 (Fribourg).
- NARDI, B. (1967), *Saggi di filofia dantesca. 2ª edizione* = *Il pensiero filosofico* 4 (Firenze).
- NEELS, M. G. (1973), *La résurrection de Jésus, sacrement de salut. La causalité salvifique de la résurrection du Christ dans la sotériologie de St. Thomas*. Diss. P.U.G (Roma).
- NICOLAS, J. H. (1986), *Synthèse dogmatique. 2. ed.* (Paris).
- NICOLAS, M.-J. (1951), *La doctrine christologique de saint Léon le Grand*: RThom 51 (1951) 609-660.
- NICOLAS, M.-J. (1955), *La théologie du Christ nouvel Adam dans saint Thomas d'Aquin*: BSFEM 13 (1955) 1-13.
- NICOLAS, M.-J. (1971), *Le Christ et la création d'après s. Thomas d'Aquin*: *Studia mediaevalia et mariologica*. FS C. Balić (Rom) 79-100.
- NICOLAS, M.-J. (1977), *La résurrection du Christ*: RThom 85 (1977) 93-129.
- NICOLAS, M.-J. (1983), *La théologie des mystères selon s. Thomas d'Aquin: Mens concordet voci. Mélanges A.-G. MARTIMORT* (Paris) 489-496.
- NIEDEN, M. (1997), *Organum Deitatis. Die Christologie des Thomas de Vio Cajetan* = SMRT 62 (Leiden-New York-Köln).
- NIELSEN, L. O. (1982), *Theology and Philosophy in the Twelfth Century. A Study of Gilbert Porreta's Thinking and the Theological Expositions of the Doctrine of Incarnation during the Period 1130-1180* = AThD 15 (Leiden).
- NIEMANN, F. J. (1983), *Jesus als Glaubensgrund in der Fundamentaltheologie der Neuzeit. Zur Genealogie eines Traktats* = ITS 12 (Innsbruck-Wien).
- NÜRNBERG, R. (1996), *Apostolae Apostolorum. Die Frauen am Grab als erste Zeuginnen der Auferstehung in der Väterexegese*: SCHÖLLGEN, G./ SCHOLTEN, C. (Hgg.), *Stimuli. Exegese und Hermeneutik in Antike und Christentum*. FS E. DASSMANN = JbAC, *Ergänzungsbd.* 23 (Münster) 228-242.
- NYSSSEN, W. (1964), *Einleitung zu: Bonaventura, Hexaëmeron/ Das Sechtagewerk. Lateinisch und deutsch.* (München 1964) 15-61.
- NYSSSENS, A. (1961), *La plénitude de vérité dans le Verbe Incarné. Doctrine de S. Thomas d'Aquin*. Diss. P. U. G. (Baudoinville).

- O'CARROLL, M. E. (1997), *A Thirteenth-Century Preacher's Handbook. Studies in MS Laud Misc. 511 = STPIMS 128* (Toronto).
- O'COLLINS, G. (1970), Thomas Aquinas and Christ's resurrection: TS 31 (1970) 512-522.
- O'DONNELL, J. R. (Hg.) (1974), *Essays in Honour of Anton Charles Pegis* (Toronto).
- O'MEARA, J. J. (1988), *Eriugena* (Oxford).
- O'NEILL, C. (1962), The Mysteries of Christ and the Sacraments: Thom. 25 (1962) 1-53.
- O'ROURKE, F. (1992), Pseudo-Dionysius and the Metaphysics of Aquinas = STGMA 32 (Leiden – New York – Köln).
- OBOLENSKY, D. (1948), *The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism* (Cambridge).
- OCARIZ, F. (1982), Estudio de la resurrección de Cristo en cuanto causa de la resurrección de los hombres según la doctrina de S. Toms de Aquino: MATEO-SECO (1982) 969-984.
- OCARIZ, F./ MATEO SECO, L. F./ RIESTRA, J. A. (2000), *Il mistero di Cristo. Manuale di Cristologia* (Roma).
- OEING-HANHOFF, L. (1979), Mensch und Natur bei Thomas von Aquin: ZKTh 101 (1979) 300-315.
- OFFERMANN, U. (1991), Christus – Wahrheit des Denkens. Eine Untersuchung zur Schrift „De docta ignorantia“ des Nikolaus von Cues = BGPhMA NF 33 (Münster).
- OMMANNEY, G. D. W. (1897), *A Critical Dissertation on the Athanasian Creed* (Oxford).
- ORLANDI, G. (1979), Per una nuova edizione del Dialogus di Abelardo: RCSF 24 (1979) 474-494.
- OSTLENDER, H. (1929), *Sententiae Florianenses* = FlorPatr 19 (Bonn 1929).
- OSTLENDER, H. (1936), Die Sentenzenbücher der Schule Abaelards: ThQ 117 (1936) 208-252.
- OSTLENDER, H. (1939), Peter Abaelards Theologia „Summi Boni“ = BGPhMA 35 (Münster).
- OSTLENDER, H. (Hg.) (1952), *Studia Albertina. FS B. GEYER* = BGPhMA, Suppl. IV (Münster).
- OTT, L. (1937), *Untersuchungen zur theologischen Briefliteratur der Frühscholastik* = BGPhMA 34 (Münster).
- OTT, L. (1949), Hugo von St. Viktor und die Kirchenväter: DT 27 (1949) 180-200; 293-332.
- OTT, L. (1953), Das Konzil von Chalkedon in der Frühscholastik: GRILLMEIER/BACHL (1953) 873-922.

- OTT, L. (1954), Petrus Lombardus, Persönlichkeit und Werk: MThZ 5 (1954) 99-113.
- OTT, L. (1957), Das Konzil von Ephesus (431) in der Theologie der Frühscholastik: AUER/ VOLK (1957) 279-308.
- OTT, L. (1960), Sententiae Magistri Hugonis Parisiensis: RThAM 27 (1960) 29-41
- OTT, L. (1990), Eschatologie in der Scholastik, aus dem Nachlaß bearbeitet von E. NAAB = HDG IV, 7b (Freiburg u. a.).
- OTTEN, W. (1991), The Anthropology of Johannes Scottus Eriugena = Brill's Studies in Intellectual History, Vol. 20 (Leiden u.a.).
- OTTO, S. (1963), Die Funktion des Bildbegriffs in der Theologie des 12. Jahrhunderts = BGPhMA 40,1 (Münster).
- PADALINO, F. (1953), L'aumento intensivo della beatitudine essenziale (Agrigento).
- PAISSAC, H. (1951), Théologie du Verbe. Saint Augustin et Saint Thomas (Paris).
- PARENT, J. M. (1932), La notion de dogme au XIIIe siècle: Études d'histoire littéraire et doctrinale du XIIIe siècle 1 (1932) 141-163.
- PATFOORT, A. (1964), L'unité d'être dans le Christ d'après S. Thomas (Paris).
- PATFOORT, A. (1995), Oculata fide. Note d'exégèse à propos de Summa theologiae IIIa, q 55, a 2, ad 1: RThom 95 (1995) 672-677.
- PATFOORT, A. (1998), La Somme de saint Thomas e la logique de dessein de Dieu (Saint-Maur).
- PATTIN, A. (1993), L'anthropologie de Gérard d'Abbeville = Ancient and Medieval Philosophy, Du Wulf-Mansion Centre, Ser. 1, XIV (Leuven).
- PAULMIER-FOUCART, M./ NADEAU, A. (1998), The History of Christ in Vincent of Beauvais' Speculum historiale: EMERY/ WAWRYKOW (1998) 113-126.
- PEDERSEN, J. (1951), L'intellectus fidei et la notion de la théologie chez saint Bonaventure: StTh 5 (1951) 1-36.
- PEGIS, A. (1974), The Separated Soul and its Nature in St. Thomas: St. Thomas Aquinas 1274-1974. Commemorative Studies, t. 1 (Toronto 1974) 131-158.
- PÈGUES, T. (1926), Commentaire français littéral de la Somme théologique de saint Thomas d'Aquin. T. 16: La rédemption (Toulouse-Paris).
- PELSTER, F. (1926), Der älteste Sentenzenkommentar aus der Oxforder Franziskanserschule: Schol. 1 (1926) 50-80.
- PELSTER, F. (1929), Literargeschichtliche Beiträge zu Robert von Melun, Bischof von Hereford (†1167): ZKTh 53 (1929) 564-579.
- PELSTER, F. (1930a), Das Leben und die Schriften des Oxforder Dominikanerlehrers Richard Fishacre (†1248): ZKTh 54 (1930) 518-553.
- PELSTER, F. (1930b), Literargeschichtliches zur Pariser theologischen Schule aus den Jahren 1230 bis 1256: Schol. 5 (1930) 46-78.

PELSTER, F. (1931), *Forschungen zur Quästionenliteratur in der Zeit des Alexander von Hales*: Schol. 6 (1931) 321-353.

PELSTER, F. (1933), Les „Quaestiones“ de Guiard de Laon dans „Assise Bibl. comm. 138“: RThAM 5 (1933) 369-390

PELSTER, F. (1936), *Beiträge zur Erforschung des schriftlichen Nachlasses Odo Rigaldis*: Schol. 11 (1936) 518-542.

PELSTER, F. (1937), Einige Angaben über Leben und Schriften des Robertus Pullus, Kardinals und Kanzlers der römischen Kirche (†1146): Schol. 12 (1937) 239-247.

PELSTER, F. (1949a), Der Oxford Theologe Richard Rufus O.F.M. über die Frage: „Utrum Christus in triduo mortis fuerit homo“: RThAM 16 (1949) 259-280.

PELSTER, F. (1949b), Magister Stephanus de Polniaco und seine Quästionen. Ein Beitrag der Geschichte der Theologie vor Bonaventura und Thomas: Schol. 20-24 (1949) 544-564.

PELSTER, F. (1950), Richardus Rufus Anglicus O.F.M. (c. 1250), ein Vorläufer des Duns Scotus in der Lehre von der Wirkung der priesterlichen Lossprechung: Schol. 25 (1950) 549-552.

PELSTER, F. (1952), Das Wachstum der Seligkeit nach der Auferstehung. Um die Auslegung von S. th., I-II, q. 4, a. 5 ad 5: Schol. 27 (1952) 561-563.

PEPPERMÜLLER, R. (1972), Abaelards Auslegung des Römerbriefes = BGPhMA NF 10 (Münster).

PEPPERMÜLLER, R. (1980), Zu Abaelards Paulusexegese und ihrem Nachwirken: THOMAS (1980) 217-222.

PERKAMS, M. (2001), Liebe als Zentralbegriff der Ethik nach Peter Abaelard = BGPhMA NF 58 (Münster).

PESCH, O. H. (1967), *Theologie der Rechtfertigung bei Martin Luther und Thomas von Aquin. Versuch eines systematisch-theologischen Dialogs* = WSAMA.T 4 (Mainz).

PESCH, O. H. (1987), Die Lehre vom „Verdienst“ als Problem für Theologie und Verkündigung: Ders., *Dogmatik im Fragment* (Mainz) 377-416.

PESCH, O. H. (1988), *Thomas von Aquin. Grenze und Größe mittelalterlicher Theologie. Eine Einführung* (Mainz).

PESCH, O. H. (2002), Art. Thomas von Aquino/ Thomismus/ Neuthomismus: TRE Bd. 33 (Berlin-New York) 433-474.

PETER, C. J. (1964), *Participated Eternity in the Vision of God. A Study on the Opinion of Thomas Aquinas and his Commentators on the Duration of the Acts of Glory* = AnGr 142 (Roma).

PETRY, R. C. (1944), *The Social Character of Heavenly Beatitude According to the Thought of St. Thomas Aquinas*: Thom. 7 (1944) 65-79.

PFÜRTNER, S. H. (1958), *Triebleben und sittliche Vollendung nach Thomas von Aquin* = SF NF 22 (Fribourg).

- PIAZZONI, A. M. (1982), Ugo di San Vittore ‚auctor‘ delle ‚Sententiae de divinitate‘: StMed, Ser. III, 23 (1982) 861-955.
- PILARCZYK, D. E. (1964-65), Praepositini Cancellarii de Sacramentis et de Novissimis: ED 17 (1964) 384-443; 18 (1965) 196-245.
- PINSK, J. (1937), Aufgefahren in den Himmel, sitzt Er zur rechten Hand Gottes, des allmächtigen Vaters: GROSCHKE, R. (Hg.), Ich glaube. Eine Auslegung des apostolischen Glaubensbekenntnisses. 3. Aufl. (Paderborn) 101-124.
- PINTO DE OLIVEIRA, C.-J. (Hg.) (1993), Ordo Sapientiae et Amoris. Image et message de s. Thomas d'Aquin à travers les récentes études historiques, herméneutiques et doctrinales. Hommage au Prof. J.-P. TORRELL OP (Fribourg).
- PINTO-MATHIEU, É. (1997), Marie-Madeleine dans la littérature du Moyen Âge (Paris 1997).
- PIOLANTI, A. (1995), Dio Uomo. 2a ed. (Vaticano).
- PLASGER, G. (1993), Die Notwendigkeit der Gerechtigkeit. Eine Interpretation zu „Cur Deus homo“ von Anselm von Canterbury = BGPhMA NF 38 (Münster).
- PÖHLMANN, H. G. (1986), Art. Himmelfahrt II. Kirchengeschichtlich: TRE Bd. 15 (Berlin-New York) 334-341.
- POIREL, D. (1997), Dominicains et Victorins à Paris dans la première moitié du XIIIe siècle: LUSIGNAN/ PAULMIER-FOUCART (1997) 169-187.
- POLLET, V.-M. (1933), Le Christ d'après saint Albert le Grand: VSAM 15 (1933) 78-108.
- POPPENBERG, E. (1937), Die Christologie des Hugo von St. Viktor (Hiltrup).
- PORTALUPI, E. (1991), Studi sulla presenza di Gregorio Magno in Tommaso d'Aquino = Dokimion 10 (Fribourg).
- POSPÍŠIL, C. V. (1998a), L'apparizione di Gesù risorto alla madre nel pensiero di Sant'Antonio di Padova e degli altri: Anton. 73 (1998) 131-135.
- POSPÍŠIL, C. V. (1998b), L'architettura della soteriologia bonaventuriana: Anton. 73 (1998) 695-712.
- POSPÍŠIL, C. V. (1999), La soteriologia di San Bonaventura nel periodo parigino della sua opera: Anton. 74 (1999) 661-683.
- POSSEKEL, U. (1994), Der Mensch in der Mitte. Aspekte der Anthropologie Hugos von St. Viktor: RThAM 61 (1994) 5-21.
- POTVIN, T. R. (1973), The Theology of the Primacy of Christ According to St. Thomas and its Scriptural Foundations = SF NS 50 (Freib./Schw.).
- POWICKE, F. M. (1928), Stephen Langton (Oxford).
- POWITZ, G. (1997), Ein „Exemplar“ des Sentenzenkommentars von Hugo de Sancto Caro: Codices manuscripti, Heft 17 (1997) 2-11.
- PRETE, B. (1974), Le apparizioni di Cristo nell'ermeneutica di S. Tommaso (S. Theol. III, 55, 1-6): StPat 21 (1974) 354-376.

- PRIERIAS, Sylvester, *Rosa aurea, videlicet clarissima expositio super evangelia totius anni ...* (Venetiis 1569).
- PRINCIPE, W. H. (1963), William of Auxerre's Theology of the Hypostatic Union = STPIMS 7 (Toronto).
- PRINCIPE, W. H. (1967), Alexander of Hales' Theology of the Hypostatic Union = STPIMS 12 (Toronto).
- PRINCIPE, W. H. (1970), Hugh of Saint-Cher's Theology of the Hypostatic Union = STPIMS 19 (Toronto).
- PRINCIPE, W. H. (1975), Philipp the Chancellor's Theology of the Hypostatic Union = STPIMS 32 (Toronto).
- PRINCIPE, W. H. (1991), „The Truth of Human Nature“ According to Thomas Aquinas. Theology and Science in Interaction: LONG, R. J. (Hg.), *Philosophy and the God of Abraham. Essays in Memory of J. A. WEISHEIPL O.P.* (Toronto) 161-177.
- PRINCIPE, W. H. (1992), Questions Concerning Christ from the First Half of the Thirteenth Century. VI. Quaestiones from Douai MS. 434. Saving Activities of Christ: MS 54 (1992) 1-48.
- PUECH, H. C./ VAILLANT, A. (1945), *Le Traité contre les Bogomiles de Cosmas le Prêtre* = *Travaux publiés par l'Institut d'Études slaves*, 21 (Paris).
- QUINTO, R. (1994), „Doctor Nominatissimus“ Stefano Langton (†1228) e la tradizione delle sue opere = BGPhMA NF 39 (Münster).
- QUINTO, R. (1996), Il codice 434 di Douai, Stefano Langton e Nicola di Tournai: SE 36 (1996) 233-361.
- QUINTO, R. (1998), The Influence of Stephen Langton on the Idea of the Preacher in the *De eruditione predicatorum* of Humbert of Romans and the Postille on the Scriptures of Hugh of Saint-Cher: EMERY/ WAWRYKOW (1998) 49-91.
- QUINTO, R. (1999), Hugh of St.-Cher's Use of Stephen Langton: EBBESEN, S./ FRIEDMAN, R. L. (Hgg.), *Medieval Analyses in Language and Cognition. Acts of the symposium „The Copenhagen School of Medieval Philosophy“, Jan. 10-13, 1996* (Copenhagen) 281-299.
- RÄDLE, F. (1999), Art. Apokryphen I. Biblische Stoffe: LMA (Studienausgabe), Bd. 1 (Stuttgart-Weimar) 759-762.
- RAEDTS, P. (1987), Richard Rufus of Cornwall and the Tradition of Oxford Theology (Oxford).
- RAHNER, K. (1954), Probleme der Christologie von heute: Ders., *Schriften zur Theologie I* (Einsiedeln-Zürich-Köln) 169-222.
- RAHNER, K. (1955), Auferstehung des Fleisches: Ders., *Schriften zur Theologie II* (Einsiedeln-Zürich-Köln) 211-225.
- RAHNER, K. (1960a), Zur Theologie der Menschwerdung: Ders., *Schriften zur Theologie IV* (Einsiedeln-Zürich-Köln) 137-155.

- RAHNER, K. (1960b), *Dogmatische Fragen zur Osterfrömmigkeit*: Ders., *Schriften zur Theologie IV* (Einsiedeln-Zürich-Köln) 157-172.
- RAHNER, K. (1960c), *Theologie des Symbols*: Ders., *Schriften zur Theologie IV* (Einsiedeln-Zürich-Köln) 275-311.
- RAI, K. (1997), *The Grace and the Freedom of Christ According to St. Thomas Aquinas. A New Reading in the Light of His Theory of Being*. Diss. P. U. Urbaniana (Austin).
- RATZINGER, J. (1959), *Die Geschichtstheologie des heiligen Bonaventura* (München und Zürich).
- RÉAU, L. (1957), *Iconographie de l'art chrétien. T. 2: Iconographie de la Bible. II: Nouveau Testament* (Paris).
- REINHARDT, H. J. F. (1969), *Literarkritische und theologiegeschichtliche Studie zu den Sententiae Magistri A und deren Prolog „Ad iustitiam credere debemus“*: AHDL 44 (1969) 23-56.
- REMY, G. (1993), *Le Christ médiateur dans l'oeuvre de saint Thomas d'Aquin*: RThom 101 (1993) 183 - 233.
- REU, M. DE (1996), *La parole du Seigneur. Moines et chanoines médiévaux prêchant l'ascension et le royaume des cieux* = BiHBR 43 (Bruxelles-Romes).
- REYNOLDS, P. L. (1999), *Food and the Body. Some Peculiar Questions in High Medieval Theology* = STGMA 69 (Leiden-Boston-Köln).
- RHEIN, R. (1995), *Die Legenda aurea de Jacobus de Voragine. Die Entfaltung von Heiligkeit in „Historia“ und „Doctrina“* = AKuG, Beihefte 40 (Köln).
- RIEDLINGER, H. (1985), *Zur Unterscheidung der Verstehensbereiche der geschichtlichen und geistlichen Schriftauslegung. Anmerkungen zu Thomas von Aquin, S. th. p. I q. 1 a. 10*: ZIEGENAUS, A. (Hg.), *Veritati Catholicae*. FS L. SCHEFFCZYK (Aschaffenburg) 697-911.
- RIESTRA, J. A., *Historicidad y santidad en Cristo según Santo Tomás*: MATEO-SECO (1982) 893-907.
- RIGA, P. J. (1971), *The Act of Faith in Augustine and Aquinas*: Thom. 35 (1971) 143-174.
- RIJK, L. M. DE (1986), *Abelard and Moral Philosophy: Medioevo* 12 (1986) 1-27.
- RIJK, L. M. DE (1990), *The Posterior Analytics in the Latin West*: ASZTALOS, M. / MURDOCH, J. E. / NIINILUOTO, I. (Hgg.), *Knowledge and Science in the Medieval Philosophy. Vol. I* (Helsinki) 104-127.
- RIVIÈRE, J. (1931), *De quelques faits nouveaux sur l'influence théologique d'Abélard*: BLE 32 (1931) 107-113.
- RIVIÈRE, J. (1932), *Le dogme de la rédemption au début de la Moyen-Âge* = RSR 12 (Straßburg 1932)
- RIVIÈRE, J. (1933), *Les „capitula“ d'Abélard condamnés au concile de Sens*: RThAM 5 (1933) 5-22.

RIVIÈRE, J. (1947-48), Le mérite du Christ d'après le magistère ordinaire de l'Église: RevSR 21 (1947) 53-89; 22 (1948) 213-239.

RIZEK-PFISTER, C. (2000), Die hermeneutischen Prinzipien in Abaelards Sic et non: FZPhTh 47 (2000) 484-501.

ROBERT, G. (1909), Les écoles et les enseignements de la théologie pendant la première moitié du XIIe siècle (Paris).

ROBERTS, P. B. R. (1968), Stephanus de Lingua-Tonante. Studies in the Sermons of Stephen Langton = STPIMS 16 (Toronto).

ROBERTS, P. B. R. (1980), Master Stephen Langton Preaches to the People and the Clergy: Tr. 36 (1980) 237-268.

ROCHOLL, R. (1903), Platonismus im deutschen Mittelalter: ZKG 24 (1903) 1-14.

RODRIGUEZ, P. (1975), La resurrección de Cristo en el pensamiento teológico de Santo Tomás de Aquino: J. J. RODRIGUEZ, J. J. (Hg.) et al., Veritas et sapientia. En el VII centenario de Santo Tomás de Aquino (Pamplona) 319-351.

ROHOF, J. (1952), La sainteté substantielle du Christ dans la théologie scholastique. Histoire du problème = SF NS 5 (Fribourg).

ROO, W. VAN (1958), The resurrection of Christ. Instrumental cause of the grace: Gr. 39 (1958) 271-284.

ROQUES, R. (1954), L'univers dionysien (Paris).

ROQUES, R. (1967), Remarques sur la signification de Jean Scot Érigène: Div. 11 (1967) = Misc. A. COMBES, Bd. I, 245-329.

ROTTENWÖHRER, G. (1982-1993), Der Katharismus. 4 Bde. (Bad Honnef).

ROUSE, R. (1967), The early library of the Sorbonne: Scr. 21 (1967) 42-71; 227-251.

ROUSE, R. H. / ROUSE, M. A. (1992), Ordinatio and Compilatio Revisited: JORDAN/ EMERY (1992) 113-134.

ROUSSELOT, P. (1963), Die Augen des Glaubens. Hg. von J. TRÜTSCH (Einsiedeln); Übersetzung des Originals: Les yeux de la foi: RSR 1 (1910) 241-259; 244-475.

RUDNICK, U. (1990), Das System des Johannes Scottus Eriugena. Eine theologisch-philosophische Studie zu seinem Werk (Frankfurt/M.-Bern u.a.).

RUELLO, F. (1982), „La résurrection des corps sera l'oeuvre du Christ“. Raison et foi au Moyen âge: Les quatre fleuves 15-16 (1982) 93-112.

RUELLO, F. (1987), La christologie de Thomas d'Aquin = ThH 76 (Paris 1987).

RUINI, C. (1971), La trascendenza della grazia nella teologia di S. Tommaso d'Aquino. Diss. P.U.G. (Roma).

RUPPRECHT, P. (1934), Der Mittler und sein Heilswerk. Sacrificium mediatoris - eine Opferstudie auf Grund einer eingehenden Untersuchung der Äußerungen des hl. Thomas von Aquin (Freiburg i. Br.).

RUTLEDGE, D. (1964), *Cosmic Theology. The Ecclesiastical Hierarchy of Pseudo-Denys* (London).

SABRA, G. (1987), 'Thomas Aquinas' Vision of the Church. *Fundamentals of an Ecumenical Ecclesiology* = TTS 27 (Mainz).

SANTI, F. (1993), *Un nome di persona al corpo e la massa dei corpi gloriosi: Micrologus I* (1993) 273-300.

SANTI, F. (1994), *L'esegesi biblica di Tommaso d'Aquino nel contesto dell'esegesi biblica medievale: Ang.* 71 (1994) 509-536.

SANTI, F. (1995), „Utrum resurrectio sit naturalis“. *Preservazione della natura non razionale oltre la fine del mondo: StMed, Ser. III*, 36 (1995) 199-210.

SANTIAGO OTERO, H. (1967), *La sabiduría del alma de Cristo según Hugo de San Victor: RThAM* 34 (1967) 131-158.

SARNOWSKY, J. (1989), *Die aristotelisch-scholastische Theorie der Bewegung. Studien zum Kommentar Alberts von Sachsen zur Physik des Aristoteles* = BGPhMA NF 32 (Münster).

SARNOWSKY, J. (1997), „Si extra mundum fieret aliquod corpus...“. *Extrakosmische Phänomene und die Raumvorstellungen der „Pariser Schule“ des 14. Jahrhunderts: AERTSEN/ SPEER* (1997) 130-146.

SARRASIN, C. (1992), *Plein de grâce et de vérité. Théologie de l'âme du Christ selon s. Thomas d'Aquin (Venasque)*. Vgl. dazu: A. PATFOORT: *RThom* 101 (1993) 635-639.

SAWARD, J. (1992), *The Flesh Flowers Again. St. Bonaventure and the Aesthetics of Resurrection: DR* 110 (1992) 1-29.

SAXER, V. (1959), *Le culte de Marie Madeleine en occident, des origines à la fin du moyen âge* (Paris).

SCHACHTEN, W. J. H. (1980), *Ordo Salutis. Das Gesetz als Weise der Heilsvermittlung. Zur Kritik des hl. Thomas von Aquin an Joachim von Fiore* = BGPhMA NF 20 (Münster).

SCHEFFCZYK, L. (1976), *Auferstehung. Prinzip christlichen Glaubens* = SlgHor NF 9 (Einsiedeln).

SCHEFFCZYK, L. (1985), *Die Stellung des Thomas von Aquin in der Entwicklung der Lehre von den Mysteria Vitae Christi: GERWING, M./ RUPPERT, G. (Hgg.), Renovatio et Reformatio. Wider das Bild vom „finsternen“ Mittelalter. FS L. HÖDL* (Münster) 44-70.

SCHEFFCZYK, L. (1987), „Satisfactio non efficax nisi ex capite“. *Zur Frage nach dem Grund der Erlösung in Tod und Auferstehung Christi: Annales Theol.* I (1987) 73-94.

SCHEFFCZYK, L. (1989), „Unsterblichkeit“ bei Thomas von Aquin auf dem Hintergrund der neueren Diskussion = *SBAW.PH Jg.* 1989, Heft 4 (München).

SCHEFFCZYK, L. (1990), Der neuscholastische Traktat *De revelatione divina*, die dogmatische Konstitution *Dei Verbum* und die Lehre des hl. Thomas: ELDERS (1990) 13-26.

SCHELLER, E. J. (1934), Das Priestertum Christi im Anschluß an den hl. Thomas von Aquin. Vom Mysterium des Mittlers in seinem Opfer und unserer Anteilnahme (Paderborn).

SCHENK, R. (1989), Die Gnade vollendeter Endlichkeit. Zur transzendentaltheologischen Auslegung der thomanischen Anthropologie = FThSt 135 (Freiburg i. Br.).

SCHENK, R. (1990), *Omnis Christi actio nostra est instructio*. The Deeds and Sayings of Jesus as Revelation in the View of Thomas Aquinas: ELDERS (1990) 104-131.

SCHEUER, M. (2001), Weitergabe. Heilsvermittlung durch Gnadengaben in den Schriftkommentaren des Thomas von Aquin = Studien zur systematischen und spirituellen Theologie 32 (Würzburg).

SCHILLEBEECKX, E. (1952), *De Sacramentele Heilseconomie* (Antwerpen).

SCHLETTE, H. R. (1959), Das unterschiedliche Personverständnis im theologischen Denken Hugos und Richards von St. Viktor: MGI 3 (1959) 55-72.

SCHLETTE, H. R. (1961), Die Nichtigkeit der Welt. Der philosophische Horizont des Hugo von St. Viktor (München).

SCHLOSSER, M. (1990), Über das Mitleid Gottes: FS 72 (1990) 305-319.

SCHMIDT, M. A. (1999), Die Zeit der Scholastik: ANDRESEN, C./ RITTER, A. M. (Hgg.), *Handbuch der Dogmen- und Theologiegeschichte*. Bd. 1: Die Lehrentwicklung im Rahmen der Katholizität. 2. Aufl. (Göttingen) 567-754.

SCHMITT, J.-C. (1982), *Die Logik der Gesten im europäischen Mittelalter* (Stuttgart).

SCHMITZ, R. M. (1991), *Aufbruch zum Geheimnis der Kirche Jesu Christi. Aspekte der katholischen Ekklesiologie des deutschen Sprachraumes von 1918 bis 1943* = MThS.S 46 (St. Ottilien).

SCHMITZ-VALCKENBERG, G. (1971), *Grundlehren katharischer Sekten des 13. Jahrhunderts. Eine theologische Untersuchung mit besonderer Berücksichtigung von „Adversus Catharos et Valdenses“ des Moneta von Cremona* = VGI NF 11 (München-Paderborn-Wien).

SCHNEIDER, K. (1999), *Studien zur Entfaltung der altkirchlichen Lehre von der Auferstehung von den Toten* = Hereditas 14 (Alfter).

SCHNEIDER, S. (1979), Die „kosmische“ Größe Christi als Ermöglichung seiner universalen Heilswirksamkeit an Hand des kosmogenetischen Entwurfes Teilhard de Chardins und der Christologie des Nikolaus von Kues = BCG 8 (Münster).

SCHNEIDER, T. (1973), *Die Einheit des Menschen. Die anthropologische Formel „anima forma corporis“ im sogenannten Korrektorienstreit und bei Petrus Johannes Olivi. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Konzils von Vienne* = BGPhMA NF 8 (Münster).

SCHNEIDER, W. A. (1933), Geschichte und Geschichtsphilosophie bei Hugo von St. Viktor. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des 12. Jahrhunderts = MBGF 53 (Münster).

SCHNEYER, J. B. (1964), Die Erforschung der scholastischen Sermones und ihre Bedeutung für die Homiletik. Ein Hinweis auf die Bedeutung der scholastischen Sermones für die Theologie: Schol. 39 (1964) 1-26.

SCHNEYER, J. B. (1969), Geschichte der katholischen Predigt (Freiburg).

SCHOEPS, H. J. (1951), Vom himmlischen Fleisch Christi. Eine dogmengeschichtliche Untersuchung = SGV 195/196 (Tübingen).

SCHÖNBERGER, R. (2001), Thomas von Aquins „Summa contra gentiles“ (Darmstadt).

SCHÖNBERGER, R./ KIBLE, B. (Hgg.) (1994), Repertorium edierter Texte des Mittelalters aus dem Bereich der Philosophie und angrenzender Gebiete (Berlin 1994).

SCHÖNBORN, C. (1992), „Gott will für ewig Mensch bleiben“. Anmerkungen zur Auslegungsgeschichte des Glaubensartikels „Sedet ad dexteram Patris“: RATZINGER, J./ HENRICI, P. (Hgg.), Credo. Ein theologisches Lesebuch (Köln) 191-208. Zuvor abgedruckt in: IKaZ 13 (1984) 1-13.

SCHONTZ, J. (1974), „La manifestation de la résurrection“ chez S. Thomas. Pour une lecture théologique de la question 55, Tertia Pars: StTom 2 (1974) 104-124.

SCHONTZ, J. (1987), La résurrection du Christ dans l'Écrit sur les Sentences de Thomas d'Aquin. De l'eschatologie à la christologie. Thèse de doctorat d'État, 2 t., Université de Strasbourg-II, Faculté de théologie catholique (Strasbourg).

SCHOOT, H. (1993), Christ the 'Name' of God: Thomas Aquinas on Naming Christ (Leuven).

SCHRECKENBERG, H. (1994), Die christlichen Adversus-Judaeos-Texte und ihr literarisches und historisches Umfeld (13.-20. Jh.) (Zürich).

SCHRIMPF, G. (1982), Das Werk des Johannes Scottus Eriugena im Rahmen des Wissenschaftsverständnisses seiner Zeit. Eine Hinführung zu Periphyseon = BGPhMA NF 23 (Münster).

SCHRIMPF, G. (1992), Vita – anima – corpus spirituale. Ein Vorschlag zur Interpretation von Periphyseon III cap. 36–39 und V col. 978B – 994B: WESTRA, H. J. (Hg.), From Athens to Chartres. Neoplatonism and Medieval Thought. Studies in Honour of E. JEAUNEAU = STGMA 35 (Leiden – New York – Köln) 195–221.

SCHRIMPF, G. (1999), Art. Johannes Scot(t)us Eriugena: LMA (Studienausgabe) Bd. 5 (Stuttgart-Weimar) 602-605.

SCHROETER-REINHARD, A. (1999), Die Ethica des Peter Abaelard. Übersetzung, Hinführung, Deutung = Dokimion 21 (Freiburg/Schw.).

SCHULEMANN, G. (1915), Das Kausalprinzip in der Philosophie des hl. Thomas von Aquin = BGPhMA 13, 5 (Münster).

SCHULZE, M. (1992), *Leibhaft und Unsterblich. Zur Schau der Seele in der Anthropologie und Theologie des heiligen Thomas von Aquin* = SF NF 76 (Fribourg).

SCHÜSSLER FIORENZA, F. (1992), *Fundamentale Theologie. Zur Kritik theologischer Begründungsverfahren* (Mainz).

SCHÜTZ, C. (1967), *Deus absconditus, Deus manifestus. Die Lehre Hugos von St. Viktor über die Offenbarung Gottes* (Rom).

SECKLER, M. (1961), *Instinkt und Glaubenswille nach Thomas von Aquin* (Mainz).

SECKLER, M. (1964), *Das Heil in der Geschichte. Geschichtstheologisches Denken bei Thomas von Aquin* (München).

SECKLER, M. (1974), *Das Haupt aller Menschen. Zur Auslegung eines Thomastextes*: MÖLLER, J./ KOHLENBERGER, H. (Hgg.), *Virtus politica*. FS A. HUFNAGEL (Stuttgart-Bad Canstatt) 107-125.

SÉPINSKI, A. (1948), *La psychologie du Christ chez S. Bonaventure* (Paris).

SERRA, A. (1995), *Dimensioni mariane del mistero pasquale. Con Maria, dalla Pasqua all'Assunta* (Milano).

SICARD, P. (1991), *Hugues de Saint-Victor et son école* (Turnhout).

SIEDL, S. H. (1971), *Thomas von Aquin und die moderne Exegese*: ZKTh 93 (1971) 29-44.

SIJEN, G. P. (1938a), *La passibilité du Christ chez Philippe de Harveng*: APraem 14 (1938) 189-208.

SIJEN, G. P. (1938b), *Philippe de Harveng, Abbé de Bonne-Espérance*: APraem 14 (1938) 37-52.

ŠILIĆ, R. (1938), *Christus und die Kirche. Ihr Verständnis nach der Lehre des hl. Bonaventura* = BSHT NF 3 (Breslau).

SILVESTRE, H. (1983), *Le jour et l'heure de la Nativité et de la Résurrection pour Rupert de Deutz: Pascua Mediaevalia. Studie voor Prof. Dr. J. M. DE SMET* (Louvain) 619-630.

SIMEK, R. (1992), *Erde und Kosmos im Mittelalter. Das Weltbild vor Kolumbus* (München).

SIMON, M. (1957), *La glose de l'épître aux Romains de Gilbert de la Porrée*: RHE 52 (1957) 51-80.

SIMON, R. (1994), *Das Filioque bei Thomas von Aquin. Eine Untersuchung zur dogmengeschichtlichen Stellung, theologischen Struktur und ökumenischen Perspektive der thomanischen Gotteslehre* = Kontexte 14 (Frankfurt u.a.).

SIMONELLI, N. (1958), *Doctrina Christocentrica Seraphici Doctoris S. Bonaventurae* = Pont. Athen. Antonianum, Facultas S. Theologiae, Theses ad Lauream n. 122 (Iesi).

SMALLEY, B. (1937), *La Glossa Ordinaria. Quelques prédécesseurs d'Anselme de Laon*: RThAM 9 (1937) 365-400.

SMALLEY, B. (1984a), Art. „Glossa Ordinaria“: TRE 13 (Berlin-New York) 452-457.

- SMALLEY, B. (1984b), *The Study of the Bible in the Middle Ages*. 3rd Edition (Oxford).
- SMALLEY, B. (1985), *The Gospels in the Schools c. 1100 - ca. 1280* (London and Ronceverte). [erweiterte Zsf. einer Artikelserie, u.a. in FrS 39 (1979) 230-254; 40 (1980) 298-369]
- SMITH, L. (1996), *What was the Bible in the Twelfth and Thirteenth Centuries?: LERNER* (1996) 1-15.
- SOUTHERN, R. W. (1995), *Scholastic Humanism and the Unification of Europe*. Vol. I: Foundations (Cambridge).
- SPEEKENBRINK, B. (1955), *De heilsbetekenis van Christus' verrijzenis. Formulering en betekenis van een verrijzenis-adagium vanaf St. Augustinus tot St. Thomas*: StC 30 (1955) 1-34; 81-98; 161-184.
- SPEER, A. (1995), „Secundum phisicam“. Die entdeckte Natur und die Begründung einer „scientia naturalis“ im 12. Jahrhundert: Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale 6 (1995) 1-37.
- SPEER, A. (1997), *Bonaventure and the Question of Medieval Philosophy*: Med. Phil. and Theol. 6 (1997) 25-46.
- SPICQ, C. (1944), *Esquisse d'une histoire de l'exégèse latine au moyen âge* = BiblThom 26 (Paris).
- STAATS, R. (1979), *Art. Auferstehung II/2. Alte Kirche*: TRE 4 (Berlin-New York) 513-529.
- STANLEY, D. (1951), *Ad historiam exegeseos Rom 4, 25*: VD 29 (1951) 257-274.
- STATTLER, B. (1780), *Theologia christiana theoretica*, tr. V: *De Jesu Christo Deo-Homine salutis humanae Restauratore et de SS. Trinitate* (Eustadii et Günzburgii).
- STAUFFER, E. (1947), *Die Theologie des Neuen Testaments*. 3. Auflage (Stuttgart).
- STEENBERGHEN, F. VAN (1966), *La philosophie de la nature au XIIIe siècle: FILOSOFIA DELLA NATURA* (1966) 114-134.
- STEENBERGHEN, F. VAN (1977), *Die Philosophie im 13. Jahrhundert* (München-Paderborn-Wien).
- STEER, G. (1981), *Zur Rezeptions- und Wirkungsgeschichte des „Compendium theologiae veritatis“ im deutschen Spätmittelalter* (Tübingen).
- STEER, G. (1995), *Das Compendium theologiae veritatis des Hugo Ripelin von Straßburg. Anregungen zur Bestimmung seines Verhältnisses zu Albertus Magnus*: HOENEN, M. J. F. M./ DE LIBERA, A. (Hgg.) (1995), *Albertus Magnus und der Albertismus. Deutsche philosophische Kultur des Mittelalters* = STGMA 48 (Leiden u.a.) 133-150.
- STEGMÜLLER, F. (1939), *Sententiae Berolinenses. Eine neugefundene Sentenzen-sammlung aus der Schule des Anselm von Laon*: RThAM 11 (1939) 33-61.

- STEGMÜLLER, F. (1942), *Sententiae Varsovienses*. Ein neu aufgefundenes Sentenzenwerk unter dem Einfluß des Anselm von Laon und des Peter Abaelard: DT (P) 45 (1942) 301-342.
- STEGMÜLLER, F. (1946), *Quaestiones Varsovienses trinitariae et christologicae*: Misc. G. MERCATI II = StT 122 (Vaticano) 282-310.
- STEGMÜLLER, F. (1947), *Repertorium commentariorum in sententias Petri Lombardi* (Würzburg).
- STEGMÜLLER, F. (1959), Der „*Liber contra Manichaeos*“: *Mélanges offerts à É. GILSON de l'Académie Française* = EPhM, Suppl. 1 (Toronto-Paris).
- STEIGER, L. (1980), Hermeneutische Erwägungen zu Abaelards Dialogus: THOMAS (1980) 247-266.
- STEINDL, H. (1989), Genugtuung. Biblisches Versöhnungsdenken – eine Quelle für Anselms Satisfaktionstheorie? = SF NS 71 (Fribourg).
- STICKELBROECK, M. (1994), *Mysterium Venerandum*. Der trinitarische Gedanke im Werk des Bernhard von Clairvaux = BGPhMA NF 41 (Münster).
- STOCK, A. (1998), *Poetische Dogmatik*. Christologie. 3. Leib und Leben (Paderborn).
- STOCK, B. (1967), *The Philosophical Anthropology of Johannes Scottus Eriugena*: StMed Ser. III, 8 (1967) 1-57.
- STOEVESANDT, H. (1969), *Die letzten Dinge in der Theologie Bonaventuras* = BSHST 8 (Zürich).
- STRACK, B. (1959), *Das Leiden Christi im Denken des hl. Bonaventura*: FS 41 (1959) 129-162.
- STUDER, B. (1978), *Soteriologie*. In der Schrift und Patristik. Unter Mitarbeit von B. DALEY = HDG III, 2a (Freiburg).
- STUFLER, J. (1918), *Bemerkungen zur Lehre des hl. Thomas über die virtus instrumentalis*: ZKTh 42 (1918) 719-762.
- STURLESE, L. (1991), Zwischen Anselm und Johannes Scotus Eriugena: der seltsame Fall des Honorius, des Mönchs von Regensburg: MOJSISCH, B./ PLUTA, O. (Hgg.), *Historia philosophiae medii aevi*. FS K. FLASCH (Amsterdam-Philadelphia) Bd. 2, 927-951.
- STURLESE, L. (1993), *Die deutsche Philosophie im Mittelalter*. Von Bonifatius bis zu Albert dem Großen (748-1280) (München).
- SUÁREZ, F., *In IIIam Partem D. Thomae a q. 27 usque ad 59* = Opera Omnia 19 (Paris 1877).
- SYLVIUS, F., *Commentarii in tertiam partem S. Thomae Aquinatis*, t. 4 (Antverpia/Parisiis 1714).
- SYNAVE, P. (1931), *Notes et appendices: S. Thomas d'Aquin, Somme Théologique*. IIIa, Vie de Jésus IV. (Paris).

- TELLKAMP, J. A. (2001), Der Geistbegriff in der Erkenntnistheorie des XIII. Jahrhunderts: FZPhTh 48 (2001) 125-145.
- THOMAS, R. (1966), Der philosophisch-theologische Erkenntnisweg Peter Abaelards im Dialogus inter philosophum, Iudaeum et Christianum = UARG NF 6 (Bonn).
- THOMAS, R. (Hg.) (1980), Petrus Abaelardus. Person, Werk und Wirkung = TThSt 38 (Trier).
- THOMASSIN, L. DE (1866), Dogmata theologica. III: De incarnatione Verbi Dei (Paris).
- THOUZELLIER, C. (1969), Hérésie et Hérétiques. Vaudois, Cathares, Patarins, Albigeois = SeL 116 (Roma).
- TIBBER, P. (1983), The Origins of the Scholastic Sermon, 1130-1210 (Oxford).
- TOLETUS [Toledo], F., In Summam theologiae S. Thomae enarratio, t. 3 (Rom-Turin-Paris 1870).
- TONQUÉDEC, J. DE (1950), Questions de cosmologie et de physique chez Aristote et s. Thomas (Paris).
- TOON, P. (1983/1984), Historical Perspectives on the Doctrine of Christ's Ascension. Part 1: BS 140 (1983) 195-205; p. 2: BS 140 (1983) 291-301; p. 3: BS 141 (1984) 16-27; p. 4: BS 141 (1984) 112-119.
- TORRELL, J.-P. (1982), La pratique pastorale d'un théologien du XIIIe siècle: Thomas d'Aquin prédicateur: RThom 90 (1982) 213-246 (ND in: Ders., Recherches thomasiennes [Paris 2000] 282-314).
- TORRELL, J. P. (1994a), Le thomisme dans le débat christologique contemporain: Saint Thomas au XXe siècle. Colloque du centenaire de la „Revue thomiste“, 1893-1992, Toulouse, 25-28 mars 1993 (Paris) 379-393.
- TORRELL, J. P. (1994b), S. Thomas d'Aquin et la science du Christ. Une relecture des questions 9-12 de la „Tertia Pars“ de la Somme de Théologie: Saint Thomas au XXe siècle. Colloque du centenaire de la „Revue thomiste“, 1893-1992, Toulouse, 25-28 mars 1993 (Paris) 394-409 (ND in: Ders., Recherches thomasiennes [Paris 2000] 198-213).
- TORRELL, J.- P. (1995), Magister Thomas. Leben und Werk des Thomas von Aquin (Freiburg).
- TORRELL, J. -P. (1996a), La causalité salvifique de la résurrection du Christ selon saint Thomas: RT 96 (1996) 179-208 (ND in: Ders., Recherches thomasiennes [Paris 2000] 214-241).
- TORRELL, J.- P. (1996b), Saint Thomas d'Aquin, maître spirituel. Initiation 2 = Vestigia 19 (Fribourg).
- TORRELL, J.- P. (1998), La „Somme“ de saint Thomas (Paris).
- TORRELL, J.- P. (1999a), Le Christ en ses mystères. La vie et l'oeuvre de Jésus selon saint Thomas d'Aquin. 2 Bde. = CJJC 78/79 (Paris).

- TORRELL, J.-P. (1999b), *Le sacerdoce du Christ dans la Somme de théologie*: RTh 107 (1999) 75-100.
- TORRELL, J.-P. (2001a), *Le savoir acquis du Christ selon le théologiens médiévaux. Thomas d'Aquin et ses prédécesseurs*: RThom 101 (2001) 355-408.
- TORRELL, J.-P. (2001b), *Nature et grâce chez Thomas d'Aquin*: RThom 101 (2001) 167-202.
- TROMP, S. (1930), *De revelatione christiana. Fasc. secundus: De facto revelationis christianae* (Romae 1930).
- TROTTMANN, C. (1994), *Psycho-Somatique de la vision béatifique selon Gueric de Saint-Quentin*: RSPTh 78 (1994) 203-225.
- TROTTMANN, C. (1995), *La vision béatifique. Des disputes scholastiques à sa définition par Benoît XII* = BEFAR 289 (Rome 1995).
- TSCHIPKE, T. (1940), *Die Menschheit Christi als Heilsorgan der Gottheit* = FThSt 55 (Freiburg i. Br.).
- TUCCI, R. (1961), *La soprannaturalità della fede per rapporto al suo oggetto formale secondo S. Tommaso d'Aquino* (Neapel).
- TURIEL, Q. (1987), *¿Es la resurrección una verdad accesible a la razón? Posición de Santo Tomás al respecto*: LOBADO (1987) 401-412.
- ULLRICH, L. (1987a), *Art. Auferstehung Jesu*: BEINERT, W. (Hg.), *Lexikon der katholischen Dogmatik* (Freiburg u. a.) 28-31.
- ULLRICH, L. (1987b), *Art. Himmelfahrt Christi*: BEINERT, W. (Hg.), *Lexikon der katholischen Dogmatik* (Freiburg u. a.) 261-266.
- VALKENBERG, W. G. B. M. (1992), *The Functions of Holy Scripture in Aquinas' Theology on the Resurrection of Christ*: StTom 45 (1992) 13-22.
- VALKENBERG, W. G. B. M. (2000), *Words of the Living God. Place and Function of Holy Scripture in the Theology of St. Thomas Aquinas* = *Publications of the Thomas Instituut te Utrecht*, NS 6 (Utrecht / Leuven).
- VALVEKENS, J. B. (1952), *Zacharias Chrysopolitanus*: APraem 28 (1952) 53-58.
- VAUGHAN, L. (1957), *The Acquired Knowledge of Christ According to the Theologians of the 12th and 13th Centuries* (Roma).
- VEITH, V. (1966), *Die Heilsbedeutung der Wunder Jesu nach dem heiligen Bonaventura*: Laur. 7 (1966) 281-320.
- VEITH, V. (1967), *Die Wunder Jesu als Zeichen des Heils für die Menschen nach dem heiligen Bonaventura*: Laur. 8 (1967) 55-100.
- VERWEYEN, H. (2000), *Gottes letztes Wort. Grundriß der Fundamentaltheologie*. 3. Aufl. (Düsseldorf).
- VETÖ, M. (1983), *Die Höhe Gottes*: IKaZ 12 (1983) 219-222.
- VEZZOSI, G. (2000), *La valenza dell'identità in San Tommaso*: Sap. 53 (2000) 443-451.

- VICAIRE, M.-H. (1998), *Les Prêcheurs et la vie religieuse des Pays d'Oc au XIIIe siècle* (Toulouse/ Fanjeaux).
- VIOLA, C. (1988), Jugements de Dieu et jugement dernier. Saint Augustin et la scholastique naissante (fin XIe – milieu XIIIe siècles): VERBEKE, W./ VERHELST, D./ WELKENHUYSEN, A. (Hgg.), *The Use and Abuse of Eschatology in the Middle Ages* = ML.St 15 (Leuven) 242-298.
- VONA, C. (1957), *L'apparizione di Cristo risorto alla Madre negli antichi scrittori cristiani*: Div. 1 (1957) 479-527.
- VORGRIMLER, H. (2000), *Neues theologisches Wörterbuch*. 2. Auflage (Freiburg).
- VOSTÉ, J.-M. (1940), *Commentarius in Summam Theologicam Sancti Thomae. De Mysteriis Vitae Christi* (III, q. 27-59). 2^a ed. (Roma).
- VUGTS, A. (1946), *La grâce d'union d'après Saint Thomas d'Aquin* (Tilburg).
- VUIPPENS, I. de (1925), *Le paradis terrestre au troisième ciel. Exposé historique d'une conception chrétienne des premiers siècles* (Fribourg).
- WADDELL, C. (1990), *The Glorified Christ, Present and Future. The Eschatological Dynamic of the Spiritual Life*: ACi 46 (1990) 327-342.
- WAGNER, J. B. (1964), *Ascendit ad Coelos. The Doctrine of the Ascension in the Reformed and Lutheran Theology of the Period of Orthodoxy* (Winterthur).
- WALDENFELS, H. (1988), *Kontextuelle Fundamentaltheologie*. 2. Auflage (Paderborn u. a.).
- WALKER BYNUM, C. (1994), *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200-1336* = LHR NS 15 (New York 1995).
- WALLE, A. R. VAN DE (1983), *Bis zum Anbruch der Morgenröte. Grundriß einer christlichen Eschatologie* (Düsseldorf).
- WASSELYNCK, R. (1965), *L'influence de l'exégèse de S. Grégoire le Grand sur les commentaires bibliques médiévaux (VIIe - XIIe s.)*: RThAM 32 (1965) 157-204.
- WAWRYKOW, J. (1992), *On the Purpose of „Merit“ in the Theology of Thomas Aquinas: Medieval Philos. and Theol.* 2 (1992) 97-116.
- WAWRYKOW, J. (1995), *God's Grace and Human Action: „Merit“ in the Theology of Thomas Aquinas* (Notre Dame).
- WAWRYKOW, J. (2001), *Thomas Aquinas and Christology After 1277*: AERTSEN/ EMERY/ SPEER (2001) 299-319.
- WAYNE HELLMANN, J. A. (1974), *Ordo. Untersuchung eines Grundgedankens in der Theologie Bonaventuras* = VGI NF 18 (München-Paderborn-Wien).
- WÉBER, E.-H. (1970), *La controverse de 1270 à l'Université de Paris et son retentissement sur la pensée de S. Thomas* = BiblThom 40 (Paris).
- WÉBER, E.-H. (1974), *Dialogue et dissensions entre saint Bonaventure et saint Thomas d'Aquin à Paris (1252-1273)* (Paris).
- WÉBER, E.-H. (1988), *Le Christ selon S. Thomas d'Aquin* (Paris).

WÉBER, E.-H. (1991), *La personne humaine au XIIIe siècle* (Paris).

WEBER, H. J. (1973), *Die Lehre von der Auferstehung der Toten in den Haupttrakta-
ten der scholastischen Theologie* = FThSt 91 (Freiburg-Basel-Wien).

WEBER, H. R. (1987), *Die Umsetzung der Himmelfahrt Christi in die zeichenhafte
Liturgie* (Bern).

WEIGAND, R. (1991), *Vinzenz von Beauvais. Scholastische Universalchronistik als
Quelle volkssprachiger Geschichtsschreibung* = *Germanistische Texte und Studien* 36
(Hildesheim-Zürich-New York).

WEIJERS, O. (1991), *Dictionnaires et répertoires au moyen âge* = CIVICIMA, *Études
sur le vocabulaire intellectuel du moyen âge*, IV (Turnhout).

WEINERT, F.-R. (1987), *Christi Himmelfahrt. Neutestamentliches Fest im Spiegel
alttestamentlicher Psalmen. Zur Entstehung des römischen Himmelfahrtsoffiziums* =
Dissertationen, Theologische Reihe 25 (St. Ottilien 1987).

WEINFURTER, S. (1999), *Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten* (Darmstadt).

WEINGART, R. C. (1970), *The Logic of Divine Love. A Critical Analysis of the Sote-
riology of Peter Abailard* (Oxford).

WEISER, A. (1981), *Die Apostelgeschichte. Kapitel 1-12* = ÖTK 5,1 (Gütersloh).

WEISHEIPL, J. (1960), *Albertus Magnus, Problemata determinata XLIII: MS 22
(1960) 303-354.*

WEISHEIPL, J. (1980), *Thomas von Aquin. Sein Leben und seine Theologie* (Graz-
Wien-Köln).

WEISWEILER, H. (1933), *Le recueil des sentences „Deus de cuius principio et fine
tacetur“ et son remaniement: RThAM 5 (1933) 245-274.*

WEISWEILER, H. (1934a), *Eine neue Bearbeitung von Abaelards „Introductio“ und
der Summa sententiarum: Schol. 9 (1934) 346-371.*

WEISWEILER, H. (1934b), *La „Summa Sententiarum“ source de Pierre Lombard:
RThAM 6 (1934) 143-183.*

WEISWEILER, H. (1936a), *Das Schrifttum der Schule Anselms von Laon und Wil-
helms von Champeaux in deutschen Bibliotheken* = BGPhMA 23, 1-2 (Münster).

WEISWEILER, H. (1936b), *Théologiens de l'entourage d'Hugues de Saint-Cher:
RThAM 8 (1936) 389-407.*

WEISWEILER, H. (1938a), *Das wiedergefundene Gutachten des Magister Petrus über
die Verherrlichung des Gottessohnes gegen Gerhoh von Reichersberg: Schol. 13
(1938) 225-246.*

WEISWEILER, H. (1938b), *Drei unveröffentlichte Briefe aus dem christologischen
Streit Gerhohs von Reichersberg: Schol. 13 (1938) 22-48.*

WEISWEILER, H. (1939), *Rudiger von Klosterneuburg an der Seite seiner Brüder
Gerhoh und Arno von Reichersberg im christologischen Streit um die Verherrlichung
des Gottessohnes: Schol. 14 (1939) 22-49.*

- WEISWEILER, H. (1941a), Die ältesten scholastischen Gesamtdarstellungen der Theologie. Ein Beitrag zur Chronologie der Sentenzenwerke der Schule Anselms von Laon und Wilhelms von Champeaux: Schol. 16 (1941) 231-254; 351-368.
- WEISWEILER, H. (1941b), Neue Forschungen zur ältesten scholastischen Schule des Anselm von Laon und Wilhelm von Champaux (Rez.): Schol. 16 (1941) 105-110.
- WEISWEILER, H. (1944-49), Die Arbeitsmethode Hugos von St. Viktor. Ein Beitrag zum Entstehen seines Hauptwerkes *De Sacramentis*: Schol. 20 (1944-49) 59-87; 232-267.
- WEISWEILER, H. (1946), Hugos von St. Viktor „*Dialogus de sacramentis legis naturalis et scriptae*“ als frühscholastisches Quellenwerk: *Miscellanea Giovanni Mercati* II = *StT* 122 (Città del Vaticano 1946) 179-219.
- WEISWEILER, H. (1957), *Sacramentum fidei*. Augustinische und ps.-dionysische Gedanken in der Glaubensauffassung Hugos von St. Viktor: *AUER/ VOLK* (1957) 433-456.
- WEISWEILER, H. (1960), Paschasius Radbertus als Vermittler des Gedankengutes der karolingischen Renaissance in den Matthäuskommentaren des Kreises um Anselm von Laon: Schol. 35 (1960) 363-402; 503-536.
- WEISWEILER, H. (1961), Neue Werke über Gerhoch von Reichersberg: Schol. 36 (1961) 115-120.
- WEISWEILER, H. (1961-62), Die Klagenfurter Sentenzen *Deus est sine principio*, die erste Vorlesung aus der Schule Anselms von Laon: Schol. 36 (1961) 512-549; 37 (1962) 45-84.
- WESTERMANN, H. (1999), Wahrheitssuche im Streitgespräch. Überlegungen zu Peter Abaelards „*Dialogus inter Philosophum, Iudaeum et Christianum*“: JACOBI, K. (Hg.), *Gespräche lesen. Philosophische Dialoge im Mittelalter* = *ScriptOralia* 115 (Tübingen).
- WICKI, N. (1954), Die Lehre von der himmlischen Seligkeit in der mittelalterlichen Scholastik von Petrus Lombardus bis Thomas von Aquin = *SF NF* 9 (Fribourg).
- WIEDERKEHR, D. (1974), Spannungen in der Christologie des Thomas von Aquin: *FZPhTh* 21 (1974) 392-419.
- WIELAND, G. (1985), Plato oder Aristoteles? Überlegungen zur Aristoteles-Rezeption des lateinischen Mittelalters: *TFil* 47 (1985) 605-630.
- WIELOCKX, R. (1982), Autour de la „*Glossa Ordinaria*“: *RThAM* 49 (1982) 222- 228.
- WILCKE, K. (1991), Christi Himmelfahrt. Ihre Darstellung in der europäischen Literatur von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter (Heidelberg).
- WILHELM, P. (1968), Art. Auferstehung Christi: *LCI*, Bd. 1 (Freiburg) 202-218.
- WINLING, R. (2000), *La Résurrection et l'Exaltation du Christ dans la littérature de l'ère patristique* (Paris).
- WINTZER, F. (1979), Art. Auferstehung III: *TRE* 4 (Berlin-New York) 529-547.

WIPPEL, J. F. (1982), The Quodlibetal Question as a Distinctive Literary Genre: LES GENRES LITTÉRAIRES (1982) 67-84.

WIPPEL, J. F. (1985), Quodlibetal Questions, Chiefly in Theology Faculties: BAZAN et al. (1985) 151-222.

WITTE, M. M. (1987), Elias und Henoch als Exempel, typologische Figuren und apokalyptische Zeugen. Zu Verbindungen von Literatur u. Theologie im Mittelalter = Mikrokosmos 22 (Frankfurt am Main [u.a.]).

WOLTER, H./ HOLSTEIN, H. (1972), Lyon I/ Lyon II = GÖK 7 (Mainz).

WORRALL, P. (1956-57), St. Thomas and Arianism. St. Thomas' Sources: RThAM 23 (1956) 208-259; 24 (1957) 45-100.

WRIGHT, J. H. (1957), The Order of the Universe in the Theology of St. Thomas Aquinas = AnGr 89 (Romae).

ZAHNER, P. (1992), Der Kenosisgedanke in der mittelalterlichen Auslegung des Philipperhymnus unter besonderer Berücksichtigung Francisci und Bonaventuras: WiWei 55 (1992) 94-110.

ZAHNER, P. (1999), Die Fülle des Heils in der Endlichkeit der Geschichte. Bonaventuras Theologie als Antwort auf die franziskanischen Joachiten = FrFor 41 (Werl).

ZIESCHÉ, K. (1909), Verstand und Wille beim Glaubensakt. Eine spekulativ-historische Studie im Anschlusse an Bonaventura (Paderborn 1909).

ZIGROSSI, A. (1954), Saggio sul neoplatonismo di S. Bonaventura = BSF 4 (Firenze).

ZIMOLAG, E. (1972), Valor soteriologicus resurrectionis Christi secundum sanctum Thomam Aq. Diss. P. U. S. Thomae in Urbe (Romae).

Namensregister zu Band I

- Aegidius Romanus 666. 691
 Aertsen, J. A. 455
 Aillet, M. 188
 Alanus ab Insulis 27f. 31. 37. 211f.
 298. 314. 338. 347. 379f. 404. 501.
 599. 602. 607f. 627
 Albertus Magnus 8. 36. 40. 52f. 55f.
 60-63. 66ff. 70. 72. 80. 86ff. 91. 121.
 130. 142ff. 151f. 160ff. 166f. 189. 198.
 203. 240-248. 252-259. 263. 265. 280.
 283. 285f. 289. 296. 300. 302. 309.
 326ff. 336f. 341. 349. 393f. 396f. 373.
 386f. 393f. 403. 406. 414. 426-432.
 435. 444. 448. 452. 459. 461f. 466-
 469. 473. 475f. 482f. 486f. 491ff. 495.
 498. 522-527. 533. 539. 542. 563ff.
 570. 573. 614. 620. 624. 626f. 634.
 636. 640. 645. 649-654. 659f. 684. 705
 Alexander III. (Roland Bandinelli) 23.
 135. 228f.
 Alexander Nequam 38
 Alexander von Hales 40-45. 47f. 52.
 68. 80. 88. 107. 130. 142. 151f. 158.
 238. 242. 245. 247. 256. 288. 293. 324-
 327. 341. 343. 395. 491f.. 509f. 516f.
 527. 556-560. 570. 572. 581. 614. 617.
 622. 626. 639f. 647f. 651. 670f. 674f.
 682f.
 Alfaro, J. 449. 461
 Alger von Lüttich 600
 Alkuin 213
 Altermatt, A. 16
 Amalrich von Bena 358. 600
 Ambrosius 129. 286. 337. 347. 356.
 402. 409. 411. 464. 483.
 Ammonius von Alexandrien 23
 Anastasius II. 318
 Anciaux, P. 12. 533. 578
 Anders, F. 24
 André, G. 664
 Angenendt, A. 293
 Anger, J. 199
 Anselm von Alexandria 378
 Anselm von Canterbury 14. 84. 91. 98.
 105. 107f. 113. 123f. 150. 157f. 192.
 223f. 257. 330. 358. 434. 545. 598.
 634. 675
 Anselm von Laon 16-19. 21. 30. 81.
 131f. 213. 226. 315. 338. 367. 372.
 385. 402. 404. 489. 502. 602
 Ansorge, D. 352. 354. 356. 582. 585
 Antl, L. 34
 Antonius von Padua 484
 Anzulewicz, H. 60. 62. 492f. 564. 650.
 654. 660
 Arias Reyero, M. 342
 Aristoteles 31. 43. 54f. 79. 89. 121.
 158. 171. 173. 208. 240. 252. 254. 269.
 300. 306. 310f. 313. 342. 344f. 380.
 382. 387. 390. 397. 399f. 417. 422.
 434. 436f. 445. 459. 468. 528f. 534.
 562. 582. 585ff. 590. 613. 618f. 622f.
 628. 630ff. 638. 641ff. 645. 648. 656-
 660. 662. 664f. 667ff. 672. 693. 695ff.
 700
 Arno von Reichersberg 365
 Arnold, J. 39. 507
 Arnoldus de Bonnevalle 604. 606
 Asendorf, U. 534. 565
 Athanasius 286. 291. 343
 Aubert, R. 449. 461. 463
 Auer, J. 418. 599. 651
 Augustinus 15.19. 54. 78. 83. 94f. 98ff.
 103. 105. 113. 120. 129. 131. 148.
 159f. 165. 171. 180. 187f. 200. 204.
 209. 211. 218. 233f. 264. 284. 287.
 314. 318. 326. 336. 338. 340. 342. 347.
 349. 355. 359. 371f. 384f. 387. 400-
 406. 409f. 413f. 425. 430. 435. 440.
 451. 461. 474. 477f. 480f. 485. 487.
 499ff. 503. 505. 511. 520f. 535. 540.
 545. 550. 566. 570. 583-587. 589. 593.
 595. 598. 600-603. 607. 609f. 615.
 620. 622f. 627. 629. 645. 652. 674f.
 678. 694f. 704
 Augustinus Triumphus 691
 Aventinus 591
 Averroes 171. 397. 564. 586. 659.
 662f. 665
 Avicenna 171. 305. 396
 Awerbuch, M. 380. 594

- Bach, J. 7. 81. 102. 138. 354. 364f.
 582. 589. 591
 Backes, I. 8. 55. 170. 175f. 187. 283.
 298
 Backes, J. 427
 Baeumker, C. 600f.
 Bailleux, E. 678
 Bakhuizen van den Brink, J. N. 104
 Baldwin, J. 31. 34f.
 Balthasar, H. U. von 366. 452. 517.
 586. 599. 651
 Bandinus (Magister) 30. 297. 317. 577.
 643
 Barad, J. 449
 Baron, R. 19f. 83. 91f. 94. 96f. 452
 Barreau, H. 638
 Bartholomäus von Trient 59. 483f.
 Basse, M. 275. 461
 Bataillon, L. J. 65. 71f.
 Bazán, B. 87. 119. 397. 637
 Beda Venerabilis 336. 341f. 347. 371.
 375. 390. 402. 406. 474. 478. 511.
 644f. 682
 Beierwaltes, W. 353. 366
 Beinert, W. 14. 17. 362
 Benoit, P. 606
 Berceville, G. 467
 Berchtold, C. 449. 456f.
 Berengar von Tours 600
 Bériou, N. 31. 85. 304. 383. 413. 481.
 572. 612
 Bernard, P. 644
 Bernards, M. 45
 Bernath, K. 202. 397
 Berndt, R. 83. 123. 380
 Bernhard von Clairvaux 16. 417. 581f.
 Bernhard von Trilia 664ff. 668
 Berresheim, H. 167. 526
 Berthold von St. Denis 661-665. 668
 Bertola, E. 19
 Bérubé, C. 166. 435f.
 Beumer, J. 83. 434f.
 Biagi, R. 170. 173
 Biffi, I. 9ff. 73. 185. 382. 463. 539.
 542f. 675
 Billot, L. 10
 Billuart, C. R. 9. 333. 347. 467. 566.
 667
 Blackwell, D. F. 417
 Blanchette, O. 644
 Blessing, C. U. 98. 113
 Bliemetzrieder, F. P. 18
 Boethius 25. 117. 121f. 145-148. 150.
 165. 227. 297. 459
 Boethius von Dacien 585
 Boira Sales, D. 33. 297
 Bonacursus 379
 Bonanesi, S. P. 21
 Bonaventura 47. 64f. 87. 91. 119. 130.
 132. 151-169. 192. 196f. 200. 207.
 209f. 239-254. 256-259. 263ff. 267.
 276. 284. 289-296. 299f. 321f. 339.
 342. 344. 351. 373. 375. 386f. 395f.
 403f. 406. 413. 456. 426. 432-445.
 447. 451. 469. 473f. 486f. 491. 517-
 522. 525f. 561ff. 570. 614. 624. 634.
 649. 651ff. 670
 Boner, G. 56
 Bonushomo Brito 53. 330
 Börresen, K. E. 372. 614
 Borst, A. 377. 379
 Borst, O. M. 178. 184. 533
 Boso 223
 Bouëssé, H. 170. 173. 257. 534. 536
 Bougerol, J. G. 8. 44f. 47. 65. 132.
 154. 157. 436. 456. 511
 Bouillard, H. 461
 Boureau, A. 58
 Bourgeois, D. 451. 620
 Boyle, J. F. 73
 Bracken, W. J. 192. 277. 280. 496
 Brady, I. 29. 46. 445
 Braun, H. 642. 644. 647
 Breidert, W. 639
 Breuning, W. 8. 12. 39. 102. 119f. 286.
 295. 298
 Brinkmann, H. 31. 158. 229. 505
 Briva Mirabent, A. 519. 521
 Browe, P. 655
 Brown, M. 398
 Brümman, K. 436
 Bünger, F. 307
 Buytaert, E. M. 22. 134. 170. 319. 365
 Cajetan, Th. de Via 9. 373. 535. 666f.
 675
 Cappuyns, J. 352
 Carra de Vaux Saint-Cyr, B. 319
 Catão, B. 195. 531. 536
 Cavallera, F. 3
 Cessario, R. 183. 192

- Chardonnens, D. 543
 Châtillon, J. 100. 602
 Chenu, M. D. 14. 31. 46. 95. 154. 158.
 257. 310. 451. 461. 591
 Classen, P. 17. 133f. 138f. 364f. 590
 Clerck, E. de 123.
 Cloes, H. 93. 98
 Colish, M. 17f. 23. 29. 32. 81ff. 92.
 120. 129. 134. 136. 225. 298. 353f.
 358. 545. 591. 598.
 Colpe, C. 605. 607
 Conforti, P. 161. 199
 Congar, Y. 78. 95. 199. 412f. 455. 484
 Conlon, W. J. 46. 423
 Contenson, V. 9
 Cottiaux, J. 22. 417
 Couesnongle, V. de 528
 Courtney, F. 23. 85
 Cova, L. 113. 306
 Crosignani, G. 455. 464
 Cross, R. 159. 170. 691
 Crotty, N. 11. 182. 332. 536. 539. 542
 Crowley, P. G. 170. 178
 Cuesta Leyva, M. 238
 Cuesta, R. 169. 183
 Cyrill von Alexandrien 138. 170. 182
 Czerny, J. 257. 273
 D'Alverny, M.-Th. 27f. 600f.
 D'Onofrio, G. 14. 21. 48. 358
 Dahan, G. 14. 19. 30f. 87. 336. 380
 Daley, B. 371f.
 Dante Alighieri 651. 653
 Dassmann, E. 605. 607
 Davies, J. G. 16. 581. 599. 604. 610
 Deitmaring, U. 611
 Delio, I. 521
 Delorme 65
 Diekamp, F. 124
 Dietrich, P. A. 353
 Dilger, M. 158
 Dodds, M. J. 397. 622. 624. 647
 Döllinger, I. von 379
 Dörnemann, H. 195. 449
 Dondaine, A. 56. 378f.
 Dondaine, H. F. 52. 63. 69. 171. 179.
 366. 482
 Doucet, V. 40. 42f. 44f. 51. 79. 522
 Dronke, P. 22. 356. 585
 Duclow, D. F. 353
 Dufeil, M.-M. 454. 644
 Duganquier, J. 31
 Duhem, P. 619. 645
 Durandus a S. Porciano 666. 691
 Durandus von Huesca 317
 Durantel, J. 179. 453ff.
 Duriez, G. 314. 384. 483
 Duroux, B. 476
 Durwell, F. X. 11. 550.
 Eberhard (Erzbischof) 134. 136
 Ehlers, J. 19. 99.
 Eichinger, A. 225
 Eichinger, J. 170. 185. 676
 Elder, E. 131
 Elders, L. J. 11. 85. 387. 397f. 538.
 619. 641f. 658f.
 Elswijk, H. C. van 25f. 136.
 Elze, R. 611
 Emery, G. 11. 301. 465. 637
 Emery, K. 668
 Emmen, A. 691
 Endres, J. 15. 359
 Engemann, J. 605. 607
 Englhardt, G. 16. 53. 416. 418. 421.
 423
 Ephraem der Syrer 483
 Erkenfried (Frater) 53
 Ermengaudus 379
 Ernst, J. T. 129f. 417
 Ernst, S. 92f. 96f. 98
 Espenberger, J. N. 423. 427. 433. 449
 Essen, G. 1
 Étienne Tempier 383. 668
 Eucherius von Lyon 587
 Eutyches 25. 135. 145f. 374f. 612. 695
 Evans, G. R. 27f. 30. 459. 487
 Eynde, D. van den 19. 22. 24. 28f. 35.
 49. 81. 133f. 141
 Fatica, L. 682
 Faucon, P. 179. 199. 529
 Felix von Urgel 213
 Fellmann, F. 631
 Ferraro, C. 240. 678
 Ferretti, L. 200
 Fiedrowicz, M. 371. 449. 480
 Finkenzeller, J. 182. 199.
 Fisher, J. 48
 Flasch, K. 145
 Flashar, H. 630
 Fleischmann-Kessler, E. 644
 Fleith, B. 57f.

- Flint, V. 14
 Folmar von Triefenstein 134. 138
 Forster, K. 487
 Forster, W. J. 129. 516
 Fries, A. 45. 56. 63
 Fulgentius von Ruspe 83. 264
 Gabriel, A. L. 23f. 38. 56
 Gäde, G. 4. 105. 192
 Gaianas von Alexandrien
 Galot, J. 536
 Gammersbach, S. 133
 Gandulphus von Bologna 30. 159. 231. 297
 Garin, P. 533
 Garrigou-Lagrange, R. 10. 457. 677
 Garrigues, J.-M.
 Garrigues, M.-O. 14f. 200
 Gässler, G. F. 452
 Gastaldelli, F. 37
 Gaufried von Poitiers 35f. 86. 287. 402. 486. 504f.
 Gauthier, R.-A. 497. 661
 Gawlik, A. 610
 Geenen, G. 375
 Geerlings, W. 584. 610
 Geiselmann, J. R. 170. 175
 Geith, K.-E. 59
 Gélinas, Y. D. 681
 Gennadius von Marseilles 83
 Gérard d'Abbeville 78ff. 86. 144f. 247. 263. 295ff. 298f. 338. 340. 342-345. 350. 375. 614f. 618ff. 624. 627f. 634. 636f. 639. 648. 652. 670-673. 675. 682. 684f.
 Gerardus Novariensis 37. 85. 337. 339. 348. 505. 609. 612
 Gerhoch von Reichersberg 16f. 25. 133-140. 142. 152. 222. 260. 342. 352. 360-366. 368. 582. 586. 588-591. 598
 Gerits, T. 24
 Gerken, A. 156f. 162. 257. 437. 517. 526
 Gersh, S. 353. 358
 Gerstl, D. 605
 Gerwing, M. 13f. 357. 362
 Geyer, B. 18. 26. 44. 233. 382
 Ghellinck, J. de 18. 29. 63. 170
 Gherardini, B. 192
 Giacometti, L. 157. 165. 167. 561. 670
 Giardini, F. 620
 Gibson, M. T. 19
 Gilbert von Nogent 597f.
 Gilbert von Poitiers 17. 19. 25f. 81. 133f. 136f. 217. 232. 297. 299. 318. 361. 370. 385. 411. 588. 607. 609f. 612
 Gils, P. M. 66
 Gilson, E. 171. 436
 Glorieux, P. 24. 27. 40. 51. 79. 185. 192. 199. 257. 276. 407. 516. 556. 662. 664. 666
 Gnilka, J. 698
 Goering, J. 30. 313
 Gondreau, P. 113. 125. 171. 186. 191f. 199. 204f.
 González Medina, S. 192
 González, J. L. 561
 González, O. 435
 Gössmann, E. 8. 73. 167. 240. 264. 288. 299. 417. 420. 423. 427
 Gottfried von Babion 240
 Gottfried von Bléneau 556
 Gottschall, D. 14f.
 Goy, R. 19f. 24. 79. 99
 Grabmann, M. 33. 50. 91. 154. 199. 383
 Grajaú, C. A. 240f.
 Grand, P. 78
 Grant, E. 87. 631. 639. 641. 644. 668f.
 Gratsch, E. J. 10
 Gredt, J. 533
 Gregor I. (d. Gr.) 105. 131. 135. 158. 337f. 341. 363. 370. 389f. 402. 414f. 419f. 430. 433. 440. 446. 462. 487f. 504. 578. 603. 682. 694
 Gregor von Nazianz 359. 587
 Gregor von Nyssa 352. 356. 363
 Gregor von Valencia 667
 Gregory, A. L. 353-356
 Gregory, T. 87. 585
 Greshake, G. 192. 399. 517
 Grillmeier, A. 83. 124
 Grimm, R. R. 355. 585. 603
 Grisar, H. 372. 483
 Gründel, J. 12. 14. 26f. 41. 49. 51. 219. 613
 Guardini, R. 155. 157f. 163. 165. 168. 240. 254. 436f. 649
 Guerricus von St. Quentin 44f. 47. 50ff. 62. 88. 229. 239. 386. 393. 395. 403. 406. 426f. 462. 471f. 474. 479.

481. 486. 492. 491f. 509. 516. 518.
 556. 614-618. 624. 626. 634. 647
 Guiard von Laon 50
 Guido von Orchelles 35. 372. 291. 504
 Guinot, J.-N. 336. 371. 481. 483
 Gumann, M. 188
 Günster, J. 134f.
 Gutberlet, H. 8. 604ff.
 Gutjahr, F. S. 31
 Guyot, B.-G. 52. 72
 Haberl, F. 8. 151. 240. 252. 288
 Haimo von Halberstadt 16
 Haller, B. 53
 Halligan, N. 170
 Hamelin, A. M. 41. 44. 46
 Hamm, B. 34. 168. 211. 241f. 274.
 371. 449. 480. 526
 Hamman, A. 573. 679
 Hannibaldis de Hannibal 55
 Hardy, L. 192. 283f.
 Häring, N. M. 17. 25. 27. 37. 85. 133.
 136ff. 361. 612
 Hasenhüttl, G. 612
 Hattrup, D. 65
 Haubst, R. 166. 366. 373
 Hedwig, K. 644. 646
 Heghmans, M. 11. 200. 262. 496. 675.
 679
 Heinrich von Gent 301. 666. 668
 Heinzmann, R. 7. 11. 27f. 32f. 35-37.
 120f. 358f. 365. 391. 397. 502. 504
 Helinandus de Froidmont 643
 Hendrix, G. 49f. 556
 Hengstenberg, H. E. 387
 Henle, R. J. 119
 Henquinet, F. M. 41f. 45f. 50f. 229.
 516
 Henricus de Segusio 49
 Hermannus (Magister) 23f. 219f. 225.
 286
 Herrad von Landsberg 442
 Hervaeus von Bourg-Dieu 16. 418
 Hieronymus 336ff. 339ff. 347. 394.
 481f. 485. 594
 Hilarius von Poitiers 105. 125. 131.
 139. 152. 204. 322. 361. 675
 Hildegard von Bingen 578
 Hinnebusch, W. A. 53. 56
 Hissette, R. 383. 665. 668
 Hödl, L. 21. 24. 27ff. 31. 34ff. 192.
 301. 313f. 381. 554
 Hoffmann, A. 185. 199. 536f.
 Hoffmann, P. 293. 315
 Holstein, H. 376
 Holtz, F. 11. 536. 538
 Holzmeister, U. 484. 624
 Honnefelder, L. 311. 382
 Honorius von Autun 14f. 18. 132. 341.
 343. 352. 357-360. 364f. 386. 442.
 480ff. 483. 586f. 605f. 611. 647
 Hoogland, M. P. 655
 Hoping, H. 69. 543
 Horst, U. 170. 334. 417f. 428. 451
 Hossfeld, P. 659
 Hove, A van 467
 Hoye, W. J. 253. 458. 516
 Hrabanus Maurus 643
 Hubertus (Magister) 33. 85
 Hübner, K. 698
 Hugo Ripelin von Straßburg 56. 337
 Hugo von St. Cher 47-50. 52. 65. 86.
 238. 247. 252. 288. 295. 298. 339. 349.
 395. 403. 406. 473f. 481. 486. 508f.
 556. 604f.
 Hugo von St. Viktor 5. 17. 19ff. 23f.
 78. 81. 90. 92-129. 131f. 140-148.
 150-156. 159. 164ff. 203. 207. 210.
 213f. 216f. 222. 226f. 229. 231. 242.
 286f. 295f. 298-301. 306. 309f. 377.
 384. 417f. 423. 494ff. 498. 546. 551.
 565. 577. 601f.
 Huguccio 37. 314. 342. 344. 348. 599.
 604. 607. 612
 Hülsbusch, W. 443f.
 Hunt, R. W. 38
 Huppertz, N. 104. 259. 273
 Iammarone, G. 8. 155. 513. 701
 Imkamp, W. 20
 Innozenz III. (Lothar von Segni) 96.
 140. 317. 336. 339. 348f. 372. 404f.
 479. 482f. 496. 608
 Innozenz V. (Petrus de Tarantasia) 54.
 86. 331. 340. 345. 431. 474. 558
 Irenäus von Lyon 371. 349. 607
 Isaak de Stella 643
 Isidor von Sevilla 85. 125. 612. 651
 Izydorczyk, Z. 480

- Jacobus de Voragine 57. 59. 341-344.
351. 402. 413. 479. 482. 484. 522.
602f. 605. 625. 637. 669
- Jammer, M. 630. 641
- Jamros, D. 194
- Jansen, K. L. 481. 484
- Janssens, A. 505
- Javelet, R. 16
- Jean Beleth 85
- Jeaneau, E. 35
- Jessberger, L. 258
- Joachim von Fiore 156. 681
- Johannes (Prior) 131
- Johannes a Treviso 55f.
- Johannes a Vercellis 54. 63. 72
- Johannes Chrysostomus 73. 190. 284.
457. 473. 481. 620. 704
- Johannes Damascenus 124f. 159. 170f.
175. 177. 192. 323-327. 329. 526. 540.
542. 627
- Johannes Duns Scotus 6. 691. 705
- Johannes Gerson 56. 518
- Johannes Michaelis 691
- Johannes Pagus 41
- Johannes Scottus Eriugena 15. 52.
352-360. 363- 366. 582-590. 596. 598.
600f. 643. 652. 695
- Johannes von Rupella 43ff. 88. 339.
479. 482. 511ff.
- Johannes XXII. 517
- Johnson, M. 66
- Jolivet, J. 21. 220. 319. 591f. 594. 596
- Jossua, J. P. 83. 188. 318. 671. 698
- Journet, C. 385
- Julianos von Halikarnassos 124
- Kaeppli, T. 36f. 48. 53. 530. 664
- Kaiser, P. 130. 303
- Karl der Kahle 352
- Karp, S. R. 30. 32
- Kasten, H. 274
- Kearey, J. 301
- Kereszty, R. 582
- Kessler, H. 1f. 84. 104. 170. 192. 223.
224. 257. 273f. 281. 536. 651. 695
- Klein, J. 705
- Kluxen, W. 18
- Knoch, W. 14. 18. 20. 23f.
- Köhler, T. W. 13. 121. 158. 299. 311.
381
- Kolping, A. 11. 473. 477. 480. 637.
698. 702
- Korošak, B. 105
- Köster, H. 117f. 120f.
- Koster, M. D. 176
- Krämer, K. 199. 461
- Kramp, I. 40
- Krautz, H.-W. 22. 592
- Kroon, M. de 410
- Kübel, W. 85
- Kuhlmann, J. 452. 454
- Kuné, J. H. 8. 316
- Kunz, E. 466
- Künzle, P. 664
- Kurdzialek, M. 643
- Kurz, E. 199. 675
- Laarmann, M. 56
- Lacombe, G. 28. 33-36
- Ladaria, L. F. 92. 94. 99. 126
- Lafont, G. 69. 73f.
- Lafontaine, R. 11. 322. 331. 342. 674.
677. 686. 698
- Landgraf, A. M. 7. 16. 18. 20. 22-40.
45. 48. 81ff. 56. 95. 129. 131f. 138.
141. 147. 150f. 211. 215ff. 221f. 224f.
232f. 236. 238. 286. 294f. 297f. 318f.
347. 373. 380. 490. 501. 547. 549ff.
553
- Lang, A. 97. 380. 420. 427. 460. 466f.
- Lang, B. 644
- Lang, H. 433. 449. 461. 705
- Langer, H.-D. 8. 397. 645. 655f.
- Lasić, D. 19. 94. 127. 158
- Laurent, M.-H. 54
- Laurentius (Schüler des Hugo v. St.
Viktor) 94
- Laurentius von Lignido 318
- Lavaud, M.-B. 170. 536
- Le Bachelet, X. 131
- Leclercq, J. 8. 14. 123. 304. 488. 581
- Lecoy de la Marche, A. 304. 580
- Lécuyer, J. 171. 199. 531. 536
- Lefèvre, Y. 14
- Leget, C. 387. 567
- Leinsle, U. G. 18
- Leo I. (d. Gr.) 170. 287. 467. 579. 615.
625. 671
- Leo IX. 376
- Leonhard von Palermo 71
- Leontios von Byzanz 125

- Letter, P. de 199. 531.
 Levering, M. 10. 201. 496
 Liebeschütz, H. 592
 Lio, E. 44. 47
 Lippi, A. 320
 Litt, T. 390. 642. 644-647
 Lohaus, G. 10. 73. 203f. 619
 Lohr, Ch. 22. 591f. 594
 Long, R. J. 8. 15. 53f. 632f. 644
 Longère, J. 20. 27. 31. 49. 85. 338. 607f.
 Loos, M. 379
 Loosen, J. 516. 533
 Lottin, O. 6. 18. 28. 40. 48. 51. 54f. 60. 79. 367
 Lotz, J. B. 398
 Lubac, H. de 92. 95. 188. 314. 581. 598
 Lucentini, P. 357ff.
 Luscombe, D. E. 19. 22f. 25. 29f. 60. 219. 298. 319. 342. 454f. 485. 597
 Lusignan, S. 56
 Lynch, K. F. 46ff.
 Lynn, W. D. 257. 273
 Madigan, K. 130
 Maggioni, G. P. 59
 Mahoney, E. P. 452. 649
 Maidl, L. 203. 676
 Maier, A. 622f. 669
 Maillard, P.-Y. 71. 130. 188. 284. 516. 675. 692. 704
 Mâle, E. 442. 480
 Maleczek, W. 33
 Mandonnet, P. 516. 661
 March y Battles 56
 Margerie, B. de 495
 Marreeve, W. H. 385. 584. 606f. 609f. 620
 Marschler, T. 78
 Martin von Leon 380
 Martin, J. 380
 Martin, R. M. 24. 29. 48
 Martínez Fresneda, F. 130. 288
 Martinus (Magister) 28. 33. 222. 372. 391. 402. 404. 486. 491. 503
 Mascarucci, P. 130
 Mastroserio, D. 677
 Mateo Seco, L. 4
 Mathoud, H. 347
 Matthäus von Aquasparta 445
 Maurach, G. 643ff.
 Mauritius von Sully 85. 607
 Maximus Confessor 170. 352f. 356. 483f. 585
 Maximus von Turin 347
 McCord Adams, M. 161. 198. 304. 309
 McEvoy, J. 353f.
 McGinn, B. 353f. 585
 McGrath, A. 104f.
 McGuire, B. P. 192
 Medina, B. a 9. 373. 535. 666
 Meegeren, F. D. van 169ff. 173. 175. 536. 538
 Meinhardt, H. 645. 656
 Ménard, E. 452. 563
 Mercker, H. 156
 Merkel, H. 480
 Messner, R. 577. 697
 Metz, W. 34. 382. 538. 654
 Metzger, W. 170
 Meuthen, E. 137. 362
 Mews, C. J. 21f. 219. 597
 Meyer, G. 622
 Meyer, H. 341f.
 Miano, V. 26
 Michael VIII. Paläologus 376
 Michl, J. 484
 Miethke, J. 597. 650
 Minges, P. 45. 68
 Mitzka, F. 170f.
 Molari, C. 79
 Mondin, B. 10. 460
 Moneta von Cremona 377f.
 Montero, J. 170. 175. 177
 Moore, Ph. S. 24
 Moran, D. 583. 585
 Morey, J. H. 30
 Moses Maimonides 59. 637
 Mostert, W. 166. 275. 531
 Moya, C. R. 164. 265. 387
 Mulchahey, M. M. 31. 34. 49
 Mundhenk, J. 397
 Murray, J. C. 101. 130
 Mussner, F. 699
 Nadeau, A. 57
 Nagy, C. de 58
 Nagy, M. von 58
 Nappo, C. 44
 Narcisse, G. 195. 277. 331. 534
 Nardi, B. 643ff.

- Neels, M. G. 11. 183. 536. 574
 Nicolas, J. H. 4
 Nicolas, M.-J. 167. 170. 199. 389
 Nicolaus Tornacensis 51
 Nieden, M. 373. 675
 Nielsen, L. O. 7. 19. 25f. 30. 100f. 115. 286. 296ff. 320. 627
 Niemann, F. J. 2
 Nikolaus von Amiens 28
 Nikolaus von Gorran 44
 Nikolaus von Kues 366. 650
 Nikolaus von Oresme 669
 Nürnberg, R. 481
 Nyssen, W. 65. 436
 Nyssens, A. 199. 201
 O'Carroll, M. 60. 412. 580
 O'Collins, G. 11. 374. 470. 534. 694
 O'Meara, J. J. 356f.
 O'Meara, T. 10
 O'Neill, C. 533. 536
 O'Rourke, F. 453
 Obolensky, D. 379
 Ocariz, F. 4. 11. 534
 Odo Rigaldi 46f. 168. 239f. 251. 299. 326. 509
 Odo von Chateauroux 508
 Odo von Ourscamp 29f. 222. 228. 232. 317. 491. 549. 609
 Odo von Rosny 47
 Oeing-Hanhoff, L. 517. 628
 Ommanney, G. D. W. 38. 85
 Omnibene 23. 215. 228f. 286
 Origenes 449. 483
 Orlandi, G. 22
 Ostlender, H. 23
 Ott, L. 7. 81. 85. 95-98. 101f. 133. 135. 138. 220. 487. 504. 508
 Otten, W. 354. 356
 Otto, S. 14
 Padalino, F. 516
 Paissac, H. 182
 Parent, J. M. 313
 Patfoort, A. 10. 176. 201. 461
 Patin, A. 78f.
 Paulmier-Foucart, M. 56f.
 Pedersen, J. 434f.
 Pegis, A. 398
 Pègues, T. 10
 Pelster, F. 23f. 44. 46f. 50f. 53. 286. 298. 516
 Peppermüller, R. 21f. 25. 219. 545
 Perkams, M. 22. 219. 592
 Pesch, O. H. 9. 170f. 208. 257. 273f. 283. 516. 534ff.
 Peter, C. J. 516
 Petrus Abaelard 5. 17. 21-24. 37. 59. 81. 91. 110. 121. 133f. 194. 218-222. 224ff. 226-229. 231f. 237. 286f. 315. 318f. 336. 338. 341. 346f. 367-370. 380. 402. 409ff. 417. 480. 483. 485. 501. 544f. 561. 591f. 593-599. 604. 608. 611. 615
 Petrus Alfonsi 16. 380
 Petrus Cantor 20. 30f. 34f. 151. 217. 242. 338. 342. 348. 373. 391. 402f. 405. 412. 479. 486. 490. 602. 604. 612
 Petrus Comestor (Manducator) 27. 29-32. 36. 59. 337ff. 342. 351. 390f. 402f. 405. 482. 486. 489f. 577. 603f. 607f. 643
 Petrus Damiani 380
 Petrus Lombardus 16. 19. 23f. 26. 28-32. 34f. 37. 42. 54. 60. 81. 85f. 90. 111. 113. 128. 134. 137f. 149ff. 154. 159. 170. 202. 229-233. 248f. 251f. 281. 287f. 293. 295-300. 307. 310. 317. 338. 343f. 346. 380. 384f. 412. 418-421. 486. 500. 502f. 508. 513. 548f. 551. 570. 575. 577. 602. 604. 608-612. 632. 643. 647. 650. 671
 Petrus Martyr 378
 Petrus Pictaviensis 27f. 31ff. 39. 42. 86. 150. 232f. 287. 297. 317. 385f. 402. 421. 479. 482. 548. 602-605
 Petrus Venerabilis 341. 488
 Petrus von Blois 380. 491. 615
 Petrus von Corbeil 20. 421
 Petrus von Wien 25. 134
 Petry, R. C. 675
 Pfürtnner, S. H. 196. 204
 Philipp der Kanzler 40. 43. 45. 53. 131. 151. 215. 236. 243. 288. 339. 423. 486. 614
 Philipp von Harvengt 131
 Piazzoni, A. M. 94
 Pilarczyk, D. E. 36
 Pinsk, J. 604. 621
 Pinto-Mathieu, É. 481
 Piolanti, A. 4. 536
 Pitra, J. P. 29

- Plasger, G. 105. 192
 Poffet, J. M. 336. 371. 481. 483
 Pöhlmann, H. G. 651. 655
 Poirel, D. 78. 120. 565
 Pollet, V. M. 167. 240
 Poppenberg, E. 102. 104. 112
 Portalupi, E. 370
 Pospíšil, C. V. 8. 155. 157. 483f.
 Possekel, U. 121
 Potvin, T. R. 199. 303. 322. 535. 686
 Powicke, F. M. 34
 Powitz, G. 48
 Praepositinus von Cremona 36. 232.
 297. 391. 394ff.
 Prete, B. 11. 350. 374. 450. 465. 486.
 Prierias, S. 9. 373. 666
 Principe, W. H. 49. 245. 288. 298. 372.
 393. 507. 651
 Ps.-Dionysius Areopagita 52. 59. 62.
 96. 142. 143f. 170f. 179. 199. 285.
 352f. 436. 450. 452-455. 457f. 463.
 492. 520. 529f. 649
 Puech, H. C. 379
 Quinto, R. 28. 34f. 49. 51. 141. 554
 Quodvultdeus 226
 Rädle, F. 482
 Radulf von Laon 19
 Radulfus Ardens 20. 26f. 100. 211.
 257. 339. 386. 402. 404f. 421. 482.
 486. 603. 605f. 608. 682
 Raedts, P. 47
 Rahner, K. 2. 8. 179. 201. 203. 517.
 688. 700
 Rai, K. 171. 179. 199. 270. 275
 Raimundus Lullus 691
 Rainerius Pisanus 9
 Ratzinger, J. 65. 436
 Raymundus Martin 56
 Réau, L. 480. 605
 Reginald von Piperno 69. 71
 Reinhardt, H. J. F. 18
 Remy, G. 539
 Reu, M. de 8. 16. 581. 607. 609. 670
 Reynolds, P. L. 371
 Rhein, R. 57f.
 Ribaillier, J. 39
 Richard Fishacre 53f. 225. 298. 395.
 406. 486. 510. 614. 625f. 632f. 644
 Richard Rufus von Cornwall 47. 242.
 298
 Richard von Mediavilla 691
 Richard von St. Viktor 129. 348. 434
 Riestra, J. A. 4. 199
 Rijk, L. M. de 219
 Rivière, J. 105ff. 213f. 221f. 229. 319
 Rizek-Pfister, C. 21. 591
 Robert Courson 34ff. 86. 287
 Robert de Sorbon 413
 Robert Grosseteste 643
 Robert Kilwardby 63. 482
 Robert von Melun 24. 213f. 215f. 221.
 229. 294. 297. 315. 317ff. 405. 411.
 489. 546f. 609. 611
 Roberts, P. B. R. 20. 34
 Robertus Pullus 23. 85. 148f. 221. 225.
 315. 347f. 370. 372. 486. 489. 502.
 575. 600. 603
 Rocholl, R. 363
 Rodriguez, P. 11. 374. 529
 Roger Marston 666
 Rohof, J. 102. 111. 159
 Roland von Cremona 48. 168. 237.
 298
 Roo, W. van 11. 536. 538
 Roques, R. 353. 356. 453f. 530
 Rottenwöhrer, G. 379
 Rouse, M. A. 28
 Rouse, R. 28. 78
 Rousselot, P. 466. 705
 Rudnick, U. 354
 Ruello, F. 10f. 160. 184. 199. 257. 383.
 543. 679
 Rufin 314
 Ruini, C. 259. 455
 Rupert von Deutz 16. 18. 337. 362f.
 483
 Rutledge, D. 453f. 530
 Sabra, G. 183. 680f.
 Santi, F. 71. 398. 400
 Santiago Otero, H. 101
 Sarnowsky, J. 619. 669
 Sarrašin, C. 201. 205. 269
 Saward, J. 376. 387
 Saxer, V. 481
 Schachten, W. J. H. 681
 Scheffczyk, L. 73. 192. 198. 204. 274.
 373. 517. 689. 703
 Scheller, E. J. 677
 Schenk, R. 292. 301. 398. 407. 461.
 465. 504

- Scheuer, M. 176. 199
 Schillebeeckx, E. 183
 Schlette, H. R. 78. 116f. 122
 Schlosser, M. 158
 Schmidt, M. A. 285. 576
 Schmitt, J.-C. 609
 Schmitz, R. M. 183
 Schmitz-Valckenberg, G. 377f.
 Schneider, K. 569
 Schneider, S. 366
 Schneider, T. 300f. 397. 401. 407. 637
 Schneider, W. A. 92f. 99
 Schneyer, J. B. 20. 614
 Schoeps, H. J. 124f.
 Schönberger, R. 69. 190. 398
 Schönborn, C. 610. 612
 Schontz, J. 11. 68. 305. 332. 344. 450. 463ff. 536
 Schoot, H. 684
 Schreckenberg, H. 380
 Schrimpf, G. 352f.
 Schroeter-Reinhard, G. 21. 122. 219
 Schulemann, G. 533
 Schulze, M. 397
 Schüssler Fiorenza, F. 702
 Schütz, C. 95. 122
 Seckler, M. 183f. 186. 199. 461. 533. 620. 681
 Sedulius 483
 Sępinski, A. 18. 131. 162ff. 244
 Serra, A. 484
 Sicard, P. 94
 Sicardus Cremonensis 337. 603
 Siedl, S. H. 187
 Siger von Brabant 397. 585. 665
 Sijen, G. P. 125. 131
 Šilić, R. 156. 167. 652
 Silvestre, H. 337
 Simek, R. 641
 Simon Hinton 56. 518
 Simon von Tournai 27f. 148. 211. 297. 314. 317. 348. 372. 402. 504. 599. 612
 Simon, M. 26
 Simon, R. 680
 Simonelli, N. 167. 436
 Sion, D. 336. 371. 481. 483
 Smalley, B. 17. 19. 30f. 34. 44. 49. 63. 65. 92. 142. 386
 Smith, L. 19
 Southern, R. W. 23
 Speekenbrink, B. 499. 502. 513. 518. 522. 542f.
 Speer, A. 210. 311. 381. 436
 Spicq, C. 24. 63. 71. 188. 480
 Staats, R. 82. 371. 379. 480. 499. 573
 Stanley, D. 545
 Stattler, B. 373
 Staudenmaier, F. A. 352
 Stauffer, E. 543
 Steenberghen, F. van 89
 Steer, G. 56
 Stegmüller, F. 18. 44. 233. 350. 379. 666
 Steiger, L. 591
 Steindl, H. 105. 192. 224
 Stephan Langton 28. 34f. 44f. 49. 51. 57. 86. 140. 225. 229. 232. 234f. 237. 239. 281. 297. 349. 391. 402. 404. 421. 424. 479. 486. 503ff. 551-557. 562. 567. 572
 Stickelbroeck, M. 318. 581. 604
 Stock, A. 605. 607. 646. 654. 656
 Stock, B. 354. 585
 Stoevesandt, H. 517. 519f.
 Strack, B. 403
 Studer, B. 125. 671
 Stufler, J. 170
 Sturlese, L. 357f. 360. 365
 Suárez, F. 8f. 323. 331. 337f. 373. 376. 484. 535. 666f.
 Sylvius, F. 9. 331. 333. 373. 467. 484. 667
 Synave, P. 373. 460. 636. 675
 Tellkamp, J. A. 385
 Tertullian 104
 Thomas de Chobham 318. 373
 Thomas von Aquin 2. 5-11. 13f. 39. 54f. 63. 65-78. 80f. 85-89. 91. 100. 116. 118ff. 122. 125. 130. 144. 151. 153. 160f. 163. 165f. 168-210. 230. 257-285. 289-296. 300f. 303. 307f. 312. 314. 318-323. 300f. 305. 314. 316. 320-323. 327ff. 331-335. 340. 342. 344f. 349f. 366. 370. 374f. 380. 386-390. 392. 394. 396-401. 403f. 406f. 412. 414f. 418. 420. 426. 428. 431. 438. 441. 443f. 448-471. 473-479. 481f. 484ff. 491. 494-498. 504f. 516f. 522. 524-543. 553. 565-568. 571. 573-580. 599. 605. 614f. 619-625. 627-630.

- 636f. 640f. 644-647. 649. 651. 653-669. 673-687. 689. 691-693ff. 697. 699. 702. 704f.
 Thomas von Morigny 319
 Thomas, R. 22. 591. 593. 595f.
 Thomassin, L. de 125
 Thouzellier, C. 379
 Tibber, P. 548
 Toletus, F. 9
 Toon. P. 530. 655
 Torrell, J. P. 9ff. 69. 71ff. 130. 144. 170f. 184. 192. 197. 198. 204. 258. 266. 321. 349. 373. 387. 396. 404. 412. 452. 461. 465f. 481. 496. 528. 534. 536f. 539. 542. 661. 673. 677. 680. 682
 Tromp, S. 702
 Trottmann, C. 7. 101. 516f. 647. 650
 Tschipke, T. 169f. 537
 Turiel, Q. 398
 Udo (Magister) 30. 297. 549
 Ullrich, L. 10. 599. 651
 Ulrich von Straßburg 8. 55f. 86
 Vaillant, A. 379
 Valkenberg, W. G. B. M. 11. 19. 68. 73. 230. 321. 332. 349. 396. 456. 527. 543. 553. 568
 Valvekens, J. B. 24
 Verweyen, H. 1-5. 700. 702-705
 Vetö, M. 309. 656
 Vicaire, M.-H. 380
 Vincenz von Beauvais 56f. 59. 237. 288. 339. 349. 351. 482
 Viola, C. 85
 Vona, C. 484
 Voorbij, J. 57
 Vorgrimler, H. 689
 Vosté, J.-M. 9f. 373. 387. 392. 484. 636
 Vugts, A. 101f. 111. 161. 199. 259
 Vuippens, I. de 603
 Waddell, C. 582
 Wagner, J. B. 655
 Waldenfels, H. 1. 3. 675
 Walker Bynum, C. 7. 355. 358
 Walle, A. R. van de 517
 Walter von Mortagne 220. 319
 Wawrykow, J. 266. 272. 277. 301
 Wayne Hellmann, J. A. 156. 436
 Weber, E.-H. 48. 119. 121. 158. 171. 175. 295. 300f. 353. 397. 401. 461. 520
 Weber, H. J. 7. 11. 44. 60. 85. 119ff. 286. 295. 301. 326. 371. 373. 376. 385. 387. 516. 522. 526. 539. 542. 605. 635. 639. 668. 691
 Weber, H. R. 8
 Weigand, R. 56f.
 Weijers, O. 31
 Weinert, F.-R. 8. 338. 605ff. 617
 Weinfurter, S. 611
 Weingart, R. C. 544f. 582. 595
 Weiser, A. 682f.
 Weisheipl, J. 63. 386. 482. 658. 661
 Weisweiler, H. 17ff. 36. 50. 59f. 81. 93ff. 123. 132-136. 315. 366. 404. 502.
 Westermann, H. 22. 591f.
 Whitehead, A. N. 694
 Wicki, N. 7. 36. 40. 50. 253. 386f. 516
 Wiederkehr, D. 179
 Wieland, G. 311. 354. 382
 Wielockx, R. 19
 Wilcke, K. 8. 22. 59. 347. 483. 605. 607
 Wilhelm de la Mare 301. 407
 Wilhelm von Auvergne 40f. 296. 366. 506. 614. 648. 650. 653
 Wilhelm von Auxerre 35. 39f. 42. 48ff. 54. 56f. 86. 88. 142. 168. 229f. 235-239. 244. 247f. 252. 254f. 262. 279. 281f. 285. 288. 298. 308. 391-395. 422f. 426. 471f. 486f. 506-513. 517f. 553-556. 562. 568. 570. 572
 Wilhelm von Baglione 46. 88. 406. 426. 444-448. 469. 563
 Wilhelm von Bourges 380
 Wilhelm von Champeaux 18. 225
 Wilhelm von Melitona 44. 46f. 88. 142. 518. 520. 526. 561
 Wilhelm Peraldus 614
 Wilhelm von St. Thierry 16. 131. 318f. 546. 612
 Wilhelm von Tocco 72
 Wilhelm, P. 569
 Winling, R. 284. 305. 315. 318. 336ff. 343. 349. 371. 379. 499. 504. 573. 599. 604. 607
 Witte, M. M. 603
 Wolter, H. 376
 Wood, R. 47
 Worrall, P. 100
 Wright, J. H. 158. 167. 200. 452. 517

- Zacharias Chrysopolitanus 23. 30f.
479. 482
Zahner, P. 280
Ziesché, K. 433
Zigrossi, A. 289. 436
Zimolag, E. 11. 169. 184. 334. 458.
533. 535ff.

Zum ersten Mal wird mit dieser Studie eine umfassende vergleichende Untersuchung über Auferstehung und Himmelfahrt Christi als Themen scholastischer Theologie im 12. und 13. Jahrhundert vorgelegt. Aus dem verfügbaren Material des weit gewählten Zeitraums werden zunächst die relevanten systematischen Texte erhoben und klassifiziert. Ein Anhang versammelt Arbeitseditionen wichtiger bislang nur in den Handschriften vorliegender Quellen.

Die Ergebnisse der literargeschichtlichen Sichtung werden in den Kontext der früh- und hochscholastischen Christologie eingeordnet. Dabei geht es um die Herausarbeitung derjenigen Aspekte aus der Diskussion über Christi Person und Werk, welche die wachsende systematische Bedeutung des Auferstehungsthemas in der Epoche erklären und seinen Ort in den scholastischen Systementwürfen verständlich machen.

In einem dritten Schritt geht die Studie auf inhaltliche Schwerpunkte und Entwicklungslinien in der Lehre über Auferstehung und Himmelfahrt ein. Wenn die Theologen des Mittelalters unter dem Anspruch wissenschaftlicher Rationalität die biblischen Osterberichte deuten und ihre Aussagen spekulativ entfalten, wird der Rekurs auf offenbarungstheologische Grundmotive ebenso erkennbar wie der Umgang mit patristischen Vorgaben und die kritische Rezeption naturphilosophischen Wissens. Besondere Aufmerksamkeit widmet die Untersuchung dem Denken des hl. Thomas von Aquin, so dass sie auch als breit angelegter historischer Kommentar zum Auferstehungstraktat der thomanischen „Summa theologiae“ gelesen werden kann.

ISBN 3-402-04017-4

9 783402 040171

ASCHENDORFF VERLAG

